

János Sipos – Ufuk Tavkul

KARAÇAY-MALKAR
HALK ŞARKILARI

MACAR HALK MÜZİĞİNİN İZİNDE
KAFKASYA'YA BİR SEYAHAT

János Sipos – Ufuk Tavkul
KARAÇAY-MALKAR
HALK ŞARKILARI

MACAR HALK MÜZİĞİNİN İZİNDE
KAFKASYA'YA BİR SEYAHAT

Ankara, 2018

 BENGÜ
"Bir Avrasya Yazarlar Birliği Kuruluşudur"

Bengü Yayınları: 193
Karaçay-Malkar Edebiyatı: 6

Genel Yayın Yönetmeni: Yakup Ömeroğlu

János Sipos'un on sene süren Karaçay-Malkar alan araştırmalarını destekleyenler:
British Academy Stein-Arnold Exploration Fund (2010),
Mellon Fellowship for Research in Turkey (2005, 2011),
Hungarian Scientific Research Fund K 67997

Fotoğraflar: János Sipos - Ufuk Tavkul

Birinci (Macarca) yayın

“A régi magyar zene nyomában – A kaukázusi karaesájok népzeneje”
János Sipos - Ufuk Tavkul

Kitabın yayınlanmasını destekleyen: OTKA PUB-K 85243
© Sipos János, 2012 © Institute for Musicology of the Hungarian Academy of Sciences - Research Centre for
the Humanities, 2012 © L'Harmattan 2012
ISBN 978-963-236-564-0

İkinci (İngilizce) yayın

“Karachay-Balkar Folksongs”
János Sipos - Ufuk Tavkul

Kitabın yayınlanmasını destekleyen: OTKA PUB-113373
© Sipos János, 2015 © Institute for Musicology of the Hungarian Academy of Sciences - Research Centre for the
Humanities, 2015 © L'Harmattan 2015
ISBN 978-234-307-994-3

Üçüncü (Türkçe) yayın

“Karaçay-Malkar Halk Şarkıları”
János Sipos - Ufuk Tavkul

Macarcadan Çeviri: Áron Sipos, İsmail Doğan, Naciye Güngörmüş.
Çeviriyi gözden geçiren: Ufuk Tavkul

Editör: Ufuk Tuzman

Sayfa Tasarım: İbrahim Sağlam, ibrahimsaglam@gmail.com

Kütüphane Bilgi Kartı: Karaçay-Malkar Halk Şarkıları
Sipos, János - Tavkul, Ufuk
1.Baskı, 464 s., 16x23.5 - Ekim 2018, Ankara
ISBN: 978-605-9148-89-4

Baskı: Sonçağ Matbaacılık Ltd. Şti., Tel: (0312) 341 36 67

Elbruz Bilim ve Kültür Araştırmaları Topuluğu'nun katkılarıyla...

BENGÜ YAYINLARI

Sakarya Mah. Göztepe Sk. No: 5/A Altındağ/ANKARA
Tel: +90(312) 311 70 52 Faks: +90(312) 311 70 32 e-posta: bilgi@ayb.org.tr

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	7
GİRİŞ	15
I. MACAR HALK MÜZİĞİNİN DOĞULU BAĞLANTILARININ İZİNDE. .	19
II. KARAÇAY-MALKAR HALKI HAKKINDA	51
III. KARAÇAY-MALKAR HALK MÜZİĞİNİN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ . .	133
IV. EZGİ ANTOLOJİSİ.....	203
V. KARAÇAY-MALKAR DİLİNİN KELİME HAZİNESİNE DAİR	340
VI. METİNLER VE TÜRKÇE ÇEVİRİSİ.....	351
VII. İNDEKSLER.....	415
VIII. İLK KESİTLERİN İNDEKSİ.....	439
IX. KAYNAKÇA.....	447
X. DVD EKİ	457

TAKDİM

‘Türk-Macar ilişkilerinin başladığı coğrafya Kafkasya’dır’ demek yanlış olmaz. Binlerce yıldır pek çok kavim ve kültürün beşiği olan Kafkasya, bugün büyük bölümü Rusya Federasyonu sınırları içerisinde kalan tarihi bir coğrafya parçasıdır.

Kafkasya, günümüzde her biri farklı dil ve lehçelerde konuşan fakat tarih boyunca aralarında etnik yönden akrabalık kurulan ve ortak bir kültürü paylaşan Kafkasya halklarının tarihi yurdudur. Batı Kafkaslarda Karadeniz kıyılarından Kafkas Dağları’nın eteklerine kadar uzanan bölgede yaşayan Abhazlar ve çeşitli Adige boyları, Orta Kafkasların yüksek dağlık bölgelerinde ve vadilerinde yaşayan Karaçay-Malkarlılar ve Osetler, onların kuzeyindeki geniş düzlüklerde hayatlarını devam ettiren Kabardeyler, Doğu Kafkasların eski halkı Çeçen-İnguşlar ile Dağıstan’ın dağlık bölgelerindeki Avarlar, Lezgiler, Laklar, Dargılar ile Hazar Denizi kıyılarındaki geniş ovalara kadar uzanan topraklarda yaşamakta olan Kumuklar Kafkasya halklarını oluştururlar.

Kafkasya Halkları ve Karaçay-Malkar

Orta Kafkaslarda, Avrupa'nın en yüksek dağı olan ve Kafkas halkları tarafından kutsal dağ kabul edilen Elbruz Dağı'nın buzullarından doğan Kuban Irmağı, Kafkasların derin vadilerinden sularını alan pek çok ırmağı da kendisine katarak kuzeybatı istikametine yönelir ve Azak Denizi kıyılarından Karadeniz'e karışır. İşte Kafkasların kuzey eteklerinde yer alan Kuban Irmağı havzası Türk-Macar ilişkilerinin temelini atıldığı ilk coğrafyadır.

Macar bilim adamı L.Rásonyi, Ogur kavimleri arasında en önemlisi sayılan Onogurların MS IV-V. yüzyıllarda Macarların atalarıyla Avarlara karşı müttefik olarak Ural bölgesinden Kafkaslara, Kuban Irmağı bölgesine göç ettiklerini kaydeder. Onun fikrine göre, Bulgar-Türk menşeli alıntı kelimelerin bir kısmının Onogurcadan Macar diline Kafkasya'da geçmiş olması ihtimal dâhilindedir (Rásonyi 1984: 15).

Hunlar Orta Asya'dan batıya göç ederek MS 370-375 yıllarında Volga Irmağı'nı geçip, Kafkasların kuzeyinde yaşayan Kuban Alanlarını boyundurukları altına aldılar (Grousset 1980: 88). Batı Hunlarının bir kolu olan Bulgar Türkleri III-IV. yüzyıllarda Kuban bölgesine yerleştiler (Fehér 1984: 5). Bizanslı tarihçi Diyonyusius de Charax, Hunların 330 tarihlerinde Kafkasların güneyine kadar indiklerini kaydetmiştir. Bunlar da Hunların Bulgar kolu idi (Kurat 1972: 12). MS III. yüzyılda yaşayan Suriyeli tarihçi Mar Abas Katuni'ye göre ise Bulgar Türkleri MÖ 149-127 yıllarında Kafkasların kuzeyinde bulunuyorlardı (Kurat 1972: 108).

558 yılında Kafkasya'ya gelen Avar Türkleri bir kısım Bulgar boyları ve Macarların atalarıyla birlikte Balkanlarda Tuna bölgesine göç ettiler. 671 yılında liderleri Asparuk komutasında Balkanlara giden ve bugünkü Bulgaristan'a adlarını veren Bulgar Türkleri, orada Slav kabileleri arasında eriyip yok oldular. Kafkasya'da kalan Kuban Bulgarları ise Alan ve Adige boyları ile yaşamaya devam ettiler (Avcıoğlu 1982: 720).

Kuban Bulgarları Alanlar ile birleşerek Kafkas Dağları'nda yeni bir hayat kurarlarken onların arasına Macar unsurlarının da karıştığına şüphe yoktur. Bu konu, bilim dünyasında henüz incelenmeye muhtaç olarak durmaktadır.

Bizans kaynakları Bulgar Türklerinin VII. yüzyıla kadar Kuzey Azak bozkırlarında göçebe hayatı yaşadıklarını ve Hanları Kubrat'ın ölümüyle dağıldıklarını yazmaktadır. Kubrat'ın büyük oğlu *Batbay* Azak'ta kalmış, *Kotrag* adındaki ikinci oğlu Don Irmağı'nın karşısına yerleşmiştir. Üçüncü kardeş *Asparuk* ise, Tuna boylarına göç etmiştir. Azak Denizi'nin kuzey kıyılarında yerleşen Batbay'ın kabilesi Bizans ve Rus kaynaklarında Kara Bulgarlar adıyla geçmektedir.

Urallardan göç ederek Kuban bölgesine gelen Macarlar uzun yıllar Kafkasya'da Bulgar Türklerine komşu yaşadılar. Bu ortak yaşam sırasında kültür yönünden daha ileri olan Bulgar Türklerinden Macarcaya pek çok kelime girdi. Macar Türkolog Zoltán Gombocz, Macarların Kafkasya'da

Kuban bölgesinde yaşadıkları dönemde Bulgar Türkçesinden Macarcaya geçen üç yüz kadar kelimeyi tespit etmiştir (Gombocz 1912). Macarların IV. yüzyılda Bulgar Türklerinden aldıkları kelimelerin çoğu son derece gelişmiş olan hayvan ıslahatına, ziraat kültürüne, sosyal ve idarî teşkilata dairdir. Bulgar Türklerinin kültürünün çeşitli zaman ve mekânda komşu milletlere büyük tesirler yaptığı bundan da anlaşılmaktadır (Fehér 1943: 290). Bu kelimelerden birçoğu günümüzde Karaçay-Malkar dilinde yaşadığı gibi, bazıları Kafkas dil grubundaki Adige (Çerkes) ve Hint-Avrupa (İran) dil grubundaki Oset dillerine de girmiştir (Tavkul 1993: 22).

Karaçay-Malkar diline Kuban Bulgar Türkçesinden miras kalan ve aynı dönemde Macarcaya da geçen kelimelerden birkaçı şunlardır:

Karaçay-Malkar Türkçesi		Macarca	
<i>bürtük</i>	‘tane, parça’	<i>bërtü</i>	
<i>cegen</i>	‘hasır’	<i>ceken</i>	
<i>çaga</i>	‘çapa, çapalama âleti’	<i>çakan (csakany)</i>	
<i>çavka</i>	‘bir tür karga’	<i>çoka</i>	
<i>çum</i>	‘kızılıcık’	<i>şom</i>	
<i>eger</i>	‘tazı, av köpeği’	<i>agar</i>	
<i>geben</i>	‘kuru ot yığını’	<i>kepe</i>	
<i>kavra</i>	‘kamış parçası’	<i>koro</i>	
<i>keli</i>	‘havan’	<i>kölyü</i>	
<i>kep</i>	‘kalıp’	<i>kep</i>	
<i>kertme</i>	‘armut’	<i>körte</i>	
<i>kübürçek</i>	‘küçük sandık, kutu’	<i>koporşô</i>	‘tabut’
<i>kürüç</i>	‘dişbudak ağacı’	<i>köriş (körisfa)</i>	
<i>purç</i>	‘karabiber’	<i>borş</i>	
<i>saskı</i>	‘at sineği’	<i>sáska</i>	‘çekirge’
<i>urçuk</i>	‘iğ, kirman’	<i>orşo</i>	

Macarlar Kafkasya’da yaşadıkları dönemde etnik ve sosyo-kültürel açıdan Bulgar Türklerinin güçlü tesiri altında kalmışlardı. VI. yüzyıl sonlarında Ermeni tarihçi Khoreneli Moses, Kuban Irmağı kıyılarında yaşayan Macarları Türk olarak adlandırmaktaydı (Rásonyi 1988: 20). Bizans tarihçilerinin XI. yüzyılda bile Macarlardan Türkler diye söz etmesi aynı sebebe dayanmaktadır (Rásonyi 1984: 15)

Macarların kökeni ile ilgili bir efsane onların Kafkasya’da Kuban Irmağı kıyılarında Bulgar Türkleri ile birlikte yaşadıkları VI-VII. yüzyıllara dayanmaktadır. Efsaneye göre Hunor ve Magor adlı iki avcı Alan prensi Dula’nın iki kızıyla evlenirler ve bu suretle Macar milleti meydana gelir (Ögel 1989: 580).

Macarlar Kafkasya'dan Balkanlara ve Doğu Avrupa'ya göç etseler de onların hatıraları uzun yüzyıllar boyunca Kafkasya halklarının hafızasında yaşamaya devam etmiştir.

XIV. yüzyılda Altın Ordu İmparatorluğu'nun Kafkasya'daki en önemli şehirlerinden biri Macar adını taşır. Meşhur Arap gezgin İbn-i Batuta, seyahatnamesinde Beştav yakınlarındaki Macar şehrinde övgüyle bahseder (Parmaksızoğlu 1971: 78-79). Sovyet bilim adamları, Macar şehrine ait kazılardan elde ettikleri maddî kültür unsurlarının Orta Asya kültürünün izlerini taşıdığını ve bu kültürün yerli Kafkas gelenekleri üzerindeki etkisinin inkâr edilemez olduğunu belirtmektedirler (Kobychev 1986: 68). Nitekim Macar şehri kazılarında ortaya çıkarılan tandırların benzerlerinin, Kafkas Dağları'nda yaşamakta olan Karaçay-Malkarlılar ve Osetlerin Digor kabilesi arasında kullanıldığı tespit edilmiştir (Kobychev 1986: 83).

Elbruz Dağı – Mingi Tav

Karaçay-Malkar halkı günümüzde Kafkasya'nın ve Avrupa'nın en yüksek dağı olan Elbruz'un eteklerinde uzanan yüksek dağlık arazide yaşamaktadır. Tarih boyunca kendilerine “*Tavlu*” (Dağlı) adını veren ve birbirlerine “*Alan*” diye hitap eden Karaçay-Malkar halkı Sovyetler Birliği döneminde birbirlerinden zorla ikiye ayrılmış ve Karaçaylılar Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi idaresi altına alınırken, Malkarlılar da Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyeti'ne bağlanmışlardı. Bu siyasi bölünme Rusya Federasyonu

döneminde de uygulanmıştır Günümüzde Karaçay halkı Rusya Federasyonu'nun Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde, Malkar halkı ise Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nde yaşamaya devam etmektedirler.

Karaçay-Malkar halkının hafızasında Kuban havzasında Hun-Bulgar atalarıyla birlikte yaşayan ve kendilerine akraba olduklarına inandıkları Macarlarla ilgili hatıralar XX. yüzyıla kadar korunmuştur.

XIX. yüzyıl başlarında Kafkasya'da Karaçaylılar hakkında bilgi toplayan J. Klapproth, onların şimdi yaşadıkları dağlara Kırk Macar adı verilen bir yerden geldiklerini rivayet ettiklerini kaydeder (Klapproth 1814: 284). Bu şüphesiz İbn-i Batuta tarafından kaydedilen *Beş Tav* (Beş Dağ / Pyatigorsk) yakınlarındaki Altın Ordu şehri Macar'dır. Ancak Karaçaylılar hatıralarında Macar şehrini Altın Ordu ile değil, Hun-Bulgar atalarıyla birlikte yaşamış olan Macarlarla özdeşleştirirler.

Kafkasya'da Macar adını taşıyan birkaç yerleşim yeri olduğu bilinmektedir. X-XIII. yüzyıllarda Kafkasya'da parlak bir dönem yaşayan Batı Alan Devleti'nin başkenti de Macar adını taşımaktaydı (Bayramkullanı 1988: 9).

Daha eski bir kayıt ise VI-VIII. yüzyıllar arasında Kafkasya'da Kığig-Macar adında bir şehrin varlığını bildirmektedir (Bayramkullanı 1988: 9). Bu şehir şüphesiz Bulgar Türkleri ve onlarla birlikte yaşayan Macarlarla ilişkilendirilmelidir.

Malkarlılar arasındaki bir efsaneye göre de, Macarlar arasından ayrılan Badinat ve Basiyat adlı iki kardeş Kafkas Dağları'nda Malkar ve Oset halklarının yaşadıkları bölgelere gelirler. Badinat Osetlerin Digorya bölgesine yerleşir ve Karaçaylıların Kırımşavhal soyundan bir kızla evlenerek Digorların beyi olur. Oset halkının Digor beyleri onun soyundan gelmektedirler. Çerek vadisine yerleşen Basiyat da Malkarlıların hakimi olur. Onun soyundan gelen Abay, Canhot, Aydabol ve Şahan soyları Malkarlıların beyleri olurlar (Abayev 1992:7).

1828 yılında Rusya Kafkasya'da işgal edemediği son bölge olan Karaçay'ı General Emanuel komutasındaki bir ordu ile fetheder ve Karaçay'da Rusya'nın hâkimiyeti kurulur. 1829 yılında General Emanuel, Rus bilim adamlarından oluşan bir heyetle Karaçay'a gelir ve bölgenin doğal zenginliklerini keşfe başlar. Heyette Macar bilim adamı János Besse de yer almaktadır.

Yurtlarının tekrar Rus ordusunun işgalinden korumak isteyen Karaçay Beyleri bir delegasyon oluşturarak, General Emanuel'in kampına görüşmeye gelirler. Macar bilim adamı János Besse, burada ilk defa Karaçaylılarla karşılaşır. General Emanuel, Karaçay temsilcilerine niyetlerinin coğrafi keşif olduğunu açıklar ve kendilerinden bölgeyi iyi bilen kılavuzlar ister. Generalin amacı o tarihe kadar hiç kimsenin zirvesine ayak basamadığı Elbruz Dağı'nın zirvesine Rusya'nın bayrağını dikmektir. Karaçaylı iki dağ rehberi, *Hıysa Haçir* ve *Ahya Sotta*, Rus ekibine bu tırmanışta rehberlik ederler. Ancak Ruslar

yüksek dağlara tırmanmaya alışkın olmadıklarından dağ hastalığına tutularak aşağı inmek zorunda kalırlar. Karaçaylı rehber Ahya Sotta onları aşağı indirirken diğer Karaçaylı, Hıysa Haçir tek başına tırmanışa devam eder ve Elbruz Dağı'nın zirvesine ilk ayak basan insan olur. Dağın zirvesinden getirdiği iki taştan birini General Emanuel'e verirken diğer taşı Budapeşte müzesine koymak üzere János Besse alır (Şamanları 1987: 200-204).

János Besse, Kafkasya ve Elbruz Dağı ile ilgili hatıralarını 1836 yılında Paris'te yayımlanan kitabında kaleme alır. Kitapta Elbruz Dağı'nın doğu eteklerinde yer alan Bashan köyünün beylerinden Mırzakul Orusbiy'in ağzından derlediği Tuma-Mariyen Han'ın hikâyesini ve etnografi bilgilerini yayımlar. Bu efsane Karaçay-Malkar edebiyatına dair yayımlanan ilk örnektir ve bir Macar âliminin imzasını taşır (Şamanları 1987: 206).

Kafkasya'da bulunduğu süre içinde farklı Kafkas halklarını inceleme fırsatı bulan János Besse, Macarlar ile Karaçay-Malkarlılar ve Osetlerin Digor kabilesi arasında akrabalık bağlarının olduğu kanaatine varır ve bunu şu sözlerle ifade eder:

“Karaçaylılar ve Digorlar kadar başka hiçbir millet Macarlara benzemiyor.” (Miziyev 1998:81).

20. Yüzyılda Macar Alimlerinin Karaçay-Malkar Araştırmaları

Macarların ata yurtlarının Kafkasya'da olduğuna inanan pek çok Macar bilim adamı Kafkasya'yı ziyaret eder. Bunlardan biri de Macar dilbilimcisi ve Türkolog Vilmos (Wilhelm) Pröhle'dir. 1871 yılında Fülelek'te doğan Pröhle, eğitimini Budapeşte Üniversitesi'nde almıştır. 1901 yılında Tatar ve Başkurt dilleri üzerine yaptığı çalışmalarını yayımlayan Pröhle, 1908 ve 1913 yıllarında Kafkasya'ya gelir ve Karaçay-Malkar dili üzerine araştırma ve derlemeler yapar. Pröhle'nin bu çalışmaları Budapeşte'de “Keleti Szemle” dergisinin değişik sayılarında yayımlanır. Bu çalışmaların künyelerini aşağıda şöyle verebiliriz:

Pröhle, W. *Karatschajische Wörterverzeichnis* / Keleti Szemle, X, 1909, 83-150.

Pröhle, W. *Karatschajische Studien* / Keleti Szemle, X, 1909, 215-304.

Pröhle, W. *Balkarische Studien* / Keleti Szemle, XV, 1914-1915, 165-276..

Pröhle, W. *Balkarische Studien* / Keleti Szemle, XVI, 1915-1916, 104-243.

Pröhle, 1908 yılında Kafkasya'da derlediği Karaçayca metinlere dayanarak, Karaçayca-Almanca bir sözlük hazırlar ve bunu Keleti Szemle dergisinin 1909 yılında Budapeşte'de yayımlanan 10. cildinde, “*Karatschajische Wörterverzeichnis*” başlığıyla neşreder. 66 sayfadan oluşan bu sözlük yaklaşık

1600 kelime ihtiva eder. Sözlükte Karaçayca kelimeler atasözleri, deyimler ve cümle içinde kullanılış biçimleriyle birlikte açıklamalı olarak verilmiştir. Sözlükte ayrıca Arapça, Farsça ve Rusça alıntı kelimeler de belirtilmektedir.

1913 yılında Çerek vadisinde yaşayan Malkarlılar arasından derlediği metinleri esas alarak Pröhle, 1915 yılında Keleti Szemle dergisinin 15.cildinde Malkarca-Almanca sözlüğünü *Balkarische Wörterverzeichnis* başlığıyla yayımlar. 79 sayfadan oluşan bu sözlük yaklaşık 2000 kelimedenden oluşmaktadır. Pröhle, Malkarca-Almanca sözlükte Arapça, Farsça, Rusça alıntı kelimelerin yanında Malkar dilindeki kelimelerin Karaçayca, Kumukça, Kazakça, Osmanlıca, Tatarca gibi diğer Türk lehçelerindeki benzerlerini de örnek olarak verirken Malkarlıların komşuları Kabardey-Çerkes dilinden gelen alıntı sözcükleri de belirtmiştir.

Bu arada bir başka Macar Türkolog Gyula Németh, Budapeşte’de Keleti Szemle dergisinde Kumuk ve Malkar dillerinin ortak sözlüğünü yayımladı. Sözlüğün künyesi şöyledir:

Kumük es Balkar Szojegyzek (Kumükisches und balkarisches Wörterverzeichnis) / haz. Gyula Németh.- Budapest, 1911, *Keleti Szemle - Revue Orientale*, XII, 91-153. ss.

Sözlük Kumuk ve Malkar dillerinin sözlüğü olarak adlandırılrsa da ağırlıklı olarak Kumuk Türkçesi kelimelere yer verilmesi açısından bu sözlüğü Malkar dilinin sözlüğü olarak nitelendirmek yanlış olur.

21. Yüzyılda Macar Âlimlerinin Karaçay-Malkar Araştırmaları

W. Pröhle’den yaklaşık yüz yıl sonra Karaçay-Malkar halkının kültürü ile alakalı bir araştırmayı başlatanlar Macar etnomüzikolog **János Sipos** ve onun değerli eşi Türkolog **Éva Csáki** olmuştur. Macarların atayurtları ve eski Türk kavimleriyle ilişkileri konusundaki araştırmalar onları Kafkaslara, Karaçay-Malkar yurduna yönlendirmiş, János Sipos konuyu müzikal benzerlikler açısından incelemeyi planlarken, Éva Csáki de dil ve kültür ilişkileri açısından ele almayı düşünmüştür. Böylece bu Macar âlim çifti ile yollarımız 2000 yılında Kafkasya’da, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti’nin başkenti Nalçik’te UNESCO tarafından düzenlenen “Uluslararası Nart Destanları Sempozyumu”nda kesişti. Malkarlı etnolog ve tarihçi Tamara Bittirova hanımın yardımıyla Kafkasya’da sahadan ilk Karaçay-Malkar halk şarkılarının melodileri ve sözleri derlenmeye başlandı. János Sipos ve Éva Csáki 2000’li yıllarda defalarca Türkiye’ye gelmiş, Hürriyet Ersoy hanım ile Tekin Koçkar beyin yardımlarıyla Konya, Ankara, Eskişehir ve Afyon yörelerindeki Karaçay-Malkar köylerinden derlemeler yapmıştır. Bu çalışmaların bazılarında

ben de bizzat katıldım, hatta akordeonumla yaşlılardan öğrenmiş olduğum bazı eski müzik örneklerini ve şarkılarını icra ederek kayıt altına aldım.

Kafkasya'dan ve Türkiye'den derlenen 1200 Karaçay-Malkar halk şarkısı melodileri ve sözleriyle artık elimizdeydi. János Sipos beye düşen iş bunların notalarını çıkararak tasnif etmek ve Macar halk müziği ile olan ilişkilerini belirlemektir. Bu araştırmada benim görevim ise derlenen bütün Karaçay-Malkarca şarkıları dinleyerek sözlerini çıkarmak ve daha sonra bunları Türkiye Türkçesine aktarmaktır. Bu suretle János Sipos notaların altına Karaçay-Malkarca sözleri yerleştirebilecekti. Kitabın ilk baskısı Macarca olarak basılacağı için Éva Csáki Hanım benim Karaçay-Malkarcadan Türkçeye çevirdiğim sözleri Macarcaya tercüme edecekti. Éva Csáki ayrıca benim Karaçay-Malkar tarihi, dili, kültürü konularında yazdığım bölümleri de Macarcaya çevirme görevini üstlenmişti. Böylece uzun ve zahmetli bir çalışma döneminin ardından 2010 yılı sonlarında bütün çalışmalarımızı tamamladık ve kitap baskıya hazır hale geldi. János Sipos'un gayretleriyle kitabın Macarca baskısı 2012 yılında, İngilizce baskısı ise 2015 yılında Macaristan'da gerçekleşti.

Ufuk TAVKUL
Ankara

Ufuk Tavkul 1990 yılında Karaçay Dağlarında

GİRİŞ

Macar halk müziği Türk kavimlerinin müziğiyle sıkı bir ilişki içerisindedir. Konuyla ilgili araştırmalarda şimdiye kadar ciddi sonuçlara ulaşılmıştır, fakat araştırmalar hiçbir zaman sona ermemiştir. Türklerle olan bu müzik ilişkilerinin araştırılması sürecinde daha başka ve oldukça ilginç meseleler de ortaya çıkmıştır; örneğin, Türk kavimlerinin halk müzikleri birbirinden neden bu kadar farklıdır, daha doğrusu acaba bu kavimlerin dilsel bağlantıları müziksel bağlantılarıyla uyuyor mu?

Birçok Türk kavminin müziği hakkında güvenilir monografiler yoktur ve mevcut yayınlar çoğu kez en temel meselelerimize bile cevap vermiyor; dolayısıyla yukarıdaki hususların yanıtlanması için araştırma gezileri bugün bile temel bir önem taşımaktadır. Demek oluyor ki ciddi bir karşılaştırmalı araştırma ancak büyük miktardaki ezginin yerinde derlenmesi, kaydedilmesi daha sonra ise diğer araştırmacıların ürettiği eserlerin değerlendirilmesiyle başlayabilir; bu, karşılaştırmalı araştırmalara zemin sağlar.

Türk dilli kavimlerin müziğinin temel müziksel katmanlarını ve aralarındaki bağlantıları, araştırma gezileri sürecinde toplanan malzemeyi ele alarak tanımlayabiliriz; bundan sonra halk müziklerini birbiriyle karşılaştırır ve eğer mümkünse tarihsel sonuçlar çıkarmayı da deneyebiliriz. Bu arada, hayli karmaşık olan ve eski katmanları itibarıyla doğu kökenli olan Macar halk müziğinin ezgilerinin hangi Türk halk müzikleriyle akrabalık gösterdiğini de incelemekteyiz.

Şüpheli okurlar doğal olarak, bu kadar yaygın saha araştırmaları sonucunda elde edilen malzemenin yola çıkarak, Türk veya Macar eski tarihi ile etnogenetiğine dair çıkarsamalar yapmanın zahmetli bir iş olduğu söylenebilir, zira halk müziklerinin tarihi bağlamında bırakın bin yılları, birkaç yüzyıl öncesini bile göremeyebiliriz. Oysa 20. yüzyıldan öncesi, örgün okullar ağı, sinema, radyo ve özellikle televizyon olmayan zamanlarda kültürel değişimin hızının çok daha yavaş olduğunu da biliyoruz. Bunun dışında, öyle görünüyor ki bazı katmanlar, örneğin ağıtlar ve genellikle serbest ritimle söylenen *parlando-rubato* ezgiler, şu modern dünyada bile kalıcı olduklarını şaşırtıcı şekilde kanıtıyorlar.

Büyük ve bağlantılı ezgi gruplarının oluşumu için birçok yıl gerektiği ve bunların genellikle yaşamaya devam ettiği bilinen bir olgudur. Demek oluyor ki bazı türler söz konusu olduğunda yine de geçmişe göz atma şansımız mevcuttur. Özellikle bu türleri çok sayıda, az çok farklılık gösteren, fakat tarz

bakımından bağlantılı bir ezgi, yani bir ezgi katmanı veya ezgi tarzı temsil ediyorsa.

Macaristan'da, Macar halk müziğinin doğulu unsurlarının araştırılmasının saha derlemeleriyle kendini kanıtlamış büyük bir mazisi vardır. Sadece en önemli birkaçını zikredecek olursak: *Béla Bartók* 1936'da Türkiye'de derleme yapmıştır; *László Vikár* ise *Gábor Bereczki* ile birlikte Volga-Kama bölgesinde yirmi yıldan fazla bir süre Fin-Ugor ve Türk kavimleri ile ilgili karşılaştırmalı müzik araştırmaları yapmıştır.

Bendeniz ise neredeyse yirmi dört yıldan fazla bir süredir bu araştırma geleneğini sürdürüyorum. 1987 ve 1993 yılları arasında Türkiye'de geçirdiğim altı yıl içerisinde derlenmiş 1500 ve yanı sıra üzerinde çalışılmış 4000 ezgi yardımıyla oradaki karmaşık müzik tarzları ve bunların Macarlarla olan bağlantıları hakkında ilk olarak kapsamlı bir resim ortaya koyabildim. Ardından Kafkasya, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkiye'deki araştırma gezilerim sayesinde bir sonraki amacım olan Anadolu ve Volga-Kama bölgesi arasındaki sahanın halk müziklerini incelemeye başladım. Kırgızlar, Türkmenler ve Moğolistan Kazakları arasına yaptığım araştırma gezileri yine doğuya olan ilgimin göstergeleridir.

Bugün artık yukarıda sıralanan kavimler hakkında çoğunluğu videoya da alınmış neredeyse on bin ezgiden, mülâkattan ve fotoğraftan oluşan koleksiyon ortaya çıkmış durumdadır. Bu koleksiyon Macar Bilimler Akademisi'nin Felsefî Bilimler Araştırma Merkezi'ne bağlı Müzikoloji Enstitüsü'nün arşivinde bulunabilir ve doğrudan *Béla Bartók'un* Anadolu, yanı sıra *László Vikár* ve *Gábor Bereczki'nin* Volga-Kama bölgesi derlemelerine eklenmiştir. Araştırmalarımın sonucu olarak şimdiye kadar on dört kitabım yayımlanmıştır ve elinizdeki bu cilt yayın serisinin son üyesidir.

Araştırılan sahanın kimi kavimleri Macar kavminin oluşumuyla da az veya çok bağlantılıdır. Örnek olarak Kazakları zikredebiliriz, zira batıya göç eden Kumanlar Macarlar içerisinde erimiştir; Asya'da kalan Kuman boyları ise Kazakların etnogenetiğinde rol oynamıştır (Golden 1992). Rusya Federasyonu içerisinde kalan Kafkasya bölgesi de bu derecede önemlidir; Karpatlar Havzasına göç etmeden önce Macarların ve Karaçay-Malkarlıların ataları burada Hazar İmparatorluğu bünyesinde uzun süre beraber yaşamıştır (Róna-Tas 1999).

Doğal olarak kavimler ve diller bakımından hayli renkli olan Kafkasya sahasının tam anlamıyla bir dökümünü yapmaya girişemedim; Kafkasya'da öncelikle Karaçay-Malkarlılar arasında, Kafkas Ötesi'nde ise Azerbaycan'da ve her iki yerde azınlıklar arasında da derlemeler yaptım. Önemli bir kontrol malzemesiyle de Kafkasya derlemesinin eksiklerini tamamladım. 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında çok sayıda Karaçay-Malkar Türkiye'ye göç etmiştir; daha sonra Kafkasya kavimlerinin 1943-1944'te İç Asya'ya sürülmesi

Kafkasya'dan güneye doğru yeni göç dalgalarını harekete geçirmiştir. Türkiye'deki diğer hızla asimile olan azınlıkların tersine, özellikle Eskişehir ve Konya civarında yaşayan Karaçay-Malkarlılar geleneklerine günümüzde de sıkı sıkıya sahip çıkıyorlar. Onların müzik kültürlerinin incelenmesi de elinizdeki bu cildin konusudur.

Kitabın ilk bölümünde Macar halk müziğinin doğulu bağlantılarının incelenmesine yönelik araştırma gezilerini kısaca tanıtıyorum. Ardından Macarların önceki devrilerde Kafkasya'da yaptığı araştırmaları gözden geçiriyorum. Dominikan keşişi *Ottó*'yu, ardından rahip *Julianus*'u ve daha sonra *Zichy* araştırma gezisini sayarsak, bunların tarihi 1232 yılına kadar geriye gider; o zamandan bu yana Macarlar bu sahada önemli araştırmalar yapmamıştır. Gerçekleşen araştırmaların ve ziyaretlerin önemli kısmı daha ziyade Kafkas Ötesi'ne yöneliktir. Okurların incelenen kavme yakınlaşması, kitabın daha bilimsel kısımlarının ve özellikle şarkı sözlerinin anlaşılmasında gerekli olan müzikal ile kültürel kavramları tanıyabilmesi için Karaçay-Malkarlılara yönelik araştırma gezilerimizden de kısaca bahsediyorum.

İkinci bölümde Prof. Dr. Ufuk Tavkul, Karaçay-Malkar halkının oluşumu ve zengin tarihi hakkında başlangıcından 20. yüzyılın başındaki Sovyet yayılması öncesindeki göç hareketlerine, ardından Karaçay-Malkarlıların 1943-1944'te sürgün edilmesinden günümüzdeki duruma kadar bilgi veriyor. Daha önceki devirlerde Avrupalı ve Rus seyyahların onlar hakkında neler yazdığını biliyoruz; bu bölümde onların toplumsal hayatından, tabakalaşmalarından, eski adetlerinden, şarkılarından ve tanrılarından da bahsedeceğiz.

Üçüncü bölümde Karaçay ezgilerini gözden geçirecek ve tasnif edeceğiz; okurlar ayrıca Karaçay halk müziğinin diğer Türk halk müzikleriyle olan bağlantıları ile de tanışacak. Karaçay halk müziği hakkında daha önce bu kadar kapsayıcı bir müziksel çalışma yapılmadığını vurgulamamız gerekiyor. İrdelemenin önemli bir sonucu da şudur: Derlenen 1200 ezgiyi yaklaşık 60 temsili ezgiyle tanıtıyoruz, bu ezgileri öğrendikten sonra diğer Karaçay-Malkar ezgilerinin çoğuna da aşına olacağız. Bu hususun öğretimde, bilimsel karşılaştırmalarda ve ezgilerin algılanmasında da önemli rolü vardır. Bu bölümde ayrıca Macar ve Karaçay-Malkar halk müziği arasındaki bağlantıları da inceliyoruz.

Dördüncü bölümde tüm 1200 ezgiden oluşan derlemeyi iyi temsil eden 287 ezginin notaları sözleriyle birlikte yer alıyor. DVD eki bu bölümü nota okuyamayan okurları için daha eğlenceli hale getiriyor ve içerisinde kitapta verilen 350 ezgi kaydından birkaç örnek veriliyor. Müzik uzmanları ise önceki bölümde tanıtılan ezgi tiplerinin çeşitli icra formlarını tanımaya fırsat bulacaklardır.

Beşinci bölümde Karaçay-Malkar dili ve şarkı sözleri hakkında, etnografik geri planı da dâhil olmak üzere, bir inceleme bulunuyor. Standart hale getirilmiş Karaçay-Malkar şarkı sözlerini ve Türkçe çevirilerini burada yayımlıyoruz.

Bu kitabın sadece karşılaştırmalı halk müziği araştırmacılar ve etnomüzikologlar için değil, tarihçiler, Türkologlar, dilciler ve geniş kitleler için de faydalı olacağına inanıyoruz.

János SÍPOS
Budapeşte

I. MACAR HALK MÜZİĞİNİN DOĞULU BAĞLANTILARININ İZİNDE

János SÍPOS

Çeyrek yüzyıllık halk müziği araştırmalarım hakkında

Halk müziği araştırmalarında 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında her Şeyin kökenini ve gelişimini araştıran evrenselci yöntem hâkimdi. Karşılaştırımalı halk müziği bilimi çöküş içerisindeki sömürgeciliğin ufku daralttığı 20. yüzyılın ortalarında buradan doğmuştur.

Bugün dünya çapında en fazla hâkim olan Amerikan kökenli etnomüzikoloji, karşılaştırımalı halk müziği anlayışı karşısında oluşmuştur; uğraştığı meseleler ve bazen de yöntemleri, sosyal/kültürel antropolojinin başlıca meseleleri ve yöntemleriyle uyum içerisinde. Esas gayreti, belirli kültürlerin nasıl işlediğinin aydınlatılmasına yöneliktir. Son yıllarda ‘Kurunun yanında yaş da yanar’ sözü giderek daha fazla doğrulanmıştır; müzik kendi içerisinde de incelenebilir. Günümüzde etkisi ve kudreti bakımından daha kuvvetli olan etnomüzikoloji-antropoloji çizgisi, çözümlayici ve karşılaştırımalı halk müziği araştırmalarını sıklıkla modası geçmiş olarak niteliyor; oysa bu anlayışın artık yeniden kuvvet bulduğunun işaretleri açık şekilde görülüyor. Birçok yerde, örneğin Doğu ve Orta Avrupa’da yukarıdaki anlamıyla etnomüzikolojiye yönelik bir paradigma değişikliği olmamıştır.

Meseleyle ilgili olarak gururlanmak için yeterli sebebimiz vardır. Zira Béla Bartók ve Zoltán Kodály 20. yüzyılın başında halk müziği araştırmalarının yeni bir ekolünü kurmuştur. Bu ekol araştırmacının daha ziyade kendi müziğine yönelir ve bunu yaparken de tarihsel kökleri, kültürel ve coğrafi bağlantıları mümkün olduğunca itinayla ortaya çıkarır, ayrıca araştırmalara dilcileri ve müzik dışı diğer alanların araştırmacılarını da dâhil eder. Yüzyıldan daha fazla bir süre önce başlamış bulunan bu bilimsel halk müziği araştırmaları ekolüne Bartók ve Kodály dışında, sadece birkaçını zikredecek olursak, Bence Szabolcsi, Pál Járdányi, Lajos Vargyas, László Dobszay gibi isimler de damgalarını vurmuştur.

Macar müziğinin derlenmesi ve irdelenmesi ile beraber, daha işin başında, komşu kavimlerin ve akraba kavimlerin müzik kültürünün incelenmesine de başlanmıştır. Araştırmaların küçük bir bölgeyle veya tek bir devletle kısıtlı kalmaması çok önemlidir, çünkü halk müziğinin çoğu katmanı bölgesel bir olgudur ve bir ülkeden diğerine geçerken, nehirlere veya dağlara benzer şekilde, müzik de sınırları dikkate almaz.

Liyakatli bilim adamlarımız –*aralarından çoğu aynı zamanda seçkin birer sanatçıdır*– Macar halk müziğinin yurt işgali öncesi doğulu katmanlarıyla ilgili olarak temel keşifler yapmışlardır. Masa başı çalışmalara çok önemli oranda alan çalışmaları da eşlik etmiştir: Béla Bartók ve László Vikár da Macar eski tarihinin ilham verdiği araştırmalarına Fin-Ugor kavimleri arasında başlamışlardır ve ardından Türk kavimleri arasında devam etmişlerdir; bendeniz ise Türk kavimlerinin halk müziklerinin karşılaştırmalı araştırmasıyla neredeyse yirmi beş yıldır meşgul oluyorum.

Geleneği olan halk müziği araştırmalarının üç amacı olmalıdır. İlki ve önemlisi: derlemek, arşivlemek, kayda geçirmek ve tasnif etmek, daha doğrusu belirli kavimlerin ezgi repertuarını güvenilir materyallere dayanarak kolay anlaşılır, düzenli bir hale getirmek. Bu görevin dünyanın çoğu yerinde, ister doğuda olsun isterse batıda, tamamlanmamış olması belki de şaşırtıcıdır. Çoğu koleksiyonumun (*örneğin; Azerbaycan, Karaçay-Malkar, Kırgız*) söz konusu kavimlerin hayli önemli, düzenlenmiş halk müziği video, ses ve fotoğraf koleksiyonları arasına dâhil olması da bunun göstergesidir. Üstelik kendim ezgileri mümkün olduğunca küçük köylerde yaşayan otantik okuyucu ve müzisyenlerden toplarken, çoğu Türk meslektaşım merkezlerde ve daha ziyade profesyonel ve yarı profesyonel okuyuculardan derliyor. Her halükarda Macar araştırmacılar başka kavimlerin halk müziği araştırmalarına da katılmak için özellikle haklı sebeplere sahiptir; çünkü seleflerimiz tarafından oluşturulmuş ve o zamandan beri daha da rafine hale getirilmiş yöntemler emrimize amadedir.

Şöyle bir soru ortaya çıkabilir: Acaba derlenen ezgiler temsil yeteneğine ne derecede sahiptir, daha doğrusu bu ezgilerden elde edilen çıkarımlar acaba sadece verili derlenmiş malzeme için mi geçerlidir, yoksa söz konusu halk müziğine dair genel dersler de içerirler mi? Eğer derlemenin bir noktasından itibaren sürekli olarak zaten kaydedilmiş ezgiler ortaya çıkmaya başlıyorsa, muhtemelen artık ezgi tiplerinin büyük kısmı kaydedilmiştir. Halk müziği derlemelerinin de bu ezgi tiplerinin karakteristik olduğunu göstermesi bu olguyu daha da kuvvetlendirir. Her bir kavim için, mümkün merteye sadece bu iki koşul yerine geldikten sonra müzik monografisinin yazımına girişiyorum.

İkinci aşama karşılaştırmalı irdelemedir; bunu yaparken ezgileri tasnif ederiz, ardından belirli kavimlerin düzenlenmiş halk müziği malzemesini karşılaştırırız ve ayrıca bir müziksel harita taslağı hazırlarız. Burada malum zorluklar yanında dışarıdan bir araştırmacının yerli olan karşısında sayısız avantajı vardır. Türk dünyasında, etnik, kültürel veya müziksel içerikli olsa da, Türk kavimlerini ayıran farklılıklardan bahseden birine iyi gözle bakılmaz. Oysa bu dünya dilsel bakımından, müziksel açıdan olduğundan çok daha homojendir; üstelik müzikler arasındaki ilişki diller arasında olandan tamamen farklıdır. Çünkü dil eski etnik unsurların mirasından çoğu şeyi en fazla izler

halinde muhafaza eder, oysa bazı müziksel katmanlar bir dil değişimi bile geçirmiş olabilirler. Kazak halk müziği araştırmacılarının ve akademisyenlerinin Kazakça kitabımın 2004 yılında Almatı’da yaptığım tanıtım konuşması sırasında Mangışlak ve Moğolistan Kazaklarının ağıtlarının oldukça farklı olduğundan bahsetmemi gücenerek dinlediklerini örnek olarak zikredebilirim. Benzer şekilde, Azerbaycanlılar Azeri halk müziğinin eski Asyalı Türk geleneklerinden ziyade temel İrani müziğin devamı olduğu yönündeki tespitimden memnun kalmamışlardı. Doğal olarak şu hususu yeniden vurgulamak gerekir: Macar araştırmacılarının en büyük avantajı, büyük seleflerinin yöntemlerini, düşünce tarzlarını biliyor olmalarıdır.

Üçüncü aşama en ilginçidir, fakat aynı zamanda en zoru ve en belirsizdir; burada tarihsel katmanların ortaya çıkarılmasına ve organik müziksel bağlantıların belirlenmesine girişebiliriz. Bu konuda Bence Szabolcsi (1934: 138) şöyle yazıyor: “Araştırmacı bu yola, eski halk geleneklerinin karşılaştırılması yoluna tereddütle girer; silikleşmiş izler arasında –*takriben bin beş yüz yıl önce dağılmış kavim gruplarının izleri arasında*–, varsayımların karışık dolambaçlarında hakikati ansızın görebileceğini umabilir mi? Yazısı olmayan geleneklerin müphem dünyasında tarihsel bir olgu bulmayı umabilir mi?” Cevabı şudur: “Pek de değil. Fakat yine de kendisini bu yola adanması gerekir...” Kodály (1937–1976: 17) bu hususu şu sözlerle tamamlıyor: “Ne Macarların, ne de Macarlarla V-XV. yüzyıllarda ilişkiye girmiş herhangi bir kavmin, tek bir notalık bile olsa, o zamanlardan kalma müziksel bir hatırası günümüze ulaşmıştır”. Daha sonra şöyle diyor: “O zamandan kalma veriler olmadığına göre, akraba kavimlere ve ilişki içerisinde bulunulan kavimlere veya onların ardıllarının müziğine dayanmak zorundayız”.

Yurt işgal eden Macarların en önemli bileşenlerinin Fin-Ugor ve Türk-Moğol kavim grupları olduğu konusunda fikir birliği olduğuna göre, Macar halk müziğinin eski katmanlarının tarihsel bakımdan araştırılması öncelikle bu kavimlerle olan müziksel ilişkileri kapsar.

Ne birlik gösteren bir Fin-Ugor, ne de bir Türk halk müziği olduğu hemen anlaşılmalıdır; fakat Fin-Ugor ve Türk-Moğol kavimlerinin en karakteristik müziksel formlarını yine de birbirinden ayırt etmek mümkündür. Nitekim Fin-Ugor kavimlerinin özgün şarkı tipi motif tekrarlarıyla biçimlendirilen tipidir, Türk-Tatar kavimlerinin ise *tam tersine* kesin bir simetriyle söylenen dörtlüklerden oluşan, yarım sesleri olmayan pentaton ezgi dünyasıdır (Lach 1929: 7–8, 14–17). Buna Volga-Kama bölgesinde onlarca yıldır derlemeler yapan László Vikár’ın (1993: 33) görüşünü de eklemek yerinde olur: “Deneyimler gösterir ki sadece Fin-Ugorlar Türklerden almıştır, tersi geçerli değildir.”

Halk müziği araştırmacılarımız, halk müziğimizi komşu halk müziklerinden ayıran, alçalan pentatonik ezgilerimizi neredeyse tamamen ağız birliği etmişçesine Türk-Moğol kökenli saymıştır. Öyle görünüyor ki “Türk ve Ugor

unsurların karışımıyla ortaya çıkan bu kavim dil bakımından Macarlaşmıştır, halk müziği bakımından ise Türkleşmiştir” (Szomjas-Schiffer 1976: 10).

Fin-Ugor halk müziklerinin basit, kısa motiflerle inşa edilen karakterini biliyoruz, dolayısıyla Macar-Ugor müzik bağlantılarını çocuk oyunlarının tekerleme vb. temel ezgileri arasında arayabiliriz. Oysa bunlar çoğu ilkel kavmin müziğinde bulunabilir, hatta gelişmiş kavimlerin eski geleneklerinde bile. Araştırmalar doğal olarak küçük ses genişliğine sahip tek veya iki satırlık ezgilerin doğulu koşutluklarının keşfine açıktır; oysa yine, böyle birbirine ezginin seyri bakımında da az çok benzeyen ezgiler çoğu halkın müziğinde de bulunabilir. Macar ağıtlarının Ugor akrabalığı da ciddi şekilde kendini gösteriyor. Bununla ilgili olarak ise László Dobszay’ın (1983: 92–93) sözlerine kulak verelim: “Bulgar ve Gregoryen analogileri, Macar ağıtlarını yalnızca Ugor ezgi geleneği olarak görmemizi engelliyor... Bu müzik dilini Avrupa’nın güney kuşağına yerleştirmemiz gerekir; incelenen tarzları doğuda biraz yukarıya doğru kıvrılan, esasında Akdeniz kuşağında yerleşik ezgi kültürünün etrafa yayılmış ardılları olarak görmemiz gerekir.” Kendi araştırmaları esas alındığında ise en yaygın Anadolu ve Azerbaycan ağıtlarının Macar ağıtlarına oldukça yakın olduğu tespit edilebilir; Kırgız ağıtlarının önemli formlarından biri de böyledir. Üstelik bu Türk kavimleri söz konusu olduğunda müziksel benzerlikle beraber türsel özdeşlik de mevcuttur.

Özetlersek, halk müziğimizi temelden belirleyen pentatonik inisi ezgilerin kuzeyli Türk-Moğol kökenli olduğu konusunda fikir birliği vardır (Sipos 2010). Ağıtlarda, çocuk oyunlarında, tekerlemelerde ve mezmur ağız şarkılarda Fin-Ugor akrabalığı düşüncesi ortaya çıksa da, son araştırmalar bu basit müzik formlarının bir büyük sahanın (Avrupa) ortak ezgi hazinesi olduğu kanısındadır; ayrıca araştırmaları sonucunda son zamanlarda güney Türk ve İrani müziksel benzerlikler, bağlantılar da ciddi şekilde ortaya çıkmıştır.

Tüm bunlar, Macar araştırmacılarının farklı Türk kavimlerinin halk müziklerini neden bu kadar sebatla incelemiş ve inceliyor olduğu sorusuna da gereken cevabı verecektir.

Doğu halk müziği araştırmalarının başlangıcı

Macarların Türklerle ilgili ilk önemli halk müziği araştırması Béla Bartók’un 1936 yılındaki derlemeleriyle Türkiye’de başlar. Bartók, Anadolu halk müziği hakkında yazdığı eserine büyük bir önem atfediyordu ve Türk müziği onu o derecede meşgul ediyordu ki Amerika’ya göç etmeden önce Türkiye’ye yerleşme konusunu ciddi şekilde düşünmüştür. Derlediği malzemenin onu heyecanlandırması tesadüf değildir, zira Macar ve Anadolu halk müziği arasında kuvvetli bağlantılar keşfetmiştir. Burada sözü Bartók’a verelim:

“Nihayet dördüncü gün asıl planımıza uygun olarak Adana’dan takriben 80 km. daha doğuya, Yörüklerin bölgesine gittik, öncelikle Osmaniye isimli büyükçe bir köye. Osmaniye ve birkaç komşu köyün ahalisi Ulaş isimli boya dahildir, bu boy ise 70 yıl önce bir sebepten dolayı yerleşik hayata geçmeye mecbur kalmıştır.

Osmaniye’ye öğleden sonra saat ikide ulaştık; saat dörtte bir köy evinin avlusuna geçmiştik. Bir hayli sevinçliydim, nihayet yerinde derleme yapacaktım, nihayet bir köylünün evine geçmiştik! Evin sahibi olan Ali Bekir oğlu Bekir bizleri hayli dostça karşıladı. İhtiyar sorgusuz sualsiz, dışarıda avluda şarkı okumaya başladı; eski bir savaş hikâyesiydi:

*Kurt paşa çıktı Gozana,
Akıl yetmez bu düzene.*

Kulaklarıma inanamadım: Aman Allah’ım! Bu sanki eski bir Macar ezgisinin bir varyantıydı. Mutluluktan hemen ihtiyar Bekir’in şarkısını ve oyununu iki tam silindire kaydettim. Bekir’den dinlediğim ikinci ezgi yine bir başka Macar ezgisinin akrabasıydı: bu neredeyse şaşkınlık verici bir durum, diye düşündüm kendi kendime.

Daha sonra ihtiyarın oğlu da, oraya toplanan diğer insanlar da birer şarkı söylediler: Bütün gece böyle keyifli işlerle geçti.” (Bartók 1937: 173–181)

Çalışmasında, derlenen Türk ezgilerinin %43’ünde Macar pentaton yapısının izlerinin belirlediğini yazıyor ve ayrıca “sekiz heceliler eski tarzdaki sekiz heceli Macar materyalleriyle uyuyor; on bir heceliler ise onunla sıkı bir ilişki içerisindedir”. Cesur sonuçlar da çıkarır: “Bütün bunlar Macar ve Türk materyallerinin ortak bir Batı Orta Asya kökenine atıfta bulunuyor.” (Bartók 1976: 211–212).

Bartók’un kitabı bugüne kadar Macarca yayımlanmamıştır –*bunun için şimdilerde gayret sarf ediyorum*–, fakat tek bir Macarca halk müziği kitabı bile ne Budapeşte’de yayımlanan İngilizce baskıyı, ne Amerika’daki baskıları veya ne de İstanbul’da yayımlanan Türkçe baskıyı iktibas edebilir (Bartók 1937, 1991, Saygun 1976).

Bartók’un Anadolu yolculuğundan sonra doğulu halk müziklerinin yerinde araştırılması 24 yıl boyunca kesintiye uğramıştır; ancak Sovyetler Birliği ve Macar Bilimler Akademisi arasındaki anlaşma sonucunda Macar araştırmacılarının Orta Volga bölgesine seyahat edebilmesi sayesinde yeniden başlamıştır. Bu bölgenin seçilmesinin gerekçesi, birçoklarının varsayımına göre Macarların kadim yurdunun burada olmasıydı. Müzikolog László Vikár

ve Fin-Ugor dil bilimcisi Gábor Bereczki 1958–1979 arasında bölgede yaşayan Fin-Ugor ve Türk kavimleri arasında derlemeler yapmışlardır (Vikár–Bereczki 1971, 1979, 1989 ve 1999). Macarların bir beşli aşağıya göçüren ezgilerine benzeyen ezgilerin sadece Çeremis ve Çuvaş sınırında, aşağı yukarı yüz kilometrelik bir daire içerisinde yaşadığı ve Çeremis topraklarında ise sadece kuvvetli Çuvaş (Türk) dil etkisi görülen yerlerde yaşadığı araştırmaları sırasında ortaya çıkmıştır.

Büyük ve birçok kavmin yaşadığı bir sahanın halk müziği katmanları hakkında güvenilir karşılaştırmalı bir görüntü sağlamaları, derleme serilerine ayrı bir değer katar. Vikár ve Bereczki'nin çalışmalarının sonucu olarak Volga-Kama bölgesinin halk müziğinin derlenmesi, irdelenmesi ve Macar halk müziğiyle karşılaştırılması alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Fin-Ugor halk müziklerinin basit, motiflere geri götürülebilir yapısı karşısında Türk kavimlerinin halk müziğini daha ziyade daha büyük kavisli ve ses genişlikli, dörtlüklerden oluşan ezgilerin karakterize ediyor olması yeniden doğrulanmıştır. Votyak, Çeremis, Çuvaş ve Tatar müziği hakkındaki kitaplar söz konusu kavimlerin müziğinin güvenilir şekilde derlenmiş, mükemmel şekilde kaydedilmiş ve tasnif edilmiş halk müziği materyalini en iyi şekilde gösteriyor. Bu, tarihsel katmanların çözülmesine yönelik gayretler olmaksızın da bu araştırma serisinin devasa bir değeridir.

1979–1987 arasında yerinde yapılan araştırmalar sekiz yıllığına kesintiye uğramıştır, fakat Macar halk müziğinin doğulu bağlantıları hakkında daha öncesinde ve o sırada da dünya çapında çalışmalar ve kitaplar hazırlanmıştır. En önemlilerini zikredecek olursak: Lajos Vargyas (1953, 2002) Volga-Kama bölgesi halk müziğini kapsamlı bir şekilde tarihsel olarak gözden geçirmiştir; Bence Szabolcsi (1934, 1935, 1956, 1957, 1979) daha da geniş uluslararası bağlantılara işaret etmiştir. László Dobszay ve Janka Szendrei (1988) Macar ağıtlarının ve mezmur ağzı ezgileri tarzının uluslararası bağlantılarını kapsamlı şekilde gözden geçirmiştir; yakın zaman önce ise Katalin Paksa (1999) Macar halk müziğinin tarihsel katmanlarını özetlemiştir.

Doğu halk müziği araştırmalarımız hakkında

Türk halk müziklerini araştırmaya 1987'de başladım. O zamandan bu yana çeşitli Türk kavimleri arasında toplamda 100 aydan daha fazla bir zaman geçirdik: Türkiye'de (1987–1993 arasında sürekli olarak ve daha sonraları ise defalarca), Trakya'da (1999, 2003), Kazakistan'da (1995, 1997, 2006), Azerbaycan'da (1999, 2006, 2009), Kırgızistan'da (2002, 2004) ve Türkmenistan'da (2011). Kafkasya'daki Karaçay-Malkarlılar (2000) ve Türkiye'deki Karaçay-Malkarlılar arasında (2001, 2002, 2005, 2009, 2010),

ayrıca Amerika'daki Navaho ve Dakota Kızılderilileri (2004, 2005) arasında da derlemeler yaptım. Toplam olarak on binden fazla ezgi derledik, bunları kaydettim ve irdeledim; araştırmalarımın sonucu olarak 14 kitap yayımladım ve araştırmaların genişletilmesi amacıyla bir uluslararası araştırma grubu (ICTM, *The Music of the Turkic Speaking People*) kurdum.

Bu fırsatla, araştırma gezilerine katkı yapan insanlara ve kurumlara teşekkür ediyorum. Öncelikle bir Türkolog olarak araştırmalarımın organik bir parçası olan eşim Éva Csáki'ye; o da derlemeler yapmıştır, Türkiye'de derlenen metinlerin çevirisini büyük oranda o yapmıştır, hatta Moğolistan Kazakları ve Türkiye Bektaşileri arasında kendisi de önemli miktarda materyal derlemiştir; yanı sıra Bektaşi ve Karaçay-Malkar metinlerini de Türkçeden o çevirmiştir.

Araştırmalar için gerekli olan temel altyapıyı çalıştığım yer olan Macar Bilimler Akademisi, Felsefî Bilimler Araştırma Merkezi, Müzikoloji Enstitüsü sağlıyor, oysa alan araştırmaları, derlenen materyalin dijitalleştirilmesi ve yayımlanması için başka kaynaklara da ihtiyaç duyulmuştu. Bunları kısmen Macar kuruluşları sağladı, fakat batılı burslar da büyük oranda destek olmuştur; hepsini olmasa da en önemlilerini zikrediyorum: OTKA, NKA, Fulbright Visiting Scholarship, Andrev W. Mellon Post-Doctoral Fellowship, Tokyo Foundation – Joint Research (JREX) Program (Japan) ve British Academy Stein-Arnold Exploration Fund. Onların bu yoğun yardımları olmasaydı bu uzun araştırma serisi, doğu halk müziği arşivi veya sayısız kitap ve yayın ortaya çıkamazdı.

Şunu da vurgulamam gerekir ki Anadolu, Bektaşi, Kazak, Azerbaycan, Karaçay-Malkar ve henüz hazırlanan Kırgız müziği monografilerim çığır açıcı niteliktedir, bu türden kapsayıcı yayınlar şimdiye kadar yapılmamıştır. İncelenen kavimlerin halk müzikleri hakkında daha önceleri en fazla küçük, düzensiz, verilere sahip olmayan ezgi derlemeleri yayımlanmıştır. Sınıflandırma, karşılaştırma ve tarihsel katmanların ortaya çıkarılması kaygısı ise henüz pek de görülüyor.

Takip eden satırlarda 30 yıldır devam eden araştırmalarım hakkında kısa bilgiler vermeye gayret edeceğim. Bunların başlıca değeri “bilinmeyen”, en azından bilimsel olarak işlenmemiş Türk halk müziklerinin düzenli, irdelenmiş, karşılaştırmalı olarak yayımlanması olsa da, araştırmaların sonuçlarının bütün genişliğiyle sergilenmesinden, edebî incelemelerden, ayrıntılı müziksel irdelemelerden maalesef şimdilik kaçınmam gerekiyor. Bununla beraber ulaştığım ve büyük miktarda ezgiyle desteklenmiş ve bilimsel iddiası olan sonuçların okunabildiği yayınlarıma atıfta bulunuyorum. Öncelikle vokal halk müziği araştırmaları üzerinde yoğunlaştığımı ayrıca vurgulamam gerekiyor, zira daha eski katmanları daha ziyade bunlar ihtiva ediyor, öte yandan bunlar olmadan çok daha değişken olan ve yeni etkilere açık çalgılı halk müziği pek de anlaşılır değildir.

Anadolu'daki araştırmalar

Türk kavimleri arasındaki alan araştırmalarım 1987 yılında başlamıştır ve günümüze kadar devam eder. 1987–1993 yılları arasında Éva Csáki ile beraber Ankara Üniversitesi, Hungaroloji Kürsüsünde öğretim üyesi olup hocalık yaptık; bu süre içerisinde neredeyse 1500 ezgi derlediğim önemli araştırmalar gerçekleştirdim. Derlemelerime Bartók'un yarıda bıraktığı bölgelerde başladım; ardından, giderek daha az yeni ezgi elde ettiğim için, araştırma sahasını tedricen daha batıya kaydurdım. Bunun yanında, Türkçe yayımlanmış erişilebilir ezgi kitaplarını inceledim ve notlar çıkardım; böylece, eleştirel bir irdelemenin ardından kendi derlemelerimi üç bin ezgiyle genişlettim. Araştırma sahasında 6 yıl yaşamak, yüksek düzeyde Türkçe bilgisi, Türk halk müziği araştırmacılarıyla görüşmeler ve öncelikle düzenli derlemeler, notaya geçirme ve irdelemeler, büyük ve düzenli bir Türk halk müziği materyalini yayına hazırlamamı mümkün kılmıştır.

Araştırmalarım hakkında birçok kitapta bilgi verdim; bu kitaplarda başlıca Türk müzik tiplerini, sınıflarını, tarzlarını aralarındaki bağlantıları da göstererek tespit ettim (Sipos 1994, 1995, 1997, 2000, 2001, 2005). Konuyla ilgili yazdığım kitaplar Bartók'un daha az materyale dayanan kitabı dışında, Anadolu halk müziğinin tasnifine yönelik biricik ciddi girişim sayılır. İrdelemeler sırasında Bartók tarafından keşfedilen Macar-Türk paralelliklerinin çok daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Hatta Janka Szendrei ve László Dobszay tarafından genişletilen mezmur ağız ezgileri tarzında (“Szivárvány havasán¹”), eski tarzdaki inici ezgilerde, ağıt küçük formlarında, çocuk oyunlarının temel bir ezgi tipinde ve daha birçok küçük ses genişliğine sahip ezgi söz konusu olduğunda daha başka kuvvetli Macar-Türk benzerlikleri görülebilir.

Burada biraz durmak yerinde olur. Macarların Oğuz Türkleriyle olan ilişkileri şimdiye kadar ciddi olarak ortaya konmamıştır; peki bu şaşkınlık verici derecede kuvvetli Macar-Anadolu müziksel bağlantısı nereden geliyor olabilir? En azından iki açıklama mevcuttur. İlkine göre, dolaylı veya dolaysız yolla olsa da Macarlara Türkmen etkisi yine de ulaşmıştır; ikincisi ise daha muhtemeldir; yani, Türkler Anadolu'ya göçlerinden sonra yerli nüfusu yok etmemiştir, tersine onlarla beraber yaşayarak yavaş yavaş Bizans ana katmanını Türkleştirmişlerdir; Bizans kültürü şüphesiz fatihleri üzerinde etkili olmuştur, örneğin karşılıklı evlilikler yoluyla. Macar mezmur ağız ezgileri tarzı ve ağıt tarzı, gregoryen müziğinin esasını da teşkil eden daha geniş bir Avrupa müzik katmanına geri götürülebilir; böylelikle bu müzik tarzları Bizans ile ve oradaki daha eski esas nüfusla ilişkilendirilebilir.

¹ ‘Gökkuşuğı'nın karlı tepesinde’ – Meşhur Macar halk türküsünün adı.

Türkiye'deki araştırmalarımı günümüzde de sürdürüyorum, hâlihazırda özellikle burada yaşayan etnik (Karaçay-Malkarlılar, Tatarlar) ve Sûfî dinî azınlıkların (Aleviler, Bektaşiler, Tahtacılar) müziklerini inceliyorum, fakat Sünnî Türkler arasında da çalışıyorum; örneğin en son 2011'de Burdur civarında. Bunun dışında, Türkiye Radyo ve Televizyonu'nun halk müziği repertuarında bulunan beş bin ezginin irdelenmesine devam ediyorum. Oluşturulması sırasında tekrarlardan kaçınmaya gayret edilmiş olunması bu ezgi koleksiyonuna ayrı bir önem kazandırıyor; dolayısıyla 5000'den fazla ezgi, bu sayıya yakın farklı tipleri temsil ediyor.

Kısacası Macarlar Volga-Kama bölgesi ve Anadolu halk müziğinin işlenmesi için büyük çaba sarf ediyor. İki saha arasında ve daha doğuda da Türk kavimleri yaşadığı için, mantıksal olarak araştırmaların daha büyük alanlara yayılması arzusu hâsıl olmuştur. Bu muazzam sahanın hedeflenen Türk dilli ahalisi kuzeyden güneye doğru sıralarsak şöyledir: Çuvaşlar, Tatarlar, Başkurtlar, Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Azerbaycanlılar, Anadolu Türkleri, Kafkasya'da yaşayan Karaçay-Malkarlılar ve Balkanların Türk azınlıkları. İzin verirseniz bu kavimler arasında yaptığım önemli araştırmalar hakkında birkaç söz söyleyeyim.

Kazaklar arasındaki araştırmalar

Hazar Denizi'nin doğu kıyılarında yaşayan *Aday* Kazakları ve onların 3000 kilometre doğusunda yaşayan Moğolistan Kazaklarının halk müziğini 2001'de Budapeşte'de Akademi Yayınevi'nden çıkan *Kazakh Folksongs from the Two Ends of the Steppe* (Bozkırın iki ucundan Kazak halk şarkıları) isimli kitabımda karşılaştırdım (Sipos 2001, 2006 ve 2007).

Kitabın esasını 1997'de güneybatı Kazakistan'daki Mangışlak'ta yaptığım araştırmalar ve Éva Csáki'nin yine aynı yıl Moğolistan Kazakları arasında yaptığı derlemeler teşkil ediyor. Bu durumda, bir halkın halk müziğinin bütünsel olarak gözden geçirilmesi söz konusu değildir, birbirinden oldukça uzak yaşayan iki Kazak etnisitesinin müziğinin karşılaştırmalı olarak irdelenmesi söz konusudur. Devasa Kazak topraklarında müzik derlemeleri yapmak maalesef daha baştan umutsuz bir girişim olabilirdi. Gerçi Erzakoviç (1955, 1957, 1966 ve 1979) daha 20. yüzyılın başında Kazak halk müziği hakkında prensipte geniş kapsamlı bir genel Kazak halk müziği incelemesi için esas teşkil edecek kitaplar yayımlamıştır. Fakat maalesef bu Rus araştırmacı ezgilerin güftelerini kaydetmemiştir, dolayısıyla bunların yapısal olarak irdelenmesi neredeyse imkânsızdır, üstelik oldukça fazla sayıda ezgisi pek de halk müziğine benzemez, “şüphelidir”. Kitaba artık Kazaklar da kaynak olarak bakmıyorlar, kitaba daha ziyade tarihsel bir değer atfediyorlar.

İrdelemeler sırasında, Kazak dili muazzam uzaklıklara rağmen bile şaşırtıcı şekilde homojen olsa da, müziksel farklılıkların oldukça önemli olduğu ortaya çıkmıştır (Beliaev 1975:78). Bu konuda genel olarak şunu söyleyebiliriz: Moğolistan Kazaklarının özellikle *do* ve *sol* pentaton ezgileri daha ziyade Çin, daha doğrusu Moğol-Tatar pentaton ezgilerine benzer; Güney Kazakistan'ın diyatonik müziği Anadolu'nun müzik dünyasına daha yakındır.

Erişilebilir olan Trakya, Anadolu, Kazak, Azerbaycan, Türkmen ve Kırgız müzikleri esas alındığında, burada müziksel anlamda büyük bir bölgesel farklılığın söz konusu olduğu görülüyor. Pentaton bölgesi büyük hatlarla Çin'den Moğolistan ve Doğu Kazakistan boyunca Volga-Kama sahasına kadar uzanıyor, sonra sıçrayarak Macarlara ulaşıyor. Aynı zamanda daha güneydeki bölgelerde Kırgızistan'dan Güney Kazakistan boyunca Türkmen ve Azerbaycan topraklarını aşarak Anadolu'ya kadar geliyor ve buralardan daha da güneyde ise pentatonun ancak izlerine rastlanıyor, ya da hiç görülüyor.

Macarlarla olan bağlantılardan da bahsedebiliyoruz. Aday Kazaklarının ağıtları bir sesle birbirinin altında ilerleyen iki paralel kesitle Macar ağıtlarının küçük formuyla yapısal benzerlik gösterirken, Moğolistan Kazaklarının ağıtlarının pentaton inici kesitleri Macar pentaton ağıtlarıyla belirli bir akrabalık içerisindedir. Moğolistan Kazaklarının ezgi dünyasıyla olan benzerlikler burada sona erer; bu çok daha ilginçtir, çünkü hem İç hem de Dış Moğolistan (aslında tamamen pentatondur) ezgi dünyasında bir beşli aşağıya göçüren ezgiler önemli bir grubu temsil eder. Bu konudan ileride bahsedeceğiz.

Aynı zamanda, Türkmenlere komşu olan Aday Kazaklarının halk müziğinde Anadolu'da ve Macarlar arasında (öncelikle Sekeller arasında) popüler olan “mezmur ağzı” ezgilere çok sayıda rastlanır. Bu ise, Türkiye halk müziğinin tarihsel olarak incelenmesi dışında, Türkmen halk müziğinin ciddi olarak incelenmesini (2011'de başlamış bulunuyorum) her halükarda lüzumlu kılıyor.

Azerbaycan'daki araştırmalar

1999'da Azerbaycan'da beş araştırma gezisiyle çalışmalarına devam ettim: Bakü, Şamahı, Kuba, Zakatala'da ve Karabağ'dan Azerbaycan'a iltica edenler arasında derlemeler yaptım. Çalışmalarım süresince Azerbaycan Türkleri dışında Tat, Tsahur, Yahudi ve Avar azınlıklardan da 600'den fazla ezgi toplanmıştır.

Araştırmalarımın sonuçlarını Akademi Yayınevi tarafından 2004 yılında İngilizce olarak yayımlanan *Azeri Folksongs at the Fountain-Head of Music* isimli kitabımda tanıttım. Kitabın 2006'da Azerbaycan Türkçesiyle Bakü'de, 2009'da ise Macarca olarak Budapeşte'de yayımlanması bana büyük bir mutluluk vermiştir. Özellikle Bartók'un halk müziği derlemelerinin yazgısı

hatırlanacak olursa, pek de şikâyet etmemem gerekir, çünkü bunlar arasından örneğin Anadolu'daki derlemeleri ancak Bartók'un vefatından sonra, elyazmalarının teslim edilmesinden ancak otuz iki yıl sonra yayımlanmıştır.

Azerbaycan ezgilerinin büyük çoğunluğu bir ya da iki 7 veya 8, daha nadir olarak da 11 heceli kesitlerden oluşur; ses genişlikleri 3-4, nadir olarak 5, belki de 6 sestir; ezgi kesitleri inicidir veya tepe şeklindedir; ölçü işaretleri çoğunlukla 6/8'lidir veya buna bağlanabilir; nadiren 2/4 veya parlandodur (konuşur gibi) (Sipos 2004). Bundan dolayı Azerbaycan halk müziği kendine özgü bir rengi temsil eder; komşusu ve daha ötede yaşayan Türk kavimlerinin müziğinden önemli oranda ayrılır.

Azerbaycan Türkleri Anadolu Türklerinin oldukça yakın dil akrabasıdır, fakat iki kavmin etnogenetiği farklı şekilde oluşmuştur. Temel Azerbaycan müziksel tablosunun tersine, Anadolu halk müziği – büyük bir ihtimalle bölgenin oldukça karışık etnik görüntüsüyle bağlantılı olarak – çok sayıda farklı halk müziği katmanı içerir. Gerçi Anadolu'da da çok sayıda basit ezgi formu bulunur, fakat Azerbaycan ezgilerine benzer formlar neredeyse sadece doğudaki, Kürtlerin ve Azerilerin yaşadığı bölgelerde görülür; ülkenin diğer bölgelerinin daha basit ezgileri farklı karakterdedir. Büyük ihtimalle Azerbaycan topraklarını fetheden Türk boyları yerli Kafkasyalı ve İranî alt tabaka üzerine oturarak onun dilini Türkleştirmiştir, fakat bununla beraber aslı halk müziği katmanlarının çoğu yaşamaya devam etmiştir.

Azerbaycan halk müziği Macar ve Anadolu Türk müziğiyle sadece ağıtlar, daha doğrusu ağıtların bir alt katmanı dolayısıyla bağlı olsa da, bu üç kavmin ağıtlarının böyle kuvvetli benzerlikler göstermesi yine de dikkat çekicidir (Sipos 2010).

İleride yapılacak Azerbaycan halk müziği araştırmaları sonucunda daha yeni (vokal) müziksel formların ortaya çıkması muhtemel değildir; Azeri, Tat ve Tsahur halk müziğinin karşılaştırmalı yapısal irdelemesi konusuna artık kapanmış gözüyle bakılabilir. Sadece elli ezgilik tadımlık bir derleme yaptığım Azerbaycan Avarlarının halk müziği böyle değildir. Karpatlar Havzası Avarlarıyla gerçekten ilişkileri olmasa da, derlenen az miktardaki materyale rağmen, halk müziklerinde Macar halk müziği araştırmacılarının dikkatini çeken birçok katman görülüyor.

Kırgız halk müziği

Çin'e ve Moğolistan'a yakın yaşayan Kırgızların halk müziği söz konusu olduğunda da diğer çoğu Türk kavminin halk müziğinde olduğuna benzer bir durumla karşı karşıya kalıyoruz: Bu konuda kapsayıcı bir eser mevcut değildir. Konuyla ilgili olanlar örneğin Alexander Zataeviç'in Kırgız halk müziği

hakkındaki eserini bilebilirler, fakat bunlar bütün resmi göstermekten uzaktır. Beliaev'in çalışmasının (1975:146) sadece 20 vokal halk müziği örneği, Zataeviç'in kitabının ise sadece 250 enstrümantal ezgi vermesi karakteristiktir. Örneğin iki araştırma gezisi sonucunda 1300 ezgi derlediğimi göz önünde bulundurursak bu miktar oldukça yetersizdir. Üstelik bu kitaplarda ezgilerin verilendirilmesi oldukça zayıftır. Şimdiye kadarki yayınlarda belirli bölgelerin, boyların müziğinin ayrıntılı tahlili özellikle eksiktir ve aynı şekilde, başka Türk ve Türk olmayan kavimlerin müziğiyle ilgili karşılaştırmalı irdelemeler seyrekler. Tüm Kırgızistan'ın müziksel açıdan haritasını çıkarmak tek bir insan için kibirli bir macera olurdu, fakat sınırları iyi belirlenmiş üç bölgenin ve orada yaşayan boyların müziğinin esaslı şekilde irdelenmesi gerçekleştirilebilir ve heyecanlı bir ödev gibi görünüyordu. Kırgızistan'da kültürel farklılıkların öncelikle bölgesel nitelikte olması ilgi çekicidir; bazı bölgelerde yaşayan boyların kültürel-müziksel farklılıkları ancak bu durum göz önünde bulundurulursa takip edilebilir. Burada, boy mensubiyeti bugün bile yaşayan bir güçtür; insanların çoğu kendi kökenini oldukça karmaşık köken ilişkileri içerisinde konumlandırır.

Hedeflenen sahalardan biri Issık Göl'ün güney kıyısında *Bugu* boyunun *Bapa* isimli alt boyunun yaşadığı bölgedir; Cengiz Aytmatov'un 'Ak Gemi' romanı burada geçer. Diğeri oldukça yoksul ve Kırgız geleneklerini iyi muhafaza eden Narin eyaletinin Çin sınırı boyundaki Atbaşı bölgesidir ve *Çerik* boyunun başlıca yerleşim yerlerinden biridir. Üçüncü bölge kuvvetli Kazak etkisinin görüldüğü kuzeydeki Talas eyaletidir. Oş civarındaki güney Kırgızistan bölgelerini saymazsak, bu üç bölge Kırgız müziğini bölgesel anlamda iyi temsil eder; üstelik Dávid Somfai'nin derlemelerinin de gösterdiği gibi, güneydeki bölgelerin müziği de radikal anlamda farklı bir resim vermez. Birçok araştırma yolculuğu sırasında derlenen yaklaşık 1300 ezgi ve gözden geçirilen neredeyse 1500 ezgi, vokal Kırgız halk müziğinin kapsamlı olarak tahlil edilmesine imkân sunuyor ve bu süreç içerisinde burada yaşayan boyların müzikleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler de aydınlığa kavuşabilir.

Kırgız halk müziğinin irdelenme süreci devam ediyor; henüz nihai sonuçlar çıkarmadım, şimdilik sadece birkaç olguya dikkat çekmek istiyorum. Macarlarla ilişkili olarak, Kırgız ağıt tiplerinden birinin Macar veya Anadolu ağıtlarının genel formundan kuvvetli şekilde ayrıştığını zikretmeliyim, fakat diğeri esas itibarıyla uyuyor; ayrıca mezmur ağzı tarzında ezgilere de rastlanıyor. Kırgız halk müziği pentatonik değildir; ezgileri içerisinde majör karakterli dizi çoktur ve burada çok sayıda, küçük ses genişlikli form da bulunuyor. Örneğin Manas Destanı (eposu) veya Ramazan ayının sonunda icra edilen *Yarapazan* (Ya Ramazan) ezgilerinin ezgi dünyasına da bunlar hâkimdir. Şu ana kadar hiç kimse bu türlerin müziksel irdelenmesini yapmamıştır, özellikle dini ezgilerin irdelenmesini.

Kırgız müziğinin genel görünümü pentaton halk müziklerinden kuvvetli şekilde ayrışır; ayrıca bilinen Kazak halk müziği dünyasından da büyük oranda farklıdır. Oldukça yakın diller konuşan Kazakların ve Kırgızların halk müziklerinin karşılaştırılması için hala esaslı miktarda fazla, güvenilir kaynaklardan elde edilen Kazak ezgilerine ihtiyaç olacaktır.

Trakya Bektaşî Nefesleri ve Halk Şarkıları

Türk halkları sadece Asya'da değil, Avrupa'da da yaşıyor; özellikle Romanya'da ve Bulgaristan'da büyük sayıda Türk yaşıyor. Bunların önemli bir kısmı geçtiğimiz yüzyıl içerisinde büyük dalgalar halinde Bulgaristan'dan Türkiye'nin Avrupa'daki kısmına göç etmiştir. Bu muhacirlerin, halk İslam'ı olarak da isimlendirilebilecek Alevi-Bektaşî inancı Türkiye'deki çoğunluğun Sünni inancından farklıdır. Alevi-Bektaşîlerin heterodoks, senkretik inancını gnostik olarak tanımlayabiliriz, zira zaman içerisinde, çevreden çok sayıda adet ve dini unsur almıştır; neoplatonizm yanında Musevi ve Hıristiyan inancından, hatta Budizm'den ve Maniheizm'den de etkilenmiştir. Yeniçeri ocaklarının dini uygulamaları da bu çerçevedeydi ve kutsal şahıslarından biri ise Macaristan'da da bilinen Gül Baba idi.

Son on yıl içerisinde Bektaşîlerin inancı hakkında giderek daha fazla sayıda yazı yayımlanıyor, fakat dini şarkıları ve hayatlarında müziğin yeri hakkında şimdiye kadar önemli incelemeler yapılmamıştır. Éva Csáki ile birlikte Bektaşîler arasında 1999 yılından beri derlemeler yapıyoruz, birçok dini merasimlerine katıldık ve müzik, din ve diğer konularla ilgili çok sayıda mülakat yaptık. Kayda geçirilen 1200 ezgi, Akademi Yayınevi'nce 2009'da yayımlanan monografimiz (Sipos – Csáki 2009) için temel teşkil etmiştir.

Bektaşî ezgileri arasından çoğunun Anadolu'da da bulunması, ortak kökenler göz önünde bulundurulduğunda şaşırtıcı değildir. Bulgaristan halk müziği, bunlara gözle görülür şekilde az etki etmiştir. Yine de *re-si-la* üç sesli inici ağıtlarının, genel olarak Anadolu'daki ağıtların küçük formundan farklılık gösterdiği kesindir.

Trakya Bektaşîlerinin mezmurları ve halk şarkıları arasında sıkı bir ilişki bulunur ve daha gelişmiş tiplerinde bolca ezgi paralellikleri de vardır. Aynı zamanda dini şarkıların bir kısmının motiflerle inşa edilen dalgalanan-binici ezgi çizgisi, Anadolu'nun tipik inici ve tepe şeklindeki yanaşık kesit hareketlerinden kesin bir şekilde ayrışır; burada Türk sanat müziği (makam) geri planı ihtimali hesaba katılmalıdır (Sipos 2009).

Bu fırsatla, Bektaşîler hakkında yazdığımız kitabımızın konusundan biraz daha ayrıntılı olarak bahsetmek ve yayımlanmış olan ve ilerideki monografilerin inşasıyla ilgili kısa bilgiler vermek istiyorum.

Kitabım Türkler arasında yapılan daha önceki araştırmaların tanıtımıyla başlıyor, ardından Bektaşilerle meşgul olan literatürü gözden geçiriyoruz. Daha sonra ise araştırma gezilerinin tasviri takip ediyor; okurlar bu vesileyle, incelenen halklara daha da yakınlacak ve kitabın bilimsel kısımlarının anlaşılması için ihtiyaç duyulan müziksel ve kültürel kavramlarla tanışacaktır.

Misticizmi, özellikle de onun Türklerdeki formunu, yani Bektaşî, Alevî ve Mevlevî kollarını ayrı bir bölümde inceliyoruz ve Trakya Bektaşî inancının ve hayat tarzının özelliklerine ayrıntılı şekilde temas ediyoruz. Kendi araştırmalarımıza dayanarak Bektaşî inancının gereklerini ve gündelik hayatta kendini gösteren formlarını karşılaştırıyoruz. Topluluk önde gelenlerinin, *babaların* topluluğa ve müzik repertuarına yaptığı etkiye temas ediyoruz ve dinle ilgili olayların, özellikle de vecde gelmeye hizmet eden *zikir* ayininin ayrıntılı olarak tasvirine ayrı bir bölüm ayırıyoruz.

Kitabın ilk kısmı birkaç Bektaşî dini ezgisinin güftesinin esaslı, ayrıntılara inen tasviri ve irdelemesiyle son buluyor; böylelikle Bektaşî şairlerinin sanatıyla ve Bektaşî felsefesinin başlıca hususlarıyla tanışmaya imkân doğuyor.

Eserin önemli ve tamamen yeni bilgiler içeren kısmı burada da karşılaştırmalı müziksel irdelemelerdir. Ezgileri çeşitli bakış açılarına göre (dizi, ses genişliği, yapı, zaman işareti, hece sayısı ve güfte içeriği) ele alıyoruz; ardından ezgi çizgilerine göre bir tasnif sunuyoruz. Bu sadece bilimsel bir oyun değildir, eğitim alanında da faydalı bir şekilde uygulanabilir, çünkü Bektaşîlerin halk müziğini iyi vasıflandırabilecek merkezi ezgileri sergiliyor. Şu şekilde de telif edebiliriz: Bu şarkıların öğrenilmesinden sonra Bektaşî müzik repertuarının büyük kısmı artık bizlere tanıdık gelecektir. Bektaşî ezgilerinin komşu Bulgar, Anadolu halk müziğiyle olan, ayrıca Macar ve diğer Türk halklarıyla olan bağlantılarını da inceliyoruz. Karşılaştırmalı halk müziğinin bakış açısından Balkanların halk müziğinin ortaya çıkarılmasının farklı bir önemi vardır; böylelikle daha iyi bilinen Macar ve Rumen müzik diyalektlerini daha doğudaki Anadolu'nun Türk bölgelerine bağlıyoruz.

Kitabın önemli kısmını örnek ezgiler oluşturuyor; derlenen 1200 ezgi içerisinden aşağı yukarı 600'ünü ortalama olarak ayrıntılı şekilde veriyoruz. Ezgilerden sonra halk şarkıları ve dini şarkıların güfteleri ve bunların Macarca ve İngilizce çevirileri bulunuyor. Dini şarkıların yaratıcıları çoğunlukla önemli şairlerdir (örn. Yunus Emre, Pir Sultan Abdal vs.); onların şiirleri çeviri olarak şimdiye kadar bu miktarda yayımlanmamıştır. Güftelerle beraber dini terminolojinin açıklamalarını, halk şiirinin çizdiği resimlerin çözümlemelerini ve ayrıca karşılaştırmalı bir metin irdelemesi veriyoruz. Özel terimlerin anlaşılmasını ve şiirlerin incelenmesini kolaylaştırmak amacıyla terimlerin açıklamasını yapan özel bir sözlük hazırladık. Endekste kolayca gözden geçirilebilecek sistemde kaynak kişiler ve ezgiler hakkında detaylı bilgiler sunulmaktadır.

Kitabın eki olarak, eskiden de yapmış olduğum gibi, bir CD hazırladım. Bunun yardımıyla Bektaşî topluluğunun dini ve halk ezgilerini en tipik ve en güzel kayıtların aracılığıyla inceleyebileceğiz. Ekte birçok fotoğraf, tablo ve harita da yer almaktadır.

Şimdiye kadar doğuda yaşayan Türk halklarının müziğini ele aldık. Moğolistan Kazaklarının halk müziğini inceledikten sonra Moğolların halk müziğinin incelenmesi de yapılması gereken bir mevzu haline dönüştü. Moğol halk müziği hakkında yayımlanan birtakım eser bulabiliriz, bunların en kullanışlı olanı İç Moğolistan bölgesinin Chev  yazısıyla yayımlanan eserlerdir. Bunu tanıtmaya geçmeden evvel kısaca Kuzey-Amerika Kızılderili bölgelerinde yapmış olduğum derlemelerim ve bilgisayar araştırmalarımı tanıtacağım.

Navaho ve Dakota Kızılderililerinin müziğı

Amerikan Kızılderililerinin önderleri on binlerce sene evvel o dönemde yayan geçit için uygun Bering Boğazı'ndan birçok aşamada Asya'dan Amerika'ya göç ettiler. Ortak kökenlerinden dolayı fiziksel özellikleri de benzerdir. Farklı dil konuşmalarının nedeni ise büyük ihtimal göçün farklı dönemlerde gerçekleşmesinden ibarettir.²

Pentatonik dizilerin birçok Kızılderili kabilesinin müziğinde mevcut olduğunu biliyoruz. Müzikleri hakkında farklı araştırmalar gerçekleştirildi ve söz konusu hususta birkaç genel inceleme de yapıldı.³ Kuzey Amerikalı Kızılderililerin müziğinde birçok benzerliğe rastlayabiliriz. Ne var ki bazı bölgelerin müziğı asırlarca bağımsız gelişti, örneğın güney-batı Navahoları veya Büyük Ovanın Sioux'ları (Dakota, Lakota, Nakotalar) ve diğerkabileleri.

Dakota ve Navaho Kızılderililerinin müziğini 2004'ten itibaren Fulbright profesör bursum zamanında Los Angeles'teki California Üniversitesindeki (UCLA) çalışmalarımından itibaren incelemekteyim. Bu çalışma boyunca Willard Rhodes'in 1941-li Dakota ve Navaho derlemesinin 1500 ezgisini not ettim ve 2004-2005 senelerinde iki kabilenin rezervasyonunda kayda değer saha çalışmalarını tamamladım.

Dakotaların ezgileri çoğunlukla pentatonik dizide büyük ses genişliğinde iniş yapar, aynı özelliklere Macar halk müziğinin birtakım ezgileri de sahiptir. Ne var ki Dakota ezgilerinin çoğunluğu inici pentatonik Macar ezgilerinden farklıdır. Macar ezgilerinde görebildiğimiz dört kesitli ve motivik *la*-pentatonik hareketinden farklı olarak Dakota ezgilerinin çoğunluğu iki kesitlidir ve

² Voegelin-Voegelin (1977) Güney Amerika'da 221 değışik dil olduğunu belirtir.

³ Bir kaç kitap ve makale: Brovner (2002), Champe (1983), Debo (1977), Densmore (1926), Fenton-Kurath (1953), Frisbie (1977), Goddard (ed.) (1996), Hagan (1961), Halmos (1979), Herndon (1980), Herzog (1935), McNickle (1973), Nettle (1954) ve Rhodes (1952-1953).

devamlı *la'-mi-re-do-la* tetraton dizide gerçekleşen iniş sergiler. Navaholar ise çeşitlemeler ve farklı tekrarlamalar yardımıyla kısa, ses genişliği dar olan motiflerden bazen şaşırtıcı seviyede kompleks yapılar oluştururlar.

Navaho araştırmalarımı Provo (Utah) şehrindeki Brigham Young Üniversitesiyle işbirliği halinde sürdürmekteyiz. Partnerlerim arasındaki Profesör Jerry Jackuard'ın eskiden Four Corner Navaho bölgesinde Kızılderililer arasında öğretmenlik yapmış olması Kızılderililerle ilgili araştırmayı oldukça kolaylaştırmıştır.

Bilgisayar incelemeleri

Kırk sene evvel, ünlü halk müziği araştırmacılarımızın ününden dolayı UNESCO, Avrupa halklarının müziğinin sisteminin kurma görevini ülkemize vermiş oldu. Akademi Halk Müziği Araştırma Grubunda Avrupa halk müziğinin mümessil örneklerinin dijitalleştirme çalışmaları yapıldı. O dönemde, bu çalışma Gábor Prószéki'nin sözleriyle 'verimsiz oldu' ve araştırmalara son verildi. Bu aralar Zoltán Juhász ve şahsım veri tabanını genişleterek, o dönemde yapılan, bilgisayarların yetersizliği yüzünden gerçekleştirilemeyen incelemelere devam etmekteyiz.

Program sisteminin imkânlarını birtakım makalelerde tanıtmıştık. En önemli sonuçları kısaca tanıtıyorum (Juhász-Sipos 2009). Bilgisayar incelemesinin temelini şudur: her ezgiyi 32 boyutlu mekânın bir noktasına bağlıyoruz. Bu noktalar arasındaki mesafeler ve diğer özellikler matematiksel ve bilgi teknolojisi yöntemleriyle kolayca incelenebilir. (Ezgilere bağlanan 32 boyutlu noktanın koordinatlarını böyle ele alırız: ezgi seyri 32 kısma bölünüp her bir bölme noktasında mevcut ses yüksekliği 32 boyutlu noktanın bir koordinatı olur). Böylece bir 32 boyutlu nokta yığını ortaya gelir. Bu nokta yığnında birbirine yakın düşen noktalar birbirine benzeyen seyirli ezgiler anlamına gelir ve bunun sayesinde birbirine benzeyen seyirli ezgilerin nerede sıklığı tespit edebiliriz.

Programın diğer bir özelliği ise, devamlı iterasyon (yakınlaştıran) süreç yardımıyla büyük miktardaki dijitalleştirilmiş ezgilerin arasından en tipik seyirlerin tespit edilebilmesidir. Program birbirine benzeyen ezgilerin ortalamasını (soyut merkezi seyrini) bir matrikse yerleştirip, söz konusu halk müziğindeki seyirlerin temel formlarını tanımlar. Bu çalışmalar doğal olarak halk müziği araştırmacısının çalışmalarının yerine geçemez, ama kolaylık sağlayıp, incelenen malzemenin düzeninin kurulmasına yardım sağlar. Araştırmacı bu düzeni takip edip etmediğine kendisi karar verebilir. Bu program farklı halk müziklerinin karşılaştırılmasında da yardımcı olabilir ve ezgi yığınlarında belirlenmiş bir ezginin benzerlerini bulabilir. Tüm bunlar

bilgi teknolojisi engellerini yenebilen ve program mantığı ve imkânları ile işbirliği yapabilen araştırmacılara mükemmel imkânlar sağlar.

Son olarak okuyucularla büyük bir bölgede gerçekleştirilen müzik incelemesinin avantajlarını ve imkânlarını teşrih etmek için bir örnek göstermek istiyorum.

*İnici ve bir beşli aşağıya göçürmeli pentaton üsluplar
ve Moğolların müziği*

Daha önce de belirtmiş olduğum gibi, Macar halk müziği araştırmaları incici pentatonik ezgilerin yurt tutuştan daha eski ve özellikle Türk kökenli olduğunu düşünüyor. Macar halk müziğinde sayısal olarak az ama oldukça yaygın olan ezgilerin temsil etmiş olduğu bir beşli aşağıya göçürmeli pentaton üslubunu, incici ezgi üslubundan mantıken gelişmiş, tekrarlamaya yönelmenin en gelişmiş seviyesi olarak varsayıyoruz.

Bu ezgilerin başka halklarda da mevcut olup olmadığını birçok araştıranlar oldu. İlk olarak bir beşli aşağıya göçürmenin Çeremis ve Slovak müziğinde de mevcut olmasını Bartók vurguladı. Tonal ve modal beşli aşağıya göçürme olgusunu Kodály (1976:17-26) inceleyip Macar ezgilerinin yanına daha çok Çeremis ve Çuvaş benzerlerini sundu. Sergilediği örnekler çoğunlukla Volga-Kama bölgesinden kaynaklanmasına rağmen, benzerlikleri bu bölgeyle kısıtlamadı.

Bence Szabolcsi (1979: 107-109) bir beşli aşağıya göçürmenin Çeremis, Çuvaş, Kalmuk, Baykal-bölgesi Moğol ve Çinli benzerleri sundu ve Macar üslubunu eski büyük kültürlerin her yerde sergilediği pentatonik üslubunun Orta Asya'daki özel üslup grubuna bağladı. Kendisi de Macar halk müziğinin pentatonik tabakaları ve büyük birçok halkı ve kültürü birbirine bağlayan bir bölgenin halk müzikleri arasında bulunan genel ezgi benzerliğinden bahsetti.

László Vikár ve Gábor Bereczki'nin (1971) Çeremis ve Çuvaş derlemelerinde bu halkların bir beşli aşağıya göçürmeli üsluplarından detaylı tanıtım bulabiliriz. İncelemeleri sonucunda bu müzikal yapının sadece Çeremis-Çuvaş hududunun iki yakasında çapı 100 kilometre olan bir daire içerisinde mevcut olduğunu ve uzaklaştıkça ortadan kalktığını tespit etti. Vikár, Macar ve Volga-Kama bölgesindeki bir beşli aşağıya göçürmenin genetik bağlantısı hakkında kuşku duyuyordu. Derlemeler boyunca tize doğru bir dörtlü göçürmenin pese doğru bir beşli aşağıya göçürmeden daha sık olduğunu vurguladı. Kendisince Robert Lach'un derlemesindeki iki kesitli Çeremis ezgilerinin şekillerinin doğru olabileceğini belirtti ve Macar *tavus kuşu* ezgilerinin benzeri olarak sergilenen Çeremis ezgilerinin hem kalışlarını hem seyirlerini farklı buldu. Kendisinin sözleriyle:

“Birkaç inici seyirli hatta bir beşli aşağıya göçürmeli Macar ezgisinin bazı Çeremis veya Çuvaş ezgisinin benzeri olduğu kuşkusuz... Acaba buna dayanarak yakın akrabalıktan bahsetmemiz doğru olacak mıdır? ... Örneğin “Tavus kuşu” (la'-sol-mi-re-sol') motifi basit ve doğaldır ve taze pentatonik olarak tanımlanan Çeremis, Çuvaş veya Moğol hatta Kelt veyahut Kızılderili müzik dünyasında özel bir etki olmadan da göz önüne çıkabilir. (Vikár 1993:33)

Yorumuna göre Volga-Kama bölgesi gibi hareketli bir bölge eski özelliklerini kolay kolay koruyamaz, hatta kadim Çeremis kültürünü koruyan doğudaki Çeremisler beşli göçürmeyi kullanmazlar. Bir üslubun bin seneler boyunca Çeremis-Çuvaş hududunda mevcut beşli/dörtlü göçürmenin olduğu gibi aktif kalmasının ihtimalini de düşük varsayar.

Bunun karşısında Lajos Vargyas'tan (1980: 13) şunu okuyabiliriz: “... Macar ve Volga-Kama bölgesindeki bir beşli aşağıya göçürmeli ezgilerin benzerliği... o derecede yoğundur ki, bunların kökenini –iki bölge arasında muhtemel bir tarihi bağlantıyı varsayıdığımızda– kesinlikle ortak kökenli olduğunu düşünmeliyiz”. Vargyas beşli göçürmeli üslubu inici ezgi üslubunun mantıksal gelişmesi olarak düşünüyor: beşli göçürmeli ezgiler inici seyirden ortaya gelmişler ve tekrarlamaya yönelmenin en gelişmiş durağı oluyorlar.

Mordvin, Votyak, Başkurt, Kazan Tatar ve Mişer Tatar halk müziğini inceledikten sonra, Vargyas bu halkların halk müziği üsluplarının Volga'dan doğuya düşen Çeremis-Çuvaş hududu bölgesindeki her iki halkın kullandığı ses genişliği büyük olan pentatonik beşli sıçramalı ezgi üsluplarından tamamen farklı olduğunu tespit etmişti. Nagy C. (1947:80-81) makalesinde bulunan iki Moğol ezgi ve Szabolcsi (1979:107-108)'nin iki örneğine dayanarak Vargyas (MNT VIII/A: 13) da Moğol beşli yapının var olduğunu da doğruladı. Uzakta olan Peru'dan da birer, Macar bir beşli aşağıya göçürmeli ezgilerle az kalsın birebir benzeyen ezgi bulundu (Ördögh 1997: 114). Kendim Dakota Kızılderililerin müziğinde de böyle parçalar buldum.

Vargyas (1980:20-27) Batıdaki beşli göçürmeyi inceledikten sonra, oradaki tipik “bir beşli aşağıya göçürmeli” yapılar hakkında, bu genelde AB⁵CB yapıları alttan tize binen ezgilerin çoğunluğunda beşli göçürmeli olmadığını, sadece bazı varyantlarda ve bir-iki arasında görülebilen paralelliklerin var olduğunu tespit etti. Komşularımızdaki (Morva, Slovak) beşli göçürmeyi ise Macar etkisinin ortaya getirdiği bir gelişme olarak tanımlayabiliriz.

Kendim beşli aşağıya göçürmeli olgusunu geniş İç-Asya ve Anadolu bölgesini ele alarak inceledim. Anadolu ve Trakya bölgesinde nadiren pentatonik olmayan beşli göçürmeye rastlayabiliriz, Azerbaycan Türklerinde ise bu gibi ezgiler hiç bulunmaz. Kafkasların kuzey yamaçlarında yaşayan Karaçay–Malkarlılarda yine beşli göçürmeli ezgiler bulabiliriz, ama bunların

dizisi pentatonik değil ve müziksel dokuları da motifsel değildir. (Sipos 2001/2004).

Ne doğu-Kazakların halk müziğinde ne Moğolistan'daki Kazakların pentatonik ezgileri arasında beşli göçürmeli olanlar bulunmaz, ne var ki Moğolistan Kazaklarının ezgileri arasında paralel hareket eden pentatonik kesitler seyrek değildir. İncelediğimiz beşli göçürme üslubuna en yakın olan Tatar halk müziğinin bazı tabakalarında ise beşli değil dörtlü göçürme görebiliriz. Kırgız ve Türkmen halk müziğinde kesitler arasındaki dörtlü-beşli göçürmeli benzeşmelerine sadece birkaç örnek bulabiliriz.

Yedi yüzden fazla İç-Moğolistan ezgisinin incelemesinden sonra, onda bir oranında beşli göçürme sergilediklerini gördüm. Macar beşli göçürmeli ezgilerde de olduğu gibi burada da transpose edilmiş kesitin başlangıcı, olması beklendiğinden daha tiz olduğu görülür.⁴ Bu Moğol ezgilerinin arasında pest başlayan iki kesitli de bulunur, bunlar dörtlü-beşli göçürmenin bu bölgede ne kadar kuvvetli olduğunu gösterir, ne var ki çoğunluk düzenli dört kesitli ezgidir ve oldukça yakın Macar benzerleri de mevcuttur.

Macar, Volga-Kama bölgesindeki ve Moğol ezgilerinin dizisi, seyirleri, şekilleri ve kalıplarına bakarak karşılaştırdım. Bunlardan birbirine en yakın olanları Çeremis ve Çuvaş beşli göçürmeli üsluplardır, bunlara biraz daha uzaktan Macar üslubu katılmaktadır. Diğer tarafta Moğol ve ona çok yakın olan Evenki ve Kuzey-Çinli ezgileri bulabiliriz. İki kitlenin arasındaki bağlantı *la*-pentatonik 8(5) 4 kalışı ve daha az sayıda da *sol*-pentatonik 7(4) b3 kalışı grupların ezgilerinden kaynaklanır. Aynı zamanda birtakım diğer benzerlikler ve farklar da tespit edebiliriz (Sipos 2001/2004).

Günümüzün halk müziği bulgularından binlerce senelik tarihin müziksel bağlantıları hakkında olgular söylemek istediğimizde çok dikkatli olmamızda fayda olacaktır. Kodály'ın (1976:36) Çeremis, Çuvaş ve Macar beşli göçürmeli üslubu hakkındaki sözlerine katılırsak, bu sözler Macar ve Moğol müziksel üslupları için daha çok geçerli olacaktır: “*Bazı, birbiriyle temas etmelerini hayal etmemizin zor olduğu halklarda pentatonik müzik sistemi ortaya çıkabilir... Ama seyirin, yapının, ritimlerin bu derecede benzeşmesi rastlantı olamaz. Böyle durumlarda bağlantı veya ortan köken varsaymak gerekir*”.

Böylece pentatonik beşli göçürmenin Macarlar haricinde büyük miktarda sadece Moğollarda ve Çeremis-Çuvaş hudut bölgesinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Moğol müzik tabakasının nasıl Macar halk müziğinin bir parçası haline geldiği hakkında fikir yürütebiliriz. Teorilerden biri Bulgar-Türk aracılığını varsaymak olacaktır, ama zaten Karpat ovasında yaşayan Avarlardan öğrendiğimiz ihtimalini de göz ardı edemeyiz, çünkü Avarların dilinin Moğol yapısı ispatlanmadı ama inkâr da edilmedi. (Róna-Tas 1966: 119-128).

⁴ Beşli göçürmeli ifadesine hem tam olan, hem kısmen beşli göçürmeli ezgilerini dahil ediyorum.

Doğrudan Macar-Moğol bağlantısı da fikirlerden biri olacaktır.⁵ Hangi açıklamanın doğru olduğuna halk müziği araştırması cevap veremez, yine de (güncel) müziksel olguları göstererek tarihçilerin zor görevlerine yardımcı olabilir.

Son olarak planlarım hakkında bir kaç söz söylememe izin verin. Karaçay-Malkar Halk Müziği kitabından sonra Kırgız Halk Müziği kitabını hazırlayacağım; 2011'de başlamış olduğum Türkmen saha çalışmalarına devam ediyorum ve Anadolu halk müziğinin (bunun dâhilinde özellikle Alevi, Bektaşî müzik dünyasının) incelemesini de amaçlıyorum. Béla Bartók'un Anadolu derlemesini yayımlamak da planlarımdan biri.

Düzenlenmiş malzeme sunumu hariç iki özet eseri hazırlamayı arzuluyorum. Bunların biri yeni araştırmalara dayanarak Macar halk müziğinin doğu bağlantılarını sunacak, diğeri ise Türk halklarının halk müziğinin karşılaştırmalı incelemesi olacaktır.

Bu özetten sonra Kafkas Dağlarında Macarlar tarafından yapılan araştırmaları gözden geçirelim.

⁵ Sinor (1969: 274), Czeglédy (1949: 64) ve László (1972).

Macar Araştırmacılar Kafkasya'da

Haritaya bakınca Avrasya steplerindeki doğu-batı yönündeki ulaŐımda Kafkasya'nın kuzey bölgesinin uç/kenar kısımlarının son derece özel bir stratejik yere haiz olduğu göze çarpar. Hazar Denizi ile Ural Dağları nedeniyle burada step daralır bu yüzden büyük kavimler göçünü gerçekleştiren halklar, bunların arasında Hunlar ve Avarlar, buradan geçerek daha batıdaki amaçlarına doğru ilerlediler, daha sonra imparatorluklarının yıkılıp dağılmasının ardından bunların bazı grupları buraya geri döndüler.

Eski Macar tarihinde Macarların oluşumunda şekillenmesinde bu bölgenin büyük önemi vardır. Don-Kuban civarındaki ana yurt buradaydı ki buraya Macarlar 5. yüzyılda Ogur-Türk boylarıyla birlikte gelip yerleşmişlerdi daha sonra Hazar imparatorluğunun düzenine uyum sağlayarak daha yoğun bir şekilde sürdürdüler hayvancılık ve tarımla uğraşan kültüre dönüşmüşlerdi.

İmparatorluğa sonradan katılan bir kavme yakıŐır şekilde kuzeyde sınır koruma görevini üstlendiler, güneybatı taraflarında ise Alanlar ile temasa girmişlerdi.

Macar Vakayinamenin bir öyküsü belki Alan-Macar kraliyet evliliklerine atıf yapmaktadır. Bu öyküde Dula Alan hükümdarının kızlarını Azak Denizinin bataklıklarında kaçıırlar ve kızlar daha sonra Macar prensleri Hunor ve Magor'un eşleri olurlar.

Bu bölgede 670'li yıllarda Etelköz'e çekilmeden evvel Macarların Hun kavimlerinin geride kalan kırıntıları ile Onogurlarla, Sabirlerle, Göktürklerle, Türk-Hazarlarla, Bulgarlarla, Alanlarla ve açıkça başka kavimlerle de temasları olmuştur. Ondan sonra oradan Kabarlarla birlikte bir Peçenek saldırısı yüzünden 895'te Karpat Havzasına gelmişlerdir. Atalarımızın bu bölgeye ilgi duymaları o halde bir tesadüf değildir. Kral IV. Béla'nın desteği ile 1232'lerde Otto adındaki bir Dominikan keşişi beraberinde birkaç keŐiŐle birlikte kronolojilerde adı geçen Macarları arayıp bulmak için yola çıkmış ve amacına da ulaşmıştır. Hiç kuşku yok ki Kafkasya dolaylarında söz sahibi o Macarlar ile de karŐılaŐmıştır. Onlar hakkında Bizans imparatoru Konstantinos (959) da söz etmekte, orada kalan Macarların Karpatlar havzasındaki Macarlar ile elçiler aracılığıyla temaslarını sürdürdüklerine değinmektedir (Róna-Tas 1996: 57).

*Resim: Eski Macarların göçleri ve Don-Kuban civarındaki atayurt haritası
(Róna-Tas 1996:249)*

Ottó ve yanındakilerin verdikleri bilgilerden hareketle 1235'te Julianus ve arkadaşları da araştırma yolculuğuna çıkarlar. Fakat onlar artık Otto'nun sözünü ettiği Macarların izine rastlamazlar bu yüzden kuzeye doğru yönelirler ve Volga boyunca başka bir Macar kavmine rastlarlar (Glatz 1996).

Bu tarihten başlayarak 18. yüzyıl sonlarına kadar Kafkasya'da başka Macar araştırması gerçekleştirilmemiştir. Ancak 18. yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl başlarında öz bilinci uyanan Macarların genel düşünce merkezinde atayurt araştırması, Asya'daki akraba kavimleri araştırma düşüncesi yeniden yer almıştır. Bölgedeki ilk ciddi Macar araştırmacı János Besse Ógyallai olmuş, o 1829'da Kafkasya'ya gitmiştir. Macarların atayurdunun burada olduğuna dair kesin hüküm vermiş olan Besse, Elbruz Dağı tırmanışına katılmış ve bu vesileyle birçok kavmi görüş tanımıştır. Lakin kayda değer Macar kalıntısına rastlamamıştır (Vásáry 1972).

Daha sonraları 1895'te Kont Jenő Zichy önce Kafkasya'ya ardından ise Orta Asya'ya yeni bir inceleme araştırma gezisi düzenlemiştir. Her ne kadar Kont bazı umutları beslemiş olsa da geziye katılanların bulmak istedikleri 19. yüzyılın sonlarında artık Kafkasya'daki Macarlar değildi (Erdélyi 2000:274-285). Rusça bilmemeleri de onların işini zorlaştırmıştı ki, o sıralarda Rusça artık sıkça kullanılan yaygın bir dildi. Bu arada çok sayıdaki Kafkasya dillerine de yabancıydılar. Gerçi araştırma heyetinin bir üyesi, Gábor Bálint

Szentkatolnai, Kabardey dilinin kısa gramerini hazırlamışsa da Kabardey dilini o kendisi de tam manasıyla konuşmıyordu.

Diller arasındaki ilişkiler konusunda şimdilik şu kadarını söylemekle yetinmeliyiz Kafkasya'da birbiriyle bağlantılı diller konuşulmaktadır. Steplerin ve aşağı bölgelerin dilleri *lingua franca* olmuştu. Daha aşağı bölgelerin otlaklarında ki oralara birçok dili konuşan çobanlar gidip orada ticaret yaparlardı ya da kışın oraya yerleşirlerdi. Rusların bu bölgeyi ele geçirmelerinden evvel buraya Türk boyları hâkimdiler: Kafkas Ötesi'nde Azeriler, kuzeybatıda ve orta bölgede Nogaylar, kuzeydoğuda ise Kumuklar yaygın halde bulunuyorlardı. Daha gelişmiş bir siyasi teşkilat içinde yaşadıklarından Türk boylarının diğer topluluklar üzerindeki hâkimiyeti daha etkin olmuştur. Bunun için Kafkasya'da Türkleşme daha güçlüydü ve bu eğilim Rus ihtilalinden sonra dahi on yıllar boyunca hala güçlü bir şekilde hissedilmiştir.

Bunun yanı sıra Macaristan'da başka Kafkasya araştırma gezileri de düzenlenebilirdi. Ancak 1905 yılındaki Rusya ihtilali ve I. Dünya Savaşı burada durumu değiştirmişti. Bu gelişmeler bireysel araştırmaları oldukça zorlaştırmıştı. Böylece II. Dünya Savaşı sonuna kadar sadece arkeolog Nándor Fettich Tiflis'e kadar gidebilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Kafkas Ötesi'nde kalan Gürcistan ve Ermenistan ile bilimsel ve kültürel ilişkiler başlatılmıştır. Fakat bu alandaki ilişkiler de vaktiyle Zichy ve beraberindekilerin düşündükleri gibi gerçekleşmemiştir. 1966'da István Erdélyi Azerbaycan, Dağıstan, Gürcistan ve Kuzey Osetya'daki birçok müze ve araştırma merkezini ziyaret etmiş, sonrasında Çeçenistan'a gitmiştir. 1978'lerde ise küçük bir araştırma ekibiyle birlikte Kuzey Osetya'yı, Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyeti'ni ve Kuban vadisini de baştan sona gezmişlerdi (Erdélyi 2000).

Károly Czeglédy, Budapeşte'deki Eötvös Loránd Bilimler Üniversitesi Arap Filolojisi Anabilim Dalı Başkanı Kafkasya Bölümü'nü kurmayı istemiştir (Czeglédy 1955). Fakat araştırmacılar Türk kavimlerinin kültürüyle değil, daha ziyade öncelikle Ermeni (Ödön Schütz) ve Gürcü (Erzsébet Tompos, Márton Istvánovits, Mária Bíró) kültürüyle uğraşmışlardır. Kültür tarihçisi Lajos Tardy de öncelikle Gürcü kültürü konularını araştırmıştır (Tardy 1971, 1973, 1988).

Kimi zaman gerçi birkaç ufak araştırma gezisi gerçekleştirilmişti. Bölge Macarlar açısından ilginç olmasına rağmen önemli araştırmalara ve saha çalışmalarına Zichy heyetlerinden sonra bir daha sıra gelmemiş ve gerçekleştirilen araştırmalar ile ziyaretlerin büyük bir kısmı daha ziyade Kafkas Ötesi'ni (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) kapsamıştır.

Bütün bunların ışığında daha evvel yapmış olduğum Azerbaycan araştırmalarımın yanı sıra karşılaştırmalı araştırma yapmaya yönelik

gerçekleştirdiğim Kafkasya ile Türkiye'deki Karaçay-Malkar halk müziği derleme gezilerimin çok daha önemli olduğunu söylemek mümkündür (Sipos 2004, 2006, 2009).

Karaçay-Malkar halk müziği hakkında benden evvel hiçbir ciddi analitik makale veya kitap yayımlanmamıştır. Üstelik Omar Otarov'un 2001 tarihli Kafkasya Karaçay-Malkar ezgi kitabında tipik ve halka ait melodiler ve tipik olmayan ezgiler de yer almaktadır. Türkiye'deki Karaçay-Malkar halk müziği üzerine ise şimdiye dek hiçbir analitik müzik çalışması yapılmamış ve yayımlanmamıştır.

Karaçay-Malkar Derlemeleri Yolculuklarımız

Karaçay-Malkar halk müziği incelemeleri Macar müzik çalışmaları geleneklerine uygun olarak saha derleme çalışmaları ile başlamıştır. Böylece derlenip incelenen ezgilerin çok büyük bir kısmı iki Kafkasya ve üç Türkiye Karaçay-Malkar derleme gezisinin sonucudur. Bundan başka ayrıca Tamara Bittirova'nın 2000 yılı öncesinde yapmış olduğu Kafkasya derlemelerini okudum, bazı ticari amaçlı kasetleri de değerlendirdim. Omar Otarov'un (2001) kitabını da dikkate aldım ve onlardan alınmış birkaç ezgiye de bu kitapta yer verdim.

Bu şekilde toplanmış neredeyse 1200 kadar ezgiyi notaya döktüm, inceledim değerlendirdim, ondan sonra aralarından 71 tanesini örnek olarak seçtim ve 287'sini de ezgi derlemesine koydum. Bu 358 türkü bütün derlenmiş malzeme hakkında iyi bir örnek teşkil etmektedir ve bunlar Kafkasya ile Türkiye'de yaşayan Karaçay-Malkarlıların halk müziğine dair oldukça güzel örneklerdir. Tabiatıyla zaman içinde bu halk müziğinin önemli katmanları da değişmiştir, bir kısmı yok olmuştur, diğerleri daha yakın zamanlarda ortaya çıkmıştır. Bunun için şimdi "*sadece*" Karaçay-Malkar müziğinin bugünkü durumunu gösterebiliyoruz. Yine de eldeki malzemenin büyük kısmının eskiye ait özelliklerinin olduğunu görünce örneğin *parlando-rubato* tarzında çalınmış ezgiler ya da geleneksel türlerin ne kadar çok sayıda olduğunu görünce bu kitaptaki malzemenin Karaçay-Malkar halk müziğinin çok eskilerden gelen geçmişine dair fikir verebileceğinden eminiz.

"*Karaçay-Malkar Halkı Hakkında*" ve "*Karaçay Halk Müziği*" bölümlerinde bu halkın oluşumu, gelenekleri ve müziğinin katmanları, kültürlerinin başka halkların kültürleriyle olan ilişkisi hakkında ve diğer konularda da bilimsel bilgiler vermeye çalışacağız. Bundan sonraki birkaç paragrafta araştırma yolculuğumuz ile derlenmiş malzeme hakkında ve genel izlenimlerimiz üzerine de birkaç söz söyleyeceğim.

*János Sipos ve Gergely Agócs'un
2000'deki Kafkasya Derlemeleri*

Karaçay-Malkar halkı Orta Kafkasya bölgesinde Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay-Çerkes ve Kabardin-Balkar Cumhuriyetlerinin Kafkas dağlarına denk düşen güney bölgelerinde yaşamaktadırlar. Karaçaylılar ve Malkarlılar aynı halktır aslında, ortak kullandıkları dil Kıpçak Türkçesidir. Karaçaylıların ve Malkarlıların tarihleri ve kültürleri de birdir. Dilleri Türkçenin Kıpçak kolunun Kafkasya dalına aittir. İlk araştırma gezimiz Eylül-Ekim 2000'de Kabardin-Balkar Cumhuriyeti ile Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'ni ziyaret ettiğimizde gerçekleşmiştir. Kabardin-Balkar Devlet Üniversitesi rektör yardımcılarında birisi olan Svetlana Dasieva'nın Kabardin-Balkar Cumhuriyeti başkentinde, UNESCO tarafından Nalçik'te düzenlenen Nart Destanı sempozyumuna ve buna bağlı düzenlenecek bir derleme gezisine bizleri davet etmesi buna vesile olmuştur.

O zamanlar o taraflarda Çeçenistan-Dağıstan savaşları dolayısıyla oldukça sıcak çatışmalar vardı böylece Macaristan Cumhuriyeti Konsoloslugu'nun Vize Bölümüne yazdığımız vize talep dilekçemize şu mektubu da eklememiz gerekmişti:

Sayın Daire Başkanı Hanımefendi!

Aşağıda adları yazalı Dr. János Sipos ile Gergely Agócs 25 Eylül ile 5 Ekim 2000 tarihleri arasında Karaçay-Çerkes ve Kabardin-Balkar bölgesine seyahat etmeyi arzu etmektedir.

Macar Bilimler Akademisi Müzik Enstitüsü ile Devlet Halk Ekibi Şarkiyat Arşivi personelleriyiz. Fakat şuan araştırmacı olarak, kurumumuzdan bağımsız seyahat etmek istiyoruz.

25 Eylül pazartesi günü saat 09.00'da planlanan seyahatimiz için uçağımız hareket edecektir. Ancak şüana kadar henüz davet mektubunu alamadığımız için bu hafta içinde Rusya vizemizin acilen verilmesi konusunda bize yardımcı olmanızı rica ediyoruz.

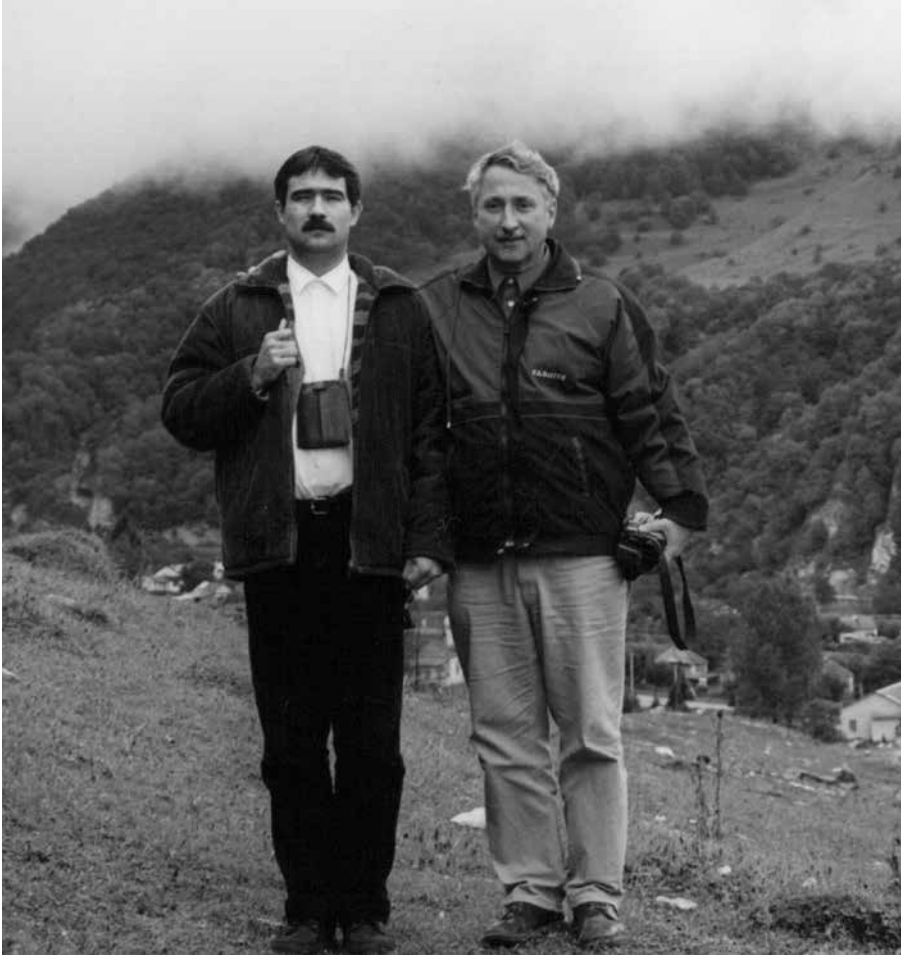
Genel olarak projemiz ve planlanan seyahatimiz tamamen Siyasi İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı Zsolt Németh tarafından desteklenmektedir.

Ben János Sipos. Dışişleri Bakanlığımızın Karaçay-Çerkes ve Kabardin-Balkar bölgesine gitmemi tavsiye etmediğini biliyor, buna rağmen halk müziği araştırmaları yapmak adına tüm sorumluluğunu kendi üzerime alarak, seyahat edeceğimi beyan ediyorum. Saygılarımla,

*Dr. János Sipos
Budapeşte 20 Eylül 2000*

Rusya'da Karaçay gölüne atılan radyoaktif maddelerin çevreyi tehlikeli bir şekilde kirlettiklerini ve bunların temizlenmesi için başlatılan çabaların ve çalışmaların maddi imkânsızlıklar nedeniyle 1998'de durdurulmuş olduğunu biliyorduk. Çeçen-Rus savaşının Nalçik'den neredeyse sadece yüz kilometrelik bir mesafede cereyan ettiği ve Çeçenlerin komşu ülkelerde dahi insanları rehin aldıklarından haberdardık. Fakat bir araştırmacı eğer bir şeyi kafaya koyduysa, o zaman ne pahasına olursa olsun onu mutlaka gerçekleştireceğini de biliyorduk ve böylece uçağımız 25 Eylül 2000 tarihinde Moskova istikametinde havalanmıştı. Gerçi oradan sekiz saatlik bir gecikmeyle fakat aynı günün akşamında da olsa başka bir uçakla Nalçik'e uçmuşuk.

Derleme çalışmalarımız kusursuz bir şekilde sonuçlanmıştı. 280 ezgiden oluşan mükemmel bir malzemeyle dönmüşük memleketimize. Bu malzemenin çok büyük bir kısmını Kaşha Tav, Karasuv, Bızıngı, Yanıkoy ile Yukarı Balkarya bölgesindeki Malkar köylerinden, ayrıca Yukarı Mara, Karaçayevsk ve Teberdi adlı Karaçay köylerinden güvenilir veri kaynaklarından sağlamıştık. Bunun haricinde Nalçik Halkbilim/Folklor Araştırmaları Enstitüsü'nde, Nalçik Radyosu'nda ve iki halk müziği konserinde de önemli kayıtlar yaptık. Sadece Türk dünyasına ait halk türkülerini ve inançlarını kaydetmedik, aynı zamanda İbero-Kafkas dillerini konuşan Çerkeslerin ve Kabardeylerin türkülerini ve inançlarını da derleyip kaydettik. Hatta Nart Destanı sempozyumuna katılmak üzere buraya gelmiş, Türkiye 'de ve Suriye'de yaşayan Çerkeslerden ve Kabardeylerden de derlemeler yaptık. Malkar araştırmacısı Tamara Bittirova'nın halk derlemeleri koleksiyonundan da malzeme aldık ve ulaşabildiğimiz bütün halk müziği malzemelerini de temin ettik.

János Sipos ve Gergely Agócs Kafkasya'da

*János Sipos ve Éva Csáki'nin 2001 yılında
Türkiye'deki Karaçay-Malkar Derlemeleri Seyahati*

Türkiye'ye kendi vatanıma gidirmişim gibi gidip geldiğimden belirsiz ve tehlikeli Kafkasya derlemelerinin yanı sıra Rus İmparatorluğu'nun baskıcı tutumundan dolayı Türkiye'ye göçmek zorunda kalan Karaçay-Malkarlılar arasında da derleme yapmaya karar verdim. İlk yolculuğa eşimle, Türkolog Éva Csáki ile beraber gittim ki kendisi ondan öncesinde ve ondan sonrasında da birçok araştırma yolculuğumda bana eşlik etmiştir.

2001'de Karaçaylıların yaşadığı şu köyleri, daha doğrusu şehirleri, kasabaları ziyaret ettik: Başhüyük, Yakapınar (Ertuğrul), Eskişehir, Afyon, Bolvadin, Doğlat, Yazılıkaya ve Konya. Onların tarihleri, geçmişleri ve geleneklerine dair çok sayıda röportaj yaptık ve neredeyse 160 ezgiyi de kaydettik. Civardaki Kırım Tatarlarının ve bunun yanı sıra Kazan Tatarlarının da yaşadıkları köyleri de ziyaret ettik ki onların halkı/ahalisi aynı şekilde 20.yüzyıl başlarında buralara Ruslardan kaçıp gelmişlerdi. Bu malzemeye ilaveten Vedat Balkan beyden temin edilen 50 Karaçay-Malkar şarkısı ile Ufuk Tavkul beyden aldığımız 50 ezgi de eklendi. Yolculuğumuzda derleme koleksiyonumuzu aşağı yukarı 260 ezgiyle daha zenginleştirmiş olduk.

Türkiye'deki Karaçaylılar henüz tam manasıyla asimile olmamışlardır, dillerini koruyorlar ve kültürlerinin bazı eski unsurlarını da hala saklıyorlar. Şehirde yaşayan Karaçaylılar asimilasyona daha yakın, daha yoğun maruz kalmışlar ve aralarında başka etnik unsurlarla evlilik de daha sık görülmekte fakat kendi dillerini onlar da kullanıyorlar, daha doğrusu onlar iki dilliler ve en ufak bir zorluk dahi yaşamadan Türkçeden Karaçaycaya ya da Karaçaycadan Türkçeye anında dönüş yapabiliyorlar. Şehirlerde Karaçay Dernekleri var, oralarda bir araya gelerek kendi aralarında sohbet ediyorlar, dini ya da başka törenlerini düzenliyor, kutluyorlar. Yine de köylerde doğal olarak gelenekleri daha iyi korunuyor.

Eski inancın türküleri ve genellikle *parlando-rubato* tarzında söylenmiş türküleri artık daha çok sadece yaşlılar veya orta yaşlılar biliyorlar, ama bazen birkaç istisna olarak gençler arasında da bilenler çıkıyor. Onlar da Karaçay olmaktan dolayı gurur duyuyorlar ve Karaçay müziğinin bazı, genellikle ne yazık ki artık pek de fazla değeri olmayan dans ezgilerini de çalıp söylüyorlar nadiren. Düğünlerde gençler şarkılarla, akordeonla ve ellerinde tuttıkları ritmik olarak birbirine vurdukları tahtalarla müziğe eşlik ediyorlar.

Karaçaylıları Türk toplumu kendi arasına kabul etmiş, benimsemiş, onlara saygı duyuyorlar ve onları çalışkan iş gücü sahibi, okumuş insanlar olarak kabul ediyorlar ki bunun temeli de nedeni de var aslında. Sebepsiz değil. Parası olan okuyor, gençleri de okutuyorlar ve bu onlar için önemli bir prensip.

Éva Csáki'nin 2001 ve 2002 Türkiye'deki Karaçay Derleme Yolculukları

2001 Ekim ve 2002 Nisan aylarında Éva Csaki Ankara civarındaki Karaçaylıları arayıp buldu ve her iki seferinde de Ufuk Tavkul ona eşlik etmişti. Bu süre zarfında ilk başta Yağlıpınar köyünde olmak üzere 20 ezgi derlemişti.

Yağlıpınar Ankara'dan 32 kilometre mesafede bir köy. 1905 yılında Kafkasya'nın Çegem, Mara, Teberdi, Bashan ve Köndelen yöresinden gelen Karaçay-Malkarlılar buraya yerleşmişler. 1921'de köy 55 haneden oluşuyordu ve bunların 13 hanesinde Çegemliler yaşıyordu.

János Sipos'un 2005 Ağustos-Eylül aylarındaki Türkiye Derleme Yolculuğu

2005'te ben de ilk başta Ankara'da ve civarında (*Gölbaşı, Yağlıpınar*) yaşayan Karaçaylılar arasında çalıştım. Karaçay dilini onlar da konuşuyorlar. Burada, başkente bu kadar yakın olsalar da, en küçük yerleşim yerlerinde bile eski kültürleri/eski adetleri en gelişmiş haliyle varlığını koruyor yaşıyor. İnsanların büyük bir kısmı çalışmak için Ankara'ya gidip geliyor, asimilasyon çok yoğun. Eski ezgileri daha çok daha geleneksel yaşam tarzının hâkim olduğu Eskişehir ya da Afyon gibi başka bölgelerden buraya gelin gelmiş kızlar, kadınlar bilip söylüyorlar.

Ondan sonra Eskişehir ve civarındaki köyleri (*Çifteler, Belpınar, Yazılıkaya, Akhisar, Kilisa, Bolvadin, Doğlat ve Yakapınar*) gezip dolaştım. Bu vesileyle birkaç Kırım Tatarını, İdil - Kazan Tatarını ve Kumuk kökenli aileyi de ziyaret ettim. Ankara'da Karaçay Derneği Başkanı Hürriyet Ersoy'un beni Eskişehir valisine tavsiye ile yönlendirmesi de benim için ayrı bir şanstı. Vali bey bölgeden sorumlu kültür işleri müdürünü, "İl Kültür Müdürü" olan ve aynı zamanda o yöredeki Karaçay Derneği'nin de Başkanı olan Basri Özen'i makamına çağırttı, bir araç verdi ve böylece derleme yolculuğumuza çıkmak için her şey hazırды.

Bu arada oldukça kalabalık olan Eskişehir Karaçay toplumunun kültürünü de böylece daha yakından tanıma fırsatım oldu. Köylerde gerçekleştirdiğimiz derleme çalışmalarına ara verdiğimizde Eskişehir'deki Karaçay Derneğini de bizzat ziyaret ettim, düşünlerine katıldım ve dini türkülerine ait, zikirlere ait ezgileri de bu arada kaydettim. Karaçay müziğinin hayatın akışındaki değişimini gözlemlemek için iyi bir fırsat doğmuştu.

Türkiye'de bazen kimin Türk olduğu sorusu sorulur. Bazılarına göre neredeyse "bütün dünya Türk'tür" ancak çoğunluk bu meseleye daha temkinli yaklaşıyor. Pek çok kimse aslında Anadolu'daki etnik kaynaşmaların farkında, hatta kimileri Anadolu mozaiginden dahi söz ediyorlar ki bu pek o kadar da doğru bir yaklaşım sayılmaz. Ancak her halükarda büyük bir hâkim unsurun, büyük bir imparatorluğun ve zengin bir kültürün torunları olarak Türklerin aşırı/abartılı milliyetçi duygulara ihtiyaçları da yok aslında. O anda içinde bulunduğumuz durum da karakteristik bir durumdu ki küçük derleme ekibimizin şoförünün ailesi Bulgaristan Türkü idi, Kültür Bakanlığı heyetinin temsilcisinin ataları ise eski Yugoslavya'dan buralara göç etmişlerdi, rehberimiz ise bir Karaçaydı.

Daha önce bulunduğumuz başka birçok köyü bir kez daha gezip ziyaret ettim ve bölgedeki bütün Karaçay-Malkar köylerinin tamamını bu sefer görmüş oldum. Kaydedilen 250 ezgi ile bu derleme yolculuğum da gayet başarılı geçmişti. Bu seyahatimin sonunda diyebilirim ki, Türkiye'deki Karaçay-Malkarlıların ezgilerinin neredeyse her türüne örnek derlemelerin

kaydını yapmıştım. Derlemenin ilk günlerinde gerçi yeni yeni ezgiler ortaya çıkmıştı, ancak son haftalarda artık sadece daha evvel derlenen ezgilerin tekrarları, değişik varyantları kameraya alınmıştı.

Artık sadece Kafkasya derlemeleri için bir denetim malzemesi eksik kalmıştı, fakat ne büyük bir şanstı ki buna da bir çözüm bulmuştum.

*Gergely Agócs ve József Lukács'ın 2007'deki
Kafkasya Karaçay-Malkarlılar Arasındaki Derleme Yolculuğu*

2007 Ağustos ayında Gergely Agócs ve József Lukács iki haftalık bir derleme yolculuğuna çıkmıştı, Kafkasya'daki Karaçay-Malkarlılar arasında. Yedi yıl evvel birlikte ziyaret ettiğimiz derleme yaptığımız topluluğun yanında o ana kadar bizim için henüz bilinmeyen vadilerde de veri toplama çalışması gerçekleştirmişlerdi. Hatta Nogay yerleşim bölgelerinde bile Macar karşılaştırmalı müzik çalışmaları için büyük değeri olan kayıtlar yapmaları mümkün olmuştu.

Yerel kayıtlara göre, 15 ilçede 29 yerde -sahada- 63 kişiden toplam 357 ezgiyi kaydetmişlerdi. Naçik Radyosundaki bütün halk müziği arşivindeki malzemenin tamamının kopyasını almışlardı. Aşağı-yukarı 500 ezgiyi ki bunun yaklaşık olarak %60'ı otantik kayıt olarak değerlendirilmektedir. Fakat diğerlerinde de genellikle gelenekleri koruyan/yansıtan 'veri sahiplerine' sahne sanatçıları enstrümanlarıyla eşlik etmişlerdi.

Bu şekilde derlenmiş olan, notaya geçirilen/aktarılan ve üzerinde çalışılan neredeyse 1200 ezgi koleksiyonu ile artık büyük umutlar besleyerek Karaçay-Malkar halk müziğini genel hatlarıyla anlatan, kapsayan ve karşılaştırmasını yapacak olduğum çalışmalarımıza büyük bir umutla başlamış oldum.

Bu kitapta yer alan ezgilerin derlendiği yerleri gösteren haritalar

Bundan sonra gelen Kafkasya haritasını anlamak için bir yandan Adige, Çerkes ve Kabardey halklarının akraba oldukları, diğer yandan ise Karaçay, Malkar halklarının aslında özde bir olduğunun bilinmesi gerekir. Ancak Ruslar parçala ve sonra da yok et ilkesi gereği bu halkları Karaçay-Çerkes ya da Kabardin-Balkar Cumhuriyetlerine bölmüşlerdi. Batı Çerkesleri başka bir deyişle Adigeler ise Adige Cumhuriyetine dâhil olmuşlardı.

Harita 1. Bu kitapta yer alan ezgilerin Kafkasya'da derlendiği yerler.

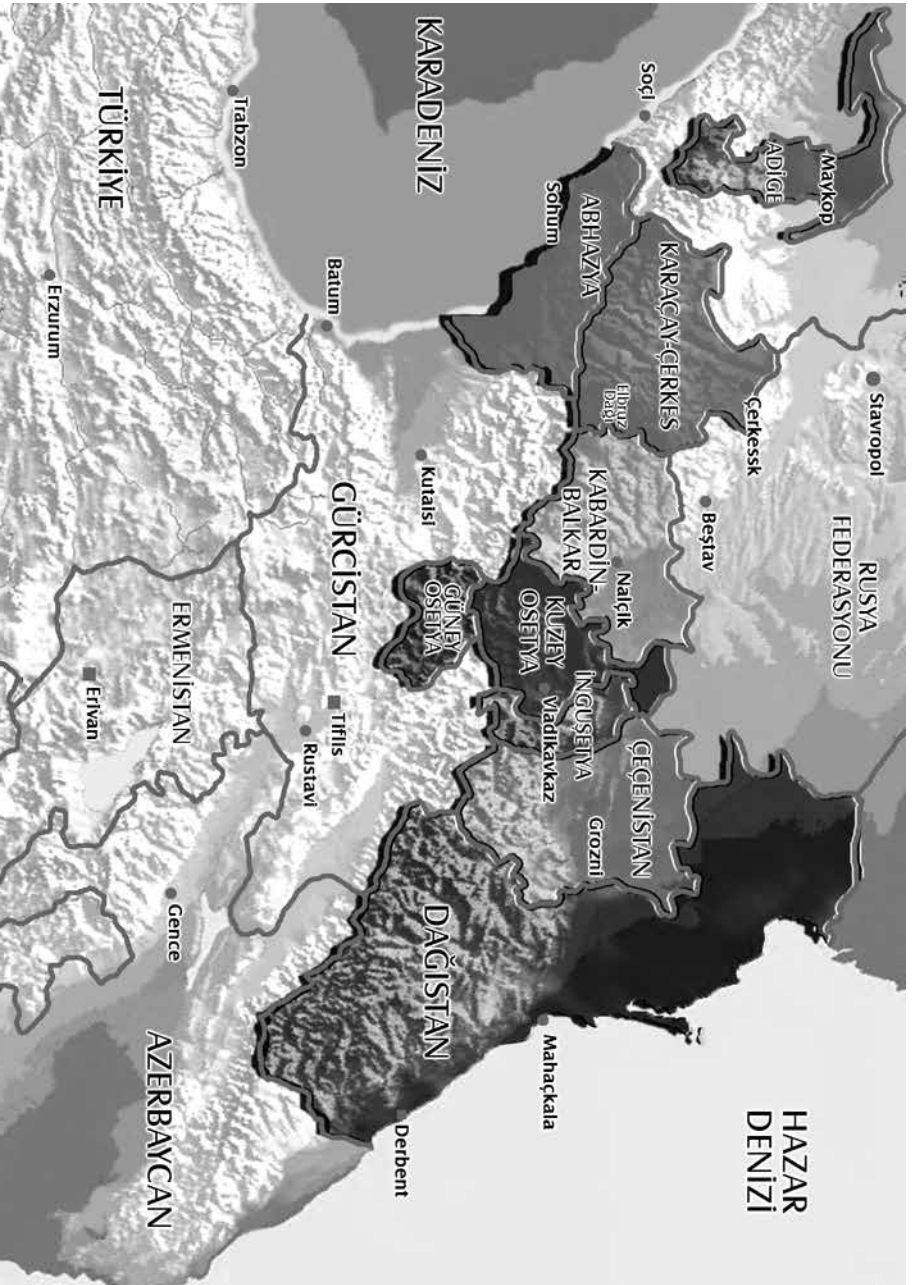
KABARDİN- BALKAR CUMHURİYETİ: 1. Nalçık, 2. Yanıkoy, 3. Hasaniya, 4. Kaşha Tav, 5. Ogarı Malkar, 6. Kara Suv, 7. Bızıngı, 8. Ogarı Çegem, 9. Töben Çegem, 10. Billim.

KARAÇAY-ÇERKES CUMHURİYETİ: 11. Karaçayevsk, 12. Cögetey Ayacı, 13. Çerkessk, 14. Cangı Cögetey, 15. Ogarı Mara, 16. Teberdi, 17. Uçkulan, 18. Hurzük.

Harita 2. Bu kitapta Türkiye'deki derlemelerin gösterildiği yerler.

DERLEME MEKANLARI: Eskişehir,
Ankara, Afyon, Konya
1. Yağlıpınar, 2. Başhüyük, 3.
Yakapınar (Ertuğrul), 4. Belpınar, 5.
Yazılıkaya, 6. Kilisa - Orhaniye, 7.
Akhisar, 8. Doğlat, 9. Bolvadin

Kafkasya Haritası

II. KARAÇAY-MALKAR HALKI HAKKINDA

Ufuk TAVKUL

Kafkasya'nın Orta Kafkaslar adı verilen merkezî kısmında, Kafkas Dağları'nın en sarp ve yüksek zirvelerinin, geçit vermez derin vadilerinin koynunda kökenleri İskitlerden Alanlara, Hunlardan Bulgarlara, Hazarlardan Kıpçaklara ve Kafkasya'nın kökleri beş bin yıl öncesine dayanan eski yerli (otokton) medeniyetlerine kadar uzanan bir halk yaşar. Bunlar kendilerine TAVLU (Dağlı) adını veren, Kıpçak Türkçesinin bir lehçesini konuşan, Kafkasların kadim halkı Karaçay-Malkarlılardır.

Yaşadıkları bölge doğuda *Çerek* ırmağının kaynak havzasından batıda *Laba* ırmağının kaynağına kadar uzanan ve Kafkas dağlarının en sarp ve yüksek bölümünü meydana getiren dağlık arazidir.

Karaçaylılar ve Malkarlılar birbirinden farklı etnik kökene, dile, kültüre ve tarihe sahip iki ayrı halk değil, aynı dil, kültür ve tarihi paylaşan bir Kafkasya halkıdır. Karaçay ve Malkar adları bu boyun yaşadığı iki coğrafi bölgenin adlarıdır.

Karaçay-Malkar Kafkasya'nın Orta Kafkaslar olarak bilinen merkezî kısmında yer almaktadır. Yalnızca Kafkasya'nın değil, Avrupa'nın da en yüksek dağları Karaçay-Malkar toprakları içindedir. Bunların başlıcaları *Mingi Tav* (Elbruz 5.642 mt), *Dih Tav* (5.203 mt), *Koştan Tav* (5.145 mt), *Uşba*, *Ullu Tav*, *Alibek*, *Dombay Ölgen* gibi zirvelerdir.

Kafkasya'daki bilinen beş bin yıllık tarihleri boyunca pek çok kavmin, kültürün ve medeniyetin etkisi altında kalan, etnik yapılarında Kafkasya ve çevresine ait pek çok unsuru barındıran Karaçay-Malkarlılar çok zengin bir sosyo-kültürel yapıyı günümüze kadar yaşatmayı başarmışlardır. Tarih boyunca seyyahlar onları Kara Çerkesler, Dağlı Çerkesler, Alanlar, Basiyanlar, Karaçioliler gibi değişik adlarla haritalarına kaydetmişler, onlar kendilerini Tavlu (Dağlı) adıyla anarlarken Kafkas Dağları üzerinde yaşadıkları vadilere göre Karaçaylılar, Bashanlılar, Çegemliler, Holamlılar, Bızıngılılar, Malkarlılar olarak çeşitli zümrelere bölünmüşlerdir. Sovyet hâkimiyetinden sonra bu halk Karaçaylılar ve Balkarlar (Malkarlılar) ya da Karaçay-Balkar (Karaçay-Malkar) halkı olarak literatüre girmiştir. *Balkar* adı Bashan, Çegem, Holam, Bızıngı ve Malkar vadilerinde yaşayan dağlıları tek bir isim altında toplamak isteyen Sovyet yönetimi tarafından verilmiştir. Beş ayrı vadede yaşayan ve ortak etnik kökene, tarihe, kültüre ve dile sahip bu dağ kabileleri için Çarlık Rusyası döneminde *Beş Dağ Zümresi / Topluluğu* anlamına gelen “**Пять**

Горских Обществ” (Pyat Gorskih Obşçestv) adı kullanılırdı (Kudaşev 1991: 155). Sovyet hâkimiyeti döneminde bu dağlıları Kabardeyler ile aynı özerk cumhuriyet içine almayı planlayan Ruslar, onları tek bir etnik isim altında toplayarak *Balkar* adını verdiler.

Karaçay etnoniminin kaynağı ise, Karaçay halkının XV. Yüzyılda yaşadığına inandığı **Karça** isimli ilk beylerinin adına dayanmaktadır ve *Karça'nın halkı ~ Karça'nın yurdu* anlamlarını taşımaktadır.

Karaçay-Malkarlılar günümüzde Rusya Federasyonu'na bağlı iki Kafkas cumhuriyetinin sınırları içinde yaşamaktadırlar. Karaçaylılar, Adige (Besleney-Kabardey), Abaza, Nogay ve Ruslarla birlikte Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinin halklarından birini oluştururlarken, Malkarlılar da Kabardin-Balkar Cumhuriyetinde Kabardeyler ve Ruslarla birlikte yaşamaktadırlar ve cumhuriyetin etnik halklarından birini meydana getirirler. Günümüzde Karaçaylıların nüfusları yaklaşık 200 bin, Malkarlıların nüfusu ise 120 bin civarındadır.

Karaçay-Malkarlılar bölgeye özgü tarihî, etnik ve sosyal süreçlerin neticesinde Kafkasya'da ortaya çıkmış ve etnogenezi Kafkasya'ya sıkı sıkıya bağlı bir Türk dilli halk olarak bilim dünyasında yerlerini almışlardır. Onların tarihî geçmişleri aynı zamanda Kafkasya'nın çok dilli ve çok kültürlü renkli yapısının oluşum sürecinin de bir aynasıdır.

Karaçay-Malkarlıların Tarihi

Kafkasya'da medeniyete ait ilk izler MÖ 3.bin yıllarına kadar uzanmaktadır. Kuban Irmağı dolaylarında, günümüzdeki Adige Cumhuriyeti'nin başkenti Maykop şehri yakınlarında XIX. yüzyıl sonlarında keşfedilen bazı kurganların Erken Tunç Çağı döneminde yaşamış bir medeniyete ait olduğunun keşfedilmesinin ardından, XX. yüzyıl boyunca arkeolojik kazılar derinleştirilmiş ve keşfedilen bu kültüre *Maykop Kültürü* adı verilmişti (Betrozov 2009: 65). Batı Kafkaslardan Dağıstan sınırlarına kadar uzandığı anlaşılan Maykop Kültürü bir taraftan Anadolu ve Ön Asya medeniyetleri ile ekonomik ve kültürel temas kurarken, diğer taraftan kurgan kültürünün asıl sahibi olan kuzeyli bozkır kavimleri ile de ilişki içindeydi (Laypanov-Miziyev 2008: 67). Orta Kafkasların yüksek dağlık bir bölgesinde yer alan Osetya'nın dağ köylerinden Koban'da bulunan ve Maykop kültürü ile benzerlik gösteren bir başka yerel medeniyetin izleri de arkeologlar tarafından *Koban Kültürü* olarak adlandırılmıştı.

Tarih boyunca çeşitli katmanlardan oluştuğu bilinen Karaçay-Malkar etnik yapısının en alt katmanının, Koban Kültürünün yaratıcısı olan ve Merkezî (Orta) Kafkasların en eski yerli ahalisi oldukları anlaşılan Kafkasion (Kafkaslı) antropolojik tipine mensup otokton Kafkas kabilelerinden oluştuğu görülmektedir.

Kafkasya'nın yerli halklarına ait Koban Kültürü, Kimmer, İskit, Sarmat ve Alan gibi göçebe bozkır kavimlerinin kuzeyden Kafkasya'ya girişleriyle yeni bir görünüm kazandı. Bu kavimler büyük ölçüde günümüzde Karaçay-Malkarlıların ve Osetlerin yaşamakta oldukları Orta Kafkasların dar ve geçit vermez dağ boğazlarında yerleştiler ve eski Koban Kültürü üzerine bozkır-göçebe kültürünün zenginliğini kattılar.

MÖ VII. ile V. yüzyıllar arasında doğudan gelen İskit baskısı neticesinde Kimmerler güneye ve batıya çekilmek zorunda kaldılar. Bu dönemde Orta Asya'da meydana gelen göç hareketleri Güney Rusya'nın bozkır bölgelerinde önemli bir nüfus baskısı oluşturmuştu. MÖ VII. yüzyılda Çin'in kuzeybatı sınırlarından batıya göç eden Hun boyları İskitleri batıya sürüklediler. İskit baskısı neticesinde göç eden Kimmer boyları burada çeşitli kavimlerle kaynaşarak tarih sahnesinden silindiler. Güneye göç eden Kimmer boyları Kafkas geçitlerini aşarken burada da kendilerinden önemli ölçüde nüfus bıraktılar.

MÖ VII. yüzyıl ile MS II. yüzyıl arasındaki bu dönemde Orta Kafkaslarda Karaçay-Malkarlıların kültürel temellerini atan ve etnik yapılarını biçimlendiren farklı bir süreç yaşanmıştır. İskitlerle başlayan bu süreç, Karaçay-Malkarlıların etnik yapılarındaki ve kültürlerindeki ikinci katmanı oluşturmaktadır.

MÖ 700-550 yılları arasında İskit kültür merkezi Güneydoğu Rusya bozkırlarından, Kafkasya'da Kuban havzasında ve Taman yarımadasında toplanmıştı. MÖ VII. yüzyılda Kafkasları aşarak Ön Asya'ya yaptıkları akınlar sırasında İskitler bronz çağını bırakarak demir çağına geçtiler (Grousset 1980: 30).

İskit kültür ve inanışları eski Türk ve İran kültürü ile benzerlik göstermektedir. İskit efsanelerine göre İskitlerin atası Gök Tanrısı ile Yer Tanrıçasının evliliğinden doğan bir kahramandı. Daha sonra Gök Tanrı torunlarına bazı faydalı hediyeler göndermişti ki, bunların arasında altından bir sapan da vardı (Ayda 1987: 200).

Bu efsanenin izleri günümüzde doğrudan doğruya Karaçay-Malkar kültüründe bulunmaktadır. Kafkasya halklarının ortak mitolojik destanı sayılan *Nart* destanlarının Karaçay-Malkar varyantlarında, Nartların demirci kahramanı Debet'in Gök Tanrısı ile Yer Tanrıçasının evliliğinden doğan bir kahraman olduğu anlatılır. Bu ifade, İskit efsaneleri ile ilişkili bir motif olarak Karaçay-Malkar Nart destanlarında yer almaktadır.

İskitleri ve İskit efsanelerini yakından tanıyan tarihçi Heredot, İskit topraklarına *Gök Tanrı* tarafından *altın sapan* (pulluk), bu pullukla tarla sürerken öküzlerin boynuna takmak için *altın boyunduruk*, iki tarafı keskin bir *altın balta* ve bir *altın kâse* gönderildiği efsanesini de nakleder.

Gök Tanrı tarafından gökyüzünden gönderilen bu altın eşyalarla ilgili inançlar ve rivayetler Karaçay-Malkar halk inanışlarında günümüze kadar gelmiştir. Karaçay-Malkar astrolojisinde gökyüzündeki dört takımyıldız, İskit efsanesindeki Gök Tanrı tarafından yeryüzüne gönderilen altın eşyaların adlarını taşır (Curtubayev 1997: 18). Böylece eski İskit efsanesini kuşaktan kuşağa aktaran Karaçay-Malkar halkının atalarının, efsanedeki eşyalarla gökyüzündeki yıldızlar arasında bir ilişki kurdukları anlaşılmaktadır.

MS III. yüzyıldan itibaren Hun Türklerinin kuzeyden Kafkasya'yı istila etmeleri ve bu topraklarda hâkimiyet kurmalarıyla Karaçay-Malkar halkını diğer Kafkas halklarından ayıran ve onlara Türk kimliğini ve dilini kazandıran üçüncü etnik ve kültürel katman ortaya çıkmıştır. Kuban Irmağı boylarında egemenlik kuran Hunların *Bulgar* boyu bölgedeki Abhaz-Adige ve Oset halklarının atalarını derinden etkilerken, Türk dili konuşan bir etnik topluluğun Orta Kafkaslardaki temellerini de attı.

Hunlar Orta Asya'dan batıya göç ederek MS 370-375 yıllarında Volga (İdil) Irmağı'nı geçtiler ve Kafkasların kuzeyinde yaşayan Kuban Alanlarını boyundurukları altına aldılar (Grousset 1980: 88). Hunlarının bir kolu olan Bulgar Türkleri III-IV. yüzyıllarda Kuban bölgesine yerleştiler (Fehér 1984:5).

Ancak kimi tarihçiler, Bulgarların Kafkasya'daki etnik varlıklarını çok daha eski devirlere götürmektedirler. Suriyeli tarihçi Mar Abas Katuni'ye göre Bulgar Türkleri MÖ 149-127 yıllarında Kafkasların kuzeyinde bulunuyorlardı (Kurat 1972: 108). Araştırmalar Bulgarların Hun göçünden çok önce Kafkasya'da bulduklarını, dolayısıyla bir Hun kabilesi olmadıklarını göstermektedir (Karatay 2003: 23).

Bulgarların *Utrigur* ve *Kutrigur* adlarını taşıyan kabileleriyle ilgili tarihi kayıtlar onların Hunlar gelmeden önce Kafkaslarda yaşamakta olduklarını belgelemektedir. Bozkır bölgesindeki etnik hareketlenmelerin farkında olan dönemin tarihçisi Prokopius, Utrigurlar hakkında şunları yazmaktadır:

Azak Denizi'nin doğusunda yaşayanlara eskiden Kimmerler denirdi, şimdi Utrigur deniyor. (Karatay 2003: 23)

Utrigur ve Kutrigur adlı boyların Kafkaslarda kalmış Kimmer ve İskit bakiyesi Bulgar kabileleri oldukları ve MS 375 yılından sonra Hunların yönetimine girdikleri anlaşılmaktadır. Hunların yıkılışından sonra, MS 463 yılından itibaren Orta Asya ve Güney Sibiry'a'dan hareket eden Ogur, Onogur ve Sarı Ogur boyları İdil (Volga) Irmağı'nı geçerek bölgedeki Hun kalıntılarıyla birleştiler ve Bulgar üst kimliği altında yeni bir etnik birleşme süreci yaşayarak Bulgar Türklerini oluşturdular (Karatay 2003: 25).

558 yılında Kafkasya'ya gelen Avar Türkleri bir kısım Bulgar boyları ile birlikte Balkanlarda Tuna bölgesine göç ettiler. 671 yılında liderleri Asparuk komutasında Balkanlara giden ve bugünkü Bulgaristan'a adlarını veren Bulgar Türkleri, orada Slav kabileleri arasında eriyip yok oldular. Kafkasya'da kalan

Kuban Bulgarları ise Alan ve Adige boyları ile yaşamaya devam ettiler (Avcıoğlu 1982: 720).

Karaçay-Malkarlıların Bulgar Türkleri ile olan etnik yakınlıklarını ortaya çıkaran pek çok arkeolojik belgeler bulunmaktadır. Karaçay'da İndiş Irmağı başındaki ve Humara köyü yakınlarındaki eski Bulgar şehirlerinin kalıntıları, Töben Çegem ve Laşkuta köylerinde bulunan eserler, Kaşha Tav yakınlarında ortaya çıkarılan Bulgar kurgan tipi mezarları ile Ogarı Çegem'de Lıgıt denilen yerde bulunan Bulgar mezarları, Bulgar Türkleri ile Karaçay-Malkarlılar arasındaki etnik ve sosyo-kültürel akrabalığı ve ilişkiyi belgelemektedir (Mızı Ulu 1994: 39).

Hun-Bulgarların Kafkaslara geldikleri yıllarda, bu bölgede yine Orta Asya'dan kopup gelmiş bir başka savaştı halk hüküm sürmekteydi. Bunlar *Alanlar* adı verilen ve İskitler ile Sarmatların Kafkasya'daki hâkimiyetleri sona erdikten sonra ortaya çıkmış güçlü bir kavimdi. Tarihçiler Alanların İran dili konuşan ve İskitlerin ardılları olan bir Hint-Avrupa kavmi mi yoksa Türk dilinde konuşan bir Orta Asya kavmi mi oldukları konusunda hâlâ bir görüş birliği içinde değillerdir. Alanların Türk ve İran dilli kabileler birliği oldukları fikri ağır basmaktadır.

Alanlar miladın ilk yıllarında Orta Asya'dan gelerek Kafkasya'da Aşağı Kuban boylarına yerleşmişlerdi (Kurat 1972: 15). Çin kaynaklarında Alanlar *Alang-ni* adıyla bir Türk boyu olarak gösterilmektedir (Eberhard 1942: 153). Yine Çin Kaynakları onlara *An-tsi*, Romalılar *Alani* adını vermişler, Bizanslılar ise *Asioi* demişlerdir. Alanların bir diğer adı da *As* idi. Birçok tarihî kaynaktaki Alanlar *As* adıyla geçmektedir.

Arap tarihçilerinden Bîrûnî Alanların dilinin Peçenekçe ile Harezmce karışımı bir Türk lehçesi olduğunu bildirmektedir (Şeşen 1985: 197).

Eski Arap coğrafyacılarından Sa'id el Magribî, Alan ülkesinin Gürcistan'ın doğusunda bulunduğunu ve Alanların Hıristiyanlaşan Türk kavimlerinden olduğunu yazmaktadır (Şeşen 1985:203).

Bütün bu bilgiler, X-XII. yüzyıllarda Kafkasya'da yaşamakta olan ve gezginler tarafından Alanlar olarak adlandırılan kavmin, Kafkasya'da IV. yüzyıldaki Hun işgalinden önceki dönemde yaşayan Alanlar ile artık aynı kavim olmadıklarını belgelemektedir. Kafkasya'da pek çok yerli halkla yüzyıllarca birlikte yaşamının sonucunda değişik kavimlerle karışan Alanlar, dönemin gezginleri tarafından *Türkler* adıyla tanımlanıyorlardı.

Karaçaylılar bugün Kafkasya'da Gürcü-Megrel halkı tarafından *Alan* adıyla tanınırlar. Osetler de Malkarlılara *As*, Malkar bölgesine *Asiya*, Karaçay'a ise *Ustur Asiya* (Büyük Asiya) adını verirler. *As* bilindiği gibi Alanların diğer bir adıdır.

Bütün bunların yanı sıra Karaçay-Malkar halkı bugün dahi birbirine 'Alan' diye hitap eder. *Alan* adı Karaçay-Malkar dilinde soydaş, dost, kardeş

anlamalarına gelmektedir ve Kafkasya'da yalnızca Karaçay-Malkarlılar birbirlerine *Alan* diye hitap etmektedirler.

Karaçay-Malkar halkının etnogenezinde ve kültüründe Alanların ne kadar derin bir iz bıraktıkları onların kültürel mirasından anlaşılmaktadır.

Karaçay-Malkar etnik ve kültürel yapısında üçüncü katmanı oluşturan Türk kökenli kavimlere Hun-Bulgar Türklerinden sonra Hazarlar katılmışlardır.

Avrupa'da kurulan ilk Türk devletleri arasında en kuvvetlisi ve en uzun ömürlüsü, 400 yıla yaklaşan tarihi ile Hazar İmparatorluğudur. Hazar devletinin, birçok Türk kavmini içine alan Batı Göktürk Devleti'nin bir devamı olarak ortaya çıktığı bilinmektedir (Baştav 1987: 139).

VII. yüzyıl başlarında Göktürkler Kafkasya'da yaşayan Sabir, Ogur, Onogur gibi bütün Türk kavimlerini kuvvetli bir birlik haline soktular ve bu tarihten itibaren bu birliğin adına *Hazar* denildi. Böylece Göktürklerin Kafkasya'daki kuvvetlerinin temelini Hazarlar oluşturdular. VIII. yüzyıl Çin ve Bizans kaynakları onlardan *Türk Hazar* adıyla bahseder (Baştav 1987: 139-140).

Hazarların çok gelişmiş kent merkezleri vardı. Durmadan göçebe bir savaşılar topluluğu olmaktan uzaklaşıyor, yerleşmiş çiftçilik, hayvancılık, balıkçılık, ticaret ve küçük sanatlar toplumu olmaya doğru geliyordu. Hazarların ileri uygarlık düzeyinde olduklarını belgeleyen pek çok arkeolojik eser ele geçmiştir (Koestler 1984: 15).

Hazarlar, imparatorluğun gücünün doruğa vardığı yıllarda otuzu aşkın ulus ya da kabileyi denetimleri altına almış, Kafkaslardan Aral Gölü'ne, Ural Dağları'ndan Ukrayna bozkırlarına kadar olan alanda yaşayan toplumları haraca bağlamışlardı. Hazar egemenliği altında yaşayan toplumlar arasında çeşitli Kafkas kavimleri, Bulgar Türkleri, Macarlar, Slavlar gibi milletler bulunmaktaydı (Koestler 1984: 17).

Hazarların örf ve âdetleri, sanatları, giyim-kuşamları, daha açık bir ifadeyle Hazar kültürü çok geniş bir sahaya yayılmıştı. Kafkasya'dan Orta Rusya'ya kadar tek bir kavmin elinden çıkmış ve her bakımdan Hazar özelliği gösteren muhteşem bir kültürün yaşadığı açıkça görüldüğü gibi, Hazar devletinin yıkılmasından sonra da bu kültür pek çok milletin kültürünü etkilemiş ve onların gelişmesine yardım etmişti. Rus bilim adamları Hazar kültür çevresinin devamını Karaçay-Malkarlılar, Tatlar ve diğer çeşitli Kafkasya halkları ile Karaimler arasında aramışlardır (Kuzgun 1985: 71).

Karaçay-Malkar halkının etnogenezindeki üçüncü katmanın son halkasını Kıpçaklar oluşturmuştur.

Kafkasların kuzeyindeki en büyük siyasî güçlerden biri saydıkları Kıpçak Türklerine Gürcü tarihçiler XIII. yüzyılda *Didi Kivçakti* (Büyük Kıpçak halkı) adını verirlerken, Doğu kaynakları onları Kıpçak, batı kaynakları ise *Koman* (Kuman) adıyla tanımışlardır (Tekelanı 1979: 305).

XI. yüzyılda Orta Asya'daki İrtiş Irmağı boylarından Uralları aşır Volga (İdil) sahasına gelerek burada İdil Bulgarları ile karışmaya başlayan Kıpçakların bir bölümü Kafkaslarda Kuban boylarına kadar inmişlerdi.

XI-XII. yüzyıllar boyunca Kafkaslarda Kıpçakların hâkimiyeti güçlenir. XI. yüzyıl sonlarında yaşayan Gürcü yazar Cuanşir, Kafkas Dağları'nın eteklerindeki Peçenekler ve Cıklerin (Adigelerin) Kıpçakların önünden kaçtıklarını ve Peçeneklerin batıya gittiklerini nakleder (Ahincanov 2009: 133). XII. yüzyıl başlarından itibaren Kafkasya'da çeşitli kavimler arasında siyasi denge kurulur Kıpçaklar ile Alanlar arasında dostluk dönemi başlar. Bu yakınlaşmada Gürcü Kralı David önemli rol oynar. Cuanşir'in vakayinamesinde yazıldığına göre Kıpçaklar ve Alanlar karşılıklı anlaşmalar yaparak aralarında dotluk ve sevgi bağlarını kurarlar (Ahincanov 2009: 134).

Kıpçakların bir bölümü 1118 yılından itibaren Gürcistan'ı Selçuklu Türklerinin ve İranlıların saldırılarından korumak amacıyla Kral David'in daveti üzerine Kafkas Ötesine geçtiler. Gürcü vakayinamelerinde 1184-1213 yılları arasında Kraliçe Tamara'nın ordusunda savaşan Kıpçakların kahramanlıklarından övgüyle bahsedilir.

1223 yılında Cengiz Han'ın orduları ile karşılaşan Kıpçaklar Alanlarla birleşmek istediler. Önce Alanlar üzerine yürüyen Cengiz Han ordusu onları yenerek Kuban kıyılarındaki Kıpçaklara doğru harekete geçti. Kıpçakların büyük kısmı kuzeydeki bozkırlara kaçarken, küçük bir kısmı da öteden beri bu bölgede yaşayan Kuban Bulgarları ve Alanlarla birleşerek Kafkas Dağları'na sığındılar. Karaçay-Malkar halkının etnik yapısının oluşumunda bu tarihteki olayların büyük etkisi olmuştur.

Kafkasya'da Karaçay-Malkar bölgesinde ortaya çıkarılan Kıpçaklara ait arkeolojik eserler, mezarlar ve heykeller Kıpçakların bu bölgenin etnik ve kültürel yapısının oluşmasında oldukça etkili olduklarını belgelemektedir. X-XIII. yüzyıllarda Kafkas Dağları'nın merkezi bölümünde siyasi, kültürel ve etnik süreçlerde önemli rol oynayan Kıpçaklar, Karaçay-Malkar halkının etnogenezinde son halkayı oluşturdular.

Bugün, Kafkas kültürünü oluşturan Abhaz-Abaza, Adige, Karaçay-Malkar, Oset, Çeçen-İnguş ve Dağıstan halklarını etnik ve sosyo-kültürel açıdan kesin çizgilerle birbirlerinden ayırmak mümkün değildir. Bu halkların sosyal yapılarında ve kültürlerinde küçük nüansların olması doğaldır. Ancak, Kafkasya halkları ana hatlarıyla ortak bir görünüm arz eden 'Kafkas Kültürü'nün parçalarını oluşturmakta ve etnik açıdan da farklı ırklara mensup etnik gruplar değil, birbirine akraba etnik grup ya da milliyetler tablosu çizmektedirler. Amalgamasyon adını verdiğimiz *ırkların karışması* olayı en canlı biçimiyle Kafkasya'da yaşanmıştır. Özellikle kuzeyden gelen bozkır göçebe kültürüne mensup atlı-savaşçı kavimlerle Kafkasya'nın yerli halkları arasında büyük bir etnik karışım olduğu anlaşılmaktadır. Sosyolojik gerçekler

Kafkasya’da büyük bir etnik karışımın ve kültürel birleşmenin yaşandığını gösterirken, Kafkasya halklarını çeşitli ırk gruplarına ayırarak, onları ‘*otokton* (autochthon~yerli) *halklar*’ ve ‘*dışarıdan gelen halklar*’ biçiminde ayırmak bilimsel açıdan son derece yanlıştır.

Macar bilim adamı T. Halasi-Kun, Kafkasya halklarının hiç birinin gerçek anlamda yerli olmadıklarını, hepsinin tarihin çeşitli dönemlerinde Kafkasya’ya dışardan geldiklerini şu sözleriyle vurgulamaktadır:

‘Genellikle gözden kaçan bir gerçek Kafkas kavimlerinin hiç birinin gerçek anlamda yerli olmayışlarıdır. Bu kavimleri alışlageldiği üzere yerliler ve sonradan gelenler olarak ikiye ayırmak çok yanlış bir yaklaşımdır.’ (T. Halasi-Kun 1991: 45)

Kafkasya halkları arasında günümüzde üç farklı antropolojik tip bulunmaktadır. Bunlar:

Kafkasion (Kafkaslı)

Pontus (Karadeniz)

Kaspi (Hazar) antropolojik tipleridir.

Orta Kafkaslardaki Kafkasion antropolojik tipi, antropologlar tarafından Kafkasya’nın yerli kökenden gelen en eski antropolojik tipi olarak kabul edilir. (Betrezov 2009: 39). İlginç olan nokta şudur ki, bu antropolojik tip Orta Kafkaslarda günümüzde Türkçe kökenli bir dil konuşan Karaçay-Malkarlılar ile İran kökenli bir dil konuşan Osetlerin mensup oldukları ve onlarla birlikte Kafkas dillerini konuşan Çeçenler ve Avar, Dargı, Lak gibi Dağıstan halkları tarafından temsil edilen antropolojik tiptir.

Genetik araştırmalar da Karaçay-Malkar halkının tarihsel yolculuğunu kanıtlamıştır. DNA verilerinin ortaya çıkardığı sonuca göre, Karaçay-Malkar halkını meydana getiren soyların yaklaşık % 65’i Kafkasya’nın yerel (otokton) genlerinin oluşturduğu haplogruplara mensupken, yaklaşık % 35’i de Avrasya bozkırlarının ve Altay-Sibirya coğrafyasının genlerini taşımaktadır. Buna göre Karaçay-Malkar halkının genetik yapısında “**G2a**” olarak gösterilen Batı ve Orta Kafkasya Adige-Abhaz-Gürcü-Svan-Oset DNA’ları, “**J2a**” olarak gösterilen Orta Kafkasya Gürcü-Megrel DNA’ları ve “**J1a**” olarak gösterilen Doğu Kafkasya Dağıstan-Çeçenistan DNA’ları % 65 oranında yer alırken “**R1a**”, “**R1b**” olarak işaretlenen Avrasya ve “**Q1a**” Altay-Sibirya DNA’ları % 35 civarında bulunmaktadır.⁶

⁶ Bkz. <https://www.familytreedna.com/public/KBalkarDNA/default.aspx?section=yresults>

Kafkas-Rus Savaşlarında Karaçay-Malkarlılar

Altın Ordu İmparatorluğu'nun en kudretli dönemi olan XIII. yüzyılda, onların egemenliğinde birbirlerine düşman prenslikler ve kabileler halinde yaşayan Ruslar, Altın Ordu Hanlarının baskısı altında birleşmişler ve bir millet olma sürecine girmişlerdi. Altın Ordu imparatorluğunun parçalanarak küçük hanlıklara bölünmesinin ardından, büyük bir emperyalist devlet halinde tarih sahnesine çıkan Rusya, 1547 yılında 'Korkunç' lakabıyla anılan Çar 4. İvan'ın tahta geçmesiyle güneye doğru yayılmaya başladı. 1552'de Kazan, 1556 yılında da Astrahan hanlıklarını istila ederek ele geçiren Rusya sıcak denizlere inebilmek için önünde bir engel teşkil eden Kafkaslara doğru yönelmişti (Kurat 1993: 154)

XVI-XIX. yüzyıllar boyunca Kafkasya'yı işgal etmeye çabalayan Rusya, 'Çerkesler' olarak adlandırdığı Kafkasya Halklarının kahramanca ülkelerini savunmaları karşısında defalarca başarısızlığa uğradı. Kanlı çarpışmaların ardından her iki taraf da büyük güç kaybettiler. Rus-Kafkas savaşları sırasında Rus Kazaklarından faydalanabileceklerini anlayan Ruslar, Kuban ve Terek Irmakları arasındaki bölgede yoğun bir biçimde Kazak kolonilerini yerleştirmeye başladılar.

1783 yılında Rusya Kırım'ı Osmanlılardan aldıktan sonra, Kafkasya Dağları'ndan doğup Kırım yarımadası yakınlarında Karadeniz'e dökülen Kuban Irmağı Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sınır olarak kabul edildi. Kuban Irmağı'nın doğu tarafını oluşturan sağ kıyısı Rusya'da, batı tarafını meydana getiren sol kıyısı Osmanlı Devleti idaresinde kaldı. Kuban Irmağı'nın her iki kıyısında da toprakları bulunan Karaçay halkı için zor günler böylece başladı.

1785 yılında İmam Mansur önderliğinde Kafkasya'da ortaya çıkan Müridizm hareketi hem Rus-Kafkas savaşlarının karakterini hem de Kafkasya tarihini değiştirdi. Artık bir *Din Savaşı* (Gazavat) görünümünü alan Rus-Kafkas savaşlarında, Rusya Kafkasya halklarının çıkardıkları isyanları bastırmakta zorlanmaya başladı.

1790 yılında, Rusya'nın baskısı altındaki Kafkasya halklarına yardım etmek amacıyla hazırlanmış olan 30 bin kişilik bir Osmanlı ordusu, Battal Paşa komutasında Karadeniz kıyısındaki Anapa'dan Kabardey bölgesine doğru yola çıktı. 27 Eylül 1790'da Karaçay'da Tohtamış Irmağı yakınlarında Rus ordusuyla savaşa tutuşan Osmanlı ordusu mağlup oldu. Battal Paşa'nın bu savaştaki kahramanlığına hayran olan Ruslar, savaşın yapıldığı yerde kurulan küçük bir kasabaya Batalpaşinsk adını verdiler. Sovyetler Birliği döneminde büyük bir şehir haline gelen bu kasabanın adı Çerkessk olarak değiştirildi. Bu şehir günümüzde Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin başkentidir.

1806-1812 Osmanlı-Rus savaşından sonra Belgrad antlaşmasına göre çizilen sınırlar neticesinde, Karaçay bölgesi Rusya içinde kalmıştı. 1822 yılında Rusya tabiiyetinde oldukları ilan edilen Karaçaylılar ayaklanmışlar, 1826 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Anapa Muhafızı Hasan Paşa Karaçaylılara yardım edeceklerine söz vererek, Karaçay beylerinden Kırımşavhal Oğlu İslam'ı Karaçay'a vali tayin etmişti. Ancak, Kafkasya'ya atanan Rus generali Emanuel'in Karaçay üzerine hücum hazırlığı içinde olduğunu haber alan Karaçaylıların Anapa Muhafızlığı'ndan istedikleri yardım, Kuban Irmağı'nın Osmanlı-Rus sınırı olduğu ve Karaçaylılar Rusya tarafında kaldıkları için yardım edemeyecekleri gerekçesiyle reddedilmişti (Tavkul 1993: 35).

Bu arada, General Emanuel Karaçaylılara gönderdiği tehdit mektubunda şunları söylüyordu:

Karaçaylılar! Size gönderdiğim mektubuma karşılık bana gönderdiğiniz mektubunuzda dürüst bir cevap bulamadım. Rusya Devleti'ne bağlı bir halk olarak yaşaya gelmenize rağmen, Rusya padişahının re'âyâları değiliz demek ne haddinize! Acilen aklınızı başınıza getirip, kusurlarınızın affolunması için yürekten pişman olup, Rusya padişahına yeni baştan yemin edip ona rehinelere vermeniz gerekir. Aksi takdirde Rusya Devleti'nin şiddetli cezalarından kurtulamazsınız. O zaman pişman olmak için artık geçtir.

Fakat eski Anapa Muhafızı Seyyid Edhem Paşa Karaçay'ın stratejik önemini kavrayarak bu konuda Osmanlı İmparatorluğu'nu uyarılmış ve Karaçay bölgesinin bir kaleye benzediğini, yedi-sekiz Kafkas kabilesinin yolu üzerinde bir kilit rolü oynadığını belirterek, elden giderse yazık olacağını İstanbul'a bildirmişti (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Hatt-ı Hümayun Tasnifi, Numara 43115-Y).

Anapa muhafızı Seyyid Edhem, General Emanuel'in mektubuna düştüğü derkenarda, Osmanlı padişahına şu bilgiyi veriyordu:

Devletlü efendim, kusur-ı nazar buyurulmasun. Cümle kabîleye bu misüllü kağıd gönderüb, lâkin Karaçay ki kal'a-misâl olup yedi dürlü ma'den olduğundan mâ'adâ yedi sekiz kazâ-i kabîle-i Karaçay kilidi gibi cümlesi Karaçay'a arka virmişdir. Ma'lumunuz oldukda bir sa'at evvel devletlü efendimizin himmetine muhtacdır. Zirâ elden gider, ma'lumunuz olsun. Es-Seyyid Edhem, 6 Muharrem 1243 (30 Temmuz 1827).

1828 yılına gelindiğinde Kafkasya'nın büyük bir kısmı üzerinde hâkimiyet sağlamış olan Rusya'nın ele geçiremediği tek bölge, Kafkasların en sarp bölümünde yer alan *Karaçay* bölgesiydi. Karaçay bölgesinin hem Osmanlılar hem de Ruslar açısından stratejik önemi vardı. Kafkasların en yüksek dağı Elbruz'un eteklerindeki bu bölge, Karadeniz kıyılarındaki Abhazy'a'dan Kafkas Dağları'nın kuzeyindeki diğer Adige bölgeleri ile Kabardey'e ve oradan da doğu Kafkasya'ya uzanan geçidin üzerinde bulunuyordu.

1828 yılı Kasım ayı başlarında Rus ordusu Karaçay'a dört koldan saldırarak kanlı bir çarpışmanın ardından Karaçay'ı ele geçirdi. Karaçay valisi Kırımşavhal Oğlu İslam'ın kılıcını General Emanuel'e teslim etmesiyle, Karaçay da Rus hâkimiyetine girdi. Böylece Orta Kafkaslardaki en stratejik nokta da Ruslar tarafından fethedilerek Kafkasya'nın işgali tamamlandı.

Rus Çarı 1. Nikolay, Kafkasların işgalinin tamamlanmasının ardından 1829 yılında "Özel Kafkas Ordusu Başkomutanı" İ.F. Paskeviç'e şöyle yazmıştı:

Kutsal bir görevi şerefle yerine getirdiniz. Fakat şimdi sizi daha kutsal, daha şerefli bir vazife bekliyor. Siz Dağlıları (Kafkasyalıları) sonsuza kadar bize boyun eğdireceksiniz. Teslim olmayanları yok etmekte serbestsiniz (Dzidzoyev 1995: 46).

İmam Şamil

1816 yılı sonbaharında Kafkasya'daki Rus ordusunun komutanlığına General Yermolov'un getirilmesiyle Kafkaslardaki mücadelenin seyri değişmişti. Uyguladığı zalimce metotlar Yermolov'a büyük şöhret kazandırdı. Yermolov bu konuda şunları söylüyordu:

Ben istiyorum ki, adının sebep olacağı korku, sınırlarımızı kalelerimizden daha iyi korusun. Benim bir sözüm Dağlılar (Kafkasyalıları) için ölümden daha kaçınılmaz bir ferman olmalıdır. Bir Dağlı'nın idamı yüzlerce Rus askerinin hayatını kurtarırken, binlerce Müslümanın da bize ihanet etmesini önler (Baddeley 1989: 115).

İlk Müridizm hareketinin bastırılmasının yaklaşık kırk yıl ardından, Dağıstan'da Gazi Muhammed liderliğinde başlatılan ikinci Müridizm hareketi bütün Kafkasya'ya yayıldı (Baddeley 1989: 238).

1828 yılında Karaçay'ın ele geçirilip Kafkasya'nın işgalinin tamamlanmasının ardından, Kafkasya Halklarının Rusya'ya karşı hürriyet mücadeleleri başladı. 1829 yılında Gazi Muhammed, bütün Dağıstanlıları Ruslara karşı kutsal savaşa çağırarak cihad hareketini başlattı. Gazi Muhammed'in Ruslara karşı çarpışırken öldürülmesinin ardından mücadelenin lideri olarak seçilen Hamzat'ın bir iç çekişme neticesinde Hacı-Murat tarafından öldürülmesiyle, mücadelenin önderliği İmam Şamil'e geçti (Göztepe 1961: 16).

Doğu Kafkasya'da İmam Şamil'in komutasında Dağıstan ve Çeçenistan'da süre gelen ve müridizm temeline dayanan gazavatı Orta ve Batı Kafkaslara da yayma düşüncesinde olan Şamil, 1846 yılında Kabardey bölgesini işgal ederek Ruslara karşı açtığı din savaşını genişletmeyi planladı. Kafkasya'nın doğusunda ve batısında aynı zamanda aynı ortak düşmana karşı birbirlerinden kopuk olarak savaşan Kafkas halkları zaman zaman birlikte hareket etmek için teşebbüste bulunmuş fakat başarı sağlayamamışlardı. Adigeler Karadeniz kıyıları ile Kuban ovalarında Ruslara karşı bağımsızlık mücadelesi verirken, Karaçaylılar da yaşadıkları yüksek dağlarda 1835-1837 ve 1845-1846 yıllarında ayaklanarak Rusya'nın hâkimiyetine karşı koymuşlardı.

İmam Şamil'in 1859 yılında kuşatıldığı Dağıstan'ın Gunib köyünde, otuz yıllık kanlı mücadeleden sonra Ruslara teslim olmasıyla, Kafkasya'nın doğusunda devam eden bağımsızlık mücadelesi sona erdi (Baddeley 1989: 449).

Batı Kafkaslardaki hürriyet savaşı ise İmam Şamil'in naibi Muhammed Emin tarafından oluşturulan düzenle sistemli bir mücadele halini almış, Adige, Ubıh ve Abhazlar özgürlük bayrağını yeniden kaldırmışlardı. Ubıhlar ve Adigeler 1861 yılı yazında Soçi vadisinde Büyük Hür Meclis adıyla bir meclis topladılar ve Rusya'ya karşı yeni savaş stratejilerini belirlediler. 1862 yılında bu meclisi temsilen İstanbul'a gelen bir heyet Osmanlı İmparatorluğu'ndan Rusya'ya karşı savaş için himaye ve asker istedi. 1861-1862 yılları arasında Laba ve Belaya ırmakları arasındaki saha Ruslar tarafından işgal edildi. 1861 yılının Eylül ayında Ruslar, Karaçay sınırını yakınlarındaki Adige köyü Hodz'da büyük bir katliam yaptılar. Bu katliamdan kurtulabilen Adigeler dağlardaki Karaçaylılara sığındılar. 1862-1863 yılları arasında Abzeh bölgesini işgal eden Ruslar burada direnişle karşılaştılar. Abzeh, Şapsığ ve Ubıhların Ruslara karşı direnişleri bir yıl daha devam etti.

21 Mayıs 1864 günü, Karadeniz kıyılarındaki Tuapse yakınlarında yer alan Kbaade mevkinde son Adige birliğinin de Rus ordusuna karşı savaşarak yenik düşmesiyle, Batı Kafkaslarda devam eden Kafkas-Rus savaşları da sona erdi (Hızal 1961: 47).

Kesintisiz 270 yıl süren Rus-Kafkas savaşlarının bitmesiyle Kafkasyalıların büyük bölümü Rusya tarafından Osmanlı Devleti topraklarına sürüldüler. 1859 yılında başlayan bu sürgün hareketinden Dağıstanlılar, Çeçenler ve Osetler kısmen etkilenirken, 1863-1864 yıllarında yoğunluk kazanan sürgünde

en büyük kayba uğrayanlar ise, nüfuslarının büyük kısmı Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda bırakılan Adigeler, Ubıhlar ve Abhazlardı.

Elbruz Dağı'nın çevresindeki sarp dağlarda, derin vadilerde yaşamakta olan Karaçay-Malkarlılar, dağlarının yüksek kesimlerine sığınarak bu sürgün hareketinden kurtuldular.

Karaçaylıların Kafkas Dağları'ndaki sarp yurtlarından çıkarak Rusya'nın hâkimiyetindeki topraklara saldırmalarını önlemek için, Ruslar Kuban Irmağı'nın dağlardan ovalara açıldığı noktalara savunma kaleleri inşa ettiler. Böylece, *Abrek* adı verilen Karaçay savaşçılarının Kafkas Dağları'ndan çıkmalarını engellediler.

1864 yılında Karaçay-Malkar halkını idari açıdan ikiye bölen Ruslar, Karaçaylıları Kuban Eyaleti'ne bağlarlarken, Malkarlıları da Terek Eyaleti'nin idaresi altına aldılar.

Karaçaylıların da diğer Kafkasya Halkları gibi Osmanlı Devleti'ne göç etmelerini isteyen Rusya'ya karşı Karaçay halkı tekrar ayaklandı. Bu isyan 1873 yılında güçlükle bastırıldı.

Baskılara dayanamayan Karaçay halkının bir bölümü 1885-1886 yıllarında Osmanlı Devleti topraklarına göç etmek zorunda kaldı. Bu muhacirler Anadolu'da Tokat, Sivas, Kayseri, Afyon, Yalova gibi bölgelere yerleştirildiler. 1905 yılında Rusya'da meydana gelen ihtilal hareketinin ardından, 1905-1906 yıllarında Karaçay-Malkar halkının bir bölümü daha Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda bırakıldı. Bu muhacirler de Konya, Ankara, Eskişehir civarına yerleştirildiler.

1907 yılında Konya-Başhüyük köyüne yerleştirilen Karaçaylılar

Sovyetler Birliği Döneminde Karaçay-Malkarlılar

1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın yenilmeye başlaması Kafkasya halklarına bağımsızlık yolunda umut verdi. Bu sırada, Osmanlı Devleti topraklarına sürülmüş olan Kafkasya göçmenlerinin kurdukları cemiyetlerin temsilcileri 1916 yılında Berlin ve Viyana'ya giderek, Rusya esareti altındaki Kafkasya halklarının durumunu Avrupa devletlerine anlattılar. Haziran 1916'da Lozan'da toplanan Esir Milletler Kongresi'ne katılan Kafkasya temsilcileri Çerkezistanlı İsmail Bidanuk ile Dağıstanlı Seyyid Tahir Elhüseyni, Kafkasyalıların milli kahramanı İmam Şamil ile Dağlıların hürriyet savaşlarını dile getirerek, Avrupa'da Kafkasya'nın Rusya esaretinden kurtarılması için faaliyette bulundular.

Çarlık rejiminin sonunu hazırlayan Şubat 1917 ihtilali Kafkasyalıları bağımsızlık fırsatını vermişti. Rusya'nın çözülmeye başladığını gören Kafkasyalılar 8 Mart 1917'de Terekale (Vladikavkaz) şehrinde *Birleşik Kafkasya Dağlıları Birliğinin Geçici İdaresi* adlı millî bir teşekkül meydana getirdiler. Bu teşekkülün öncülüğüyle bütün Kafkasya'dan gelen 500 temsilcinin katılımıyla 3-7 Mayıs 1917 tarihleri arasında Birinci Genel Kuzey Kafkasya Kongresi toplandı. Kongrede dil bakımından aralarında farklar bulunan Kafkas halklarının gelenek, görenek ve hayat felsefesi yönünden bir millet halinde birleşip kaynaştıkları vurgulandı. Andi şehrinde 18 Eylül 1917'de toplanan ikinci kongreye katılan 1.500 temsilci Birleşik Kafkasya Dağlıları Cumhuriyetinin anayasasının temel ilkelerini belirledi. Bu ilkeler arasında Kafkasyalıların siyasî bir birlik teşkil ettikleri ve bu birlik içinde her kabilenin tam bir özerkliğe sahip olacağı gibi önemli maddeler yer almaktaydı (Hızal 1961: 58).

Ekim 1917 ihtilaliyle Bolşevikler Rusya'da iktidarı ele geçirdiler. Rusya sınırları içinde yaşamakta olan Müslümanların sempatisini kazanmaya çalışan Merkezi Hükümet, 24 Kasım 1917'de '*Rusya halklarının hakları beyannamesi*'ni yayınladıktan hemen sonra, '*Rusya'nın ve Doğu'nun bütün Müslüman işçilerine*' hitaben özel bir çağrı neşretti. Bu çağrıda Müslümanların inanışlarına ve geleneklerine saygı gösterileceği vaat ediliyordu (Bennigsen-Quelquejay 1981: 98).

Birleşik Kafkasya Dağlıları Geçici Hükümeti Rusya'dan ayrılarak bağımsız bir devlet kurduğunu daha 20 Kasım 1917 tarihinde duyurmuştu. Kafkasya'nın bağımsız bir politika izlemesi bölgedeki Rus, Kazak ve Ukraynalıları rahatsız etmiş ve bölgenin birliğini parçalamak için harekete geçmişlerdi. Kafkasya birliğinin parçalanma tehlikesi üzerine, Ruslara karşı ittifak imkânlarını araştırmak ve Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan devletlerinden oluşan Mavera-i Kafkas (Kafkas Ötesi) Konfederasyonunun durumunu anlamak, aynı zamanda da Kafkasya'nın bağımsız devlet olmasını sağlayıp bu konuda

Türkiye'den yardım istemek üzere Abdülmecit Çermoy ve Haydar Bammat başkanlığında bir heyet 1918 Nisan ayında Trabzon'a geldi. Kafkasyalılar en muhtaç oldukları maddî yardımı Türkiye'den bekliyorlardı (Hızal 1961: 61).

Rusya'da yeni kurulan Bolşevik-komünist sistemin tehlikesini fark eden ve artan tehditlere karşı kendilerini korumak isteyen Karaçaylılar sınırlarına silahlı birlikler yerleştirmişler ve Bolşevikleri ateşle karşılaşmışlardı. Bu arada, Bolşeviklerin zulmüne karşı ayaklanan Kuban Kazaklarına da Karaçaylılar silahlı iki süvari alayı vererek yardım ettiler.

Karaçaylıların öncülük ettiği bu silahlı mücadele ordusuna daha sonra Adigeler ve diğer Kafkasyalı halklar da katıldılar. Bu ordunun komutanlığını ise Rus ordusunda savaş subayı olarak yetişen Karaçaylı Albay *Mirzakul Kırımşavhal* yapıyordu (Aslanbek 1952: 19). Böylece, Birleşik Kafkas kuvvetleri Bolşevikleri kısa sürede Kafkasya'dan temizlediler.

Kafkasyalılar 11 Mayıs 1918'de Birleşik Kafkasya Dağlıları Cumhuriyetini kurduklarını ilan ettiler ve bunu Osmanlı Devleti ile diğer ülkelere birer nota ile duyurdular.

Notada şu maddeler yer almaktaydı:

1- Kafkasya Dağlıları Birliği, Rusya'dan ayrılarak müstakil bir devlet kurma kararı vermiştir.

2- Yeni devletin ülke sınırları kuzeyde Dağıstan, Terek, Stavropol, Kuban ve Karadeniz vilayetlerinin eski coğrafi sınırları, batıda Karadeniz, doğuda Hazar Denizi olacak, güney sınırları Mavera-i Kafkas (Kafkas Ötesi) hükümeti ile daha sonra tespit edilecektir.

Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'nin kabul edilen bayrağında 7 yıldız yer almaktaydı. Bu 7 yıldız, Cumhuriyeti oluşturan 7 eyaleti temsil etmekteydi. Bu eyaletler: *Abhazya, Adigey, Kabardey, Karaçay-Malkar, Osetya, Çeçen-İnguş ve Dağıstan* idi.

Osmanlı Devleti Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'ni hemen tanıdı. Enver Paşa da her türlü yardımın yapılacağını resmen taahhüt etti. Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'nin İstanbul tarafından tanınması Rusya'nın şiddetli tepkisine yol açtı. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin nüfuz ve hâkimiyeti Kafkasya'ya yayılmış bulunuyordu.

Rusya'nın tehditlerine aldırmayan Türkiye 8 Haziran 1918'de Batum'da Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti murahhasları ile bir dostluk anlaşması imzaladı. Bu anlaşma gereğince Türk Hükümeti Birleşik Kafkasya Cumhuriyetine askerî yardımda bulunmayı ve dış tehlikelerden korumayı üzerine almıştı.

Rusya, Astrahan yolu ile Dağıstan üzerinden Kafkasya'ya Kızıl Ordu tümenlerini sevk etmeye başladı. Öte yandan İngilizler tarafından silahlandırılmış bir donanma ile desteklenen Beyaz Rus ve Ermeni kuvvetleri de güneyden Kafkasya'ya saldırdılar.

Kafkasya'nın Sovyet Rus işgaline uğraması üzerine Türk Hükümeti harekete geçerek Dağıstan üzerinden Kafkasya'ya *Kafkas İslam Ordusu* adıyla teşkil olunan askerî birlikler gönderdi. Bunun üzerine Beyaz Rus ve Ermeni orduları güneye çekildiler. 6 Ekim 1918'de Derbend'i ele geçiren Kafkas İslam Ordusu, Doğu Kafkasya'yı hâkimiyet altına aldı. 7 Kasım günü Şamilkale şehrinin kurtarılmasıyla Beyaz Rus birlikleri Hazar denizi yoluyla Kafkasya'yı terk ettiler.

Kafkasya'nın doğu kısmında duruma hâkim olan Türk ordusu ve millî kuvvetler Dağıstan'da millî otoriteyi kurmuşlar, devlet teşkilatının sağlamlaştırılması için Türk subayları millî hükümetle işbirliğine girmişlerdi. Fakat Kafkasya'nın batı kesiminde Terek ve Kuban Kazaklarının yerli halka yaptıkları baskı gittikçe artmaktaydı. Türk hükümeti bu bölgelerde de düzeni sağlamak ve millî otoriteyi güçlendirmek için askerî tedbirlere başvurdu ve durumu hızla düzeltmeye başladı.

Birinci Dünya Savaşının Osmanlı Devleti'nin yenilgiyle sonuçlanması üzerine Türk ordusu 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros mütarekesine göre 1914 öncesi sınırlara çekilmek zorunda kaldı. Türk ordusu 28 Aralık 1918'de Kafkasya'dan ayrıldı. Kafkasya'yı terk eden Türk ordusunun Anadolu'nun kurtuluş savaşına girişmesiyle Kafkasyalılar Sovyet Rusya'ya karşı mücadelelerinde yalnız kaldılar.

Ancak Bolşevik Rusya ile savaşan Çar taraftarı ve Bolşevik düşmanı Rus generali Denikin, Kafkasya'da bağımsız bir devletin kurulmuş olmasına tahammül edemeyerek Bolşevik aleyhtarı Rus Kazaklarından oluşan büyük bir ordu ile Kafkasyalılara saldırmıştı. İngiltere tarafından desteklenen Denikin'in düzenli ve tam teçhizatlı ordusuna fazla direnemeyen Dağlılar yavaş yavaş yenilgiye uğramaya başladılar. Denikin'in orduları nihayet Osetya, Kabardey, Adigey ve Karaçay-Malkar bölgelerini işgal etti. Mayıs 1919'da Denikin'in ordularının Dağıstan'da Hasavyurt'u da ele geçirdi.

Birleşik Kafkasya Dağlıları Hükümeti'nin artık fiili olarak çalışma imkânı kalmaması üzerine, bağımsızlık yolunda savaşa devam kararı veren Kafkasyalılar dağlara çekildiler ve tarihten gelen *abrek* geleneğini sürdürdüler. Kafkasya halkları bir cephede Bolşeviklere karşı savaşırken, diğer cephede İngiltere'nin emperyalist siyasetine alet olan, Çar destekçisi General Denikin'in ordularına karşı mücadele ediyorlardı.

'Tek ve Bölünmez Rusya' ideali ile her yeri işgal eden Denikin'in ordusu eski emperyalist Rusya'yı tekrar kurmayı ve mülkiyete dayalı toprak sistemini geri getirmeyi amaçlıyordu. Bunun üzerine, toprak reformu isteyen Ruslar Denikin'in aleyhine dönerek cepheyi terk ettiler. Bu karışıklıklardan faydalanan Bolşevikler ise her tarafa tekrar kolayca yayılma imkânı buldular (Aslanbek 1952: 20).

Mart 1920’de Dağıstan’ın Bolşevikler tarafından ele geçirilmesinin ardından, 20 Mart 1920’de General Denikin Bolşeviklere yenilip, kumandayı General Wrangel’e bırakıp kaçtı. Sovyet hükümetinin kızıl ordusu böylece Kafkasya’yı işgale başladı.

1920 yılının Ağustos ayı başlarında yurtlarını ele geçirmeye çalışan Bolşevik Rus askerlerini yok etmeleri üzerine, Karaçaylılar ile Bolşeviklerin araları açıldı. Generalliğe yükselen Karaçay subaylarından Mirzakul Kırımşavhal komutasındaki silahlı Karaçay birlikleri, Bolşevik ordusuyla Aralık ayına kadar süren beş aylık bir savaşa giriştiler. Karaçay’ın direnişini kıramayan Bolşevikler, bu direnişin bütün Kafkasya’ya yayılabileceğinden korkarak Karaçaylılara daha geniş özerklik vaadinde bulundular. Sonunda Karaçay milli idaresi Ruslarla anlaşmaya mecbur oldu (Aslanbek 1952: 25).

1922 yılının Şubat ayında Kızıl Ordu en seçkin birliklerinden oluşan bir süvari ordusuyla ansızın Karaçay’a saldırdı. Bu saldırıyı beklemeyen Karaçaylılar Rus işgaline uğradılar. Üç ay süren bu işgal sırasında Karaçay halkının bütün ileri gelenleri ve subayları kurşuna dizildiler (Aslanbek 1952: 25).

Kafkasya Sovyet hâkimiyetine girdikten sonra, 1921 yılı Ocak ayında Sovyet yöneticileri Kafkasya’da *Dağlı Sovyet Özerk Cumhuriyeti* ve *Dağıstan Sovyet Özerk Cumhuriyeti* adlarıyla iki özerk cumhuriyet oluşturmuşlardı. İlk cumhuriyet Kabardey-Adige, Karaçay-Malkar, Çeçen-İnguş ve Oset bölgelerini içine alırken, ikinci cumhuriyet günümüzdeki Dağıstan sınırlarından oluşuyordu.

Dağlı Özerk Sovyet Cumhuriyeti 1922 Ocak ayında parçalanarak 12 Ocak 1922’de Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi, 16 Ocak 1922’de Kabardin-Balkar Özerk Bölgesi kuruldu. Ocak 1926’da Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi dağıtıldı. Onun yerine Çerkes Millî Bölgesi ve Karaçay Özerk Bölgesi adları altında iki yeni bölge oluşturuldu.

Böylece, Karaçay-Malkar halkını birbirlerinden koparıp güçlerini bölmeyi ve daha kolay asimile edebilmeyi planlayan Bolşevikler onları iki ayrı idarenin altına almışlardı. Malkarlılar, Kabardeylerle birlikte Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyeti’ne bağlanırlarken, Karaçaylılar müstakil olarak Karaçay Özerk Bölgesi’ni oluşturmuşlardı.

1921-1928 yılları arasında Sovyetler Birliği’nde uygulanan ‘Yeni Ekonomik Politika’ (NEP) dönemi Karaçay-Malkar’da da olumlu gelişmelere yol açmıştı. Bolşeviklerin kendi prensiplerine aykırı hareket ettikleri bu yumuşak dönemde, Karaçay-Malkar halkı da ekonomik ve kültürel hayat sahalarında kalkınma ve gelişme imkânları elde etmişti. Karaçay-Malkarlıların kendi dilleri için ortak bir Lâtin alfabesi hazırladıkları bu dönemde birçok okul ve enstitü açılmış, Karaçay-Malkar’da yeni bir aydın tabakası oluşmuştu.

Karaçay Özerk Bölgesi’nin idaresine getirilen Rus yöneticiler, 1918-1920 yıllarında Bolşeviklere karşı savaşan Karaçaylıları gerici, milliyetçi, Pantürkist

gibi suçlamalarla yok etmeye başladılar. Bolşeviklerin bu sistemli yok etme planları sonucunda Karaçay-Malkar halkının kültürel ve siyasi alanlardaki gayret ve ilerlemeleri sönmeye başladı. Bunun yanı sıra Bolşevikler, Karaçay-Malkar halkının eski prens (bey) ve asilzade tabakalarına mensup aileleri de sistemli bir biçimde yok etmeye giriştiler. 1926 yılında Karaçay'ın otuz dört seçkin din adamı tutuklandı. 1928 yılında Karaçay'ın ileri gelenleri 'burjuva milliyetçi' damgası ile yerlerinden atılarak yok edildiler. Bunların içinde *Tohtar Bici*, *Osman Hasan*, *Hamzat Botaş* gibi kişiler bulunuyordu (Aslanbek 1952: 30). 1928 yılı sonunda Karaçay Özerk Bölgesi yönetiminde Karaçaylı hiç kimse kalmamıştı.

1929 yılında başlayan zorunlu kolektifleştirme hareketi Karaçay-Malkar'da büyük bir isyana yol açtı. Bolşeviklerin 'Sosyalist Düzeni' gereğince ülkede özel mülkiyet ve özel teşebbüs hakkına son verilmiş, herkesin malı elinden alınarak devletleştirilmeye başlanmıştı. 1929 yılında Karaçay halkının yüzde yirmi beşi 'küçük burjuva' sayılarak tutuklandı ve mülkleri devlete geçti. Halkın geri kalan kısmı ise zorla 'kolhoz' adı verilen devlet çiftliklerinde çalıştırılmaya başlandı.

Sovyetlerin kolektifleştirme hareketlerine karşı doğan tepki Karaçay-Malkar'da tam bir milli mücadele ve savaş halini almıştı. Ayaklanan halka karşı Kızıl Ordu ve silahlı GPU birlikleri saldırıya geçmişti. 1930 yılı Şubat ayında Malkar bölgesindeki Bashan, Çegem, Holam ve diğer dağlık yöreler Malkarlıların eline geçmiş ve komünist idareden kurtulmuştu. Kafkas Dağları'na açılan bütün dağ boğazları ve vadiler Malkarlıların elinde olduğu için Sovyet Kızıl Ordusu'nun saldırılarını kolaylıkla püskürtmüşlerdi (Karça 1956: 40).

18 Mart 1930'da Karaçay Gizli Direniş Komitesi Başkanı *Abulkerim Hasan*, Sovyet ordusuna karşı mücadeleyi ilan etti ve Karaçay ülkesi dört gün içinde Ruslardan temizlendi (Aslanbek 1952: 32).

Kafkas Dağları içindeki Teberdi kasabasını ele geçiren Karaçaylılar, Kuban ve Teberdi Irmakları'nın kavuşma noktasında kurulmuş olan Mikoyan Şahar (bugünkü Karaçayevsk şehri) ile Narsana (Kislovodsk) şehirlerini de kuşatmışlardı (Karça 1956: 40).

Düzenli Sovyet askeri birlikleri çok geçmeden bu silahsız ve zayıf Karaçay-Malkar çetecilerine karşı saldırıya geçtiler. Tank ve uçaklarla desteklenen Kızıl Ordu'ya karşı koyamayan direnişçiler Kafkas Dağları'na çekildiler. Kafkasya'daki bu isyanların bütün Sovyetler Birliği'nde uyandıracığı olumsuz etkilerden çekinen Stalin, Karaçay-Malkar halkıyla anlaşma yoluna gitti. Stalin, 1930 yılı Nisan ayında Pravda gazetesinde yayımlanan bir makalesinde, Kafkasya'da komünist sistemin uygulanışındaki başarısızlığın suçunu yerli idarecilere yükleyerek, buna sebep olanların cezalandırılacağını ve halka haklarının geri verileceğini yazdı. Stalin'in bu sözlerine inanmamakla birlikte, Karaçay-Malkar halkı çaresizlik içinde silahlarını bıraktı. Ancak *Abulkerim*

Hasan önderliğindeki bin kişilik silahlı direniş grubu dağlarda kalarak Sovyet hükümetiyle savaşa devam ettiler (Aslanbek 1952: 34).

Karaçay-Malkar'da idareyi ele geçiren Bolşevikler derhal askeri mahkemeler kurarak, ayaklanan halkı yargılamaya başladılar. Bu sırada üç bin kişi kurşuna dizildi, on yedi bin kişi de Sibiry'a'da çalışma kamplarına sürgüne gönderildi.

1932 yılından 1934 yılına kadar Karaçay'da zorla kolhozlaştırma (devletleştirme) çalışmalarına devam eden Bolşevikler, bütün Karaçay halkını Sovyet devletine köle haline getirdiler. Bunu üzerine, Karaçay-Malkarlılar 1934 yılında tekrar ayaklandılar. Ayaklanmayı kanlı bir biçimde bastıran Sovyet hükümeti, üç bin aileyi daha sürgüne gönderdi.

Karaçay-Malkarlılar Sovyet hükümeti tarafından hiçbir zaman güvenilmeyen, komünizm karşıtı bir millet olarak tanınmıştı (Karça 1956: 41). Sovyetlerin kolektifleştirme hareketleri Kafkasya'nın diğer bölgelerine göre Karaçay'da çok kanlı savaşlarla geçti. Karaçaylılar Sovyet rejimine karşı sürdürdükleri bu silahlı mücadeleler yüzünden Sovyet hükümeti ve özellikle Stalin tarafından *komünist rejimin amansız düşmanları* olarak nitelendiriliyorlardı. Nitekim 1926 yılının yazında, o zamanlar Karaçay'a bağlı Narsana (Kislovodsk) şehrine dinlenmek için gelen Stalin, kendisinden toprak talebinde bulunan Karaçay temsilcilerine *Rejim aleyhtarı Karaçay hiçbir zaman benden yardım göremez* diyerek, kendisinin ve Sovyet hükümetinin Karaçay-Malkar halkına karşı duyduğu nefreti ve düşmanlığı belli etmişti.

1939-1940 yıllarında Karaçay-Malkar halkının yüzde kırkı öldürülmüş ya da Sibiry'a'ya sürülmüş bulunuyordu ki, bunun da anlamı ölmek demektir.

1941 baharında henüz Alman-Sovyet savaşı başlamadan, Karaçay-Malkar ve Çeçen-İnguş bölgelerinde Kafkasyalı gerillalar Sovyet NKVD birliklerine karşı silahlı çatışmaları başlatmışlardı (Grannes 1991: 56). Sovyet hükümetine karşı içinde büyük bir kin ve düşmanlık besleyen Karaçay-Malkar halkı, 1941 yılında Sovyetler Birliği'ne savaş açan Almanları büyük bir kurtarıcı olarak karşıladılar.

Almanların 1941 yılında Sovyetlere saldırdıkları sırada, Kafkasya'da yaşamakta olan Karaçay-Malkar halkı da Almanlara karşı sempati beslemeye başlamıştı. Bu durumu değerlendiren Sovyet istihbaratı, Sovyet ordusunda görevli Karaçay-Malkarlı subay ve askerleri 'güvenilemeyecek düşman unsurlar' sayarak cepheden alıp, Ural bölgesindeki kömür ocaklarına sürmüşlerdi. Sovyetlerin bu davranışı karşısında bir Karaçay süvari alayı silahları ile dağa çıkmıştı (Tavkul 1993: 48). Böylece Almanlar henüz Kafkasya'yı işgal etmeden Kafkasya'da bir müttefik halk kazanmış oluyorlardı.

25 Temmuz 1942'de Alman orduları Rostov'u ele geçirip Don Irmağı'nı geçtikten sonra Sovyet ordusuyla Kafkas dağlarının eteklerinde savaşa girdi. Alman ordusunun önünden çekilerek Kafkas dağlarına sığınmaya çalışan Kızıl Ordu birliklerini burada Karaçaylıların silahlı çeteleri karşıladı. Karaçaylılar Sovyet birliklerinin büyük bölümünü imha ettiler.

Sovyetlerin savunma savaşı 1942 yılının Temmuz ayı sonunda Kuban bölgesinde patlak vermişti. Ağustos ortasına kadar devam eden savaşta Alman ordusu adım adım ilerleyerek Ağustos sonunda Terek Irmağı'na ulaştı. Almanlar 21 Ağustos 1942'de Kafkas Dağları'nın en yüksek zirvesi Elbruz Dağı'na (Mingi Tav) Alman bayrağını diktiler.

1942 yılının sonbaharında Alman birliklerinin işgal ettiği Batı Kafkasya'da, bilhassa Karaçay-Malkar'da daha Almanlar gelmeden önce mahallî çeteler Sovyet birliklerinin boşalttığı yerlerde iktidarı ele geçirmişlerdi. Yerli halka dinî ve siyasî hürriyet verdiklerini açıklayan Almanlar bu hareketleri ile yerli halkın sempatisini kazanmışlardı. Camiler yeniden açılmış, kolektif çiftlikler kaldırılmıştı. Alman ordusuna büyük sevgi gösterilerinde bulunan Karaçay-Malkar halkına Almanlar şu imtiyazları verdiler:

1-Müstakil millî idare yeniden kurulacak ve din dâhil hayatın bütün sahalarında tam bir serbestlik olacak.

2-Kolhozların yerine özel mülkiyet düzeni kurulacak.

3-Eskiden zorla ikiye ayrılan Karaçaylılar ve Malkarlılar tekrar birleşecek.

Ancak, 1942 yılı sonlarında Alman ordusunun Rusya'da yenilgiye uğratılması sonunda, Almanlar Kafkasya'dan çekilmek zorunda kaldılar. Bu sırada Adige-Kabardey, Karaçay-Malkar, Çeçen, Dağıstanlı ve Osetlerden oluşan on beş bin kişilik bir mülteci kafilesi de Alman ordusu ile birlikte Kafkasya'yı terk etti (Tavkul 1993: 49).

Almanlar Kafkasya'dan çekilir çekilmez, 15 Ocak 1943'te Kızıl Ordu Karaçay'a büyük bir saldırı başlattı. Silahlı çeteler Kafkas dağlarında tank, top ve uçaklarla saldıran Kızıl Ordu'ya karşı mücadele ediyorlardı. Bütün Karaçay köyleri ağır bombardımanla yerle bir edildi. Sovyetler bütün güçlerine rağmen silahlı Karaçay-Malkar çetelerini yok edemiyorlardı. Sovyet hükümeti bunun üzerine daha kesin bir sonuç elde edebileceği bir yonteme başvurdu. 12 Ekim 1943'te Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun aldığı bir kararla Karaçay halkı 2 Kasım 1943 tarihinde topyekûn sürgüne gönderildi. Aynı karar 8 Mart 1944'te Malkarlılara da uygulandı. Sürgün sırasında Kafkasya'dan toplam 69.267 Karaçaylı hayvan vagonlarına doldurularak sürgüne gönderildi. Bunlara sonradan sürgün sırasında Sovyet ordusunda bulunan Karaçaylı askerler de katıldı. Sürgünün ilk birkaç yılında Karaçay-Malkarlılar nüfuslarının yarısını kaybettiler.

Karaçaylılar sürgüne gönderildikten sonra toprakları Gürcüler ve Adigeler arasında paylaştırıldı. Özerk bölge sınırları yeniden çizildi. Karaçay Özerk Bölgesinin dağlık bölgeleri ile Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyetinin Malkar bölgesi toprakları Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti topraklarına ilave edildi. Daha sürgünün üzerinden bir ay geçmeden, Aralık 1943'te 3 bine yakın Gürcü-Svan Karaçay topraklarına getirilip yerleştirildi.

Karaçaylıların ve Malkarlıların bir daha asla Kafkasya'ya dönmeyecekleri düşünülerek yer adları bile değiştirildi. Eski Karaçay köylerine Gürcü dilinde adlar verilirken, pek çok yer adı da Rusçaya çevrildi.

Orta Asya ve Sibirya bölgelerine dağıtılarak sürgün yerlerinde de birbirlerinden ayrı düşmelerine özellikle dikkat edilen Karaçay-Malkarlılar Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın ücra köşelerine atıldılar.

Karaçaylılar Kruşçev'in 1956 yılında Komünist Partisi 20. Kongresindeki gizli konuşmasında Stalin tarafından haksız yere sürüldüklerini belirttiği 5 Sovyet halkından biriydiler. Aynı yıl Kruşçev Moskova'da 10 Karaçay temsilcisini kabul etti. Kendilerine Kafkasya'ya geri dönmeleri ve bu haksızlığın düzeltilmesi yolunda gerekli çalışmaları yapacağına dair garanti verdi.

14 yıl boyunca Kafkasya'dan uzakta sürgünde yaşayan Karaçay-Malkar halkı 1957 yılında vatanlarına geri dönmeye başladı. Bir soykırım halini alan sürgün yıllarında Karaçay-Malkarlılar nüfuslarının büyük bölümünü kaybettiler. 1939 yılında 75.800 kişilik bir nüfusa sahip olan Karaçaylılar 1959 yılında ancak 81.400 kişilik bir nüfusa ulaşmışlardı. Malkarlıların nüfus kaybı ise çok daha fazlaydı. 1939 yılında 42.700 olan Malkar nüfusu 1959 yılında 42.400'e düşmüştü.

Karaçay-Malkar halkının bir kısmı Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'daki sürgün yerlerinde kalırken büyük çoğunluğu Kafkasya'ya geri döndü. 1959 nüfus sayımı sonuçlarına göre sürgünden Kafkasya'ya dönen Karaçaylıların sayısı 67.830 kişiydi. 13.570 Karaçaylı ise sürgün yerlerinde kalmıştı. 1959 yılında Kafkasya'ya dönebilen Malkarlı sayısı ise 34.088 kişiydi. Malkarlıların 8.312'si sürgün yerlerinde kalmıştı.

Sürgün öncesinde özerk bölge statüsünde olan Karaçay'ın özerkliği geri verilmedi ve 1922 yılında olduğu gibi Karaçay bölgesi Adige (Çerkes) ve Abazalarla birleştirilerek yeniden Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi kuruldu. Özerk bölgenin kurulmasıyla birlikte Karaçaylılar ile Çerkes-Abaza, Rus-Kazak etnik grupları arasında etnik ve siyasî problemler yeniden ortaya çıkmaya başladı.

Karaçay halkı sürgünden döndüğü halde Sovyet hükümeti tarafından itibarı iade edilmemiş ve siyasî hakları geri verilmemişti. Sürgün sonrasında Karaçaylılar otuz yıl boyunca Sovyet resmî belgelerinde hâlâ *vatan haini*, *haydut-çeteci* olarak tanımlanıyorlardı. Kimlik kartının ve pasaportunun milliyet hanesinde *Karaçaylı* yazan bir kimsenin devlet kademelerinde yükselmesine imkân yoktu. Kendi özerk bölgesindeki hiçbir idarî kadroya Karaçaylılar tayin edilmiyordu.

Karaçaylılar üzerlerine sürülen bu lekeyi temizlemek ve siyasî haklarını elde edebilmek amacıyla 1989 yılında *Azret Orus* önderliğinde *Camagat* adı verilen siyasî örgütü kurdular. Camagat örgütünün çalışmaları sonucunda Sovyet resmî makamları 12 Ekim 1943 yılında Karaçaylıların sürgüne

gönderilmeleri ilgili kararın hatalı olduğunu kabul ettiler ve Karaçaylılara atılan iftiraların haksız olduğunu Karaçay halkı sürgünden döndükten ancak 32 yıl sonra, 14 Kasım 1989 tarihinde açıkladılar. Azret Orus liderliğindeki Camagat örgütü bununla yetinmedi ve Karaçay'ın Adige, Abaza ve Ruslardan ayrılarak müstakil özerk cumhuriyet olması yolunda bir mücadeleye girdi. Yetmiş bin imza toplayarak Karaçay bölgesinin özerkliğinin geri verilmesi için Sovyetler Birliği hükümetine karşı bir kampanya başlattı. 17 Kasım 1990'da Karaçay Halk Temsilciler Meclisinin düzenlediği kongrede 'ulus devlet' inşasının bir tezahürü olarak *Karaçay Cumhuriyeti* ilan edildi. Ancak bu karar Sovyet hükümeti tarafından kabul edilmedi (Tavkul, 1993: 21).

Rusya Federasyonu Döneminde Karaçay-Malkarlılar

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya Federasyonu sınırları içinde kalan Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesine, özerk cumhuriyet statüsü verilmesi de Karaçaylıların bağımsızlık isteklerini yatıştırmadı. Camagat örgütü 1,412 delegenin katıldığı Karaçay Halk Temsilcileri Kongresi'nin ardından 13 Haziran 1991'de Karaçay Halk Kongresi'nin olağanüstü toplantısını düzenledi. Bu faaliyetler bölgedeki diğer etnik gruplar arasında tekrar huzursuzluk doğmasına yol açtı. Adigeler (Çerkesler) 1926 yılında sahip oldukları kendi özerkliklerinden bahsederlerken bunlara tepki olarak 1991 Aralık ayında Rus Kazakları bir kongre düzenleyerek Kazak Cumhuriyeti'nin kurulmasını ve Stavropol Bölgesi ile bir birlik oluşturmasını gündeme getirdiler. Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde yaşamakta olan Rus Kazakları daha da ileri giderek cumhuriyetin adının 'Yukarı Kuban' olarak değiştirilmesini, cumhuriyetin adındaki etnik millet adlarının kaldırılmasını teklif ettiler.

1991 yılında kurulan Dünya Çerkes Birliği adlı teşkilatın Adige, Karaçay-Çerkes ve Kabardin-Balkar cumhuriyetlerinde yaşamakta olan Çerkeslerin tek cumhuriyet ve ortak sınırlar içinde toplanarak Kabardey'den Karadeniz'e kadar uzanan bölgede Adige (Çerkes) Devleti kurma çalışmalarına girişmesi Karaçaylılar ile Çerkesler arasındaki etnik gerilimi artırdı. 1992 Mart ayında yapılan bir referandumda Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti sınırları içinde yaşamakta olan çeşitli etnik gruplara mensup halkın % 78'i, cumhuriyetin birliğinin korunması yönünde oy kullandı. 1992 Haziran ayında yapılan referandumda ise Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin birliğinin korunmasını isteyenlerin oyları % 89'a yükseldi. Bu durum cumhuriyetin Karaçay, Çerkes, Kazak Cumhuriyeti gibi cumhuriyetlere bölünmesini isteyen ve bu uğurda mücadele eden etnik örgütlerin fikirleri ve faaliyetleri ile çelişiyordu. Referandum sonuçları değişik etnik gruplara mensup halkın büyük çoğunluğunun cumhuriyet topraklarının bölünmesini isteyen örgütleri

desteklemediğini ortaya koyuyordu. Buna Karaçaylıların da büyük çoğunluğu dâhildi.

Ancak 1992 Ağustos ayı içinde Karaçay Halk Meclisi toplanarak Rusya'dan ayrılma kararı aldı. Bağımsız Karaçay Cumhuriyeti'nin meclisini kurma çalışmalarını başlatan Karaçaylılara ilk destek Çeçen Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Cohar Dudayev'den geldi. Karaçay'a gelerek Karaçayevsk şehrinde halk meclisinin toplantısında bir konuşma yapan Dudayev, Çeçenlerin her zaman Karaçaylıların yanında olduklarını bildirdi.

1993 yılından itibaren Karaçay bölgesinde yer alan Rus köylerinin ahalisi köylerini terk ederek Rusya'ya göç etmeye başladılar. Boşalan köylere dağlık bölgelerdeki köylerde yaşayan Karaçaylılar yerleştiler ve birkaç yıl içinde Karaçay nüfusu Kafkas Dağları'ndan kuzeydeki Çerkessk şehri sınırlarına kadar uzanan bölgeye yayıldı. 1993 yılı Kasım ayında Rusya hükümeti İkinci Dünya Savaşı'nda 'vatan haini', 'çeteci', 'haydut' suçlamaları ile Orta Asya ve Sibirya'ya sürgüne gönderilen Karaçay halkının itibarının iade edildiğini resmen ilan etti ve sürgünde zarar görenlere tazminat ödeneceğini açıkladı.

1999 yılı Mayıs ayında cumhurbaşkanlığı seçiminin gündeme gelmesi Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde yaşayan etnik gruplar arasında var olan gerilimi yükseltti. Seçimler öncesinde Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde çok sayıda terörist eylemler gerçekleştirildi. Seçimlerde en şanslı adaylardan biri Karaçay kökenli emekli General Vladimir Muhammedoviç Semenov, diğeri ise Adige (Çerkes) kökenli Stanislav Derev idi. Karaçay aday Semenov 1997 yılına kadar Rusya Federasyonu'nun Kara Kuvvetleri Komutanı olarak görev yapmış ve Çeçen-Rus savaşındaki Çeçen yanlısı tutumu sebebiyle emekliye sevk edilmişti.

16 Mayıs 1999'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini Karaçaylı aday Vladimir Semenov kazandı. Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'ndeki seçmenlerin % 85'inin oylarını alarak beş yıllık bir süre için büyük farkla cumhurbaşkanı seçilen Semenov'a Rusya hükümeti bir yıllık görev süresi tanıdı ve bu süre sonunda referanduma gidileceğini açıkladı.

Semenov'un cumhurbaşkanlığı döneminde nispeten sakin bir dönem geçiren Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde siyasi ve sosyal yapı 2003 yılı sonbaharında yapılan seçimlerde Karaçay asıllı Mustafa Batdıyev'in cumhurbaşkanı seçilmesiyle çalkantılı bir döneme girdi. Karaçay kökenli olmasına rağmen Karaçay seçmenlerinin yalnızca % 17'sinin oyunu alabilen, buna karşılık Çerkes, Abaza ve Rus oylarının % 96'sını kendi lehine çeviren Batdıyev'in cumhurbaşkanlığı Karaçaylılar tarafından hiçbir zaman benimsenmedi.

Batdıyev döneminde Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısı onulmaz yaralar aldı. Cumhuriyet sınırları içinde yolsuzluk artarken, terör hareketleri de tırmanışa geçti. Çeçenistan savaşının sona ermesiyle özellikle Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin dağlık Karaçay

topraklarında konuşlanan radikal gruplar cumhuriyetin güvenlik güçlerine ve polis teşkilatına karşı suikastler düzenlemeye başladılar.

Karıştığı olaylar ve başarısız yönetimi sebebiyle Karaçaylılar tarafından istenmeyen adam ilan edilen Batdıyev, 2007 yılında Çerkessk şehrinde toplanan Karaçay Halk Kongresi tarafından istifaya davet edildi. 2008 sonbaharında görev süresi dolan ve bir daha seçilmesinin imkânsız olduğunu anlayan Mustafa Batdıyev, tekrar bu görevde kalmak için Rusya Cumhurbaşkanı Medvedev'e başvurmadı. Medvedev, Rusya Anayasa Mahkemesi Yargıcı Karaçay kökenli Boris Ebzeyev'i Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı olarak atadı. 1950 yılında Kırgızistan'da sürgünde doğan ve Rusya Anayasa Mahkemesi'nin on bir hâkimi arasında en açık sözlüsü olarak tanınan Ebzeyev, 1994 yılında Rusya'nın Çeçenistan'ı işgaline karşı çıkan tek yargıç olarak ün yapmıştı. Yeltsin'i Rusya Anayasası'nı çiğnemekle suçlayan Ebzeyev, 1995 yılında Yeltsin'in imzaladığı kararnameleri eleştirebilen tek Anayasa Mahkemesi yargıcı olarak tanınıyordu.

2011 yılı Şubat ayında Ebzeyev, sağlık sorunlarını sebep göstererek Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etti. Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in yeni aday olarak gösterdiği Karaçay kökenli Raşid Temrezov, 1 Mart 2011 tarihinde parlamentodaki 70 milletvekilinin tamamının oyunu alarak yeni cumhurbaşkanı olarak seçildi ve göreve başladı. Temrezov halen Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak görevini sürdürmektedir.

Karaçay-Malkar Dili

Kafkasya'nın Orta Kafkaslar bölgesinde Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay-Çerkes ve Kabardin-Balkar Cumhuriyetlerinin güney kesimlerinde konuşulmakta olan Karaçay-Malkar Türkçesi ana çizgileri ile tipik bir Kıpçak Türkçesi özelliği taşımaktadır. Son yıllara kadar gerek Türkiye'de gerekse Avrupalı Türkologlar arasında Karaçay-Malkar Türkçesi, Karaçayca ve Malkarca (Balkarca) şeklinde birbirinden farklı iki dil veya lehçe gibi gösteriliyor ve tanınıyordu. Bu yanlışmanın en büyük sebebi birçok Türkoloğun Karaçay-Malkarlılar arasında saha araştırması yapmadan onların dilleri hakkında daha önceden yazılmış araştırma ve sözlükleri kaynak almalarıydı. XX. yüzyıl başlarında Macar bilim adamı Wilhelm Pröhle'nin Karaçay-Malkarlılar arasında yaptığı ve *Keleti Szemle* adlı dergide yayımladığı dil araştırmaları ve sözlükler bu yanlışlıkların ve hatalı görüşlerin ana kaynağı idi.

Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin Kıpçak kolunun Kafkasya'daki güney bölümünü meydana getirir. Sovyet Türkologlarından A. N. Samoyloviç'in 1922 yılında Petrograd'da yayınlanan *Nekotorie dopolneniya k klassifikatsi*

turetskih yazıkov (Türk Dillerinin Sınıflandırılmasına Bazı İlaveler) adlı eserindeki Türk lehçeleri sınıflamasına göre, Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin *z* kolunun *y* bölümünün *tav*, *bol-*, *kalgan* grubuna girer. Buna göre Karaçay-Malkar Türkçesinde eski Türkçe *azak/adak* yerine *ayak*, *tag* (dağ) yerine *tav*, *olmak* yerine *bolmak*, *kalan* yerine *kalgan* biçimleri kullanılır. Bunlardan başka, Karaçay-Malkar Türkçesinde *ben* yerine *men* biçiminin kullanılması, kelime başında *y-* sesinin *c-* sesine dönüşmesi de Kıpçak Türkçesinin özellikleridir.

Karaçay-Malkar Türkçesinin Diyalektleri

Karaçay-Malkarlılar dillerini *Tav Til* (Dağ Dili) ya da *Tavça* (Dağca) biçimlerinde adlandırır. Karaçay-Malkar Türkçesi tarihî gelişimi içerisinde iki önemli diyalekte ayrılmıştır. Bunlar ilk bakışta sanıldığı gibi *Karaçay ve Malkar (Balkar)* lehçeleri ya da dilleri değildir. Çünkü Karaçay bölgesinde ve Malkar topraklarının Bashan, Çegem vadilerinde konuşulan dil birbirinden farklı değildir ve Karaçay-Malkar halkının yüzde doksanı tarafından konuşulan bu diyalekt Karaçay-Malkar yazı dilini meydana getirir. İkinci diyalekt ise Malkar bölgesinin Çerek vadisinde konuşulmaktadır. Holam ve Bızıngı vadilerinde konuşulan dil de Çerek diyalektinin etkisi altındadır.

Türkiye’de Karaçay-Malkar Türkçesi ile ilgili yapılan çalışmaların birçoğu Wilhelm Pröhle’nin araştırmalarına ve topladığı dil malzemesine dayanmaktadır. Pröhle 1915 yılında Malkar bölgesinin Çerek vadisine gitmiş ve Malkar dili üzerine çalışmalarını Çerek vadisinde yapmıştır. Dolayısıyla Pröhle’nin topladığı materyaller Karaçay-Malkar Türkçesinin Çerek diyalektini içine almaktadır. Pröhle, Bashan ve Çegem vadilerinde de araştırma yapsaydı, orada konuşulan dilin Karaçay bölgesinde konuşulan dilden farklı olmadığını görecekti.

Pröhle’nin Çerek vadisinde bulunduğu ve araştırmalarını oradan derlediği dil malzemesine dayandığı, topladığı materyaller içinde de görülmektedir. (Pröhle 1915: 121) 121)

Malkar’da on ming adam zaşaydı. Elibizde Ç’erek degen suvubuz oğartın enişke baradı.

(Malkar’da on bin kişi yaşıyor. Köyümüzde Çerek denilen ırmağımız yukarıdan aşağı akıyor [gidiyor]...)

Pröhle’nin 1915 yılında Kuzey Kafkasya’da araştırma yaptığı sıralarda Malkar (Balkar) adı yalnızca Çerek vadisinde yaşayan Dağlıları içine alıyordu. Bashan, Çegem ve Karaçay bölgelerindeki halk ise yaşadıkları vadilerin adları ile anılıyordu. Yani, Çerek vadisindekiler kendilerine Malkarlı derken, Bashan vadisindekiler Bashançı, Çegem vadisindekiler Çegemli, Karaçaydakiler ise

Karaçaylı adlarını kullanıyorlardı. Hepsi birden kendilerine *Tavlu* (Dağlı) adını veriyorlar ve birbirlerine *Alan* diye hitap ediyorlardı.

1921 yılından itibaren Sovyetler Birliği idaresi altına giren Karaçaylılar 1922 yılında Çerkes ve Abazalarla birlikte kurulan Karaçay-Çerkes özerk bölgesi idaresi altına alındılar. Bashanlılar, Çegemliler, Holamlılar, Bızıngılılar ve Malkarlılar ise Sovyetler tarafından sun'i olarak yaratılan "Balkar" (Malkar) milleti adı altında toplandılar ve Karaçaylılardan ayrı bir etnik grup olarak değerlendirilerek Kabardey Çerkesleri ile birlikte oluşturulan Kabardin-Balkar özerk cumhuriyeti idaresi altında Sovyetler Birliği'ne bağlandılar. Oysaki o zamana kadar kendilerine "Balkar" ya da "Malkar" adını verenler yalnızca Çerek vadisinde yaşamakta olanlardı. Böylece 1922 yılından sonra suni olarak birbirinden ayrı gibi gösterilen Karaçay ve Balkar halkları ortaya çıktı.

Balkar adıyla Sovyet idarî sistemine ve literatürüne giren bu halk için Karaçay-Bashan-Çegem diyalektine dayalı bir yazı dili ve alfabe oluşturuldu. Ancak Karaçay-Malkarlıların birbirlerinden ayrı idarî birimler altına alınarak birbirlerinden farklılaşmalarını arzu eden Sovyetler, onların ortak edebî ve yazı dilleri sayesinde birbirlerine yakınlaşacaklarını farkederek Karaçay alfabesi ve Balkar (Malkar) alfabesi adlı iki farklı alfabe meydana getirdi. İki alfabe arasındaki en önemli fark olarak, Karaçay alfabesinde kelime başında ve ortasında yer alan **c** sesi Balkar (Malkar) alfabesinde **j** sesine dönüşmüştü. Hâlbuki **j** sesi Holam-Bızıngı ve kısmen Çegem ağızlarının bir özelliği idi. Sovyetler **j** sesini yerleştirerek Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyetinde konuşulan dili Karaçayca'dan farklılaştırmayı amaçladılar. Günümüzde bu farklılık edebî dilde yerleşmiş olarak görülmektedir. Söz gelimi Karaçay alfabesinde **джол** (col) "yol", **джарыкъ** (carık) "ışık", **джулдуз** (culduz) "yıldız" biçiminde yazılan ve söylenen kelimeler Balkar (Malkar) alfabesinde **жол** (jol) "yol", **жарыкъ** (jarık) "ışık", **жулдуз** (juldüz) "yıldız" biçimlerinde yazılıp telaffuz edilmektedir.

Kuzey-Batı (Kıpçak) Türk lehçelerinin Kafkasya'da konuşulan kolunu temsil eden Karaçay-Malkar Türkçesi (*Poppe 1965: 43*) tarihî gelişim süreci içinde iki ana diyalekte ayrılmıştır. Bunlar:

- 1-Karaçay-Bashan-Çegem diyalekti,
- 2-Çerek diyalekti'dir. (*Tavkul 2000: 5*)

Karaçay-Malkar dilinin büyük halk kitlesi tarafından konuşulan ana bölümünü oluşturan *Karaçay-Bashan-Çegem* diyalekti Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti sınırları içinde yaşamakta olan Karaçaylılar ile Kabardin-Balkar Cumhuriyeti içinde yaşamakta olan Malkarlıların Bashan, Çegem, Holam-Bızıngı vadilerinde oturan kısmı tarafından konuşulur. Karaçay-Malkar yazı dili de *Karaçay-Bashan-Çegem* diyalektine dayanmaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesinin *Çerek* diyalekti Çerek ırmağının yukarı taraflarında yer alan

Oğarı Malkar (Yukarı Balkar) bölgesinde konuşulmaktadır. Sarp dağlar, derin vadiler ve kanyonlarla diğer bölgelerden yüzyıllar boyunca tecrit edilmiş bir şekilde kalan Yukarı Balkar bölgesinde *Çerek* diyalektinin fonetik ve morfolojik özellikleri uzun yüzyıllar boyunca muhafaza edilmiştir. 1908-1909 yıllarında Kafkasya'da Karaçay-Malkarlılar arasında araştırma ve derlemeler yapan *Wilhelm Pröhle* bu araştırmalarını 1909-1916 yılları arasında Budapeşte'de çıkan *Keleti Szemle* dergisinde yayımlamıştır. Pröhle'nin *Çerek* vadisinde yer alan Yukarı Balkar bölgesinden derlediği dil malzemesi *Çerek* diyalektine dayanması açısından bizim için önemlidir. Çünkü Pröhle'nin Yukarı Balkar bölgesinden derlediği dil malzemesi bize *Çerek* diyalektinin XX. yüzyıl başlarındaki fonetik ve morfolojik özelliklerini belgelemektedir (*Pröhle 1915/1916: 104-243*).

Çerek diyalektinin fonetik özelliklerini anlayabilmek için aşağıda Pröhle'nin derlediği metinlerden birini ve Türkiye Türkçesine çevirisini veriyoruz:

1.

Malkarda on miñ adam zaşaydı. Dinleri musulmandı. Elibiz oneki xablağa üleşinifti.

Elibizde Ç'erek degen suvubuz oğartın eşişke baradı. Suvnu eki zanında biyix tavla bar.

Suvnu sol zanında tavlani atları: Bek başında Dıx-Tav, soñra Koştan-Tav biyigi; annan eşişke kelsek, Musuq kayaları, Musuxtan soñra Levanjuatla, aladan eşişkeleri Xorbadın başları.

Töben zanıbizda suvnu eki zanında Kızıl kayala deybiz.

Suvnu oñ zanında kayalanı atları: Başında Zerкли, Zerkliden eşişke Gülç'ü biyigi, Gülç'ünü töben zanında Kuru-ğol başı. Kuru-ğoldan sora Kefenele, Kefeneleni eşişke zanında Amurxallanı ağaç'ı.

Bizni elni oğarı zanına Zirişki deybiz, töben zanına Özen deybiz. Özenni töben zanında biç'elliklege eşişke deyir Zınala deybiz.

Elibizde xablalanı atları: Ç'eget el, Künnüm, Tura-xabla, Şkanti, Fardık, Savtu, Zılgi, Ç'eget, Kospartı, Muxol, Şavurdut.

Kaşxa-Tavda da Malkarlıla zaşayla. Pravleleri başxadı.

Xar xablada bir mejgit bardı. Ol mejgitlerde xar xabla, keslerini mejgitlerinde, namaz etelle xabla-efendi bila. Ullu küllede juma-mejgit bardı, ol küllede barı da ziyılıp ullu-efendi bila namaznı juma-mejgitte kılalla.

2.

Baxsanda beş züz üy zaşaydı. Ol beş züz üyde üç miñ adam zaşaydı. Baxsanda zaşagan elleni atları: Girxojan, El-jurtu, Muqkulan, Kızıl-köz, Cılmas, Kamış, Baxsan, Kurmu, Kızgen, Capırtala, Gegiş.

Ç'egemde zaşağan elleni atları: Ullu-el, Dumala, Buluñnu, Billim. Bu ellede zaşayla Ç'egemlile. Tilleri Baxsan til.

Xolam bıla Bızıññı bir avuzda zaşaydıla. Bızıññılula başında eki elde zaşayla, Xolamlıla töben zaşayla. Xolam üleşinedi tört elge: Oğarı-el, Töben-el, Usxur, Zaboları.

3.

Zaz-başında saballağa bağış taşıybız, bağışnu sabañña zayıp muldax etebiz, ızı bilan onbeş künnen sora sürüp urluq atabız. Urlux çıksa suv salıp usxarabız. Annan soñra biç'ellikleni taşın artabız, suv salabız. Bir kavum adamla koy kütelle, bir kavumla tuvar kütelle.

Zazğa deyir o xalda turabız. Zaz kelgennen soñra biç'en işleybiz. Küz-artına biç'en işlep, orağ orup kutulsak, ç'eren taşıybız, ızı bilan geben ziyabız. Aladan kutulsak, koyu bolğan koyun kırkıp, tuvarı bolğan da tuvarın sürüp tüzgö ç'ığalla. Tüzde kış bolğunç'u turup malların tavga biç'en aşarğa keltirelle. Keltirmeyin tüzde biç'en aşatxalla da bar.

Küz-artında kışxa bolluq otunubuznu taşıybız, kışxıda va malıbizğa qarap turabız, zaz-başına deyir başxa işibiz zok.

4.

Kışıbiz qarlı boladı, zılı da boladı, bir kezüvde zelle da bolalla.

Zaz-başıbiz bola başlasa tavlari biz kögöre başlayla, köb aruv ç'ıpç'ıqla kelelle: Karılğaşla, saban-ç'ıfç'ıqla, kögürç'ülle.

Künübüz bir birde tumallı boladı, bir birde va ayaz boladı. Qalay bolsa da, xavabız axşadı.

Zazıbiz zaz başınnan bir az kızıvdu; köbüsünde zavun zavadı, kök çatı zaşnap küküreydi.

Küzübüz künlü boladı; küz-artıbiz xar zaman zavun zavup, tuman olturup, zeller kelip alay turadı.

Bizni zerde buday bitedi, aşıq bitedi, zıntxı da bitedi, kartof köb etelle, bitxen da axşı etedi. Nartux bitedi, alay köb etmeyle.

Terek-baxç'alada da bir kavum üylede bardı, terekle da: Alma-terek, kertme-terek, erix-terek, şaftal-terek, tutüya-terek.

Baxç'alada turma, soxan, sarımsak, burçaq, allay türlü-türlü zatla bitelle.

Biz tavlula üyde turğan zanvarları xar barın zürütebiz. Ne zatlalla desek: At, tuvar, koy, exç'i, eşek, it, kiştik, tavuk, koğuş, kaz, papuş.

Maravç'ularıbiz köftü. Maravç'ularıbiz zuğutır, zuğutır-exç'i, kaçxa-exç'i uralla. Ayuvla, börüle, tülküle, koyalla köftüle. Ç'ıfç'ık bolup, aşarğa zarağan, bizni maravç'ularıbiz öltürelle jumarukla, zaz-tavukla, papuşla. Tüzge ç'ıhsala, buv, maral öltürelle.

5.

Burun üyleni kuru taştan işleyelle, başın kum bila zabıb, üynü iç'inde bölümü bolmayın, ozağı da bolmayın alay işlevç'üelle.

Bu sağatlıxta alda xaldan axşırağ etelle. Üynü işlesele, aruv sürtür, başın tofrağ bila zabar, bir birde kanzal bila zabar, aruv terezele salır, iç'in de bölür, tübüne kañña salır, başına şulofxa tiger, peç' işler. Ol üynü iç'indegi bölümle otovla deyle.

Aş bişiren zerde ozağ işleybiz, ozağnı iç'inde sızır tağabız, sızırğa ç'oyun asabız, suvda bişgen zatnı ol ç'oyunda bişirebiz. Ötmeg etsek, tübünde taba bila bişirebiz.

Tavlu üyleni iç'inde orunduğ bardı. kart kişile oltururğa tafç'an bar, şindikle bardı.

Aşağan zamanda kañña bila aşaydıla, bir birle ustolda töfşek bila aşayla.

Aşağan zamanda kart kişi allın aşaydı, ol aşaganda zaş kişi da tişiruvla da örö turup turalla; ol kutulsa, ala da aşayla.

Tişiruvlarımız zün işleyle, erkegruvlağa, keslerine da bıstır etelle.

Tavlu adamnı üsüne kiygen kiyimi bulalla: Başına börk kiyedi, ç'epxen kiyedi, ç'epxenni tübünde kaftal kiyedi, kaftalnı tübünde kölek; butuna eki köñç'ek kiyedi: biri tış-köñç'ek, biri da iç-köñç'ek. Ayacağına ç'arık kiyedi, ç'arıkñı tışınnan galoş kiyedi, butuna saxtiyannan ışıım kiyedi. İşlegen zamanda, zol barganda ç'abır kiyelle.

Tişiruvlarımız başlarına küpes kısılla üslerine deriden, kışmırdan, ısxarlardan boxç'iyala kiyelle.

6.

Bay kişiye sabiy tuvsı, ol kişini axlıları da, koñşuları da ziyılalla, bir iyıknı ketmeyin toy etip, kuvanıp, kurmallıqla etip turalla.

Ol vaxtıda ol üygö konağ kelse, konağnı atına zanzavluğ tağalla. Anı körgönde konağ üyde katın kozlağannı bilede; soñra soradı: "atlımıdı, ziyavmudu zaññı koşulğan adam?" dep.

Izı bila anda turğan kızlağa qaruvundan kelgen özdellig etedi. "atlı" desele, zaññı tuvğan zaşxa bir tay beredi, "ziyavdu" desele bir tana beredi.

7.

Biz Malkarda zaşağan tuxumlada tört türlü tuxum bardı. Birleri aladan tav-biyle, ekinç'ileri özdelle, üç'ünç'üleri azatla, törtünç'üleri kulla.

Allın Malkarda tav-biyle onov etip kalğan Malkarhlıla alanı onovu bila zaşağandıla.

Malkarhlıanı zaşağan adetleri bulay edi: Onovluğ işleri bolsa, törege bariyelle, törede ne aytsala, añña razı bolup kalıyelle.

Töre degen ol edi: Tav-biyleden bölek kıart oturup bir zerde onov etip turğandıla. Bir adam kişi öltürse, anı üsünde törege barsa, törede onov eteyelle kıan berirge. Kıan öltürğön kişi bereyedi ölgönnü zuvuıklarına beş züs som.

Kulla tav-biyleni kıollarında işlep turğallalla; azatla - tav-biy kıulun erkin etse razı bolup, ol azattı.

Özdön ol kıışidi: tav-biyge işlegen kıulluğ etmey, tışınnan zasağ etif turğan ol özdendi.

Bu sağıatlıxta kıul da, özden da başlarına erkindile.

Elde onov etgen starşına, südüle, ala üç' zıldan zaññıdan ayırılalla. Ayırğanda üç adamnı, tört adamnı birge aytalla: "ol zarar, bu zarar" deyle da anı üsünde davlaşalla.

Ayırğanda xar üy başınnan bir kişi barıp ç'öb atıp ç'öp bila ayıralla. Ç'öb atxanda eki yaşçık salalla, meşok bila kıozlanı yaşçıkleni kıatına salalla, yaşçıkleni başların zabarla. Kıozlanı kıatında pristov turadı, kıağıtxa kıarap xar kimni atın aytadı. Atı ayılğan pristovnı allına barsa, bir kıoz beredi. Ol (pristov) añña (atı ayılğañña) ol kıoznu kıolunda buxturadı, soñra kıaysı kıolunda bolğanın, bildirmeyin adamlağa, yaşçıkka atadı. Kıaysını yaşçıginde kıof kıoz bolsa, anı starşına etelle.

8.

Burun batır kıışile zıyılıp Noğayğa, Kıırımğa zoltuğurğa zürügöndile. Zoltuğurğa barlıq bolsa, axşı at tuğumu bolğandı, ol zaman "Şavluxla", "Tramla" dep.

Şavluxla ulla bolğandıla, tramla aladan ösümleri giç'ç'erek bolğandıla, atlıkları ziger bolğandı.

Ol at tuğumunnan birer atnı zıl közüne asrap, bir zılğa zarav etip, zoltuğurğa alay minüvç'elle; Noğayğa barıp, Noğaydan da ötüp, zesirle, malla keltirüvç'elle.

(Pröhle 1915/16 : 121-130)

Çeviri (Türkiye Türkçesi)

1.

Malkar'da on bin kişi yaşıyor. Dinleri müslümandır. Köyümüz on iki mahalleye bölünmüştür.

Köyümüzde Çerek denilen ırmağımız yukarıdan aşağıya akıyor. Irmağın iki tarafında yüksek dağlar var.

Irmağın sol tarafındaki dağların adları: En başında Dıh Tav, sonra Koştan Tav zirvesi; oradan aşağı gelsek, Musuk kayaları, Musuk'tan sonra Levanjuatlar, onlardan aşağıları Horbadın zirveleri.

Aşağı tarafımızda ırmağın iki yanında Kızıl Kayalar diyoruz.

Irmağın sağ tarafında kayaların adları: Baş tarafında Zerkli, Zerkliden aşağı Gülçü zirvesi, Gülçü'nün aşağı tarafında Kuru Kol zirvesi, Kuru Kol'dan sonra Kefeneler, Kefeneler'in aşağı tarafında Amurhanlar'ın korusu.

Bizim köyün yukarı tarafına Zirişki diyoruz, aşağı tarafına Özen diyoruz. Özen'in aşağı tarafında ot biçilen yerlere aşağı kadar Zınalar diyoruz.

Köyümüzdeki mahallelerin adları: Çeget-el, Künnüm, Tura-habla, Şkanti, Fardık, Savtu, Zılgı, Çeget, Kospartı, Muhol, Şavurdut.

Kaşa Tav'da da Malkarlılar yaşıyorlar. Köy idareleri başka.

Her mahallede bir cami vardır. O camilerde her mahalle, kendi camilerinde, namaz kılıyorlar mahalle imamı ile. Büyük günlerde Cuma Camisi vardır, o günlerde hepsi toplanıp büyük imam ile namazı Cuma camisinde kılıyorlar.

2.

Bahsan'da beş yüz ev yaşıyor. O beş yüz evde üç bin kişi yaşıyor. Bahsan'da yaşayan köylerin adları: Girhojan, El-curtu, Mukkulan, Kızıl-köz, Çılmas, Kamış, Bahsan, Kurmu, Kızgen, Capırtala, Gegiş.

Çegem'de yaşayan köylerin adları: Ullu-el, Dumala, Bulungu, Bıllım. Bu köylerde yaşıyorlar Çegemliler. Dilleri Bahsan dili.

Holam ile Bızıngı bir vadide yaşıyorlar. Bızıngılılar baş tarafında iki köyde yaşıyorlar, Holamlılar aşağıda yaşıyorlar. Holam ayrılıyor dört köye: Ogarı-el, Töben-el, Ushur, Zabolar.

3.

Bahar başında tarlalara gübre taşıyoruz, gübreyi tarlaya yayıp nadasa hazırlıyoruz, arkasından on beş günden sonra sürüp tohum atıyoruz. Tohum çıksa su koyup suluyoruz. Ondan sonra otlar biçilecek yerlerin taşını temizliyoruz, suluyoruz. Bazı adamlar koyun güdüyorlar, bazıları sığır güdüyorlar.

Bahara kadar o halde duruyoruz. Bahar geldikten sonra kuru ot hazırlıyoruz. Sonbaharın sonuna kadar kuru ot hazırlayıp, orak biçip kurtulsak, ot destesi taşıyoruz, arkasından kuru ot kümesi topluyoruz. Onlardan kurtulsak, koyunu olan koyununu kırkıp, sığırı olan da sığırını sürüp ovaya çıkıyorlar. Ovada kış gelene kadar durup hayvanlarını dağa kuru ot yemeye getiriyorlar. Getirmeyip ovada kuru ot yedirenler de var.

Sonbahar sonunda kışa gerekli odunumuzu taşıyoruz, kışın ise hayvanımıza bakıp duruyoruz, bahar başına kadar başka işimiz yok.

4.

Kışımız karlı oluyor, ılık da oluyor, bazan rüzgârlar da oluyor.

Bahar başı olmaya başlasa dağlarımız yeşermeye başlıyorlar, çok güzel kuşlar geliyorlar: Kırlangıçlar, tarla kuşları, güvercinler.

Günümüz bazan sisli oluyor, bazan ise ayaz oluyor. Nasıl olsa da, havamız iyidir.

Baharımız bahar başından biraz sıcaktır; çoğunlukla yağmur yağıyor, gök şimşek çakıp gürlüyor.

Sonbaharımız güneşli oluyor; sonbahar sonrası her zaman yağmur yağıp, sis çöküp, rüzgârlar gelip öyle duruyor.

Bizim yerimizde buğday yetişiyor, arpa yetişiyor, yulaf da yetişiyor, patates çok ekıyorlar, iyi de yetişiyor. Mısır yetişiyor, ama çok ekmiyorlar.

Ağaç bahçeleri de bazı evlerde vardır, ağaçlar da: elma ağacı, armut ağacı, erik ağacı, kaysı ağacı, dut ağacı.

Bahçelerde turp, soğan, sarımsak, fasulyegiller, öyle türlü türlü şeyler yetişiyorlar.

Biz dağlılar evde bakılan hayvanların hepsini yetiştiriyoruz. Nelerdir desek: at, sığır, koyun, keçi, eşek, köpek, kedi, tavuk, hindi, kaz, ördek.

Avcılarımız çoktur. Avcılarımız dağ keçisi, dişi dağ keçisi, çengel boynuzlu dağ keçisi vuruyorlar. Ayılar, kurtlar, tilkiler, tavşanlar çokturlar. Kuş olup, yemeye yarayan, bizim avcılarımız öldürüyorlar sülünler, keklikler, ördekler. Ovaya çıksalar, erkek geyik, dişi geyik de öldürüyorlar.

5.

Eskiden evleri yalnız taştan yapıyorlardı, çatısını kum ile örtüp, evin içinde bölmesi olmadan, bacası da olmadan öyle yapıyorlardı.

Şimdi eskisinden daha iyi yapıyorlar. Evi yapsalar, güzel sıvar, çatısını toprak ile örter, bazan sac ile örter, güzel pencereler koyar; içini de böler, tabanına tahta döşer, tavanına kumaş diker, ocak yapar, o evin içindeki bölümlere odalar diyorlar.

Yemek pişirilen yerde ocak yapıyoruz, ocağın içinde zincir takıyoruz, zincire kazan asıyoruz, suda pişen şeyi o kazanda pişiriyoruz. Ekmek yapsak, altında tava ile pişiriyoruz.

Dağlı evlerinin içinde karyola vardır. Yaşlı erkeklerin oturması için sedir var, sandalyeler vardır.

Yenilen zamanda sofraya ile yiyorlar, bazıları masada tepsi ile yiyorlar.

Yenilen zamanda yaşlı erkek önce yiyor, o yerken genç erkek de kadınlar da ayakta duruyorlar; o bitirse, onlar da yiyorlar.

Kadınlarımız yün işliyorlar, erkeklere, kendilerine de elbise yapıyorlar.

Dağlı erkeğin üzerine giydiği giyimi bunlardır: Başına kalpak giyiyor, çerkeska giyiyor, çerkeskanın altında kaftan giyiyor, kaftanın altında gömlek;

bacağına iki pantolon giyiyor: biri dış pantolon, biri de iç donu. Ayağına çizme giyiyor, çizmesinin dışından galoş giyiyor, bacağına işlenmiş deriden tozluk giyiyor. Çalıştığı zamanda, yola gideceğinde çarık giyiyorlar.

Kadınlarımız başlarına şal örtüyorlar, üzerlerine ipekten, kaşmirden, kaşeden elbiseler giyiyorlar.

6.

Zengin adamın çocuğu doğsa, o adamın akrabaları da, komşuları da toplanıyorlar, bir hafta boyunca gitmeden şölen düzenleyip, sevinip, kurbanlıklar kesip duruyorlar.

O sırada o eve misafir gelse, misafirin atına havlu bağlıyorlar. Onu gördüğünde misafir evde kadının doğum yaptığını anlıyor; sonra soruyor: “atlı mı, yaya mı yeni katılan insan?” diye.

Arkasından orada duran kızlara gücünden gelen hediyeyi veriyor. “atlı” deseler, yeni doğan erkek çocuğa bir tay veriyor, “yaya” deseler, bir dana veriyor.

7.

Bizim Malkar’da yaşayan soylarda dört türlü soy vardır. Onlardan biri beyler, ikincileri özdenler (özgür tabaka), üçüncüleri azat edilmiş köleler, dördüncüleri köleler.

Eskiden Malkar’da beyler karar verip diğer Malkarlılar onların idaresi ile yaşamışlar.

Malkarlıların yaşayan âdetleri böyle idi: Karar verilecek işleri olsa, mahkemeye gidiyorlardı, mahkemede ne söyleseler, ona razı olup kalıyorlardı.

Mahkeme denilen o idi: Beylerden bir kaç yaşlı oturup bir yerde karar verip durmuşlar. Bir adam birisini öldürse, o konuda mahkemeye gitse, mahkemede karar veriyorlardı kan parası vermeye. Kan parası öldüren adam veriyordu ölenin akrabalarına beş yüz ruble.

Köleler beylerin ellerinde çalışıp duranlardır; azatlar - bey kölesini serbest bıraksa razı olup, o azattır.

Özden (hür) o adamdır: Beye çalışan kölelik yapmadan, dışardan vergi (haraç) ödeyip duran o özdenidir.

Şimdi köle de, özden de kendi başlarına özgürdüler.

Köyde idare eden muhtar, mahkeme üyeleri, onlar her üç yılda bir yeniden seçiliyorlar. Seçimde üç kişiyi, dört kişiyi beraber söylüyorlar: “o yarar, bu yarar” diyorlar da o konuda tartışıyorlar.

Seçimde her evden bir kişi gidip oy atıp oy ile seçiyorlar. Oy atarken eki sandık koyuyorlar, çuvalla cevizleri sandıkların yanına koyuyorlar, sandıkların başlarını örterler. Cevizlerin yanında yönetici duruyor, kâğıda bakıp herkesin adını söylüyor. Adı söylenen yöneticinin önüne gitse, bir ceviz veriyor. O (yönetici) ona (adı söylenene) o cevizi elinde saklıyor,

sonra hangi elinde olduğunu, belli etmeden adamlara, sandığa atıyor. Hangisinin sandığında çok ceviz olsa, onu muhtar yapıyorlar.

8.

Eskiden kahraman kimseler toplanıp Nogay'a, Kırım'a yağmacılığa giderlermiş. Yağmacılığa gidecek olsa, iyi at cinsi varmış, o zaman "Şavluhlar", "Tramlar" diye.

Şavluhlar büyüklermiş, Tramlar'ın onlardan boyları daha küçükmüş, atlıkları daha dayanıklı imiş.

O at cinsinden birer atı yıl boyunca besleyip, bir yıl boyunca alıştıırıp, yağmacılık için öyle biniyorlardı; Nogay'a gidip, Nogay'dan da geçip, esirler, hayvanlar getiriyorlardı.

(Pröhle 1915/16 : 121-130)

Çerek (Yukarı Balkar) Diyalektinin Ses Özellikleri

W. Pröhle'nin derlediği Çerek (Yukarı Balkar) diyalektine ait metni Karaçay-Malkar Türkçesinin yazı dilinin dayandığı Karaçay-Bashan-Çegem diyalekti ile fonetik yönden karşılaştırdığımızda, Çerek diyalektinde şu ses özelliklerinin mevcut olduğunu tespit ediyoruz:

/c/ Sesinin Durumu

Karaçay-Bashan-Çegem diyalektinde *c* sesi, Çerek diyalektinde sızıcı *z* (*dz*) sesine dönüşmüştür. Söz gelimi:

zaşaydı "yaşıyor" < *caşaydı*, *zanında* "yanında" < *canında*, *zıyılıp* "toplanıp" < *cıyılıb*, *züz* "yüz" < *cüz*, *zaz* "bahar" < *caz*, *zok* "yok" < *cok*, *zılı* "ılık, sıcak" < *cılı*, *zel* "rüzgâr" < *cel*, *zavun* "yağmur" < *cavun* ~ *cavum*, *zaşna-* "parlamak" < *caşna-*, *zuğutır* "dağ keçisi" < *cugutur*, *zab-* "örtmek" < *cab-*, *zün* "yün" < *cün*, *zaş* "genç, delikanlı" < *caş*, *zasak* "vergi" < *casak*

c > *z* ses değişmesinin yalnızca kelime başında değil, karşımıza çıkan örneklerden anlaşıldığına göre kelime içinde de mevcut olduğu görülmektedir.

Örnek olarak:

kanzal "sac" < *kançal*, *ozak* "baca" < *ocağ*, *sınzır* "zincir" < *sıncır*

/ç/ Sesinin Durumu

Karaçay-Bashan-Çegem diyalektinde bulunan *ç* sesi Çerek diyalektinde sızıcı *ç'* (*ts*) sesine dönüşmüştür. Misal olarak:

biç'ellik “çayır, ot biçilen saha” < biçenlik, *ç'eren* “biçilmiş ot destesi” < çeren, *ç'ıfç'ık* “serçe” < çipçık, *ç'oyun* “kazan” < çoyun, *ç'abır* “çarık” < çabır, *könç'ek* “pantolon” < könçek

/b-p/ Seslerinin Durumu

Karaçay-Başan-Çegem diyalektindeki *b-p* sesleri Çerek diyalektinde *f* sesi dönüşmüştür. Söz gelimi:

üleşinifti “paylaşmış” < üleşinibdi, *ç'ıfç'ık* “serçe” < çipçık, *köf* “çok” < köp ~ köb, *tofrak* “toprak” < toprağ, *tafç'an* “sedir” < tapcan, *töfşek* “tepsi” < tepşek, *etif* “yapıp” < etip ~ etib

/k -g / Seslerinin Durumu

Karaçay-Başan-Çegem diyalektindeki *k/k ve g* sesleri Çerek diyalektinde bazen *x (h)* sesine dönüşür.

biyix “yüksek” < biyik ~ miyik, *urlux* “tohum” < urluk, *bitxen* “yetişen” < bitgen, *erix* “erik” < erik, *ç'ix-* “çıkma” < çık-, *ç'epxen* “giyim” < çepken, *tuxum* “soy” < tuğum, *buxtur-* “saklamak, gizlemek” < buktur-, *exç'i* “keçi” < eçki

Yuvarlaklaşma

Çerek diyalektinde ilk hecesinde yuvarlak ünlü bulunan kelimelerin ikinci hecelerindeki ünlülerin de yuvarlaklaştığı görülmektedir. Yuvarlaklaşmaya hâl ve partisip eklerinde de rastlanmaktadır. Örneğin:

ölgön “ölen, ölmüş” < ölgen, *özdön* “hür tabakaya mensup, asil” < özden, *tüzgö* “ovaya” < tüzge, *kögör-* “yeşermek” < köger-, *üygö* “eve” < üyge, *körgönde* “gördüğünde” < körgende, *öltürgön* “öldüren” < öltürgen, *zürügöndile* “yürümüşler” < cürügendile

Yer Değiştirme (Metatez)

Çerek diyalektinde bazı kelimelerde metateze rastlanır.

exç'i “keçi” < eçki

W. Pröhle'nin derlediği dil malzemesine dayanarak Yukarı Balkar bölgesinde konuşulmakta olan Çerek diyalektinin karakteristik ses özelliklerini şöyle özetlemek mümkündür:

- 1) c > z
- 2) ç > ç' (ts)
- 3) -k- / -k- / -g- > -x- (h)
- 4) -b- / -p- > -f-
- 5) -e- > -ö- (yuvarlaklaşma)

Pröhle'nin 1915 yılında Çerek vadisinde yaptığı araştırmayı *Keleti Szemle*'de "Balkarische Studien" adıyla yayınlaması ve 1922 yılından sonra Sovyetler'in Bashan ve Çegemlilerle birlikte Çerek vadisinde yaşayanları Balkar adı altında birleştirerek suni bir halk yaratmaları, Balkar ya da Malkar adının bilimsel literatüre de Karaçaylılardan farklı bir halkmış gibi girmesine yol açtı.

Karaçay-Malkar Türkçesinin özelliklerini tam anlamıyla inceleyebilmek için öncelikle Karaçay-Malkar halkının kökenini, tarihini, sosyal ve kültürel yapısını derinlemesine incelemek ve anlamak gerekir. Yüzeysel araştırmalar sonucunda elde edilen bilgiler Karaçay-Malkar Türkçesinin yapısını tam anlamıyla ortaya koymaktan uzaktır.

Karaçay-Malkar'da Toplumsal Yapı

Karaçay-Malkar toplumunda soy ilişkilerinin ve soya dayalı akrabalığın çok önemli bir yeri vardır. Akraba evliliğinin kesinlikle yasak olduğu Karaçay-Malkar'da geleneklere göre yedi kuşak öncesine kadar birbirleri ile akraba olanlar birbirlerine kız alıp-veremezler, evlenemezler. Bu yüzden her Karaçay-Malkarlı yedi kuşak önceki dedelerine kadar bütün soyunu bilmek zorundadır.

Karaçay-Malkar'da soy ya da sülâle karşılığında *tukum* sözü kullanılır. Eski ve köklü ailelerden gelen her Karaçay-Malkarlı'nın 'tukum at' adı verilen bir soy adı vardır. Soya adını veren, genellikle yedi-sekiz kuşak ya da daha önceleri yaşamış olan dedelerden biridir. Bazan soylarda, soya adını veren dedenin bir kaç kuşak sonraki torunlarından yeni bir soyadı çıkar. Böylece bir soy zamanla birbirine akraba olan birkaç soya daha ayrılır. Soyun bu ayrılan kollarına *atavul* adı verilir. Atavul soyların hepsinin dedeleri aynı kişidir (Tavkul 1993: 119).

Karaçay'da *tukum* adı verilen soy örgütlenmesinin dışında, bazı soyların dâhil olduğu ve *kavum* adı verilen klan örgütlenmesi de vardır. Karaçay'daki başlıca klanlar *Adurhay*, *Budyan*, *Navruz*, *Şadibek*, *Tram* gibi adlar taşımaktadır. Bu klanlara mensup bazı soylar şunlardır:

Adurhay klanı: Laypan, Orus, Batça, Teke, Şidak, Erikgen, Bayçora, Tulpar, Kulça, Dola, Çoma, Bolat soyları.

Budyan klanı: Akbay, Bayramuk, Botaş, Dekkuş, Elkan, Çotça, Bolur, Canköz, Toturkul, Tambiy, soyları.

Navruz klanı: Batdı, Bayramkul, Aci, Sılpagar, Gola, Koçhar, Kappuş, Gappo, Koban, Mamçu, Sozaruk soyları.

Şadibek klanı: Bitda, Hasan, Hubiy, Tohçuk soyları.

Tram klanı: Albot, Canıbek, Bostan, Korkmaz, Semen soyları.

Eski Türk topluluklarında klanın soy şeceresi sabit ve kapalı değildi, çoğunlukla yeniden düzenlenirdi. Ekonomik, siyasî, askerî sebeplerden dolayı

soylar bir klan çatısı altında birleşirler ve bu birleşmeden sonra klanın soy şeceresi yeniden düzenlenirdi. Böylece klanın asıl kurucusu olan soylar, klana yeni katılan soylarla güçlerini ve siyasî-ekonomik nüfuzlarını artırırlardı (Kraeder 1966: 156). Eski Türk topluluklarında rastlanılan bu soy örgütlenmesine Karaçaylılar arasında da rastlanmaktadır.

Yabancı soyların klana kabul edilerek *karnaş tukum* adı verilen kardeş soylar oluşturulması Karaçay sosyal yapısında görülen bir hadisedir. Karaçay-Malkar'da aynı soydan olanlar birbirlerine *tukum cuvuk* (soy akrabası) derler ve akrabalık dereceleri yedi kuşaktan öteye de olsa birbirleri ile evlenemezler. Aynı *atavul* soyundan gelenler birbirleri ile yakın akraba sayılırlar. 'Atavul' akrabalığının Karaçay-Malkar geleneklerinde özel bir yeri vardır.

Karaçay-Malkar'da her soy (tukum), köyün kurulduğu vadide *tiyre* adı verilen kendi mahallelerinde yaşardı. Soyların mezarlıkları da birbirinden ayrı olduğu gibi, her soyun (tukumun) içindeki atavul soyların da mezarlıkları ayrı olurdu (Tavkul 1993: 121).

Eski Karaçay-Malkar geleneklerinde, dışardan gelen bir yabancı bazı törenlerle bir soya kabul edilebilir ve bundan sonra o soyun bir üyesi kabul edilirdi. Soya kabul edilecek bir yabancı o soyun en yaşlı ve saygı değer kadınının göğsüne dokunur ve o soydan iki erkeğin tuttuğu bir sopanın altından geçerdi. Bu şekilde bir soya kabul edilen kişiye *tayak karnaş* adı verilir ve o kişi artık soyun adını ve damgasını kullanabilirdi (Karaçayevtsı 1978: 215).

Karaçay-Malkarlılarda Sosyal Tabakalaşma

Karaçay-Malkar'da XVII-XVIII. yüzyıllarda gelişen feodal yapı ve sosyal tabakalaşma XIX. yüzyıl sonlarına kadar toplumsal fonksiyonunu sürdürmüştür. Sosyal tabakaların oluşmasında siyasî, askerî ve ekonomik etkenler önemli derecede rol oynamıştır.

Başlangıçta Karaçay-Malkar'da üç sosyal tabaka vardı:

- 1- *Biy* veya *Tavbiy* (bey)
- 2- *Özden* (Soylu)
- 3- *Kul* (köle-serf)

Biy veya *Tavbiy* adı verilen beyler Karaçay-Malkar halkının siyasî yapısında söz sahibi olan ve halkı yöneten tabakaydı.

Özden adı verilen soylular ise kimi zaman ekonomik açıdan biylerden (beylerden) daha güçlü olsalar bile yönetimde söz sahibi değillerdi ve biylere bağlıydılar.

Kul adı verilen köle tabakası hiç bir özgürlüğe ve maddî varlığa sahip değildi. Bunlar alınıp satılabilirdi. Genellikle komşu Kafkas halklarından esir edilen ya da satın alınan kişilerden oluşurlardı.

Karaçay-Malkar'daki sosyal tabakalaşma sistemi komşuları olan Kabardeylerin sosyal tabakaları ile benzerlik göstermektedir. Karaçay-Malkar'da 'bey/prens' karşılığı olan *biy* Kabardeylerde *pşi*, Karaçay-Malkar'da 'soylu' karşılığı olan *özden* Kabardeylerde *vork*, Karaçay-Malkar'da 'köle' karşılığı olan *kul* Kabardeylerde *pşitl* terimleri ile karşılanmaktadır.

Önceleri *biy*, *özden*, *kul* biçiminde üç gruptan oluşan sosyal tabakalar Karaçay-Malkar halkının çoğalmas ve genişlemesi, ekonomik, sosyal ve siyasî yapısındaki değişmeler sonucunda birkaç alt bölüme daha ayrıldı.

XIX. yüzyıl başlarında Karaçay-Malkar'da sosyal tabakalar şu biçimde adlandırılıyordu:

- 1- *Biy-Tavbiy* (bey)
 - 2- *Çanka* (ikinci derece bey)
 - 3- *Özden* (soylu)
 - 4- *Kara Özden-Karakışı* (ikinci derece soylu)
 - 5- *Azat* (beyin azat ettiği köle)
 - 6- *Çagar* (toprağa bağlı köle)
 - 7- *Kazak-karavaş* (hiçbir özgürlüğü olmayan köle)
- (Kudaşev 1991: 160).

Karaçay-Malkar'da *biy* adı verilen beylere *aksüyek* de denirdi. Beylerin eşleri ve kızları da *biyçe* adını alırlardı. Beyler yönetimde tek söz sahibiydiler. Köy halkından biri beye karşı geldiğinde, bey onu *töre* adı verilen yaşlılar meclisine verir, onlar da beye (*biy'e*) karşı gelen köylüyü köyden kovarlardı (Musukayev-Şamanov 1987: 123).

Kızını evlendiren bir bey kendi kölelerinin en yaşlısına bir at armağan ederdi. Buna karşılık her köle ailesi de beye düğün hediyesi olarak birer öküz vermek zorundaydı (Karaçayevtsı 1978: 203).

Karaçay-Malkar beyleri, mülkiyetine sahip oldukları yayla ve otlaklarda hayvanlarını otlatan halktan bir tür haraç alırlardı. Bu, koyun veya öküz gibi canlı hayvan olabileceği gibi, köylülerin yaylada ürettikleri peynir, yağ, kaymak gibi ürünleri de içine alırdı.

Karaçay-Malkar toplumunda *özden* adı verilen soylular tabakası beylere bağlıydı.

Beyin hayvanları için gerekli otun biçilmesi amacıyla her *özden*, beye birer tırpancı adam verirdi. Ayrıca bir adamını da biçilen otları toplayıp yığması için öküzleriyle beraber gönderirdi.

Beyin tarlalarını ekime hazırlayıp sonbaharda arpa-buğday ekmek için her *özden*, beye adam ve öküz göndermek zorundaydı.

Özden'in karısı da *biy* (bey) ailesinin ev işlerine bakardı. Karaçay-Malkar'da *özden biyni ekinçi kulu* (*özden* beyin ikinci kölesidir) biçiminde söylenen atasözü o günlerdeki yapıyı dile getirmektedir.

Bu hizmetleri karşılığında da beyler özdenleri korurlar, himaye ederlerdi (Karaçayevtsı 1978: 205).

Özden tabakası arasında zenginlikleri ile beylere yetişen hatta maddî açıdan onlardan çok daha güçlü olan özden aileler de vardı. Bunlara *baş özden*, *sıylı özden*, *sırma* adları verilirdi. Bunlar beylere hizmet etmezlerdi. Bunlardan daha aşağı olan özdenler ise *orta özden* ve *töben özden* adlarını alırlardı. Bu özdenler beyin hayvanları için gerekli otu biçirtmeye, tarlalarını sürdürüp, buğdayını-arpasını biçirtmeye zorunluydular.

Özdenler kızlarını evlendirdiklerinde aldıkları *kalımın* (başlık parasının) yarısını beylere vermek zorundaydılar. Beyin ailesinden biri öldüğünde, özdenler cenaze evinde kesilip, gelen misafirlere yedirilmesi için beylerine birer koyun verirlerdi. Kış aylarında, hayvan bakımının zor olduğu günlerde her özden ailesi beyin bir koyun ya da ineğini kış boyunca beslemek zorundaydılar. Yaz aylarında da beyin otunu biçmesi için verdikleri adamların beslenmesi amacıyla her özden, beye bir koyun verirdi (Karaçayevtsı 1978: 205).

*Karakışı*⁷ adı verilen tabaka beylere az bağımlı, küçük toprak sahibi köylülerden oluşuyordu. Önceden beylere bağlı olan *Karakışiler* zamanla beye karşı sorumluluğu olmayan hür tabakayı oluşturmuşlardı.

Karakışı tabakası beyin topraklarını işlerdi. Beylerin kendi mülkiyetlerine verdikleri topraklar çocuklarına da miras kalabilir ve aralarında paylaşılırdı. Karakışiler emrinde oldukları beyden ayrılıp bir başka beyin hükmü altına giremezlerdi (Kudaşev 1991: 161).

Karakışiler kızları için aldıkları kalım'dan bir öküzü beylerine verirlerdi. Beyin arazisinde çalışırken ondan yiyecek almazlar, kendi yiyeceklerini yerlerdi. Beyin kızı evlenip, babasını ziyarete geldiğinde karakışiler *baş baylagan* adlı bir hediyeyi beylerinin kızına vermek zorundaydılar. Beyin kızının yanında gelen *digiza* adlı nedimelere de karakışiler hediye vermekle yükümlüydüler. *Baş baylagan* hediyesi olarak çoğunlukla beyin kızına 2,5 yaşında bir inek verilirdi. *Digiza*'ya ise 2 yaşında bir inek hediye edilirdi (Kudaşev 1991: 162).

Karakışiler beylerin yolculuklarında ona refakat etmek ve ona atlarını vermek zorundaydılar. Savaş sırasında karakışiler silâhları ile birlikte beylerinin yanında savaşa gitmek mecburiyetinde idiler. Beyin bir malını çalan karakışı bunun 6 katını geri öderdi. Eğer atını çalarsa beye 4 karış boyunda bir erkek çocuk köle vermek zorundaydı. Beyin misafir evinden bir şey çalan karakışı 5 karış boyunda bir erkek çocuk verirdi. Beyin evinin kilidini kırıp, özellikle kadınların oturduğu bölümden bir şey çalan karakışı ömür boyu beyin kölesi olurdu. Karakışı beyi öldürürse onun cezasını yalnız kendisi değil bütün akrabaları çekerdi (Kudaşev 1991: 162).

⁷ Karakışı terimine Altın Ordu İmparatorluğunun idarî ve sosyal yapısında da rastlanmaktadır. Burada Han'ın emrinde olan beylere Karakışı denilmektedir (Togan 1999: 47).

Bazı kölelerin azat edilmesiyle ya da özgürlüklerini bedel ödeyerek satın almalarıyla ortaya çıkan *azat* tabakası özden ve karakişilerden biraz daha aşağı sınıfı teşkil ediyordu. Azatlar beylere daha çok saygı göstermek zorundaydılar (Karaçayevtsı 1978:206).

Karaçay-Malkar'da *kul* adı verilen köle tabakası kendi içinde *casakçı*, *çagar*, *ülgülü kul*, *başsız kul*, *kazak*, *karavaş* gibi bir takım bölümlere ayrılıyordu.

Casakçı, toprak sahibi olan ve tarlası, otağı için beye vergi ödeyen sınıfı.

Çagar, beye iyi hizmet ettiği için mükâfat olarak ondan toprak alarak geçinen köle sınıfıydı. Bunlar beyin her türlü işini gören, ayrıca kendi yetiştirdiği ürünün yarısını beye veren tabakaydı.

Karaçay-Malkar'da *çagar* ve *kul* adı verilen köle tabakası içinde, *özden* ve *karakişi* adı verilen daha üst tabakadakilerden daha çok serveti, malı-mülkü olan aileler bile vardı. 1867'de köleler azat edildiğinde bunlar kendi malları ile toprak satın almışlar, içlerinde beylerden daha çok toprağa sahip olanlar bile çıkmıştı (Abayev 1992: 32).

Karaçay'da toplumun en alt tabakasını oluşturan köleler iki sınıfa ayrılıyorlardı:

1- Ülgülü kul veya collu kul

2- Başsız kul veya colsuz kul

Başsız kul adı verilen köleler komşu halklardan satın alınan ya da esir edilen kölelerdi. Bey bunları isterse satar isterse öldürebilirdi. Bunun için beye ceza verilmezdi. Eğer bu köleyi başkası öldürürse onun sahibi olan beye onun bedeli olan parayı öderdi (Karaçayevtsı 1978: 207).

Ülgülü kul adı verilen köle tabakasının kendi evleri, küçük toprakları, aileleri olurdu. Başsız kulların hiçbir şeyleri yoktu. Bunlar genellikle beyin evinin ahırında kalırlardı. Bunların aile kurmalarına, mal-toprak sahibi olmalarına izin verilmezdi.

Ülgülü kullar beyin işlerini bitirdikten sonra kendi işlerini yapabiliyorlardı. Bunların içinden iyi çalışıp zengin olabilenler de çıkmıştı. Ülgülü kullardan zengin olanlar da kendilerine köle satın alabiliyorlardı. Bunlara Karaçay'da *kulnu kulu* (kölenin kölesi) adı verilirdi.

Köleler köyün idarî işlerine karışamazlardı. Karaçay-Malkar toplumunu ilgilendiren olaylarda köle tabakasının söz hakkı yoktu.

Köleler beyin evinde düğün olduğu zaman ona birer koyun vermek zorundaydılar. Kendi kızını evlendiren bir köle ise beyine kendi kızının kalım'ından (başlık parasından) ayırdığı üç koyun verirdi (Karaçayevtsı 1978: 207).

Evinde ailesi için bir koyun kesen köle, bunun en değerli yeri sayılan ve *cavorun* adı verilen kürek kemiğini beye gönderirdi. Evinde boza yapan bir köle beye bir tas dolusu boza göndermek zorundaydı.

XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra köleler beylerine para da vermeye başladılar.

Kazak ve karavaşlar mülk sahibi olamayan ve beye hizmet ederek yaşayan en alt derecedeki kölelerdi. Erkek kölelere *kazak*, kadın kölelere *karavaş* adı verilirdi Bunların evlenmesine, aile kurmalarına izin verilmezdi. Beyin evinde en kötü ve ağır işleri bunlar yaparlardı. Kazak ve karavaşlar beyin topraklarında da çalışırlar ve başka beylere satılmazlardı. Bunlar esir edilen ya da satın alınan kimselerden oluşurlardı ve çoğunlukla başka milletlerden gelirlerdi. Beyler bunları istedikleri zaman satabilir ya da öldürebilirdi.

Kazak kelimesi *yalmız, evsiz, güçsüz* anlamına gelirdi. Kazaklara beyleri toprak verebilir ve onlar da o toprağı işleyebilirdi. Gerek ev işlerinde, gerekse tarla işlerinde kazaklar beyin her sözünü yerine getirmek zorundaydılar. Kazaklar beyin bir eşyası veya malı yerindeydiler. Bir kazağı öldüren beye bu yüzden ceza verilmezdi. Karavaşların da hiçbir hakları yoktu. Bunlar parayla satın alınırdı. Beylerin ev işlerini gören karavaşların evlenmesine izin verilmezdi. Kazakların kızlarını beyler satabilirdi (Kudaşev 1991: 163).

Eski Karaçay-Malkar köylerinde *biy* (bey) ve *özden* (soylu) sülaleler yalnızca kendi soylarından gelenlerin oluşturduğu büyük mahallelerde yaşarlardı. Karaçay-Malkar dilinde *tiyre* adı verilen bu mahallelerin birleşmesiyle köyler oluşurdu.

Köylerde her tiyrenin kendi camisi bulunurdu. Ayrıca *Cuma Mejit* adında, Cuma namazlarının topluca kılındığı büyük camiler olurdu. Bey soyundan gelenlerin ayrı camileri vardı (Tekeyev 1987: 95).

Her tiyre ait olduğu soyun adı ile anılırdı. Bunlara Kırımşavhaların Tiyresi, Botaşların Tiyresi, Hasanların Tiyresi, Şamanların Tiyresi, Tohçukların Tiyresi, Tekelerin Tiyresi, Akbayların tiyresi gibi isimler verilirdi.

Tiyre biçiminde yerleşme geleneği Karaçay'ın en eski köyleri sayılan ve *Ullu Karaçay* (Büyük Karaçay) denilen bölgede yer alan Hurzuk, Kart Curt ve Uçkulan köylerinde yaygındı. 1868 yılından sonra kurulan yeni köylerde büyük tiyrelere oluşturulmamıştı.

19. yüzyılda Karaçay beyleri

Karaçay-Malkarlılarda Aile Yapısı

Karaçay-Malkar'da üç kuşağın bir arada yaşadığı geniş aile tipine *ullu üyür* adı verilir. 'Ullu üyür' denilen geniş ailenin yaşadığı eve *ullu üy* (büyük ev) denirdi. Karaçay-Malkar'da ataerkil aile düzeni hâkimdi. *Üyür tamada* adı verilen aile reisi evin en yaşlı erkeği olurdu. Onun karısına *üyür biyçe* (evin hanımı-prensesi) adı verilir. Evdeki bütün kadınlar onun sözünü dinlerlerdi (Karaçayevtsı 1978: 228).

Karaçay-Malkar'da babanın aile içindeki statüsü son derece güçlüydü. Bir baba çocuklarının evlenme, bir başka yere yerleşme gibi kendi hayatlarıyla ilgili her türlü konuda tek karar sahibiydi. Karaçay-Malkar'da babaya karşı gelmek soyun şerefini lekelemek anlamına geldiği için, bu suçu işleyen çocuğu sülâle reddeder ve kendi içinden atardı. Babaya etin yumuşak tarafı, yatağın iyisi, evin *tör* adı verilen başköşesi verilir. Onun yanında konuşulmazdı. Babanın yanında çocukları oturamaz, yalnızca onun dengi olan kişiler bulunabilirdi. Baba yemeği önce yer, ilk önce o yatardı. Baba yatmadan evde kimse yatamazdı. Baba sofradan kalktığında, ya da odadan çıkarken herkes ayağa kalkardı (Musukayev-Şamanov 1987: 119).

Karaçay-Malkar aile yapısında anne, evin ocağını koruyan, bekleyen kişi olarak şerefli bir yere sahipti. 'Üyür biyçe' adı verilen evin hanımı yemek konusunda tek karar sahibiydi. Kızların ve gelinlerin evde hangi işleri yapacaklarını o belirlerdi. 'Üyür biyçe' izin vermeden evin küçük gelinleri ve kızları ırmaktan su almaya bile gidemezlerdi.

Karaçay-Malkar'da 'ullu üyür' adı verilen geniş ailenin dağılması ancak 'üyür tamada' adı verilen aile reisinin ölümüyle mümkün olurdu. 'Ullu üyür' dağıldığında, evden ayrılan kardeşler ocaktan birer kor parçası ateş alarak kendi evlerinde ilk ateşi onunla yakarlar, böylece baba evine bağlılıklarını bildirirlerdi. Bir baba ocağından ayrılarak yeni evler kuran kardeşlere *bir otdan ayrılğanla* (bir ateşten ayrılanlar) denirdi (Karaçayevtsı 1978: 231).

'Ullu üyür' denilen geniş aile tipinde ortak mülkiyet düzeni vardı. Bu da 'paylaşılan' ve 'paylaşılmayan' mülkiyet olarak ikiye ayrılırdı. Paylaşılmayan ortak mülkiyete evler, yaylalar, tarlalar, hayvan ahırları girerdi. Bunlar 'ullu üy' denilen büyük evin denetimi altındaydı. Aile dağıldığında paylaşılabilir mallar olarak hayvanlar ve ev eşyaları sayılırdı. Her ne kadar, evin idaresi 'üyür tamada' denilen ailenin en yaşlı bireyinde olsa da, evin her ferdi ortak mülkiyette hak sahibiydi. O yüzden evin her üyesi o mülkiyete *atabızdan kalğan mülk* (babamızdan kalan mülk) derdi (Musukayev 1975).

Karaçay-Malkar geleneklerinde, Ullu Üy adı verilen büyük evde bulunan ocak ve ocağın üzerinde kazan asmaya yarayan zincirin çok önemli bir yeri vardı. Ocak ve zincir bereketin, ailenin birliğinin sembolü sayılırdı. Bugün dahi Karaçay-Malkarlılar arasında 'bu zincir hakkına' sözü yaygındır. Zincir

Karaçay-Malkarlılar için kutsaldı. Her hangi bir sebeple bir şeyden kaçan insan, bir eve sığınıp ocağın zincirinden tutarsa, evin reisi olan Üyür Tamada o adamı her ne pahasına olursa olsun düşmanlarından korumak ve kurtarmak zorundaydı.

Karaçay-Malkar'da Eski İnançlar

Karaçay-Malkar halkının sosyo-kültürel yapısında önemli bir yer tutan ve halkın davranış normları üzerinde etkisini günümüze kadar devam ettiren eski inançların kökeni iki kaynağa dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, M.Ö. 7. yüzyılda İskitlerle başlayarak, M.S. 13. yüzyılda Kıpçaklara kadar devam eden, eski Türk 'bozkır kültürü' çevresinde ortaya çıkan şamanist inançlar; ikincisi, M.S. 6. yüzyıldan itibaren Kafkasya halkları üzerinde etkili olan ve zamanla bozularak şamanist unsurların etkisiyle çok tanrılı bir inanç sistemine dönüşen Hıristiyan inançlarıdır. Karaçay-Malkar halkının eski inançları incelendiğinde Orta Asya Türklerine özgü şamanist inanç ve geleneklerle, Hıristiyan inanç ve geleneklerinin bütünleşerek yeni bir inanç sistemi ortaya çıkardığı görülmektedir. İskitlere kadar uzanan eski şamanist inançları onların etnik kökenlerindeki Türk ve Hint-Avrupa unsurunun önemli payına ışık tutarken, Hıristiyanlık döneminde yeni bir şekil kazanan bu inançların komşu Kafkas halkları ile olan benzerliği, onların etnik kökenlerindeki Kafkas unsurunun önemini ortaya çıkarmakta ve Kafkasya halklarının birbirleri ile akraba etnik gruplar haline geldiklerini belgelemektedir.

Karaçay-Malkarlıların en kutsal tanrıları, diğer bütün tanrıların ve göğün hâkimi olan *Teyri* idi. Eski Türklerin *Tengri* adını verdikleri gök tanrısının adı Karaçay-Malkar dilinde 'Teyri' biçimine dönüşmüştü. 10. yüzyılda Kafkasya'da bulunan tarihçi Movses Kagankatvatsii, Kafkasya'da Hunların soyundan gelen milletlerin *Tengri-Han* adını verdikleri göklerin tanrısına inandıklarını, onun adıyla yemin ettiklerini, ona kurbanlar sunduklarını kaydetmektedir (Bicilanı 1971:172). Hazarların eski dinlerine ait bilgiler aktaran Ermeni kaynaklarında da, Hazarların *Tengri Han* adını verdikleri bir ilâhlarının bulunduğu anlatılmaktadır (Baştav 1987: 167). *Tengri-Han* adı zamanla Karaçay-Malkar dilinde *Han Teyri* biçimine dönüşmüş ve bu halkın dualarında günümüze kadar gelmiştir. Karaçay-Malkarlıların en kutsal tanrılarının, gök tanrısı 'Teyri' olduğunu 19. yüzyıl başlarında Kafkasya'da bulunan J. Klaproth da tespit etmiştir. Klaproth'un belirttiğine göre, henüz İslâmiyetle yeni tanışan Karaçaylılar 1800'lü yılların başında hâlâ Allah'a değil, Teyri adını verdikleri göklerin tanrısına tapıyorlardı (Klaproth 1814: 282). Karaçay-Malkarlılar Teyri'ye şöyle dua eder, ondan yardım dilerlerdi:

*Teyri! Ogurlu Teyri,
Sen-kün tayagından tuvğan,
Sen-cerni-suvnu biyleb turğan,
Ak kozuların mayna, mayna.
Teyri! Han Teyri,
Sen kayada, sen çerekte,
Ak kozuların çegetde,
Alanı sanga kurman eteyim.
Teyri! Carık Teyri,
Ak taşdağı malıbiz,
Kök taşdağı malıbiz,
Barın koyub Teyribizni alırbız.
Teyri! Çomart Teyri,
Köknü iyesi-cangız sen,
Ongdan kir-seni beş atıng-kök,
Soldan kir-seni aşılıgıng köb.*

Teyri! Kutlu Teyri,
Sen-güneş ışığından doğmuş,
Sen-toprağa suya hükmeden,
Beyaz kuzuların işte, işte.
Teyri! Han Teyri,
Sen kayada, sen ırmakta,
Beyaz kuzuların ormanda,
Onları sana kurban edeyim.
Teyri! Nurlu Teyri,
Beyaz kayadaki malımız,
Boz kayadaki malımız,
Hepsini bırakıp Teyrimizi alırız.
Teyri! Cömert Teyri,
Göğün sahibi (hâkimi) yalnız sen,
Sağdan gir-senin beş atın-boz,
Soldan gir-senin iyiliğin çok.

Eski Türkçede *tengri* kelimesi ‘gökyüzü’ ve ‘tanrı’ anlamlarını ifade ediyordu. *Tengri* kelimesi bugünkü Türk dillerinde, her lehçenin fonetik özelliklerine göre *tengere*, *tangrı*, *tanrı*, *tengri*, *teyri* gibi biçimler almıştır. Ancak bunların içinde yalnızca Karaçay-Malkar dilindeki ‘teyri’ kelimesi hem tanrı, hem de gökyüzü anlamına gelmektedir. Karaçay-Malkarlılar şafak sökmeden önce gökyüzünde beliren aydınlığa ‘teyri carık’ (teyri ışığı) adını verirler. Gökkuşağına ise ‘teyri kılıç’ derler.

Yeminlerinde ‘teyri’, ‘teyri adamı’ sözlerini kullanan Karaçay-Malkarlılar beddualarında da ‘teyri ursun’ (teyri vursun-çarpsın) sözünü kullanırlar.

Karaçay-Malkarlıların Tanrı anlamında ‘*Kuday*’ sözünü kullandıkları da anlaşılmaktadır. Beddualarda ‘*Kuday ursun*’ (Kuday çarpsın) sözüne rastlanması, Orta Asya Türk kültür çevresinde yaygın olan *Kuday*’ın Karaçay-Malkar kültüründe de yer aldığını belgelemektedir⁸

Karaçay-Malkar eski inançlarında herbiri özel bir isim taşıyan ve doğüstü güçlere sahip olduğuna inanılan çeşitli tanrı ve tanrıçalar da yer almaktadır.

Göklerin tanrısı *Teyri*, *Kök Teyri* ya da *Han Teyri*’den başka Karaçay-Malkarlılarda *Ot Teyri* (Ateş Tanrısı), *Suv Teyri* (Su Tanrısı), *Cer Teyri* (Toprak Tanrısı) adı verilen tanrılar da vardı.

Bazı tanrıların özel isimleri de vardı. Sözelimi, *Kün Teyri* denilen Güneş Tanrısının adı *Kaynar* veya *Kayırnar* idi. *Tengiz Teyri* adı verilen Deniz Tanrısının adı ise *Süymasan* idi. Karaçay Malkarlılar Yaratıcı Tanrıya da *Bokay Teyri* adını verirlerdi (Karakterov 1995: 5).

⁸ Malkar bölgesinin Çegem vadisinde yaşayan büyük soylardan biri *Kuday* adını taşımaktadır.

Kök Anası denilen Gök Tanrıçası Karaçay-Malkarlılar arasında *Çuppahan* veya *Goylusan* adıyla tanınırdı. '*Kün Anası*' denilen Güneş Tanrıçası da *Külsan* adını taşırdı.

Tabu veya *Tabıt* Karaçay-Malkar'da evi, aile ocağını koruyan tanrının adıydı. Herodot tarihinde İskitlerin *Tabiti* adını verdikleri 'Ocak Tanrısına' taptıkları yazılıdır (Laypanov-Miziyev 1993: 53). Karaçay-Malkarlıların günümüzde bile adını yaşattıkları *Tabu-Tabıt* adlı ocak tanrıları İskitlerin *Tabiti* adlı ocak tanrısı ile aynıdır.

Çoppa Karaçay-Malkar'da ziraatçılığın tanrısıydı. Bu tanrının kökeni de M.S. 6. yüzyılda Kafkasya'da hâkimiyet kuran Hun Türklerinin *Çopay* adlı tanrılarına dayanıyordu (Golden 2002: 87). Karaçay-Malkar'da *Çoppa* adını taşıyan bu tanrı Oset kültürüne de *Tsoppa* adıyla geçmişti.

1914 yılında G.F. Çursin'in belirttiğine göre her köyde 'Çoppa'nın taşı' olduğuna inanılan kutsal bir taş bulunuyordu (Şamanov 1971: 76). Yağmur yağmasını, çocuk sahibi olmayı dileyenler Çoppa'nın taşına gelerek orada kurban keserler, dua ederlerdi. Taşın etrafında kurbanın etinden yapılan yemekleri yiyerek şölen düzenler, eğlenirlerdi. Kesilen kurbanın en değerli kısımları olduğuna inanılan başının yarısı ile kürek kemiği parçalarını Çoppa'nın payı diyerek taşın yanına bırakırlardı. Kurbanın kemiklerini de toprağa gömerlerdi. Çocuk sahibi olmak isteyenler Çoppa'ya şöyle dua ederlerdi:

Çoppa, seni baylığing-tengiz
Çoppa, biz tilegen a-egiz
Çoppa, boluş sen

Çoppa, senin zenginliğin-deniz
Çoppa, bizim istediğimiz ise-ikiz
Çoppa, yardım et sen

Yağmur yağdirmasını isteyenler Çoppa'ya şu sözlerle dua ederlerdi:

Çoppa, Teyri'den sora sen Teyri,
Çoppa, kızuvluknu kuv kerı,
Çoppa, bir kandır cerni,
Aşlık küyedi ne eteyik
Çoppa, cavum keledi sebeley
Çoppa, aşlık keledi töbeley

Çoppa, Teyri'den sonra sen Teyri'sin
Çoppa, kuraklığı sür (kovala) geriye
Çoppa, toprağı bir doyur
Tahıl yanyıyor ne yapalım
Çoppa, yağmur geliyor çiseleyerek
Çoppa, tahıl geliyor tepe gibi

Karaçaylılar Mahar Irmağı vadisinde kutsal olduğuna inandıkları bir çam ağacını her çarşamba günü ziyaret edip, çevresinde 60 kere dönerek Çoppa için şunları söylerlerdi:

<i>Çoppa, Çoppa</i>	Çoppa, Çoppa
<i>Teyribiz bersin semiz cıcca</i>	Teyrimiz versin semiz et
<i>Maylı bolsun erinle</i>	Yağlı olsun dudaklar
<i>Caşlı bolsun kelinle</i>	Erkek çocuklu olsun gelinler
<i>Teyri bersin igilik</i>	Teyri versin iyilik
<i>Bolsun bizde tirilik</i>	Olsun bizde bereket

(Hacıyeva 1988:199).

Umay adlı tanrıça Karaçay-Malkar eski inançlarında çocukları koruyan tanrıçaydı. *Umay* eski Türk mitolojisinde yer alan bir tanrıça adıdır ve Kafkasya'ya Karaçay-Malkarlıların ataları olan eski Türk kavimleri tarafından getirilmiştir. Komşu Kafkas halklarında *Umay* adlı bir tanrıçaya rastlanmaması da onun Orta Asya kökenli olduğunu göstermektedir.

Umay adına ilk defa Göktürk yazıtlarında rastlanır. Kültigin yazıtında Bilge Kağan annesini çocukları koruyan dişi tanrı *Umay*'a benzetmektedir. Tonyukuk yazıtında da *Umay*'ın Türklere yardım ettiğinden bahsedilmektedir (İnan 1986:36). Eski Türk mitolojisinde *Umay* yeryüzünde boyut kazanan bir tanrıça idi. Çocukların koruyucu tanrıçası olan *Umay* ayrıca evcil hayvanları çoğaltır, insanlara bol ürün verirdi (Sagitov 1986:130).

Altay Türkleri de *Umay*'ın çocukları ve hayvan yavrularını koruyan dişi bir tanrı olduğuna inanırlardı (Czaplicka 1918: 31). *Umay* adlı tanrıçaya Yakut Türklerinde de rastlanmaktadır. Sagay Türkleri ona *Imay* adını verirler (İnan 1986:35). Altaylarda yaşayan Şor Türklerinin *Umai* dedikleri bu tanrıça Teleütlerde *Mai-anası* adını alır (Yıldırım 1992:759). Kırgızlar da *Umay* adlı tanrıçayı *Umay ene* adıyla kültürlerinde yaşatmaktadırlar. Çocuklarını bir yere gönderen Kırgız kadınları onları 'Umay enege tapışdım' (*Umay* anaya havale ettim) sözleriyle uğurlarlar (Yıldırım 1992:759).

Apsatı Karaçay-Malkar eski inançlarına göre avcılarının ve av hayvanlarının tanrısıydı. Avcılıkla ilgili âdetlerde dağların, ormanların, vahşi hayvanların ve avcılarının tanrısı *Apsatı*'nın özel bir yeri vardı. Önceleri eski halk inanışlarında beyaz bir dağ keçisi olarak tasvir edilen *Apsatı*, sonraki yüzyıllarda Karaçay-Malkarlıların zihninde uzun beyaz sakallı, heybetli ve gösterişli bir yaşlı olarak tasvir edilmeye başlanmıştı. Avcılar *Apsatı*'nın kızı olduğuna inandıkları Baydımat'a da *Apsatı* kadar değer verirler ve tapınırlardı. Onun bedduasından korkarlardı. *Apsatı* için kurbanlar kesip, dualar ederek avcılar onun cömertliğini kazanmayı umut ederlerdi. Malkar bölgesinin Yukarı Çegem köyünde *Apsatı*'nın taşı denilen kutsal bir taşın yanında avcılar sonbaharda dağ keçisi avına çıkmadan önce kurbanlar kesip, *Apsatı*'nın şerefine şarkılar söyleyip, taşın etrafında dönerek dans ederlerdi. Avcılar av sırasında ne sevindiklerini belli eder, ne de ağızlarından kötü bir söz çıkardı. Av hayvanlarını parmakları ile göstermek *Apsatı*'ya saygısızlık sayılırdı. O

yüzden avcılar av sırasında herhangi bir şey gösterecekleri zaman avuçlarını ileri uzatarak gösterirdi. Avcılar Apsatı'nın kısmetlerini kesmemesi için avın yemedikleri parçalarını ve kemiklerini toprağa gömerlerdi. Apsatı'nın vurulan av hayvanlarını tekrar dirilttiğine inandıkları için av hayvanının etlerini yedikten sonra kemiklerini kırmazlardı. Avcıların inançlarına göre Apsatı birçok kereler insan kılığına girip avcıların önüne çıkardı. O yüzden avcılar onun gönlünü kazanmak için önlerine çıkan yolculara avlarından pay dağıtırlardı. Avcılar Apsatı için şu şarkıyı söylerlerdi:

<i>Maravçudan cazık can bolmaz</i>	Avcıdan daha zavallı kimse olmaz
<i>Temir boyunshası boynunda</i>	Demir boyunduruğu boynunda
<i>Küygen gırcını koynunda</i>	Yanmış ekmeği koynunda
<i>Apsatını bardı sansız sanavsuz malları</i>	Apsatı'nın vardır sayısız malları
<i>Köb malingdan bizge ülüş saylathın</i>	Çok malından bize pay seçtir
<i>Koşubuzda may kazanla kaynathın</i>	Kampımızda yağ kazanları kaynattır
<i>Berir kününg savub algan süt kibik</i>	Vereceğin gün sağıp alınan süt gibi
<i>Bermez kününgde aylandırasa it kibik</i>	Vermediğin gün gezdiriyorsun köpek gibi
<i>Maravçunu kaya ranlada bolur ölümü</i>	Avcının kayalık uçurumlarda olur ölümü
<i>Kara camçısı bolur anı kebini</i>	Kara yamçısı olur onun kefeni

Karaçay-Malkarlıların av tanrısı Apsatı komşu Kafkas halklarının kültürlerinde de benzer ya da farklı isimlerle bulunmaktadır. Av tanrısı Apsatı'ya Osetler *Afsatı*, Gürcü-Svanlar *Absastı*, Abhazlar *Ajvepşe*, Adigeler *Pşimezitha* adını verirlerdi (Dzidzoev 1992: 49). Apsatı adının eski Türkçede 'av' anlamına gelen 'ab' sözüyle bir ilişkisi olduğu düşünülebilir.

Totur ya da *Aştotur* adı verilen tanrı da Karaçay-Malkar inanışlarına göre kurtların, avcılarının ve çobanların tanrısıydı. Çegem vadisinde Totur'un taşı ya da Aştotur'un taşı denilen yere gelen avcılar ava çıkmadan önce taşın üzerine kurşunlarından birini ve yol azıklarının bir parçasını bırakır ve şöyle dilek dilerlerdi:

<i>Sen Apsatımı sakçısısa</i>	Sen Apsatı'nın bekçisisin
<i>Kiyikleni tillerin bilese</i>	Geyiklerin dillerini biliyorsun
<i>Toklugubuznu, açlıgıbizni bilese</i>	Tokluğumuzu, açlığımızı biliyorsun
<i>Gabululanı köbün ber</i>	Dağ keçilerinin çoğunu ver
<i>Apsatıga hapar ber</i>	Apsatı'ya haber ver
<i>Tilegibizni kabul et</i>	Dileğimizi kabul et

Av dönüşünde avcılar bu taşın yanına gelir ve avladıkları hayvanların etlerinden bir parça bırakırlardı. Aştotur'un taşı halkın nazarında çok kutsaldı. O taşın yanından geçen atlılar attan inip o taşa saygı gösterirdi.

Karaçay-Malkarlılar *Totur ay* dedikleri Mart ayının 22'sinde '*Teyrini eşikleri açıldı*' (Teyri'nin kapıları açıldı) diyerek bayram yaparlar, baharın gelişini kutlardı. Bu âdete komşu Kafkas halklarında rastlanmazdı (Karaçayevtsı 1978:273). Totur'un taşı denilen yerde kurbanlar kesip, Totur'un şerefine dans edip, şarkılar söylerlerdi. Daha sonra da *tukum tamada* denilen 'soy başkanı' taşa dönüp şöyle dilek dilerdi:

*Başbızda-Kök Teyrisi,
Tübübüzde-Cer Teyrisi,
Ala bizge boluşa
Amanlık etsek-ala bizge uruşa
Tilek tiley kelgenbiz
Kabil etseng süyebiz
Baş urabız Toturga
Totur boluş halkına*

Üzerimizde-Gök Tanrısı,
Altımızda-Yer Tanrısı,
Onlar bize yardım eder,
Kötülük yapsak-onlar bizi azarlar
Dilek dilemeye geldik
Kabul etmeni istiyoruz
Baş eğiyoruz Totur'a
Totur yardım et halkına

Karaçay-Malkarlılar 'koç katımı' bayramlarında şu duayı söyleyerek Totur'un yeni doğacak kuzuları kurtlardan korumasını dilerlerdi:

*Egiz-egiz tölü tuvsun
Segiz-segiz nasıb cavsun
Kozlamagan tişi kalmasın
Callı kaganak almasın
Malla tölü bersinle
Börüle keri ketsinle
Toturubuz saklasın
Teyri bizni coklasın*

İkiz-ikiz nesil doğsun
Sekiz-sekiz kısmet yağsın
Yavrulamayan dişi hayvan kalmasın
Kurt yeni doğmuş kuzu kapmasın
Hayvanlar nesil versin
Kurtlar geri gitsin
Toturumuz korusun
Teyri bizi yoklasın

Kurt ağızı bağlama duasında da Karaçay-Malkarlılar Totur'dan yardım dilerlerdi. Gece ağıldaki koyunlara kurtların saldırmaması için, Karaçay-Malkarlılar önce ellerine bir balta alarak üç kere '*börü avzu baylayık*' (kurt ağızı bağlayalım) derler, sonra baltaya üç kere tükürüp, şu duayı okuduktan sonra baltayı bir ağaç kütüğüne saplardı:

*Callısa, kanlısa
Avzung kuruşsun
Tişlerin birbirine kirişsin
Aştotur amin desin
Apsatı kabil etsin*

Kurtsun, düşmansın
Ağzın felç olsun
Dişlerin birbirine kenetlensin
Aştotur amin desin
Apsatı kabul etsin

(Hacıyeva 1988:193).

Karaçay-Malkarlılar, çocukluktan çıkıp delikanlılığa adım atan bir genç ilk defa eline silâh alarak ava çıkacağı zaman onu Totur ile birlikte Umay Biyçe adını verdikleri tanrıçaya emanet ederler ve şu dua ile ava gönderirlerdi:

<i>Umay Biyçe, Totur</i>	Umay Biyçe, Totur
<i>Başan ayağını taydırmasınla</i>	Bastığın ayağını kaydırmasınlar
<i>Athan ogungu cazdırmasınla</i>	Attığın kurşunu şaşırtmasınlar
<i>Uvçu colungda saklasınla</i>	Avcı yolunda korusunlar
<i>Bir atıb, eki öltürgün</i>	Bir atıp, iki kere öldür
<i>Bir colga eki kıyık keltirgin</i>	Bir defada iki geyik getir
<i>Kölsüz tengleringi köl etgin</i>	Cesaretsiz arkadaşlarına cesaret ver
<i>Buvlanı terilerinden koş etgin</i>	Erkek geyik derilerinden kamp kur
<i>Tıbıngı Temirkazak culduzça begisin</i>	Ocağını Demirkazık yıldızı gibi sağlamlaştırsın
<i>Teyring bersin Apsatını malından</i>	Teyrin versin Apsatı'nın malından
<i>İgisin, köbüsün</i>	İyisini, çoğunu

Avcıları ava uğurlarken söylenen bir duada Totur ile birlikte Bayrım adı verilen bir başka tanrıça adı dikkati çekmektedir:

<i>Bayrım senden tileyme,</i>	Bayrım senden diliyorum
<i>Sav cürütgün balamı</i>	Sağ yürüt yavrumu
<i>Totur, Totur kayalada aylanuvçu kalamı</i>	Totur, Totur kayalarda dolaşan kalemi
<i>Börü tişden, sülevsün tırnakdan bir sakla</i>	Kurt dişinden, vaşak tırnağından koru
<i>Uvçu coluna igi közden bir kara</i>	Avcı yoluna iyi gözle bir bak

Bayrım, Bayram ya da *Bayrım Biyçe* adlarını taşıyan bu tanrıçanın da Umay Biyçe gibi çocukları koruyan bir tanrıça olduğu anlaşılmaktadır. Karaçay-Malkar'da *Bayrım* adı verilen tanrıçaya ait pek çok kutsal taş vardı. Komşu Kafkas halklarında da *Bayrım* adlı tanrıçaya inanılırdı. *Bayrım* evlilik, annelik ve kadınların da tanrıçasıydı. Evin ocağındaki sıcaklığı koruyan, eve kismet getiren, bereket veren *Bayrım*'di. Ona bir saygı ifadesi olarak *Bayrım Biyçe* adı verilirdi. Evlerine kismet, bereket, mutluluk, bolluk getirmesi için Karaçay-Malkarlılar *Bayrım Biyçe*'ye dua eder, kurban keserlerdi. *Bayrım Taş* adı verilen kutsal taşlara çocuğu olmayan kadınlar yanlarında güzel yiyeceklerle birlikte bir kuş tüyü alıp gelerek *Bayrım Biyçe*'ye şöyle dua ederlerdi:

<i>Bayrım sangı kelgenme</i>	Bayrım sana geldim
<i>Baş urama, tileyme</i>	Baş eğiyorum, diliyorum
<i>Bu tük kibik kuv etme</i>	Bu tüy gibi kurutma
<i>Har tügü sayın manga</i>	Her tüyü için bana
<i>Bir sabiy ber, cazıksın</i>	Bir çocuk ver, merhamet et
<i>Teyri da tilegimi kabul etsin</i>	Teyri de dileğimi kabul etsin

Gökteki ayın parlak olduğu gecelerde Karaçay-Malkarlılar Bayrım taşına giderek ondan çocuk vermesini dilerlerdi. Kızı olmayanlar yanlarına bir kız çocuğu, oğlu olmayanlar ise bir erkek çocuğu olarak Bayrım taşının yanına gelir ve dua ederlerdi. Yanlarında et, yumurta, yağ gibi yiyecekler de götürürlerdi. Yolda ‘Nart Mezarları’ denen mezarların çevresinde bir kere döner, sonra bir mezarı kazıp içine pişmiş yumurta, bir kepçe süt, üç adet etli börek (hıçın), darıdan yapılmış ‘kak’ adlı yemekten koyarlardı. Ayrıca gümüş ya da altından yapılmış bir eşya da bırakırlardı. Sonra:

Sıylı Bayrım Biyçeden tileybiz

Bayrım teyriden Nartla bla tileybiz

Kutsal Bayrım Biyçe’den diliyoruz

Bayrım tanrıdan Nartlar ile diliyoruz

derlerdi. Daha sonra Bayrım taşının yanında şu duayı okurlardı:

Bayrım Biyçe, bay biyçe

Men tileyme senden sabiy

Calinama, calbarama

Kozu kurmanlıkla eteme

Bayrım Biyçe-savgala üleşüvçü

Cerge-cavum, erge küç berüvçü

Seni teyriliginge iynanıbma

Carıt, men iynanganlay turayım

Okla keltirdim tizgin tizgin

Ak taşa saldım alanı

Okla seni-caş meni

Okla seni-caş meni

Çille keltirdim kanat-kanat

Çille seni-kız meni

Çille seni-kız meni

Bayrım Biyçe, güçlü prenses

Ben diliyorum senden çocuk

Yalvarıyorum, yakarıyorum

Kuzular kurban ediyorum

Bayrım Biyçe-hediyeler paylaştıran

Toprağa yağmur-erkeğe güç veren

Senin tanrılığine inanmışım

Sevindir, ben hep inanayım

Kurşunlar getirdim sıra sıra

Ak taşa koydum onları

Oklar senin-oğlan benim

Oklar senin-oğlan benim

İpek getirdim çile-çile

İpek senin-kız benim

İpek senin-kız benim

(Hacıyeva 1988:202).

Gollu adlı bereket tanrısının şerefine Karaçay-Malkarlılar 22 Mart’ta yaşlı, genç, kadın, erkek, çocuk hepsi toplanıp, tarlaların bereketli olması dileği ile tarlaların kenarında şölen (toy) düzenlerlerdi. Bu şölende bereket tanrısı *Gollu*’ya dua ederlerdi. Büyük kazanlarda kurbanların etlerini pişirirler, boza, sıra gibi içkiler içerlerdi. Bütün halk toplandığında içlerinden bir lider seçerler ve ona ‘*töreçi*’ adını verirlerdi. *Töreçi* kaval (sıbzıgı) çalmada usta bir kişi olurdu. *Töreçi* kavalıyla melodiler çalmaya başladığında bütün halk kol kola girerek bir daire oluşturur ve dans ederlerdi. Yoruluncaya kadar dans ettikten sonra pişen kurbanlıkların etlerini yerlerdi. Bu şölen sırasında güreş, at yarışı, taş atma gibi yarışmalar da düzenlenirdi.

Cer İyesi adı verilen kutsal ruh ya da tanrının toprağın sahibi-hâkimi olduğuna inanan Karaçay-Malkarlılar kesilen kurbanın kanını 'cer iyesi' için toprağa dökerlerdi. Cer iyesi'nin yiyip doyması için, kesilen kurbanın etinden bir parça ile çorbası da yere dökülürdü (Karaçayevtsı 1978:274). Karaçay-Malkar kültüründe toprakların koruyucu ruhu *Ölgenbay* ya da *Ölgenmay* adlarını da taşırdı (Karaketov 1995: 8). *Cer Anası* adı verilen, toprakların koruyucu tanrıçası ise *Elleysan* veya *Elleyhan* adlarını taşırdı (Karaketov 1995: 130).

Altaylılar da yer-su diye saygı gösterdikleri yer'i bir ruhlar topluluğu olarak tasarlar ve bu ad altında on yedi ulu tanrının toplandığına inanırlar. Bunların dağ zirveleri ve ırmakların kaynak havzalarında yaşadıklarına inanılır. Altaylılara göre insanları yaratan ve kötü varlıklardan koruyan bu yer-su tanrılarıdır. İnsana benzetilen yer-su ruhlarının genel adı sahip anlamına gelen 'iye' dir. Çünkü bunlar belirli bir dağın, yerin, ırmağın sahibi sayılırlar (Aydın 1994:494).

Üy İyesi adında bir ruhun yaşadığına inanan Karaçay-Malkarlılar ona ayrıca *Tükbaş*, *Amma*, *Çaçlı* gibi isimler de verirlerdi. Evde beşiğinde ölen bir çocuğu 'Üy İyesi'nin öldürdüğüne inanan Karaçay-Malkarlılar, yazın yaylalardaki 'koş' adı verilen evlerine çıkarlarken yaz boyunca boş kalacak evlerinde 'Üy İyesi' için yiyecek bırakırlardı. Üy İyesi 'evin sahibi-hâkimi' anlamına gelirdi (Karaçayevtsı 1978:276).

Suv Anası Karaçay-Malkar inanışlarına göre ırmakların ve göllerin koruyucu tanrıçasıydı. Karaçay-Malkarlılar ırmakta ya da gölde boğulan kimsenin cesedini Suv Anası'nın sakladığına inanırlardı. Karaçay-Malkarlılar suda boğulan bir kimsenin cesedini bulabilmek için önce su sesi duymadan büyümüş baldıran otunun kamışını ararlardı. O kamıştan yapılan kavalı çalarak, bir ellerine de bir horoz alarak ırmak boyunca boğulan kişinin cesedini ararlardı. Ölünün olduğu yerde horozun öteceğine, kavalın ise sesinin çıkmayacağına inanılırdı. O zaman Suv Anası adı verilen tanrıçadan şu sözlerle dilek dilerlerdi:

Suv Anasını suvda bolur catuvu
Ölgen haribni cokdu başka karuvu
Kittay da çakıradi anı canın
Suv Anası, endi anı kalmagandı kanı
Ber-ber keteyik

Suv Anasının sudadır mekânı
 Ölen zavallının yok başka kuvveti
 Horoz da çağırıyor onun canını
 Suv Anası, artık onun kalmadı kanı
 Ver-ver gidelim

Suv Anası adlı tanrıçanın adı *Mammettir* ya da *Danmettir* idi. Sudaki cesedi bulmak için ona şöyle seslenirlerdi:

Suv Anası Mammettir
Aythanıngı kerti etdir
Adam batdı suvunga
Kışha tabdır ızına

Suv Anası Mammettir
 Söylediğini gerçekleştirdi
 Adam battı suyuna
 Hemen buldur geriye

(Hacıyeva 1988:209).

Karaçaylılar Suv Anası'na *Sülemen* veya *Suylaman* adını da verirlerdi. 1926 yılında bile Karaçaylılar suda boğulan bir kimsenin cesedini eski gelenek ve inançlarına göre kaval çalarak ve Suv Anası'ndan yardım dileyerek aradıkları kaydedilmiştir (Hubiyani 1968:26).

Karaçay-Malkar kültüründe 'Suv Anası' veya 'Köl Anası' denilen, ırmakların ve göllerin koruyucu tanrıçasına *Kemishan* adı da verilirdi (Karaketov 1995: 253).

Şibıla ve *Eliya* adı verilen tanrılar Karaçay-Malkarlıların yıldırım, şimşek ve gök gürültüsü tanrılarıydı. Halk inanışlarına göre *Eliya* Kafkas Dağları'nın en yüksek zirvelerinde yaşardı.

Karaçay-Malkarlılar yıldırım tanrısına *Şakkay* veya *Şakka-Eliya* adını da verirlerdi (Karaketov 1995: 83). Gök gürültüsü, fırtına ve rüzgârların hâkimi olan bir başka tanrı da *Küvürhan* veya *Kavarhan* adını taşırdı. Bu tanrının Hazar Türklerinin kültür çevresi ile ilgili olduğu sanılmaktadır. Çünkü Hazar Türklerinde de gök gürültüsü tanrısı *Kavar* adını taşıymaktaydı (Karaketov 1995: 8).

Yıldırım ve gök gürültüsü tanrılarının varlığına Orta Asyalı Türk boylarında da rastlanmaktadır. Altaylılar yıldırım tanrısının varlığına inanırlar. Bu tanrı yerdeki kötü ruhları takip eder, kötü ruhların saklandıkları ağaçlara ateşini gönderir, yıldırım düşer. Yıldırım düşen ağaçtan bir parça alınıp, saklanırsa o yere 'yek' adı verilen kötü ruh giremez.

Uranhay, Kırgız ve Kazak kadınları ilkbaharda ilk şimşek çakıp gök gürlediği gün çadır çevresinde süt, ayran, kımız dolu kapları dolaştırıp saç töreni yaparlar. Başkurt kadınları ise şimşek çakarken süt, ayran gibi beyaz içkileri örterek saklarlar. Süt ve ayrana yıldırım düşeceğine inanırlar. Ancak Başkurtların eski devirlerde şimşek çakarken süt ve ayranı göğe doğru serptikleri, Müslüman olduktan sonra bu âdeti terk ettikleri bilinmektedir (İnan 1986: 30).

Eski Çin kaynaklarına göre Uygurlar yıldırımın yere düşmesinden hoşlanırlar, gök gürledikçe bağırıp-çağırırlar, göğe doğru ok atarlardı. Bir yıl sonra güz mevsiminde, atların iyi beslendiği sırada yıldırım düşen yere toplanır, bir koyun kesip oraya gömerlerdi. Bu sırada kadın şaman ilahiler okur, atlı erkekler de bu yerin çevresinde birkaç defa dönerlerdi (İnan 1986: 30).

Eski Türk boylarındaki âdetlere benzer uygulamalara Karaçay-Malkarlılar arasında da rastlanırdı. Karaçay-Malkarlılar bahar başında ilk gök gürlediğinde çeşitli şölenler düzenler, bereket tanrılarında dilekler dilerlerdi. Kurban etleri kazanlarda kaynarken, halk kazanların etrafında dönerek bereket tanrısı Çoppa ve yıldırım-şimşek tanrıları Eliya ile Şibıla'nın şerefine şarkılar söylerlerdi. Onların inançlarına göre bereket de, bolluk da o tanrılarının elindeydi.

Baharda gökyüzü kararıp ilk defa gök gürleyip şimşekler çıktığında köydeki kadınlar toplanıp yeni gelinleri ziyaret ederlerdi. Yeni yeşeren otları bir kabın içindeki suya atarlar ve bu suyu gelinlerin üzerine serperlerdi. Gelin de, çocukları da bu yeni yetişen otlar gibi gelişsinler diye dilek dilerlerdi. Gelinler de kadınlara çeşitli hediyeler verirlerdi. Kadınlar bu hediyeleri bir uzun sopaya takıp, iki ucundan iki kadın tutarak diğer evleri dolaşırlardı.

İlk şimşek çakıp yağmur yağdığına evlerin avlularında büyük ateşler yakıp çocukları üzerinden atlatırlardı. İlkbaharda gökyüzünde ilk gök kuşağı belirdiğinde *'Teyribiz bersin aş tatuv. Adam da mal da bolmasın bizge açuv'* (Teyrimiz versin aş-lezzet. İnsan da, hayvan da bize acı vermesin) derlerdi.

Karaçaylılar yıldırım çarpmasıyla ölenlerin mezarında ateş yakarlardı (Hacıyeva 1988:196). Yıldırım ve şimşeğin Gök Tanrının gücü olduğuna inanan Karaçay-Malkarlılar *'Teyrini kolu - Şıbıla ot'* (Gök Tanrının eli - Yıldırım ateşi) derlerdi. Yıldırım çarpmasıyla ölenlerin öbür dünyada sorgulanmayacaklarına inanırlardı (Karaketov 1995: 107).

Gori veya *Goriy* Karaçay-Malkar inanışlarına göre rüzgâr tanrısıdır. Harman zamanında taneyi kabuğundan ayırmak için rüzgâra karşı harman savuran Karaçaylılar *Gori*, *Gori* diye bağırarak ondan rüzgâr göndermesini dilerlerdi.⁹

Karaçay-Malkarlılar harman yerinde tahılın kabuğunu ayırmak için rüzgâra karşı harman savururlarken şu duayı da okurlardı:

Goriy, Goriy, Goriyim
Kavarhannı tamırısa
Kebekleni aygırısıa
Cav cangurnu karasıa
Kanatlarınğı kayır
Munu kebeginden ayır

Goriy, Goriy, Goriyim
 Fırtına Tanrısının köküsün
 Tahıl kabuklarının hâkimisin
 Düşman yağmurun rakibisin
 Kanatlarını bük
 Bunu kabuğundan ayır

(Karaketov 1995: 96).

Rüzgâr Tanrısı *Gori* (veya *Goriy*) adının kökeni, Karaçay-Malkarlıların güney komşuları olan Gürcülerin dilinden kaynaklanmış görünmektedir. Gürcücede rüzgâr anlamına gelen *'karri'* sözünün, kültürel etkileşim vasıtasıyla Karaçay-Malkar dili ve kültürüne yerleşirken *Gori* biçimini aldığı anlaşılmaktadır.

⁹ Rüzgâr Tanrısı *Gori* inancının Türkiye'ye göç eden Karaçaylılar arasında yakın zamana kadar korunduğu anlaşılmaktadır. 1980 yılında Konya ilinin Sarayönü ilçesine bağlı Başhüyük adlı Karaçay köyünde Tohçuklar soyundan Üsüp Tavkul'dan derlediğimiz bilgiler arasında, tarımda makineleşme dönemi başlamadan önceki yıllarda, köy yakınında harman savururlarken *'Gori, Gori, tıyma celnı, iy beri'* (Gori, Gori, engelleme rüzgârı, gönder bu tarafa) diye bağırdukları kaydedilmiştir.

<i>Cel çaşı Gılan!</i>	Rüzgârın oğlu Gılan!
<i>Boranıngı burma</i>	Fırtınanı bize çevirme
<i>Malıbıznu kırma</i>	Hayvanlarımızı mahvetme
<i>Kurmanlıkla soyarbiz</i>	Kurbanlar keseriz
<i>Ülüşüngü koyarbiz</i>	Payını bırakırız

(Karaketov 1999: 226).

Karaçay-Malkar inançlarında *Cel İyesi* denilen rüzgârların hâkimine de *Diye*v adı verilmekteydi (Karaketov 1999: 227).

Eski Karaçay-Malkar inançlarında kutsal ağaç motifine de rastlanmaktadır. Ağaç kültü eski Türk boylarının yanı sıra, Kafkas kavimlerinde de oldukça yaygın biçimde görülmektedir.

Altay, Sagay, Şor, Teleüt gibi Altay-Sibirya Türk boyları kayın ağacını kutsal sayarlar ve ona taparlardı. Onların inançlarına göre kayın ağacını yeryüzüne büyük tanrı Ülgen ile tanrıça Umay beraber indirmişlerdi. Altaylıların dualarında daima ‘bay kayın’ zikrolunurdu. Beltir ve Sagay Türkleri de gök veya dağ kurbanı ayinini kayın ağaçları altında yaparlardı. Yakutlar karaçam ağacını da kutsal sayarlardı. Çocuğu olmayan Yakut kadını karaçam ağacına gelir, beyaz at derisini ağacın altına serer ve karşısında dua ederdi. Uygur efsanelerinde Uygur hakanlarının ağaçtan türedikleri söylenir. Kıpçakların da ağaçtan türedikleri rivayeti anlatılmaktadır (İnan 1986: 65).

Karaçay-Malkarlılar da kutsal olduğuna inandıkları bazı ağaçlara taparlar, onlara adaklar adar, kurbanlar keser, onlardan yardım dilerlerdi.

Karaçaylılar Ullu Karaçay bölgesinde *Cangız Terek* (Yalnız ağaç) adını verdikleri bir çam ağacının kutsal olduğuna inanıyorlar, ona tapıyorlardı. Malkarlılar ise ‘Malkar-Çerek’ vadisinde *Ravbazı* adını verdikleri bir kutsal ağaca inanıyorlardı. Pek çok araştırmacı bu ağacın da bir çam ağacı olduğunu zannetmektedir. Ancak yaşlılar Ravbazı adlı kutsal ağacın armut ağacı olduğunu belirtmektedirler. Yaşlı Malkarlılar 19. yüzyıl sonlarında bile bu ağacın gücüne inanıyorlar ve bunu ‘Allah bile senin yanında olsun, Ravbazı benim yanımda olsun yeter ki’ sözleriyle ifade ediyorlardı. Karaçaylılar da Cangız Terek adlı kutsal ağaca zarar verenin öleceğine inanırlardı. Hurzuk Irmağı’nın sol kıyısında yer alan Cangız Terek’in kutsallığı halkın nazarında o derece yüksekti ki, 1920’li yıllarda bile bu ağaca dokunmanın ya da zarar vermenin çok büyük felâketlere sebep olacağı inancı yaygındı (Şamanları 1987: 24).

Ravbazı ve Cangız Terek adlı kutsal ağaçların yanında Karaçay-Malkarlılar çok çeşitli şölenler düzenlerlerdi. Bazen bütün halk, bazen bir soya mensup kişiler, bazen bir aile, ya da insanlar tek başlarına gelip Ravbazı ve Cangız Terek’e içlerindeki sıkıntılarını anlatıp, yalvarıp onlardan yardım dilerlerdi.

Yağmur yağmasını isteyenler, güneşin çıkmasını isteyenler, sevdiğine kavuşmak isteyenler, çocuk sahibi olmak isteyenler bu ağaçların gücüne sığınır onlardan yardım beklerlerdi.

Baharda tarla işlerine başlamadan önce Karaçaylılar Cangız Terek için kurban keser, etrafında dans eder, şarkı söylerlerdi. Sonra 'tamada' adı verilen başkan şu sözlerle Cangız Terek'ten yardım dilerdi:

<i>Biz saban ızga çıgabız</i>	Biz tarla sürmeye çıkıyoruz
<i>Kalacükünü sındırmayın</i>	Karasabanı kırmadan
<i>Sabanbızını sen sürdür</i>	Tarlamızı sen sürdür
<i>Urlugubuznu sen bitdir</i>	Tohumumuzu sen yeşert

(Hacıyeva 1988: 13).

Karaçaylılar Cangız Terek etrafında güneşe tapınarak onun şerefine de dans ederlerdi. Bu sırada *sandırak* adlı bir şarkıyı söyleyerek dünyaya hayat veren, ısıtan, bitkileri büyüten güneşe şükrederek ona övgüler dizerlerdi (Kagıyılanı 1973:4). Yılın kurak günlerinde Karaçaylılar şu sözlerle Cangız Terek'ten yağmur yağdırmasını dilerlerdi:

<i>Sabanlanı ordurgan Terek</i>	Tarlaları biçtiren Terek (ağaç)
<i>Cavumlanı cavdurgan Terek</i>	Yağmurları yağdıran Terek
<i>Bütev duniya bolgandı aç</i>	Bütün dünya oldu aç
<i>Cangur eşikni keng aç</i>	Yağmur kapısını geniş aç
<i>Kök caşnasın, caşnasın</i>	Şimşekler çaksın
<i>Erlay cavub başlasın</i>	Hemen yağmaya başlasın

Gökteki en büyük tanrı olan Teyri'den de Karaçay-Malkarlılar şu sözlerle yağmur yağdırmasını dilerlerdi:

<i>Ullu Teyri, Han Teyri</i>	Büyük Teyri, Han Teyri
<i>Bulutlanı iy Teyri</i>	Bulutları gönder Teyri
<i>Cavumlanı cavdur Teyri</i>	Yağmurları yağdır Teyri

Karaçay-Malkarlıların yağmur yağdırma törenlerinde komşu Abaza ve Adige halklarıyla benzerlik gösteren bir gelenekleri vardır. Yılın kurak gittiği günlerde yaşlı kadınlar ve çocuklar bir küreğe kadın elbisesi giydirip onu güzelce süslerler. Buna Karaçay-Malkar dilinde *Kürek Biyçe* (Kürek Prensese-Hanım) adı verilir. Aynı gelenek Abaza ve Adigelerde de vardır. Kadın biçiminde süslenen küreğe Abazalar *Dzivara*, Adigeler *Hantsa Guaşe* adını verirler. Bunların da kelime anlamı 'Kürek Prensese'tir.

Kürek Biyçe çocuklar tarafından köyün içinde dolaştırılırdı. Çocuklar evlerin avlularına girip küreği yere vururlar ve şu sözleri söylerlerdi:

Biz küyebiz, ölebiz

Cavum cavsa süyebiz

Kürek Biyçe'den cavum tileybiz

Biz yanıyoruz, ölüyoruz

Yağmur yağmasını istiyoruz

Kürek Biyçe'den yağmur diliyoruz

Her evden, et, ekmek, yumurta gibi yiyecekler toplarlar, sonra oynaya-güle ırmak kıyısına gelirler ve kürek Biyçe'yi ırmağa atıp, birbirlerinin üzerine su serperlerdi. Buna *suv alışuv* (su değiştirme) derlerdi. Daha sonra bir eşeğe kadın elbisesi giydirip ırmağa sokup üzerine su döküp yıkarlar, eşeği aynaya baktırırlardı. Bu eğlenceli şölen, ziyafet ve oyunlarla sona ererdi.

Uzun süre yağmur yağmayıp, kuraklık olduğunda evlerde yalnızca yetişkin genç kızları bırakıp, bütün halk yüksek bir tepe ya da yamaca çıkardı. Bu sırada hepsi de elbiselerini ters giyerlerdi. Yaşlılar yanlarında yedi adet at kurukafası götürürlerdi. Kadınlar kurbağalara yedi türlü kumaştan elbise dikip giydirebilirlerdi. Erkekler de at kafalarını sopaların ucuna takıp Han Teyri'den yağmur yağdırmasını dilerlerdi. Kadınlar elbise giydirdikleri kurbağaları ellerine alıp, dualar ettikten sonra onları suya atarlardı.

Karaçay-Malkarlıların yağmur duasında yedi adet at kafası taşımaları geleneği eski Türk totemizmi ile yakından ilgilidir. Karaçay-Malkarlılar nazar değmesin diye evin kapısına ya da çatısının kenarına at kafası takarlar (Karaçayevtsı 1978:277). Bu geleneğin ve inancın kökenini Hunlara-Bulgarlara kadar götürmek mümkündür.

At kafası Çuvaşlarda kötü gözlerden koruyan bir tılsım olarak kullanılmıştır. İdil Bulgarları'nın kasaba harabelerinde yapılan kazılarda meskenlerin temelinde at kafaları bulunmuştur. Çuvaşlar at kafasını nazardan ve kötü ruhlardan korunmak için bağ ve bostanlarına asarlar (Denisov 1959: 28).

Başkurt inanışlarına göre atlar kötü ruhların büyülerinden etkilenmezler. Bir atın gözü, hiçbir insanın gözünün görmediğini görür. Bundan dolayı at, ev içinde yerleştiği sanılan kötü ruhları kovmak için evin içine getirilirdi. Başkurt Türklerinde at kafasının, efendisini ve onun malını kötü gözden, bilhassa kötülüklerden koruyacağına inanılırdı. At kafasını arı kovanları üzerine, avluya, bahçe çitlerine, kapı üstüne koruyucu olarak asmak âdeti yaygındı (Sagitov 1986:127).

Çeşitli Türk boyları ile birlikte Karaçay-Malkarda'da görülen at kafası ile ilgili inanç eski Türklerin *töz* adını verdikleri totemler ve totemizm ile bağlantılı görülmektedir. Bozkır göçebe kültüründe atın önemi göz önünde tutulursa, at kafasına verilen kutsal anlam ve değer de onunla paralel olduğu anlaşılır.

Eski Türklerin *töz* adını verdikleri şey, hayvan veya insan şeklinde yapılmış putlar ve tapılan heykelciklerdi. Bunlar ağaçtan, taştan, kemikten, madenden hatta çamurdan yapılırdı. Bu heykelcikler o kabilenin, o soyun ya da ailenin, aile ocağının koruyucuları olurlardı (Ögel 1989: 32).

Çin kaynaklarının bildirdiğine göre M.Ö. 2. yüzyılda Hunların putları vardı ve bunların önünde Gök Tanrı'ya kurban sunarlardı (İnan 1986:2). Daha sonraki Çin kaynakları da Göktürklerin geçeden yaptıkları tanrı tasvirlerinden bahsetmektedir (İnan 1986: 42).

Orta Asya Türk boyları arasında yapılan araştırmalar Altaylıların *tös* ya da *töz*, Yakutların *tangara*, Uranhayların *eren* adını verdikleri put-fetişleri ortaya çıkarmıştır. Bunlar geçeden, paçavradan, kayın ağacı kabuğundan yapılırdı. Bir kısmı çocukların oynadıkları bebeklere benzerdi. Bazıları da tilki, tavşan gibi hayvan derilerinden ibaretti. Bunlar duvarlara ya da sırıklara asılırdı. Ava ya da önemli bir sefere çıkarken bu putlara saçı saçılır ve ağızlarına yağ sürülürdü. Araştırmalar bu putların 'atalar kültürü' ile ilgili olduğunu göstermektedir (İnan 1986: 42).

Eski Karaçay-Malkarlılar da at, köpek, koyun, keçi, şeklinde küçük putlar hazırlar ve onlara *kaç* adını verirlerdi. Bunları evde ocak başına ya da evin ortasında bir yere koyarlardı. Yemekten önce ve yemekten sonra onun önünde eğilip dua eder, dilek dilerlerdi. Bu putlardan en önemlisinin adı *Dever* idi.

Eski Karaçay-Malkar evlerinin tam ortasında yer alan *bagana* adı verilen direğe 4 ya da 8 adet yabandomuzu ayağı takılırdı. Domuzun başı evin giriş kapısının üzerine asılırdı. Domuzun dişi değerli ve saygı gösterilmesi gereken bir nesne olarak görülürdü ve uğur getirmesi için evlerde sandıklarda saklanırdı. Evinde domuz başı bulunduranın evine fakirlik gelmeyeceğine, hayvanlarının zayıf düşmeyeceğine inanılırdı. Yılın kutsal aylarında, tarlalara çıkıldığında domuz derisinin küçük bir parçası ateşe atılır ve onun kokusu kutlu sayılırdı. Eski Karaçay köylerinden Ogarı Teberdi ve Hurzuk'ta kapısının üzerine domuz başı ve ayakları asılmış evlere çok rastlanırdı (Hacıyeva 1988:207).

İdil Bulgarlarında yeni doğan çocuğa *küçük kölmeği* adı verilen bir gömlek giydirilirdi (Mirşan 1970:7). Küçük kelimesinin anlamı 'köpek yavrusu'dur. Bu gelenek *itlik kölek* adıyla Karaçay-Malkar'da günümüzde de yaşayan bir Proto-Türk geleneğidir.

Karaçay-Malkar kültüründe doğaüstü güçlerle ve tanrılarla irtibat kurduklarına inanılan *şamanlar* veya *kâhinler* çeşitli adlarla tanınırlardı. Şaman veya kâhin anlamına gelen en yaygın isimlerden ikisi *Kımsa* ve *Hamcav* adlarıydı. 9. yüzyılda Avar Türkleri arasında da şaman anlamında *Kamzav* ve *Kamzavçi* adlarının kullanıldığı kaydedilmektedir (Karaketov 1995: 8).

Karaçay-Malkar inançlarında *Er-Gizav* veya *Gizav* adıyla tanınan bir doğaüstü güç ya da ruhun fal bakılan taşlara hükmettiğine inanılır. Taş falına bakacak olan kâhin veya falcı taşları yere sermeden önce şu duayı okur:

*Töben canım Er-Gizav,
Kuyruk canım da Er-Gizav,
Gizav başı ak taş,
Gizav kaşı kök ta
Duv-Gizav, Kuv-Gizav,
Saram kaçını sakla Gizav,
Ayrımkanga atla Gizav,
Duv-Gizav, Kuv-Gizav,
Eтли Gizav, betli Gizav,
Taşını başını oynat Gizav,
Taşını kaçını bildir Gizav,
İğilikge tübet Gizav.*

Aşağı tarafım Er-Gizav,
Kuyruk tarafımda da Er-Gizav,
Gizav'ın başı ak taş,
Gizav'ın kaşı mavi taş,
Duv-Gizav, Kuv-Gizav,
Saram'ın ruhunu koru Gizav,
Adaya atla Gizav,
Duv-Gizav, Kuv-Gizav,
Ağır Gizav, insafli Gizav,
Taşın başını oynat Gizav,
Taşın ruhunu bildir Gizav,
İyiliğe uğrat Gizav.

(Karaketov 1999: 163).

Karaçay-Malkar eski inançlarında kötü karakterli bazı ruh ve şeytanların da varlığına inanılırdı. Bunların kökenini de eski Türk inançlarında bulmak mümkündür.

Cek eski Karaçay-Malkar inançlarında yer altında yaşadığına inanılan kötü ruh veya şeytanın adıdır. Eski Uygur Türkçesinde ve *Dîvânü Lûgat'it-Türk*'te *yek* şeklinde görülen bu kelime *cek* adlı şeytan kavramının eski Türk kültüründe de bulunduğunu göstermektedir. Orta Asya şamanizminde kötü ruhlara *yek* adı verilir. '*Yek* Uygurca dinî metinlerde de şeytan anlamına gelir (İnan 1986:41).

Celmavuz Karaçay-Malkar inanışlarında kötü karakterli tabiatüstü varlıklardan biridir. Bir tür ejderha olan '*Celmavuz*' eski Uygur metinlerinde *yelimagız*, Kırgızcada ise *celmooz* biçiminde görülmektedir.

Obur Karaçay-Malkar inanışlarında bir tür kötü ruh, hortlak ya da cadının adıdır. İnanışa göre bir evde doğum olduğunda, yeni doğan bebeği *Obur* alıp kaçırabilir. Bu yüzden yeni doğan çocuğu *Obur* alıp gitmesin diye genç kızlar bir hafta boyunca bebekle genç annenin yanında sabaha kadar beklerler. *Obur* adlı kötü ruh Kazan Tatarlarında da *Ubir* adıyla bulunmaktadır (Torma-Hisametdinova 1991:165).

Saruvbek inanışa göre insan kılığına girebilen bir tür cindir. Kırmızı gözleri ve uzun bir kuyruğu vardır. Efsanelere göre Karaçay'da Morh köyü güzel bir kız şekline giren bir *Saruvbek* yüzünden mahvolmuş ve uzun yıllar sonra Morh yeniden kurulabilmiştir. *Saruvbek*ler insan kılığında iken göbeklerinin olmamasıyla tanınırlar. Buna benzer bir inanış Başkırtlar

arasında da vardır. Başkurtlar da *bisura* adı verilen cinlerin insanlarla evlendiğine inanırlar. Bunların göbekleri olmadığı için kolayca tanınabilirler (Torma-Hisametdinova 1991:164).

Karaçay-Malkarlılar çobanların ve koyunların tanrısına *Aymuş* adını verirlerdi. İnanişâ göre Aymuş Karaçay'da 'Hurla Köl' adlı gölün altında yaşamakta ve sürüsünde altın boynuzlu bir koçu bulunmaktadır. Karaçay-Malkarlılar keçilerin tanrısına da *Makkuruş* adını verirlerdi.

Karaçay-Malkar inançlarında koyun çobanlarının tanrısı olduğuna inanılan bir başka tanrı da *Bayçı* veya *Bayça* adını taşımaktaydı.

Erirey eski inanışlara göre Karaçay-Malkarlıların tahıl ve tarlada yetişen mahsullerin tanrısıydı. Bereketi temsil eden Erirey ile birlikte, yer tanrısı *Davle* şerefine Karaçay-Malkarlılar bahar başlangıcında Çoppa'nın Taşı denilen kutsal taşın yanında *Saban toy* dedikleri bir şölen düzenlerlerdi. Tarla işlerine başlamadan önce *Erirey* ve *Davle* adlı tanrılara kurbanlar keser, dualar eder, tarla ve mahsullerine bereket vermelerini dilerlerdi. 'Saban toy' adlı şölen sırasında Çoppa'nın kutsal taşının etrafında dönerek danseder, şarkılar söylerlerdi.

Baharda, tarlalarda ilk toprak sürüldüğünde, toprağın bereketi artsın diye toprağa genç bir kızı yatırıp üzerini de toprakla örterlerdi (Karaçayevtsı 1978:275).

Kafkasların en yüksek ve dağlık bölgesinde yaşamakta olan Karaçay-Malkarlıların inançlarında dağlar ve 'dağ kültü' de önemli bir yer işgal etmekteydi. Kendilerine *Tavlu* (Dağlı), dillerine de *Tav Til* (Dağ Dili) adını veren Karaçay-Malkarlılar için dağlar kutsal mekânlardı. Kafkas Dağları içinde onlar açısından en kutsal sayılan dağ, Kafkasların en yüksek zirvesi Elbruz Dağı idi. Karaçay-Malkarlılar Elbruz Dağı'na kendi dillerinde 'Ebedî Dağ - Sonsuz Dağ' anlamına gelen *Mingi Tav* adını verirlerdi.¹⁰ 'Mingi' kelimesi eski Türkçedeki 'Bengü~Mengü' kelimesinden gelmektedir. Karaçaylılar *Mingi Tav* dedikleri dağ tanrısının hâkimiyetinde yaşadıklarına inandıkları için, kendilerine de 'Mingi Tavnu Kulları' (Elbruz Dağı'nın kulları) adını verirlerdi.¹¹

¹⁰ Eski Türkçede *ebedî-sonsuz* anlamına gelen *bengü~mengü* kelimelerinden hareketle, Karaçay-Malkar dilinde Elbruz Dağı'nın adı olan *Mingi Tav* sözünü Ebedî Dağ~Sonsuz Dağ olarak açıklayabileceğimiz gibi, *bengü~mengü* kelimelerinin Kırgızcada aldığı *möngü* (мөңгү) biçiminin anlamından yola çıkarak Karaçay-Malkar dilindeki *Mingi Tav* sözüne değişik bir anlam verebiliriz. Kırgızcada *möngü* kelimesi 'dağ buzulu', 'dağların üzerinde hiç erimeyen ebedî kar' anlamlarını taşımaktadır (Yudahin 1965). Bu durumda Karaçay-Malkar dilindeki *Mingi Tav* adı da 'Ebedî buzlarla kaplı dağ' anlamını kazanmaktadır.

¹¹ Yaşlı Karaçaylılardan derlenen bilgiler arasında, Karaçaylıların bir zamanlar Elbruz Dağı'nı kutsal kabul ederek, ona dönerek ibadet ettikleri kaydedilmektedir (Karaketov 1999: 57).

Yıl boyunca karlar ve buzlarla kaplı Kafkas Dağları'nda yaşadığına inanılan Kar Tanrıçası'na Karaçaylılar *Sarasan* adını verirlerdi (Karaketov 1995: 103).

Karaçay-Malkarluların ayrıca *Dolay*, *İnay*, *Ozay* adlarını verdikleri çeşitli bereket tanrıları da onların kültür ve inançlarında önemli bir yere sahipti.

Karaçay-Malkarlular dünyayı ve evreni üç kısma ayırırlardı. Bunlardan gökyüzü âlemine '*Şır Katı*', yeryüzüne '*Cer-Suv-Katı*', yer altı âlemine '*Aşhara*' adlarını verirlerdi (Karaketov 1995: 14).

Karaçay-Malkarluların ölümle ilgili adet, gelenek ve töreleri de onların eski inançları ile yakından bağlantılıydı. Bunlar bilhassa Kafkasya'da hâkimiyet kuran eski Türk kavimlerinin inanç sistemlerindeki şamanist unsurlarla ilişkiliydi. Bunlar arasında özellikle 13. yüzyılda Kafkasya'da egemenlik kurmuş olan Kıpçakların gelenekleri Karaçay-Malkarlular arasında son derece canlı bir biçimde korunmuştu.

Karaçay-Malkar bölgesinde ortaya çıkarılan eski Kıpçak kurgan ve mezarları Kıpçakların ölü gömme âdetlerine ışık tutması açısından önemlidir. Bu Kıpçak mezarları ayrıca, 14-18. yüzyıllar arasına ait İslâmiyet öncesi Karaçay-Malkar mezarlarına benzerlik göstermeleri açısından da ilginçtir.

1250'li yıllarda Kıpçaklar arasında yaşayan Flaman gezgini Rubruk Kıpçakların ölü gömme âdetleri hakkında şunları söylemektedir:

'Komanlar (Kıpçaklar) mezarın üzerinde yüksek bir tepe oluştururlar ve onun üzerine de ölünün yüzü doğuya dönmüş ve göbek hizasındaki ellerinde içki kadehi taşıyan bir heykelciğini yerleştirirler. Zenginlerin mezarlarının üzerine ise küçük bir ev biçiminde piramitler inşa ederler.' (Klaproth 1814: 149).

Çegem vadisinde Keşeneler

Rubruk'un bahsettiği türde Kıpçak mezarları Karaçay-Malkar bölgesinin pek çok yerinde ortaya çıkarılmıştır. Piramit şeklinde küçük bir eve benzeyen eski Karaçay mezarları Kart-Curt köyünde, Kuban Irmağı'nın sol kıyısında hâlâ ayaktadır. Uzunluğu 3-4 metre, genişlikleri 2-3 metre olan bu eski Karaçay mezarlarında ölümler 1-1.5 metre derinlikte, başları batıda, ayakları doğuda olmak üzere sırtüstü yatmaktadırlar ve yüzleri güneye çevrilmiştir. Baş ve ayak uçlarında odun kömürü parçaları bulunmuştur. Bu eski Kuban Bulgarları ve İdil Bulgarlarında da görülen bir Türk geleneği idi (Bicilanı 1975:4). Eski Karaçay mezarlarında sırma işlemeli başlıklar, gümüş-altın düğmeler, gümüş kemerler, yüksükler, küpeler, yüzükler, makaslar, simli kumaşlar da bulunmuştu. Bütün bunlar 16-18. yüzyıllar arasında Karaçay'da feodalizmin güçlü varlığını gösteriyordu. Halkın içinde sanata karşı yetenekli ve usta insanlar bulunduğu anlaşılıyordu. Ölülerin yanlarında çeşitli âlet ve eşyaların bulunması Karaçaylıların 'öbür dünya' inancı taşıdıklarını gösteriyordu (Bicilanı 1971:170).

Karaçay-Malkar'da çok eski dönemlerden beri feodal bir düzenin hâkim olduğu ve halkın çeşitli sosyal tabakalara bölündüğü, ortaya çıkarılan eski mezarlardan da anlaşılmalıdır. Karaçay-Malkar dilinde piramit şeklinde, küçük bir eve benzeyen mezarlara *keşene* adı verilmektedir. Keşene sözüne Kıpçakların meşhur sözlüğü Codex Cumanicus'ta da rastlanmaktadır. Kırgızlar da keşene sözünü kullanmaktadırlar. Sır-Derya bölgesinde Perovsk yakınlarında 'Kök-Keşene' adlı eski bir Türk mezarı bulunmaktadır (Barthold 1970:200).

Eski Karaçay-Malkar toplumunda alt tabakalar ölümlerini toprak mezarlara gömerler (Bicilanı 1975:4), ya da bir ağacın içi oyulup ölü onun içine konur, yanına da eşyaları bırakılırdı (Karaçayevtsı 1978:261). Keşene adı verilen piramit-ev biçimindeki mezarları bey (biy) tabakasına mensup olanlar yaptırırdı. Kart-Curt köyü yakınlarındaki eski Karaçay mezarlarının da eski Karaçay beyleri ve eşlerine ait oldukları bilinmektedir. Bu mezarlar bozkır göçebe Türk kültürünün izlerini taşımaktadır.

18. yüzyıl sonlarından itibaren Karaçay-Malkar'da İslâmiyet'in yayılmaya başlamasıyla birlikte, eski ölü gömme âdetleri de terk edilmeye başlandı. İslâmi inançlara aykırı olduğu için, artık ölümler silâhları ve eşyaları ile birlikte gömülemiyorlardı. Karaçay-Malkarlılar buna değişik bir çözüm yolu buldular. Ölülerin mezar taşlarına silâh veya eşya resimleri yapmaya başladılar. Erkek mezarlarına kama, tüfek, mızrak, tabanca gibi silâh resimleri nakşedilirken, kadın mezarlarına da makas, kolye, ayna, ibrik, gümüş düğmeler gibi eşyaların resmi yapılıyordu. Bu resimler mezar taşındaki Arapça duaların arasında yer alıyordu ve çoğunlukla ölünün soy damgası da mezar taşına işleniyordu (Tavkul 1994:25).

Karaçay-Malkar'da bir adam öldüğünde atlılar çevre köylere dağılıp, ölüm haberini verirlerdi. Bunlara '*ölüm keleşci*' denirdi. Bunlar yaşlılara rastladıklarında bile atlarından inmeden '*ol duniyası carık bolsun, Biybolatları Tavbatır*

avuşhandı’ (o dünyası aydınlık olsun, Biybolatların Tavbatır öldü) diyerek haber verirler, haberi duyanlar da ‘*ol duniyası carık bolsun*’ derlerdi. Herkes işini bırakıp ölünün bulunduğu eve başsağlığı dilemeye giderdi. Buna ‘*kaygı söz*’ adı verilirdi. Başsağlığına gelenler avluda oturarak dua okurlar, bu sırada ‘*sarıncı*’ adı verilen kadınlar da ağlayarak ağıt yakarlardı (Tavkul 1994:26).

19. yüzyıl başlarında, Karaçaylıların henüz yeni Müslüman oldukları sıralarda Kafkasya’da bulunan J. Klapproth Karaçaylıların cenaze törenlerini şöyle anlatır:

‘*Bir Karaçaylı öldüğü zaman kadınlar korkunç sesler çıkararak ağlarken, saçlarını yolarlar, göğüslerini döverler. Cenazeye eşlik eden erkekler de kamçılarla alınlarına vururlar, kamalarıyla kulak memelerini delerler. Bu biçimde acılarını dindirmeye çalışırlar*’ (Klapproth 1814:290).

Yas töreninde yüzün ve kulağın bıçakla çizilerek kan akıtılması âdeti eski Türklerde de vardı (Kafesoğlu 1984:290). İskitlerin cenaze törenlerini anlatan Herodot’a göre, cenazeye katılanlar alınlarını ve burunlarını yırtarlar, kulak memelerini keserlerdi (Durmuş 1993: 55). Orhon abidelerinin Bilge Kağan yazıtının güney cephesinde yer alan bilgilerden, cenaze töreninde kulak keserek kan akıtma âdetinin Göktürkler arasında da bulunduğu anlaşılmaktadır. Bilge Kağan yazıtında bununla ilgili olarak şu satırlar yer alır:

Bunça kazanıp kangım kagan it yıl onunç ay altı otuzka uça bardı. Lagzin yıl bişinç ay yiti otuzka yog ertürtüm... Bunça bodun saçın kulkakın bıçdı.

‘Bu kadar çok kazanıp babam Kağan köpek yılının onuncu ayının yirmi altısında vefat etti. Domuz yılının beşinci ayının yirmi yedisinde cenaze törenini tamamladım. Bu kadar halk saçlarını ve kulaklarını kesti.’ (Tekin 1998: 55).

Karaçay-Malkarluların cenaze törenleri sırasında ‘Tamada’ adı verilen bir büyük ya da yaşlı kimse mezarın başında dua okurken, halk eline aldığı taşları birbirine vurarak mezarın etrafında dönerdi (Karaçayevtsı 1978:199).

Karaçay-Malkarlular cenazeyi keçe, halı ya da yamçıya sarıp, ‘*sal ağaç*’ adını verdikleri bir tür tahtırevanla mezarlığa kadar taşırldı. Cenazeyi arabada ya da kızakta asla mezarlığa kadar götürmezlerdi.

Eski Karaçay-Malkarlular bir kimse öldüğünde onun ruhu için sığır ya da koyun kurban edip halka yemek yedirirlerdi. Ölü için yapılan *sıra* ve *boza* adlı alkollü içkileri içip, halk yemek yerken, kurban edilen hayvanın başını pişirip bir sopanın ucuna geçirirler ve hedef olarak dikerlerdi. Sonra köyün usta silâh atıcıları bu hedefe sırayla ateş ederlerdi ve hedefi alından vurana ölünün en güzel elbiseleri hediye edilirdi.

Ölen bir kadın olduğunda, ölünün arkasından en güzel ağıt (*sarın*) yakana ölünün ipekli kumaşlardan elbiseleri, gümüş işlemeli kemeri ve düğmeleri hediye edilirdi.

Ölünün son yediği yemek ne ise, halka o yemeklerden hazırlanan bir ziyafet verilirdi.

Ölüye kurban edilen hayvanın başının hedef olarak dikilip ona ateş edilmesinin amacı, ölünün atılan kurşunlardan korkup, bir daha o eve gelmesini önlemektir. Kurşunlar o kurbanlık hayvanın başını nasıl paramparça ediyorsa, ölünün günahlarının da öyle dağılacağına inanılırdı (Hacıyeva 1988:210).

Yıldırım çarpmasıyla ya da kayadan düşerek veya suda boğularak ölenler şarkı, oyun ve müzik eşliğinde gömülürdü. Büyük ateşler yakılır, kurbanlar kesilir, ateşin etrafında halk daire biçiminde dizilip, dans eder ve bu şekilde ölenleri sevinçle mezara gömerlerdi. Hayatta iken kullandığı eşyaları da yanına koyarlardı. Bu biçimde ölenler için ağlamak ve üzülme ayıp ve günah sayılırdı.

Çok yaşlıların ya da çok ağır hasta olanların eziyet çekmeden ölmeleri için, bir adam korkuluk gibi giyinir, ölmek üzere olan hastanın yanına dikilir ve gözüne vaşak ya da porsuk tırnağı tutardı. Hastaya bakan adam ona 'gözüne ne görünüyor, ne görüyorsun' diye sorardı. Hasta bir şey görmediğini söylerse bir süre daha yaşayacağına inanılırdı. Gözüne bir şeylerin görüldüğünü söylerse, Azrail'in yanına geldiğine inanılırdı. Hastanın gözüne vaşak ya da porsuk pençesini tutarken şu sözler söylenirdi:

*Cer anası seni körge çakıradı,
Umay kızı kör töründe turadı,
Atlan, atlan, atlansanga,
Cansız atha kaplansanga.*

Toprak Tanrıçası seni mezara çağırıyor,
Umay kızı mezarın başköşesinde duruyor,
Yola çık, yola çık, yola çıksana,
Cansız ata (salağaca-tabuta) binsene.

Hasta yatağında ölemeyip eziyet çekenlerin başına 'el kurthası' adında köyün yaşlı ve en bilge kadını gelir, eline vaşak pençesi alarak şu sözleri söylerdi:

*Avlar avlar avlarga
Sohan çaçdım tavlaga
Ölgenlege koşuguz
Koşulmaydı savlaga
Kirsin cılı körüne
Barsın Teyrisine, körüne
Kömür bolsun katında
Aşı bolsun başında*

Avlar-avlar avlara
Soğan saçtım dağlara
Ölenlere katın
Katılmıyor sağlara
Girsin sıcak mezarına
Gitsin Teyrisine görünmeye
Kömür olsun yanında
Yiyeceği olsun başucunda

Bu sözleri eski Karaçay-Malkarlıların ölünün mezarına yolda yemesi için yiyecek ve ısınması için kömür koyma geleneğinin izleri vardır.

Karaçay-Malkar'da yas tutma süresi uzun sürerdi. Yakın akrabası ölenler yalnızca siyah renklerden oluşan elbiseler giyerler ve yas tuttıklarını böyle

belli ederlerdi. Buna ‘*kara kiygen*’ denirdi. Yas tutma süresi 40 gündü. Bazıları bir yıl ya da daha uzun bir süre siyah elbiseler giyerek yas tutarlardı. Ömür boyu yas tutan kadınlar da olurdu. Ölenin karısı, kocasının öldüğü gün giydiği elbiseyi bir yıl çıkarmazdı. Yas tutan erkekler sakallarını kesmezlerdi. Karıları ölen erkekler eşlerinin gömüldüğü gün Kafkas giyimlerinin beline taktıkları gümüş kemeri çıkararak, onun yerine beyaz bir kuşak sararlardı. Bu âdete ‘*bel kısıuv*’ denirdi (Bavçulanı 1975:34). Yas tutma süresi büyüklerin izni ile sona ererdi (Karaçayevtsı 1978:262).

Çok yaşayan yaşlıların elbiseleri, onlar öldükten sonra küçük parçalara ayrılıp, çok çocuğu olan annelere dağıtılırdı. Onların çocuklarının da çok uzun yıllar yaşayacağına inanılırdı. Demirin ölümden koruduğuna inanan Karaçay-Malkarlılar bir ölüm haberi duyduklarında çocuklarına kama, makas, at nalı gibi demirden yapılmış bir eşyayı ısırtırlardı (Tavkul 1994:27).

Eski Karaçay-Malkar inanışlarına göre demir Ot Teyri adı verilen Ateş Tanrısı’nın silâhıydı. Onun insanları her türlü zararlı şeylerden koruduğuna inanılırdı. Bayılan ya da kendini kaybeden bir insanın etrafına demirle daire biçiminde çizerler, o dairenin ortasına demir bir çivi çakarlardı. Sonra o çiviye bir yumurtayı vurup kırarlar ve şu sözleri söylerlerdi:

Teyri endi seni cıkmasın

Bu cumurthalay çaçılısın avruvung, talavung

Kufu-ufu bolsun şaytaning, cavung

(Hacıyeva 1988:193).

Teyri artık seni düşürmesin

Bu yumurta gibi dağılsın hastalıkların

Paramparça olsun şeytanın, düşmanın

Karaçay-Malkar eski inançlarını bir bütün olarak ele aldığımızda, bu inanç sisteminde eski Türk kültürüne özgü şamanist unsurlar, pagan (çok tanrılı din) âdetleri ve inançları ile birlikte Kafkasya’da bir dönem oldukça etkili olmuş Hıristiyanlığın zayıf izlerine rastlamak mümkündür. Karaçay-Malkarlıların bir dönem Hıristiyanlığın etkisi altında kaldıkları anlaşılmaktadır. Ancak Hıristiyanlık bütün dinî kurumlarıyla halk arasında yayılıp benimsenememiş, aksine halkın eski şamanist ve pagan inançları ile karışarak semavî bir din olma özelliğini kaybetmiş ve şamanist unsurlarla bezenerek çok tanrılı bir din görünümü kazanmıştır. Bu duruma komşu Kafkas halklarından Abhaz, Adige ve Osetlerde de rastlanmaktadır. Karaçay-Malkar’da Hıristiyanlığın bir dönem etkili olduğu bazı gezginlerin bıraktıkları belgelerden de anlaşılmaktadır.

1653 yılında Gürcü-İmeretya kralı Aleksandr, kendisini ziyaret eden Rusya elçileri Judavinov ile Poroşin’e Malkar beylerinden Aydabol Oğlu Canbolat’ı Hıristiyan dinine döndürdüğünü anlatmıştır. Bu bilgi Rus elçilerinin raporlarında kayıtlıdır (Mızı Ulu 1994:30).

1736 yılında Ogarı Çegem'de El Tübü adlı köye gelen Rus prensi Aleksey Tuzov'a dağlılar (Karaçay-Malkarlılar) Kala Tübü dedikleri bir mağarada sakladıkları sekiz kitabı gösterirler. Tuzov'un kaydettiğine göre bu kitaplar 15. yüzyıldan kalma İncillerdir. Çegemli dağlıların kutsal bir emanet gibi korudukları bu kitap kalıntılarından, 1807-1808 yıllarında Çegemliler hakkında bilgiler aktaran J. Klapproth da bahsetmektedir (Mızı Ulu 1994:31).

J. Klapproth 19. yüzyıl başlarında artık Müslümanlığı kabul eden Karaçay-Malkarlılar arasında hâlâ Hıristiyanlığın izlerinin yaşadığını, Karaçay-Malkarlıların ilkbaharda yedi hafta boyunca ve yazın sonunda dokuz hafta süreyle et, süt, yağ orucu tuttıklarını yazmaktadır (Klapproth 1823:276).

Karaçay-Malkarlıların, çeşitli doğaüstü güçlere sahip tanrılar ya da tanrıçalar veya kutsal ruhlar olduklarına inandıkları çeşitli varlıklar aslında Hıristiyanlıkla yakından ilgilidir ve bunlar zamanla karakter değiştirerek çok tanrılı bir din şeklini alan çeşitli eski inançlarla bütünleşerek ortaya yeni bir din ya da inanç sistemi çıkarmışlardır.

Karaçay-Malkarlıların *Bayrım*, *Bayram* ya da *Bayrım Biyçe* adını verdikleri çocukların, kadınların ve evin koruyucu tanrıçası, aslında Hz. İsa'nın annesi 'Meryem Ana'dan başkası değildir. Hıristiyan inancında önemli bir yeri olan Meryem Ana, Karaçay-Malkarlıların eski dinî inançlarında onların atalarının Orta Asya'dan getirdikleri Umay adlı tanrıçanın yerini almış ve zamanla Umay'la aynı özelliklere sahip bir tanrıça olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Meryem Ana'nın adı bugün Karaçaylıların iki büyük soyunun adında yaşamaktadır. Bunlar *Bayramuk* ve *Bayramkul* (ya da *Bayrımkul*) soylarıdır. 'Bayramuk' Meryem'in oğlu, yani Hz. İsa anlamına gelmektedir. Bayramkul ise Meryem'in kulu ya da Meryem'in hediyesi anlamına gelen bir isimdir. Bu isimlerin Meryem Ana'ya, yani Bayrım Biyçe'ye çocuk sahibi olmak için dua ederek bu çocuklara sahip olan aileler tarafından verildiği düşünülebilir. Bu eski Karaçay-Malkar geleneklerinde rastlanılan bir durumdur.

Karaçay-Malkarlılar kutsal saydıkları Cuma günü ile Şubat ayına da Bayrım adını vermişlerdir (Kubanov 1987:57). Adigeler de Bayrım adı verilen Meryem Ana'yı 'Merem' adıyla kendi inanç sistemlerinde bir tanrıça olarak yaşatırlardı (Malkonduyev 1988:27).

Kurtların, çobanların ve avcılarının tanrısı olduğuna inanılan Totur aslında Hıristiyan azizlerinden Teodor (ya da Fedor) adlı bir din adamıydı. Yıldırımlar ve gök gürültüsü tanrısı Eliya ise Hıristiyan azizlerinden İlya-Elie idi. Birçok Hıristiyan azizin adları kutsal ruhlar veya tanrılar olarak kabul edilerek ayların ve günlerin adlarında yaşatılıyordu. Başil adı verilen Ocak ayının adı Hıristiyan azizlerinden Vasiliy, Nikkola adı verilen Haziran ayının adı Nikolay, Eliya adı verilen Temmuz ayının adı İlya, Abustol adı verilen Kasım-Aralık aylarının adı Apostol adlı Hıristiyan azizlerine dayanıyordu. Gürge adı verilen Salı gününün adı Hıristiyan azizlerinden Georgiy, Baras adı verilen Çarşamba

gününün adı Praskovi, Bayrım adı verilen Cuma gününün adı Meryem Ana'nın adından geliyordu (Kubanov 1987:57). Hıristiyanların kutsal saydıkları Pazar gününe de Karaçay-Malkarlılar kendi dillerinde 'kutsal gün' anlamına gelen 'ıyih kün' adını veriyorlardı. Uzun süre yas tutmaları ve yas sırasında siyah elbiseler giymeleri de bir Hıristiyan geleneği idi. Karaçay-Malkarlıların geçeden yaparak taptıkları çeşitli hayvan şekillerine de haç anlamına gelen 'kaç' adını vermeleri Hıristiyanlığın onların eski inançları üzerinde görülen bir etkisiydi.

Karaçay-Malkar eski inançlarında görülen bazı doğaüstü varlıkların ya da tanrıların isimleri komşu yaşadıkları Oset ve Adigelerle benzerlik göstermektedir. Bu da onlar arasında etnik ve kültürel yönden bir akrabalık bulunduğunu belgeleyen bir başka ipucudur.

Karaçay-Malkar Halk Edebiyatı

Karaçay-Malkar edebiyatının en zengin ve renkli bölümünü sözlü edebiyat ürünleri teşkil etmektedir. Kafkas dağlarının 'Orta Kafkaslar' adı verilen ve ortalama yüksekliği beş bin metre civarında sarp dağlardan ve derin vadilerden oluşan bir bölümünde, dış dünyadan yüzyıllar boyunca âdeta tecrit edilmiş bir biçimde yaşayan Karaçay-Malkarlılar sözlü edebiyat ürünlerini ağızdan ağza aktararak bunların nesilden nesle unutulmadan yaşatılmasını sağlamışlardır.

Karaçay-Malkarlıların hayatlarını, âdet ve geleneklerini inceleyen bilim adamları ve gezginler onlardaki sözlü halk edebiyatının zenginliğini vurgulamaktadırlar. Örneğin XX. yüzyıl başlarında Karaçaylılar arasında bilimsel araştırmalarda bulunan Rus Coğrafya Cemiyeti'nin üyesi etnograf-Kafkasolog G.F. Çursin, Karaçaylıların halk şarkıları yaratma ve söylemede komşu Kafkas halkları tarafından takdir edildiklerini belirtmektedir (*Çursin 1906*). Tarz ve konular açısından Karaçay-Malkar sözlü edebiyatı diğer Kafkas halklarının söz sanatlarına yakındır. Oset bilim adamı V.İ. Abayev de Kafkasya'da pek çok farklı dil olmakla birlikte ortak bir kültür oluşturulduğu fikrindedir (*Abayev 1949: 89*).

Nart Destanları

Karaçay-Malkar folklorunun en önemli bölümlerinden birini oluşturan Nart destanları, Karaçay-Malkarlılar ile birlikte bütün Kafkas halklarının mitolojisi olarak da adlandırabileceğimiz bir destan türüdür.

Kafkas mitolojisine göre Nartlar bugünkü Kafkasya halklarının ataları sayılan efsanevi bir halktır. Destanlarda anlatılanlara göre Nartlar atı evcilleştirmişler, demiri bulmuşlardır. Nartlar mertliğin, cesaretin, iyiliğin ve Kafkas kültürünün sembolüdürler. Son derece akıllı ve usta savaşçılar olan Nartlar, insanüstü varlıklar olan düşmanlarını kaba kuvvetle değil, ince zekâları ve kurnazlıkları ile yenmektedirler.

Eski çağlardan beri söylene gelen olağanüstü varlıkların ve olayların konu edildiği Nart destanlarının dokusunda gerçek ile hayal gücü iç içedir.

Nart destanları, değişik dillerde konuşan ve farklı etnik kökenlerden gelen Kafkasya halkları arasında, onların kültürlerini birleştirici önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Karaçay-Malkar, Adige, Abhaz-Abaza, Oset ve Çeçen-İnguş halklarının folklorlarında Nart destanları eski Kafkas kültürünün en belirgin temsilcisi olma özelliği taşımaktadır.

Kafkasya'da yüzyıllar boyu birlikte yaşayan Adige, Abhaz-Abaza, Karaçay-Malkar, Çeçen-İnguş ve Oset halklarının Nart destanlarında benzer motiflerin yer aldığı görülmektedir. Sosyolojik açıdan Kafkasya halkları arasındaki kültürlüşmeye en güzel örneği teşkil eden Nart destanları Kafkas halklarının kültürlerini birleştirici bir unsur olmaktadır.

Karaçay-Malkar Nart destanları yüzyıllar boyunca halkın hafızasında nazım ya da nesir şeklinde saklanmıştır. Eski Türk ve Moğol halklarının bir çoğunda olduğu gibi Karaçay-Malkar destanları da çoğunlukla nazım (cır) şeklindedir (Hacıyeva 1988: 7).

Karaçay-Malkar Nart destanlarının başlıca kahramanları şu adları taşırlar:

Örüzmek, Sosurka, Sosuruk, Soslan, Davat, Debet, Devet, Sibilçi, Alavgan, Fuk, Karaşavay, Batirez, Cönger, Şırdan, Açemez, Aymuş, Gezoh, Satanay Biyçe, Agunda, Sozuk, Bolat Hımıç, Bödene, Raçıkav, Çüyeldi, Çüyerti, Bora Batır.

Destanlarda Debet'in Yer Tanrıçası ile Gök Tanrısının oğlu olduğu, Satanay Biyçe'nin annesinin ay, babasının güneş olduğu, Örüzmek'in gökten düşen bir kuyruklu yıldızın içinden çıkarak, kurt sütü içerek büyüdüğü, Sosurka'nın granit bir kayadan doğduğu anlatılmaktadır. Olağanüstü şekillerde doğan bu Nart kahramanlarının doğaüstü güçleri vardır. Debet'in kalbi ve kanı ateştir. O ateşin, taşın ve hayvanların dillerini bilir. Satanay Biyçe gelecekte haber verir, istediği insanın şekline girebilir. Sosurka'ya ok işlemez. Karaşavay soğuktan ve ateşten korkmaz. O ve atı Gemuda şekillerini değiştirebilirler (Hacıyeva 1988: 8).

Karaçay-Malkar Nart destanlarında Nartlara demirciliği öğreten, onlara demirden silahlar yapan kahramanın adı Debet'tir. İnanişe göre, gökte parlayan ve kayan yıldızlar Nartların demircisi Debet kızgın demir döverken havaya uçuşan kıvılcımlardır. Karaçay-Malkar Nart destanlarında Debet'in doğumunu anlatan bir başka hikâyede, onun annesinin adının *Akbiyçe* olduğu, babasının ise gökten inip Akbiyçe'yi hamile bırakan bir melek olduğu rivayet edilir.

Destanlarda Debet'ten *Salımcı ulu Devet-Batır* (Melek Oğlu Devet-Batır) adıyla da bahsedilir (Nartı 1994: 71).

Karaçay-Malkar Nart destanlarında Debet'in kendisi gibi atı da olağanüstü özelliklere sahiptir. Destanlarda anlatıldığına göre Debet'in atı Kafkas Dağlarının üzerinden bir sıçrayışta aşar. Dağlar onun karnının altında küçük tepeler gibi kalırlar. Irmaklara, göllere, denizlere ulaştığında, Debet'in atının bir burnundan çıkan dondurucu rüzgâr ırmağı ya da denizi dondurup, Debet'in geçebileceği bir köprü oluşturur. Diğer burun deliği ise sıcak, yakıcı dumanlar çıkartıp buzları eritir, yağmur yağdırır, yaz mevsimini getirir.

Karaçay-Malkar Nart destanlarında olağanüstü bir biçimde doğarak yeryüzüne gelen Nart kahramanlarından birisi Nartların lideri olarak tanınan Örüzmek ve bir diğeri de onun eşi olan Satanay'dır. Destanlara göre Örüzmek Nartların en akıllısı ve en yaşlısıdır. Bir mesele karşısında iyi düşünen, doğru karar veren, ağır başlı kişiliği ile tanınır.

Destanlarda Örüzmek'in karısı ve Nartların annesinin adı *Satanay Biyçe* olarak geçer. Satanay'ın babası güneş, annesi aydır. Tengiz Teyri (Deniz Tanrısı) Satanay'ı annesi ay'dan çalarak, alıp kaçıtır. Onu bir adaya saklar ve adanın üzerini sis ve dumanlarla kaplar. Satanay'ı Suv Anası (Su Tanrıçası) büyütür ve yetiştirir. Ona Satanay adını da o verir. Henüz küçük bir çocuk iken Tengiz Teyri oynaması için Satanay'a denizden çıkan yakut, elmas, mercan gibi değerli taşlar verdiğinde, Satanay'ın en çok kırmızı mercan (Sata)¹² taşlarıyla oynamayı sevdiğini görerek ona Satanay (Mercan Taşı) adını koyar. Satanay büyüdüğünde o adadan kaçır ve günlerce yol aldıktan sonra bir gün Nartların ülkesine gelir. Satanay burada Örüzmek ile evlenir. Destanlarda anlatıldığına göre Satanay Biyçe Nart kadınlarına yün iğirmeyi, dikiş dikmeyi, ekmek pişirmeyi, boza yapmayı, kumaş dokumayı öğretir. Örüzmek Nartların lideri olsa da her işi önce karısı Satanay Biyçe'ye danışır ve onun fikrini sorar, ondan akıl alır.

Karaçay-Malkar Nart destanlarında olağanüstü bir biçimde doğan Nart kahramanlarından biri de Sosurka ya da Sosuruk adını taşır. Destanlarında Sosurka'nın bir granit taşından doğduğu anlatılır. Karaçay-Malkar dilinde granite *sostar* veya *soslan* adları verilir. Destanlarda Sosurka (ya da Sosuruk) akıllı ve kurnaz bir kişilik olarak karşımıza çıkar. Sosurka beş başlı bir emegen'i (devi) kaba gücüyle değil, akılla yenerek öldürür ve Nartları o devin getirdiği felaketlerden kurtarır. Emegenlerin (devlerin)sahip olduğu ateşi onlardan çalarak Nartlara ateşi getiren de Sosurka'dır.

Nart destanları köklerini Kafkas halklarının yerel kültürlerinden, Orta Asya'dan Kafkaslara kadar yayılan eski Türk boylarının ve Hint-Avrupa

¹² 'Sata' kelimesi Karaçay-Malkar dilinde 'Mercan' anlamına gelir. Sata kelimesine aynı anlamıyla Kaşgarlı Mahmud'un XI. yüzyılda yazdığı Divanü-Lugat-it Türk adlı sözlüğünde de rastlanır.

kökenli İrani kabilelerin kültürlerinden, eski Yunan mitolojisinden ve hatta Ön Asya medeniyetlerinin kültürlerinden alarak büyüüp gelişen, Kafkas halklarının ortak mitolojik destanlarıdır. Karaçay-Malkar Nart destanlarında eski Türk mitolojisinin ve destan geleneğinin izleri açık olarak hissedilmektedir. Karaçay-Malkar Nart destanları birçok yönden Oset ve Adige Nart destanlarını da etkilemiştir.

Karaçay-Malkar Halk Şairleri

Karaçay-Malkar sözlü halk edebiyatında Nart destanlarının yanı sıra kahramanlık destanları ve tarihî destanlar da önemli bir yer tutmaktadır. “Cırçı” adını alan halk şairlerinin söyledikleri “cır” adı verilen bu destanlar Karaçay-Malkar halkının tarihini, toplumsal yapısını, komşu Kafkas halkları ile ilişkilerini, Rusya’ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesini anlatan konularla işlenmiş, Karaçay-Malkar kültürüne ışık tutan sözlü edebiyat ürünleridir. “Avcı Biynöger” destanı Karaçay-Malkar sözlü edebiyatının en eski örnekleri arasında yer almaktadır. “Batır Karça” destanında Karaçay beyi Karça’nın Kabardey prenslerine karşı giriştiği mücadele anlatılır. Karaçay-Malkar halk edebiyatında Kabardey prenslerinin kahramanlıklarını anlatan destanlara da rastlanır. Bu destanların Kabardey halk edebiyatında yer almamasına karşılık Karaçay-Malkar halk edebiyatında çok zengin bir yere sahip olması ilginçtir. Karaçay-Malkar halkı bu destanlarda sözü geçen kahramanları o kadar benimsemiştir ki, “Açemez” ve “Cansoh” gibi tarihte yaşamış Kabardey destan kahramanlarını artık Karaçay-Malkarlı olarak kabul etmektedir. Tarihî destanlar arasında Karaçaylıların Rusya’ya karşı verdikleri hürriyet mücadelesini anlatan destanlar da yer alır. 1828 yılında General Emanuel komutasındaki Rus ordusuna karşı Hasavka vadisinde yapılan savaşı anlatan “Hasavka” destanı ile bu savaşta şehit olan Karaçaylı delikanlı Umar’ın destanı Karaçay-Rus savaşlarının iki canlı örneğidir (Curtubaylanı 1993: 129-135).

Sözlü edebiyat ürünlerinin halk arasında doğup yayılmasında *cırçı* adı verilen (destan şairlerinin) büyük rolü olmuştur. Karaçay-Malkar destanlarının büyük bir bölümünün şairleri halk tarafından unutulmuş, eserleri anonimleşmiş, yüzyıllar boyunca halk arasında ağızdan ağza, kulaktan kulağa nakledilirken değişmiş, gelişmiştir.

Karaçay-Malkar halk şairleri içinde eserleri unutulmadan günümüze kadar ulaşabilen en eski halk şairlerinden biri 17. yüzyılda yaşayan Kara Mussa’dır. Malkar beylerinden Aydabol oğlu Artutay’ın *cırçısı* (destan şairi) olan Kara Mussa aynı zamanda Artutay’ın danışmanı idi. Onun Malkar beyi Artutay ile Gürcü kralı Teymuraz’ı öven destanları halk arasında yaşatılarak günümüze gelmiştir (Tavkul 1998: 310).

18. yüzyılda, 1695-1798 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Zantuvdu Karaçay-Malkar halk şairleri arasında önemli bir yere sahiptir. Kabardey prensi Kaytuk oğlu Aslanbek'in Kafkasya'da hâkimiyet kurduğu bir dönemde yaşayan Zantuvdu'nun Kaytuk oğlu Aslanbek'i anlatan destanı halk arasında yayılarak anonimleşmiştir.

Karaçay-Malkar halk şairlerinin 19. yüzyılda yaşamış büyük ustası Kasbot, Karaçay'ın Koçhar soyuna mensup fakir bir ailenin oğlu olarak 1834 yılında Karaçay köylerinden Uçkulan'da dünyaya geldi. Kardeşlerin en büyüğü olan Kasbot on yaşında iken zengin ailelerin yanında çobanlık yapmaya başladı. Gençlik yıllarında Kasbot Karaçay'ın dışında Kabardey'de, Malkar'da ve Gürcü-Svanlar'da çobanlık yaparak geçimini sağladı. Bu arada Adige ve Gürcü-Svan dillerini de öğrendi.

Hayatı büyük sıkıntılar içinde geçen Kasbot Koçhar gençlik yıllarında yazdığı şiirlerinde zor yaşantısını dile getirdi. Bu sırada Karaçay-Malkar'da sosyal tabakalar arasındaki eşitsizlikler, zengin aileler ile fakir halk tabakası arasındaki çekişmeler de Kasbot'un yazdığı şiirlerin konuları arasında yer aldı. Kasbot yaşadığı dönemde halkının büyük acılarına da tanık oldu ve destan türündeki eserlerinde bunları dile getirerek yaşanan olayları ölümsüzleştirdi.

Koçhar oğlu Kasbot 24 Aralık 1940'ta Karaçay'ın Kart Curt köyünde hayata gözlerini yumdu. Doğduğu köy olan Uçkulan'da toprağa verilen Kasbot Koçhar 106 yıllık ömründe Karaçay-Malkar halk edebiyatına sayısız eserler kazandırdı.

Koçhar oğlu Kasbot

Kasbot'un destan tarzında söylediği şiirleri kısa süre içinde halk arasında yayılarak Karaçay-Malkar halk edebiyatı ürünleri arasında yerini almıştır. Günümüzde 19. yüzyıla ait Karaçay-Malkar kahramanlık destanları arasında sayılan Barak, Candar, Kanamat, Gapalav gibi destanların asıl şairi Kasbot olduğu halde, bunlar artık Karaçay-Malkar halk edebiyatının destanları sayılmakta ve halk arasında değişikliklere uğrayan pek çok varyantları yaşamaktadır. Karaçay-Malkar halk şairlerinin büyük ustası sayılan Kasbot Koçhar Karaçay-Malkar halk edebiyatında hak ettiği değerli merteye kazanmıştır.

19. yüzyılda Karaçay-Malkar edebiyatının temelini atan en büyük halk şairi Kâzım Meçi'dir. 1859 yılında Kafkasya'da, Karaçay-Malkar bölgesinin Holam-Bızıngı vadisindeki dağ köylerinden Şıki'da doğan Kâzım, Malkarluların Meçi soyuna mensup Bekki adında fakir bir babanın oğludur. Annesi Karaçay-Malkarluların Appo soyundandır. Küçük yaşlardan itibaren medrese tahsili gören Kâzım Arap, Fars ve Türk edebiyatı ile erken yaşlarda tanışmış, daha sonraki yıllarda Karaçay-Malkar dilinde verdiği eserlerinde bu etkileşimin izlerini yansıtmıştır.

Meçi oğlu Kazım

Bir ayağı sakat olan Kâzım'ı babası Bekki, bir sanat öğrenip hayatını kurtarması için köyün demircisine çırak olarak vermiş, Kâzım burada öğrendiği demircilik işiyle ömür boyu kendini geçindirmiştir.

Kâzım'ın çocukluk yıllarında Bızıngı'ya Dağıstan'ın Kumuk bölgesinden gelerek bir medrese açan ve çocuklara Arapça din eğitimi veren Kumuklu bir hocanın Kâzım'ın ilk edebiyat bilgilerini öğrenmesinde büyük etkisi olmuştur.

Kumuklu hocadan sonra Kâzım'ın dünya görüşünü şekillendiren, ufkunu genişleten ikinci şahsiyet Bızıngı köyünün imamı Çöpellev olmuştur. Malkarlıların Bözü soyundan olan İmam Çöpellev Osetya bölgesindeki Vladi-Kavkaz şehrinde Rusça eğitim görmüş, ilim sahibi bir din adamıdır. Çöpellev'in o devirde zengin sayılacak bir özel kütüphanesi vardır. Kâzım burada Nevaî, Fuzulî ve Firdevsî'nin kitaplarını okuma şansını elde eder. El-Birunî, Farabî ve İbn-i Sina gibi filozofların ve bilim adamlarının eserlerinden faydalanır.

Okuduğu eserlerin etkisi altında kalan Kâzım 1891 yılında "Tahir ile Zühre"yi kendisine göre yorumlayarak Karaçay-Malkar dilinde yazar.

Hz. Muhammed'in Mirac'ını anlatan bir şiiri olan Kâzım'ın ayrıca dinî konularda yazılmış, cenneti ve cehennemi tasvir eden, insanları iyiliğe çağıran pek çok eseri vardır. Kâzım'ın "Aldanmayın ahir zaman dünyaya" adlı eseri kısa zamanda bütün Karaçay-Malkar halkı arasında yayılmış, Türkiye'ye göç eden Karaçay-Malkarlılar tarafından da günümüze kadar unutulmadan gelmiştir.

Eserlerinde sosyal konulara ağırlık veren Kâzım Meçi, Karaçay-Malkar toplumsal yapısının en olumsuz yanı olan prens-asilzâde-köle çatışmalarına dikkati çekmiş, zenginlerle fakirler arasındaki eşitsizlikleri şiirlerine konu almıştır. 1907 yılında Kâzım "Caralı Cugutur" (Yaralı Dağ Keçisi) adlı şiirini kaleme alır. Sekiz bölümden meydana gelen bu şiirde Kâzım yaralı bir dağ keçisini anlatırken aslında Kafkasya'da prens ve soylular tabakasının, zengin toprak sahiplerinin zulmü altında ezilen fakir halkın çilesini dile getirmektedir. 1944 yılında Kâzım 85 yaşında iken, rejim aleyhtarlığı ve vatan hainliği ile suçlanan bütün Karaçay-Malkar halkıyla birlikte hayvan vagonlarına yüklenerek Orta Asya'ya sürgüne gönderilir. 1945 yılında, Kafkasya'ya kavuşmadan sürgünde ölen Meçi oğlu Kâzım Kazakistan'ın Taldı Kurgan bölgesinde ata yurdundan uzakta toprağa verilir. Ölümünden 54 yıl sonra 1999 yılında Kâzım Meçi'nin mezarı Kazakistan'dan Kafkasya'ya nakledilir ve ata yurduna kavuşur. Kâzım bugün Kabardin-Balkar cumhuriyetinin başkenti Nalçık şehrinde kendi adının verildiği bir parktaki mezarında yatmaktadır (Tavkul 2000b: 41).

Karaçay-Malkar halk edebiyatının hiciv ustası olarak tanınan ve halkın "*Kalay oğlu Appa*" adıyla bildiği Appa 1864 yılında Karaçay köylerinden Uçkulan'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Zekeriya olan Appa, Karaçay soylarından Canıbekler'e mensup Kala-Geriy'in oğludur.

Appa Canıbek, Karaçay-Malkar halk şairleri içinde "gezgin halk ozanı" örneğinin bir temsilcisidir. Hayatı Kafkas dağlarının vadileri arasında, at sırtında geçen Appa, ömrünü bir gezgin olarak tüketmiştir. Karaçay-Malkar halkının büyük konukseverliği sayesinde Appa bir köyden diğer köye, bir yayladan diğer yaylaya misafir olarak çalışmadan yaşamış, gezdiği yerlerde karşılaştığı olumsuzlukları, gördüğü aksi, cimri, zalim insanları şiirlerinde hicvederek, fakir halk tabakasının sevgisini kazanırken, zengin ve güçlülerin de öfkesini üzerine çekmiştir.

Canibek Oğlu Appa

Gezgin halk ozanı olma özelliğinin dışında, Appa'nın halk tiyatrosu aktörü ve kukla sanatçısı olma özellikleri de vardır. Hicvedeceği kişilerin kuklalarını hazırlayan Appa, şiirlerini söylerken bunları kullanır.

1905 yılında Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden bir grup Karaçaylı ile İstanbul'a gelen Appa burada halk sanatçısı meddahları görür ve onlardan etkilenir. Kafkasya'dan uzakta, Anadolu'da yaşayamayacağını anlayan Appa, Kafkasya'ya geri döndüğünde hicivlerinde meddahlığı da kullanır (Tavkul 2000c: 58).

Appa Canibek 1934 yılında öldüğünde gezgin halk ozanının hiciv dolu şiirleri artık bütün Karaçay-Malkar halkına mal olmuştur. Yaşadığı sürece gururundan ve şerefinden taviz vermeyen Appa halkın gönlünde taht kurmuştur.

Karaçay-Malkar halk şairlerinin sonuncusu Semen oğlu Sımayıl'dır. Kafkasların Karaçay bölgesinde, Semen soyuna mensup bir ailenin oğlu olan Sımayıl 1891 yılında Kuban ırmağının yukarı taraflarında yer alan Uçkulan köyünde dünyaya geldi. Babası ve dedesi Kâbe'de hac'da iken ölen Sımayıl, küçük yaşlardan itibaren din eğitimi aldı ve Arapça öğrendi.

Karaçay-Malkar halkının kültürüne ve folkloruna büyük ilgi duyan Semen Oğlu Sımayıl söylediği şiirlerle çevresinin beğenisini toplamaya başladı. 1936 yılında Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti Erivan'da "David Sasun" adlı Ermeni destanının 1000. Yıl kutlamaları çerçevesinde düzenlenen Sovyetler Birliği Halk Ozanları yarışmasında birincilik ödülünü alan Semen Oğlu Sımayıl bu tarihten sonra da, 1940 yılına kadar Sovyetler Birliği'nde halk şairlerine verilen pek çok ödülü kazandı. Ancak bu tarihten itibaren Semen Oğlu Sımayıl yazdıkları ve söyledikleriyle Sovyet rejimine

ters düşmeye başladı. 2 Kasım 1943 yılında rejim aleyhtarlığı ve vatan hainliği ile suçlanarak Kafkasya'dan Orta Asya ve Sibiryaya sürgüne gönderilen bütün Karaçay halkı ile birlikte Semen Oğlu Sımayıl da ata yurdundan sürüldü. Sürgün yıllarında Sovyetler Birliği idarecileri Semen Oğlu Sımayıl'ın adını ve yazdıklarını unutturma kampanyasına giriştiler. Semen Oğlu Sımayıl'ın şarkıları ve besteleri anonim eserlermiş gibi gösterilerek, bu eserlerden onun adı silindi. Fakat Sovyetler Birliği 1990'ların başında dağıldıktan sonra Karaçay-Malkar halkının aydınları ve bilim adamları Semen Oğlu Sımayıl'a sahip çıktılar. Karaçay-Malkar halkının "Cırçı Sımayıl" (Ozan Sımayıl) adını verdiği Sımayıl'ın yazdığı eserler yeniden bulunarak kitap haline getirildi. Şiir ve şarkılarında Kafkasyaya'ya, atayurdu Karaçaya'ya büyük bir sevgi ile bağlı olduğu hissedilen Semen Oğlu Sımayıl 1981 yılında hayata gözlerini yumdu (Tavkul 2000d: 48).

Başhüyük köyünden bir Karaçaylı Halime Akbay

Karaçay-Malkar Halkının Anadolu'ya Göçleri

Kesintisiz 270 yıl süren Rus-Kafkas savaşlarının bitmesiyle Kafkasyalıların büyük bölümü Rusya tarafından Osmanlı Devleti topraklarına sürüldüler. 1859 yılında başlayan bu sürgün hareketinden Dağıstanlılar, Çeçenler ve Osetler kısmen etkilenirken, 1863-1864 yıllarında yoğunluk kazanan sürgünde en büyük kayba uğrayanlar ise, nüfuslarının büyük kısmı Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda bırakılan Adigeler, Ubıhlar ve Abhazlardı.

Elbruz Dağı'nın çevresindeki sarp dağlarda, derin vadilerde yaşamakta olan Karaçay-Malkarlılar, dağlarının yüksek kesimlerine sığınarak bu sürgün hareketinden kurtuldular.

Karaçaylıların Kafkas Dağları'ndaki sarp yurtlarından çıkarak Rusya'nın hâkimiyetindeki topraklara saldırmalarını önlemek için, Ruslar Kuban Irmağı'nın dağlardan ovalara açıldığı noktalara savunma kaleleri inşa ettiler. Böylece, *Abrek* adı verilen Karaçay savaşçılarının Kafkas Dağları'ndan çıkmalarını engellediler.

1864 yılında Karaçay-Malkar halkını idari açıdan ikiye bölen Ruslar, Karaçaylıları Kuban Eyaleti'ne bağlarlarken, Malkarlıları da Terek Eyaleti'nin idaresi altına aldılar.

Karaçaylıların da diğer Kafkasya Halkları gibi Osmanlı Devleti'ne göç etmelerini isteyen Rusya'ya karşı Karaçay halkı tekrar ayaklandı. Bu isyan 1873 yılında güçlükle bastırıldı.

Baskılara dayanamayan Karaçay halkının bir bölümü 1885-1886 yıllarında Osmanlı Devleti topraklarına göç etmek zorunda kaldı. Bu muhacirler Anadolu'da Tokat, Sivas, Kayseri, Afyon, Yalova gibi bölgelere yerleştirildiler.

1883 yılında Karaçaylıların bir kısmı Osmanlı Devleti topraklarına göç etmek amacıyla *Kart Curt* köyünden yola çıktılar. Bunlar *Kart Curt*'taki bütün mal ve topraklarını da satmışlardı. Ancak bu grup çeşitli sebeplerden dolayı Osmanlı topraklarına göçü gerçekleştirmedi. Bütün topraklarını sattıkları için *Kart Curt*'a da dönemiyorlardı. Bunun üzerine *Cögetey* Irmağı kıyılarında tekrar yerleşip Kafkasya'da kalmaya karar verdiler ve *Cögetey* adlı köyün temelini attılar. 1883-1886 yılları arasında Karaçaylılar *Cögetey*'e yerleşmeye başladılar. Köy özdenler ve kullar olarak iki büyük mahalleden oluşuyordu. Köyün kuruluşu on-on beş yılda tamamlandı (Karaçayevtsı 1978: 147). *Cögetey*'de yaklaşık iki bin Karaçaylı yaşıyordu (Tekeyev 1987: 92).

XIX. yüzyıl sonlarında topraksız aileler Karaçay nüfusunun % 14'ünü oluşturuyordu. Yeni kurulan köylerde bu oran % 30 civarındaydı. Karaçay topraklarının % 43'ünü elinde bulunduran Kırımşavhal, Duda, Karabaş, Karamırza gibi bey ailelerinin topraklarını kiralayan köylüler, onlara yılda 800 bin ruble kazandırıyorlardı. Rublenin o zamanki değerine göre bir koyunun fiyatı iki ruble kadardı.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Karaçay-Malkar'da sosyal tabakalar arasında ekonomik farklılık korkunç boyutlara ulaşmıştı. Karaçay-Malkar'daki sınıf çatışmalarının ve ekonomik yönden eşitsizliğin meydana getirdiği huzursuzluk yüzünden bir kısım topraksız köylüler ve Ruslara karşı olan zenginler 1886 yılında Osmanlı Devleti topraklarına göç ettiler. Bunu 1905 yılındaki ikinci Karaçay göçü izledi.

1.500 kişilik bir Karaçay muhacir grubu 1885 yılında Osmanlı Devleti'nin Rostov şehrindeki şehbenderi (konsolosu) vasıtasıyla Osmanlı Devleti Dâhiliye Nezareti'ne başvurarak Anadolu'ya göç etmek arzusunda olduklarını bildirirler.

Osmanlı Devleti'ne göç etmek niyetiyle hazırlanarak Rostov şehrinde toplanan Karaçaylıların durumları ile ilgili olarak Muhâcirîn İdâre-i Umûmiyesi (Göçmenler Genel Müdürlüğü), İçişleri Bakanlığı'na 24 Cemaziyelevvel 1302 (11 Mart 1885) tarihli bir yazı yazar ve kısaca şunları dile getirir:

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine (İçişleri Bakanlığı Yüksek Makamına)

Ma'rûz-ı çâkerleridir ki (Kulunuzun dileğidir ki),

Bin beş yüz nüfustan mürekkebe (oluşan) *Karaçay Çerkes familyasının* (ailesinin) *Adana vilayetine hicret* (göç etmek) *arzusuyla Rostov'da bulduklarından bahisle Rostov şehbendirliği* (konsolosluğu) *vekâletinden mevrûd* (gelen) *telgrafta ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen tezkereye göre Kafkasya muhacirlerinin uzak bölgelere ve karaya çıkarılmadan aktarma suretiyle sevk edilmeleri hususunda buyurulacak kararınızın bildirilmesi beklenmektedir.*

24 Cemaziyelevvel 302 ve 27 Şubat 300

Bende Rıza

Bu yazışmalar 1885 yılı Mart ayı boyunca devam eder. Bu sırada Osmanlı Devleti'ne göç etmek niyetiyle hazırlanarak Rostov şehrinde toplanan Karaçaylıların dayanma güçleri de azalmaktadır. Sonunda Karaçay muhacirlerinin temsilcileri Osmanlı Devleti Sadrazamlık (Başbakanlık) makamına bir dilekçe yazarak durumlarını anlatmaya ve göç etmelerine izin verilmesini talep etmeye karar verirler. 15 Mayıs 1885 tarihinde gönderdikleri telgraf İstanbul'a ulaşır ve işleme konulur. Günümüze kadar ulaşan bu belge arşivlerdeki yerini alır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Yıldız Bölümü, Sadaret Resmî Maruzatı, 19 Şaban 1302 (3 Haziran 1885) tarihli, 770 / 2669 no'lu bu belgede şunlar yazmaktadır:

Rostov,
Cânib-i Sadâret-i Uzmâya (Sadrazamlık Makamına),

Kulları Kafkasya'da mütemekkin (yerleşik) Karaçay ahalisi olup din ve devletimize iltica etmek arzusuyla mâmelekemizi (mal varlığımızı) büsbütün fûruht ederek (satarak) pasaportlarımızı ahzetmiş (almış) isek de Deraliyyece hicrete (göç etmeye) komisyonca müsaade olunmadığından bahisle Rostov şehbenderi (konsolosu) hicretimize mümanaat etmektedir (engel olmaktadır) ve bizler ise hayvanat ve arazi gibi mâişetimize mucib olan her bir eşyamızı fûruht ederek sokaklarda kalmış olduğumuzdan lutfen hicretimize ruhsat verilmesi Allah ve Peygamberimiz aşkına istidâ ve istirham eyleriz.

15 Mayıs 1885 (30 Receb 1302)

Vekil-i ahâlî-i Karaçay

Ümerâdan Tambiyev

Ümerâdan Hacı Zekeriya Abayev

1886 yılında Osmanlı Devleti topraklarına gelen ilk Karaçay muhacir kafilesi Tokat ve Eskişehir bölgelerinde kurulan köylerde iskân edilirler. Bu köyler Tokat iline bağlı *Arpacı Karaçay* ve *Çilehane* köyleri ile Eskişehir iline bağlı *Yazılıkaya* ve *Akhisar* köyleridir.

Kafkasya'da kalan Karaçay halkı bu muhacirlere, gemilerle İstanbul'a gittikleri için 'Stampulçula' (İstanbul yolcuları) adını verirler. Halkın yüreğinde derin acılar bırakan bu göç hareketi halk arasında çeşitli ağıtların ve destanların doğmasına yol açar.

Bunlardan birinde Karaçaylılar ata yurtlarını terk etmek zorunda kalan kardeşlerinin ardından şu ağıtı yakarlar: (Goçiyalanı 1969: 62)

Karaçay-Malkar Türkçesi

Türkiye Türkçesi

*Stampulçula Stampulga ketdile
Mında kalganlaga ne kıyınıklı cetdile
Ol künlede bizge bolur bolgandı
Ak betleden kızıl nürle ongandı
Bizni elibiz kolan hudiyleden tolgandı
Ol künle maşharlamı künüdü
Allay koturbaşnı ceti cahanim üyüdü
Cılav boldu Teberdini ulla toyları
Mangıray kaldı Gata kıyınlını
Buv Ölgende koyları
Teberdide kibik kara kozu soymayla*

*İstanbul yolcuları İstanbul'a gittiler
Burada kalanlara ne felâketler geldiler
O günlerde bize olacaklar oldu
Beyaz yüzlerden kızıl nurlar soldu
Bizim köyümüz alacalı cinlerle doldu
O günler mahşer günleridir
Öyle tek başına kalanın yedi cehennem evidir
Hüzün oldu Teberdi'nin büyük düğünleri
Meleyerek kaldı zavallı Gata'nın
Buv Ölgen vadisinde koyunları
Teberdi'deki gibi kara kuzu kesmiyorlar*

Para almayın üy salkınlağa koymayla
Kemele kelelle bizni allıbizga çabhanlay
Biz carlıla Stampuldan kalmay keterek
Burun kibik Teberdini tabhanlay
Oy igi sağan Teberdi kobannı tabared
Sıylı Şamda ötmek bla aşarga
Carathan Allahdan buyruk tabared
Burun kibik tik künnümde
Ceti el bolub çaşarga
Oy anam, anam eki eşiging şav bolsun
Teberdi özeni şaytan avmaz tav bolsun
Mingenibiz keme bla maşına
Biz barabız muhacirleri aşıra
Oy Zulihatım, Zulihat
Cılay kaldı Baraknı kızı Anisat
Oy anam, anam, seni eki eşiging kurugand
Meni atam, izlegeningi tabhansa
İçingden çıkgan eki balangı
Gâvur koluna cuvuk cetmegen adamlaga
athansa
Oy anam, anam seni eki eşiging şav
bolgandı
Cılay-cılay ol aruv sanlarım kuruyıla
Artımda kalgan carlı eki egeçim
Oramlada it küçükleça uluyıla
Oy meni atamı eski üyünü eşikleri Kobanga
açılıb
Kızdan aybat çaşlarınğ baralla cılab-cılab
Atçabhanı enişge çaçılıb

Para almadan evlerinin gölgesinde oturtmuyorlar
 Gemiler geliyorlar bizim önümüze koşar gibi
 Biz zavallılar İstanbul'da kalmaz giderdik
 Eskisi gibi Teberdi'yi bulunca
 Ah, keşke Teberdi Irmağı'nı bulurdu
 Kutsal Şam'da ekmekle yemek için
 Yaratan Allah'tan buyruk alırdı
 Eskisi gibi dağ yamacında
 Yedi köy olup yaşamak için
 Oy anam, anam senin iki kapın yok olsun
 Teberdi vadisi şeytanın geçemeyeceği dağ olsun
 Bindiğimiz gemi ile tren
 Biz gidiyoruz muhacirleri uğurlamaya
 Oy Zulihatım, Zulihat
 Ağlayarak kaldı Barak'ın kızı Anisat
 Oy anam, anam, senin iki kapın kurumuş
 Benim babam, aradığını bulmuşsun
 İçinden çıkan iki yavrunu
 Gâvur eline akrabın olmayan adamlara
 atmışsın
 Oy anam, anam senin iki kapın yok olmuş
 Ağlaya ağlaya o güzel vücudum kuruyor
 Arkamda kalan zavallı iki kız kardeşim
 Sokaklarda köpek yavrusu gibi uluyor
 Babamın eski evinin kapıları Kuban Irmağı'na
 açılırdı
 Kızdan gösterişli delikanlıların gidiyorlar
 ağlayarak
 Atçabhan'dan¹³ aşağı doğru dağılıp

1891 yılında "Transsibirya" demiryolunun inşasına başlayan Rusya 1904 yılında bu demiryolunun büyük kısmını bitirmiş ve Uzakdoğu'da Çin ve Japonya'ya karşı bir nüfuz elde etmişti. Bu arada, 1894-1895 yıllarındaki savaşta Japonya'ya yenilen Çin hükûmeti, Port-Artur limanını Japonya'ya bıraktı. Bu bölgeyi Rusya'ya katmayı planlayan Çar hükûmeti Port-Artur'u işgal ederek Çin denizine ayakbastı. Rus ilerleyişini durdurmak isteyen Japonya 1902 yılında İngiltere ile bir ittifak kurdu. Rusların geri çekilmeyi reddetmeleri üzerine Japonya 1904 yı-

¹³ Atçabhan: Teberdi ve Kuban ırmaklarının birleştiği noktanın biraz aşağısında, bugünkü Karaçayevsk şehrinin kurulduğu yerde, eskiden at yarışlarının yapıldığı küçük düzlük.

ında Rusya'ya savaş ilân etti. Japonlar karşısında ağır bir yenilgiye uğrayan Rusya 3 Ocak 1905'te Port-Artur kalesini kaybetti ve Japonlar Rus ordusunun 30 bin askerini esir aldılar. Bu sırada Rusya'daki iç karışıklıklar ve sosyalist mitingleri Çar hükümetini bir an evvel savaşı bitirmeye zorluyordu. Bunun sonucunda, 23 Ağustos 1905 tarihinde Rusya ile Japonya arasında barış imzalandı. Bu savaşta Rusya'nın kaybı ölü, yaralı ve esir olarak 400 bin kişiydi (Kurat 1993: 371).

Ruslar bu savaşta ordularını takviye edebilmek için Kafkasya halklarından da zorla asker topladılar. Rus ordusunda Japon savaşına götürülen Karaçay-Malkar delikanlıları, ata yurtlarından binlerce kilometre uzakta, kendilerini hiç ilgilendirmeyen bir savaşta kanlarını döktüler.

Bu olay ve Rusya'da yaşanmakta olan siyasi ve toplumsal huzursuzluklar Karaçaylıların bir bölümünde Osmanlı Devleti'ne göç etme isteği doğurdu.

Osmanlı Devleti'ne göç etme fikrinin doğmasında Karaçay-Malkar halkının içinden çıkıp kutsal topraklara hac vazifesini yerine getirmek üzere yola çıkan ve dönüşlerinde gördüklerini halka anlatarak onlarda 'İslam Topraklarında Yaşama' hayalini uyandıran hacıların büyük rolü olmuştu. XIX. yüzyıl sonlarında hacca gidip dönerken İstanbul'dan geçen ve Osmanlı Devleti'nin ihtişamını gören Baykullardan Başçı Hacı, Bolurlardan İshak ve Golalardan Osman Hacı adlarında Karaçaylı üç hacı, Kafkasya'ya dönüşlerinde gördüklerini Karaçaylılara anlatarak, onların arasında göç fikrinin doğmasına vesile olmuşlardı (Bağcı 2003: 17).

Bu arada XX. yüzyılın hemen başlarında Karaçay'dan İslam hukuku tahsil etmek üzere İstanbul'a gelen Kurgakların Ramazan Efendi adlı Karaçaylı bir hoca da burada devlet yetkilileri ile görüşerek Karaçay halkının Kafkasya'dan göç etmesi konusunda olumlu bir cevap almıştı

1905 yılında Rusya'da meydana gelen ihtilal hadisesiyle birlikte Rus hükümeti Karaçaylıların Osmanlı Devleti'ne göç etmelerine izin verdi. Teberdi yöresi halkını göçe hazırlayanlar Silpagarlardan Avbekir, Kurgaklardan Ramazan Efendi ve Golalardan Osman Hacı iken Duvut ve Cazlık köylerinin göç rehberliğini Karabaşlardan Tuvgan Biy üstlenmişti.

Kasım ayında Karaçay'dan yola çıkan göç kabileleri günlerce süren yolculuktan sonra, önce Rus Kazaklarının yerleşim yeri olan *Nevinka* adlı stanista'ya (tren istasyonuna) geldiler. Burada bir süre kamp kuran Karaçay göçmenleri, kendilerine tahsis edilen yük treninin vagonlarına doldurularak Karadeniz kıyısındaki *Novorossiyski* adlı Rus limanına ulaştılar. Kış soğuklarının düştüğü günlerde Karaçay muhacirleri Karadeniz sahillerine perişan bir şekilde dağılıp, keçe ve yamçılardan yaptıkları derme çatma sığınakların altında kendilerini İstanbul'a götürecek gemilerin gelmesini beklediler. Bu sırada baş gösteren tifo-karahumma gibi hastalıklar Karaçaylıların çoğunu İstanbul'u göremeden bu dünyadan ayırdı. Ama onlar yine de umutla çıktıkları bu sonu belirsiz yolculukta, Karadeniz kıyılarında kendilerini götürecek gemileri beklerken şöyle ağıtlar yakıyorlardı:

<i>İnşallah biz İstampulga keterbiz</i>	İnşallah biz İstanbul'a gideriz
<i>İnşallah Kara tengizden öterbiz</i>	İnşallah Karadeniz'den geçeriz
<i>Biz İstampul'da zemzem kuyarbiz kumganga</i>	Biz İstanbul'da zemzem koyarız ibriğe
<i>Biz İstampul'da tüye soyarbiz kurmanga</i>	Biz İstanbul'da deve keseriz kurbanlığa
***	***

1905 yılı sonlarında Novorossiyski limanından kiralanan iki gemiye bindirilen Karaçaylılar ata yurtlarından koparılarak İstanbul'a doğru yola çıkarıldılar. 368 aile ve 3.479 kişiden oluşan ilk kabile İstanbul'a vardıkdan sonra, 1906 yılının baharında Ramazan Efendi'nin önderlik ettiği 300 ailelik ikinci kabile onları takip etti (Tabakcı 2009: 79).

Kabileler İstanbul'da buluştuktan sonra 1906 yılı başlarında trenle İstanbul'dan Konya'ya sevk edilen Karaçaylılar bir müddet muhacir kamplarında yaşadılar. Karaçaylıların büyük bölümü Konya'da kalırken bir bölümü Afyon'a, bir bölümü de Ankara'ya geldiler. Ankara'ya gelenlerin küçük bir kısmı burada yerleşirken, kafilenin diğer bölümü Eskişehir'e hareket edip oralarda yerleştiler.

Anadolu topraklarına gelen 400 hane Karaçay-Malkar muhacirinden 212 hanesinin ilk etapta Konya'nın Sarayönü ilçesinin (o zamanlar köy idi) yakınlarındaki Başhüyük mevkiine yerleştirilmesi planlanır. Bir süre sonra buraya 46 hane daha muhacir katılır. Osmanlı Devleti Karaçay-Malkar muhacirlerine mesken inşa etmenin yanısıra her haneye çiftçilik yapabilmeleri için bir çift hayvan ve arazi de tahsis eder (Temizkan 2007: 98).

Osmanlı Arşivleri'ndeki bazı belgelerde Karaçaylıların iskânları ile ilgili malumat yer almaktadır.

Söz gelimi:

- 29 Şaban 1324 hicri /18 Ekim 1906 miladi tarihli bir belgede Karaçay muhacirlerinin Konya'da yerleştirilmeleri konusu yer almaktadır. Bunlar günümüzdeki Başhüyük köyüne yerleştirilen Karaçaylılardır.
- 12 Ramazan 1324 / 30 Ekim 1906 tarihli bir başka belgede ise Konya'da gösterilen yeri kabul etmeyerek Afyon'a yerleşmek isteyen Karaçaylılardan söz edilmektedir. Bunlar da günümüzdeki Kilisa (Gökçeyayla) köyüne yerleşen Karaçaylılardır.
- 20 Şevval 1324 / 7 Aralık 1906 tarihli bir belgede de Eskişehir Yakapınar köyüne yerleştirilen Karaçaylılar için inşa edilen evlerin açılıp dağıtılması ile ilgili bilgiler mevcuttur.
- 21 Cemaziyelevvel 1325 / 2 Temmuz 1907 tarihli bir belge Bolvadin kazasına yerleştirilen Karaçaylıların iskân masraflarının karşılanmasına dairdir.
- 21 Şaban 1327 / 7 Eylül 1909 tarihli bir belge Eskişehir-Çifteler'e yerleşmek isteyen Karaçay muhacirlerine yapılacak uygulamadan söz etmektedir. Bunlar günümüzde Belpınar köyünde yaşayan Karaçaylılardır.

1885-1886 yıllarında göç eden ilk kabile ise Tokat, Kayseri-Pınarbaşı, Eskişehir ve Afyon illerinde iskân edilmişlerdi.

Günümüzde Türkiye'deki Karaçay-Malkar köyleri şunlardır:

İli	İlçesi	Köyün Adı
Afyon	İscehisar	Doğlat
Ankara	Gölbaşı	Yağlıpınar
Eskişehir	Han	Gökçeyayla (Kilisa)
Eskişehir	Han	Akhisar
Eskişehir	Han	Yazılıkaya
Eskişehir	Çifteler	Belpınar
Eskişehir	Sivrihisar	Ertuğrul (Yakapınar)
Kayseri	Pınarbaşı	Eğrisöğüt
Konya	Sarayönü	Başhüyük
Sivas	Yıldızeli	Emirler
Tokat	Reşadiye	Çilehane
Tokat	Sulusaray	Arpacı Karaçay

Yukarıdaki köylerden başka Yalova Çiftlikköy'de, Konya Ereğli'de, Eskişehir'in Çifteler ve Mahmudiye ilçelerinde, Tokat Turhal'da, Afyon Bolvadin'de, Ankara, İstanbul, İzmir, Eskişehir, Konya, Afyon, Tokat, Kayseri, Sivas il merkezlerinde de Karaçay-Malkarlılar yaşamaktadır.

Karaçay-Malkar geleneklerinde misafir karşılama

III. KARAÇAY-MALKAR HALK MÜZİĞİNİN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

János SIPOS

Bu bölümde, Karaçay-Malkar halk müziğinin ilk analitik incelemesini okuyabilirsiniz. Söz konusu halk müziğinin çok çeşitli dünyasında tipik olanları bireyselden ayırıp, ezgilerin farklı boydaki gruplarını tanıtip aralarındaki müziksel bağlantılarını göz önünden geçireceğiz.

Sınıflandırma boyunca yalnız müziksel bakış açısından değerlendirmeler yaptım ve böylece dans ezgileri, eski dini şarkılar, güncel İslam ezgileri, Kafkasya'daki Karaçay-Malkarlılar ve Türkiye'deki akrabalarının müzik türleri yan yana koyuldu hatta örnek olarak birkaç Türk ve Kumuk ezgisini de ekledim.

Ezgileri ortak karar sesine aktardım, sonra başlıca şekilsel özelliklerine dayanarak onları müzik sınıflarına ayırdım. Örneğin motiflerden oluşan ezgiler, bir veya iki kısa kesitten ibaret olanlar yada dört kesitli ezgileri ayrı-ayrı sınıflara ayırdım (sınıflandımayı daha sonra detaylı tanıtacağım). Sınıflar içindeki ezgi grupları kalış seslerine göre düzenlenmiştir, gruptaki ezgiler ise ilk kesitlerinin yüksekliğine göre düzenlendi.

Karaçay ezgilerinin çoğunun sınıflandırmasını seyirlerinin benzer olması büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır, böylece ezgi grupları içerisinde kalış seslerine dayanan düzen, çoğunlukta hakikaten benzer ezgileri yan yana koymaktadır. Tipik Karaçay seyirinin özellikleri şunlardır: a) inici veya tümsek yay şeklindeki kesitler, b) kesitlerin dahilinde ise komşu seslerde ilerleyen, sıçramayan ve karar sesinin altına genellikle inmeyen seyir. Ard arda gelen birbirinden gittikçe daha pest olan kesitlerden meydana gelen inici yapı da tipiktir. Aynı zamanda kesit başında karar sesinden veya çevresinden gerçekleşen sıçrayış da bayağı seyrek. Bir ana hat 'omurga' çevresindeki aşağı-yukarı olan dönen hareket de vardır (örnek № 30, 33, 35).

Müzik sınıflarını göz önünden geçirelim. Göreceğiniz gibi sınıflandırmanın mekanik bir listeden daha çok derin müziksel mantığın neticesi olan bir ayırım olduğunu göreceksiniz. Ayrıntılı bir çizelgeyi ezgilerin antolojisinden önce göstereceğiz.

<i>Class</i>		<i>Characteristics</i>	<i>Age</i>
1.	№ 1–8	Dönen ve plagal hareket	Eski gibi
2.	№ 9–37	Bir veya iki kesit ve varyantları	Eski ve yeni
3.	№ 38–53	(1) ana kalıslı dört kısa kesit	Eski ve yeni
4.	№ 54–62	İlk kesiti karar sesiyle biten dört kısa kesit	Eski gibi
5.	№ 63–70	Dört kısa kesit 1 (VII) x kalıslarla	Eski ve yeni
6.	№ 71–105	Dört kısa kesit (2) veya (b3) ana kalısla	
7.	№ 106–115	Dört kısa kesit (4/5) ana kalıslarla ve pest başlangıçla,	
8.	№ 116–138	Dört kısa kesit (4/5) ana kalıslarla ve tiz başlangıçla	
9.	№ 139–145	Dört kısa kesit (7/8) ana kalıslarla	
10.	№ 146–186	Bir veya iki kesitli üç ölçülü	Eski gibi
11.	№ 187–199	Dört kesitli üç ölçülü	
12.	№ 200–278	Dört kesitli özel yapılı “cırlar”	Kabard kökenli
13.	№ 279–287	Dört uzun kesit, tekrarlanan (kubbeli) yapıyla	Yeni

Çizelgede görebildiğiniz gibi, *cır* ezgilerini bu Karaçay-Malkarlılara özel müzikal yapıyı diğer dört kesitlilerden ayrı olarak, 12'nci sınıfta ayrı inceliyorum. Bunlar, tipik her kesitinde aynı ritim şeması olan dört kesitli Karaçay-Malkar ezgileriye kıyasladığımızda, özel yapılı kesitlerden oluşmaktadır ve bu özellik çok çeşit kalış sesleri ve seyirleri olmasına rağmen bunlara ortak bir karakteristik veriyor. Aynı zamanda birçok *cır* ezgisinin seyirinde her kesitinde aynı ritim şeması olan dört kesitli ezgilerle benzerlikler taşıdığını da ifade etmemiz gerekir. *Cır* ezgilerinin düzeninin kurulmasında kalış seslerine dayanan bir düzenin kurulması uygun bir çözüm olarak görüldü.

Sınıflandırmanın detaylarına girmeden önce Karaçay-Malkar halk müziğinin dünyasında nadir ve özel sayılacak ezgiler hakkında kısa bir özet vermek istiyorum.

Özel ezgiler

Ağırlıklı olarak inici veya kubbe şekil kesitlerden oluşan Karaçay-Malkar ezgileri arasında düzenlemenin genel kuralları gerektirdikçe seyri farklı olan bazı ezgileri de bulabiliriz. Bu tür ezgiler ele alındığında daima okuyucuyu uyarmaktayım.

Karaçay-Malkar ezgi dünyasında kısa motiflerden oluşan ezgiler özel sayılabilir. Örneğin *mi-re-do* üçlüsünün orta sesi etrafında dönen № 1 yağmur duası ve bir beşli aralıkta sıçrayan № 8. Bunları 1'nci sınıfa dahil ettim.

Karar sesi altına inen ve oradan yukarıya binen “plagal” ezgilerin ufak, ama belirlenebilir grubu da 1'nci sınıfa dahil edildi (örneğin № 4).

Birtakım ezgilerin ilk ve dördüncü kesitleri pest, orta kesitleri ise tizdir. Bu ezgiler inici başlangıçlarıyla Karaçay-Malkar ve genel olarak Türk halklarının ezgilerinin çoğunluğundan farklı olmaları sebebiyle ayrı bir sınıfa dahil oldular. Dördüncü sınıfa eski gibi gürülen dört kısa kesitten oluşan uydurma kubbeli AB/A₂C yapıtlı ezgiler, 13'üncü sınıfa ise yeni etkilerin ortaya getirdiği, dört uzun kesitli, birinci ve son kesiti aynı olan yapıtlar dahil oldu. *Cır* ezgileri arasında da buna uyan birçok yapı bulunmaktadır.

Tipik kubbe ve inici kesit şekillerinin tam tersi olan vadi şekilli¹⁴ ve kesitin ortasında karar sesine inen ilk kesittir.¹⁵ Bazen binici olan ilk kesite de rastlayabiliriz, örn. Nşs 99, 104 ve 192. Sunulan ezgilerin %10'u böyledir, yani inici ve vadi şekilli kesit ile başlayan ezgiler Karaçay-Malkar halk müziğinde özel bir konu değildir, oysa benim tarafımdan derlenen tüm malzemedeki buna benzer ezgilerin oranı bundan daha düşüktür.

Buna karşılık pest derecelerdeki uzun kalış, sonraki sıçrama ve akor açılımı-gibi hareket ile çok nadiren karşılaşırız (№ 64). Bazen 7. dereceden 3. dereceye gerçekleşen kesit sonu sıçrama (№ 151, 152, 154) ve birtakım eski düşünebilen üç ölçülü ezgilerde ise 5. dereceye gerçekleşen aşağıya sıçrayışla karşılaşabiliriz (№ 171). Birtakım ezgilerde bir-iki ölçü içinde kayda değer karakteristik sıçramalar görebiliriz ve bu seyiri genellikle “düz” olan Karaçay-Malkar ezgilerinin seyrine uymuyor. Omar Otarov'un kitabından (№ 183) ve diğer profesyonel sanatçılar tarafından sunulan bir ezgiyi (№ 188) sadece özel bir örnek olarak tanıtmaktayım.

Karaçay-Malkar halk müziğinin sınıfları

Sınıflarını ve içerdikleri grupları ve bireysel ezgileri gözden geçirelim. Her sınıf ve grubun kısa bir tanıtımını yapıp birkaç örnek de vereceğim. Bunların yardımıyla okuyucu Karaçay-Malkar halk müziğinin en önemli seyir tipleri hakkında bir özet elde etmiş olacaktır.

İncelemede yer alan örneklerin dinlemesi ve öğrenmesinden sonra Karaçay-Malkar Halk müziğinde büyük bir sürpriz ile karşılaşmayacağımızı da söyleyebiliriz. Karaçay-Malkar Halk müziğinin tüm özelliklerini yalnız Antoloji'deki ezgileri dikkatle inceleyen ve CD ekinde bulunan ezgilerin tümünü dinleyen okuyucular tanıyabilecekler.

¹⁴ Örn. Nşs 66, 95, 105, 107, 109, 110-112, 115, 134, 135, 137, 142-145 ikinci kesiti, Nşs 179, 187, 189 ve 190.

¹⁵ Örn. Nşs 150, 203, 204, 207, 220-224 ve 271.

1. SINIF: DÖNEM VE PLAGAL HAREKET (№ 1-8)

1. sınıfta birbirinden çeşitli eskice ezgiler bulunmaktadır. *Mi-re-do* üçlüsünün orta sesi civarında dönen (№ 1), *si-la-mi* üçlüsünün seslerinde sıçrayarak hareket eden (№ 8) ve inici-binici plagal hareket edenleri (№ 2-5, örnek 1) buraya topladım. Aralarındaki benzerlik çoğunlukta inici ve kubbeli kesitlerden oluşan Karaçay-Malkar ezgilerden olan farklarıdır. Orta ses etrafında dönen motifin başkalarının dışında Macar çocuk ezgilerinin, binici şekilde sona eren seyir ise *regölés* (eski Macar şaman törenindeki türkü çeşidi) ezgilerinin tipik bir formu olduğunun altını çizmek isterim. Tüm bu konuları ve Macar bağlantıları konusunu Karaçay-Malkar müziğinin Macar bağlantıları ile ilgili bölümde ele alacağım/değineceğim.

a) Aş a - şa - may - di - la ma biz - ni çaş - la

b) Por - ka ha - vak e - se - dez - nek

Ho - ri - ra, Gol - lu

de hó re - me ró - ma

Örnek 1. a) Eski Karaçay dininin inici-binici seyiri olan "Gollu" ezgisi, b) eski Macar regös (şaman) ezgisi (MNT II, № 866)

2. SINIF: BİR VEYA İKİ KISA KESİT VE ÇEŞİTLEMELERİ X(1) KALIŞ SESLERİYLE (№ 9-37)

Birçok Karaçay-Malkar ezgisi bir veya iki kısa kesitten ve bunların çeşitlemelerinden oluşmaktadır. Kesit çeşitlemeleri bir önceki kesitle aynı seste sona erer, ama ses genişlikleri gittikçe daralıyor. Bazı durumlarda onları mısralı metin kesitleri dört dizeli şekillere organize eder, ama tekrar ve tekrar karar sesine gerçekleşen inişten dolayı bunları bir veya iki kesitli olmasını, en azından bunlara oldukça yakın bulduklarını söyleyebiliriz.

İnici veya kubbe şekilli yanaşık ezgi hareketinden dolayı bu sınıfta kalış seslerine dayanan bir düzenin kurulması yeterli görünmektedir, ne var ki böylece aynı grupta ses sahası değişik olan ezgilerle de karşılaşabileceğiz.

2.1. Her kesitinde karar sesine inen ve birbirine benzeyen kısa kesitlerden oluşan gruba üç tane Minor üçlülü (örnek 2.1a, № 9-10)¹⁶ ve üç adet majör karakterli (örnek 2.1b, № 11-12) ezgi dahil ettim. 1-5 hatta 1-4 dar ses genişliğinin tipik olduğunu görebiliriz, bir tek

№ 12'de 1-7 ses genişliği vardır. Karaçay-Malkar Halk müziğinin yapısını incelediğimizde çok az bu kadar basit ezgiye rastlamaktayız, grubun en basit ezgilerinin çoğu bile dört kesitli şeklini alır.

Rubato, ♩=96

Kök bla cer - ni a - ra - sı
Bas - hiç bol - sun ya Al - lah
Türk - lü - le - ni qı - lıç - la - rı
Kes - giç bol - sun — ya Al - lah

1. 2. 1. 2.

Örnek 2.1a. Bir kısa kesit ve çeşitlemeleri 1(1)1 kalış sesiyle

¹⁶ № 10 nakaratının birinci kesiti *do* sesinde sona erer

♩ = 100

Cüw cüw cüw a - la

E - ki cıp - cıq suw a - la

Qaz' qu - muq - dan ke - le - me
İt çab - hand da ö - le - me

Am - ma bo - za bi - şı - rir
Ak - ka aç - ha tü - şü - rür

Örnek 2.1b. Bir kısa kesit ve çeşitlemeleri x(1)1 kalış sesleriyle

2.2. İki kısa kesitten oluşan ezgiler arasından sekiz tanesinin ana kalış sesi (2)'dir. Bunların hepsi majör karakterli dizide hareket ederler ve genel olarak dar (1-4/5) ses genişliği görebiliriz (örnek 2.2., № 13-19). Ezgilerin birkaçı Macar diyatonik ağıttının küçük şekline az-çok benzemektedir, ama 6. ve 10.3. gruplarda Macar ağıtlarına daha benzer olan Karaçay-Malkar formları da göreceğiz. № 15 ezgi sınıfındaki ezgilere benzeyerek başlar, ama iniş sonunda artı iki kesit yardımıyla iner. Bu yapısal olarak Macar ağıtlarının küçük tipinin aşağı doğru gelişmesiyle benzerlikler taşımaktadır. Tüm bu konulara Macar ve Karaçay-Malkar müziğinin benzerliklerini ele aldığım bölümde değineceğim.

a)

Men' a - la - şam çab - han e - ted hay hay hay hay

b)

Jaj, lyá-nyom, I-lon-kám, ked-ves ga-lam - bocs-kám,

Qız - ğan - lay da qab - han e - ted hay hay hay
ma leg - a - lăbb ti - zen-nyolc é - ve

Örnek 2.2. İki kısa kesit ve çeşitlemeleri (2) kalış sesiyle: a) Karaçay ezgisi ve b) Macar benzeşmesi (MNT V, № 41. 269, 4-6 kesitler)

2.3. 2. sınıfın daha büyük bir grubunda altı adet (b3) ana kalış sesli, minör karakterli ve altı adet (3) ana kalış sesli majör karakterli iki kesitli ezgi bulunur (örnek 2.3a, № 20-24 ve örnek 2.3b, № 25-29 - № 27'nin tekli kesitleri vadi şekillidir). Minör karakterli ezgilerin çoğunun ses genişliği 1-6, majör karakterininki ise genellikle 1-3 veya 1-4. Buna benzeyen şekilde bu grubun farklı dizilerde hareket eden ezgileri arasında da kayda değer farklılıklar görebiliriz. Karaçay-Malkar müziğinde önemli sayıda örneğin kesit sonu kalış seslerinin seyir genelde inerek yaklaşmaktadır. Böylece şimdi incelenen ufak ses genişliği olan ezgilerin ilk kesitinde rastladığımız *fa-mi-re-mi* dönen hareketi bunları özel kılar. Örnek 2.3b'nin beşli üzerinde sıçrayan nakarata da özeldir. Nevileri genelde ninni (bellav), zikir ve dans ezgisidir. Sınıfın önceki gruplarında da olduğu gibi ezgilerin sunuşu bağlayıcı ritimdedir (*tempo giusto*).

$\text{♩} = 210$

Sö - züm aw - wa - lı bis - mil - lah
E - kin - çi al - ham - dul - il - lah
Sa - lat - sa - lam fay - ğam - bar - ğa

Ah - lu - su - na - as - hab - la - ğa

1. 2. 3.
2. 2. 2.

Örnek 2.3a. İki kısa kesit ve çeşitlemeleri x(1) kalış sesler ile

♩ = 108

1)

A - şır - dı - la biz - ni Nart - la

qu - çaq - la - şıb E - li - ya

E - li - ya, E - li - ya,

1. 2.

Örnek 2.3b. İki kısa kesit ve çeşitlemeleri b3(1)x kalış sesler ile

2.4. (4) ana kalış sesli ezgi oldukça enderdir, bunların dahilinde beş adet Minor karakterli (örnek 2.4.a, № 30-32) ve iki adet majör karakterli (örnek 2.4b, № 33-34) örnek bulunur. Ses genişliği bunlarda da dar (1-5) ve bireysel seyir oldukça geneldir, örneğin № 30'taki *mi-re-do* üçlüsü üzerinde döner başlangıç. Gruptaki ezgilerin çoğu zikir ve dans ezgisidir.

Rubato

Oy qu - wanç e - te ke - lir - se ca - nım

ca - ma - ğa - tı - ıa, e - li - ne * sometimes C

Örnek 2.4a. İki kısa kesit ve çeşitlemeleri (4) ana kalış sesiyle

♩ = 92

Se - ni a - mal - tın ba - şı - mı suw - ğa

qa - lay a - ta - yım hoy hoy

Örnek 2.4b. İki kısa kesit ve çeşitlemeleri (4) ana kalış sesiyle

2.5. (5) ana kalışlı, genelde Türkçe ezgilerin grubu sadece dört adet minör karakterli, çoğu zikir ezgisi içermektedir (örnek 2.5., № 35-37). 2.5 no'lu örnek grubu artık sonraki sınıfla benzerlikler taşımaktadır, bu grubu ayrı incelememin nedeni ezgilerin ikinci kısmı oluşturan nakaratların ilk iki kesitten metrik olarak farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Kesitlerin hareketi çoğunlukla kubbe binici-inici veya inicidir ve ses genişliği tiz ana kalışlara rağmen 1-5/6 ya ender olarak 1-7 dir. Özel bir örnek olarak yapısı ve ana kalışları bakımından bu gruba giren, ama 1-9 ses genişliği ve farklı ritim kalıbıyla grubun diğer ezgilerinden farklı olan Omar Otarov repertuarında bulunan A,B/AB yapıları № 37'yi de buraya dahil ettim. Tarafımdan derlenen 1200 Karaçay ezgisiyle karşılaştırıldığında ünlü Karaçay sanatçısı Omar Otarov'un repertuarında bulunan ezgilerin çoğu atipiktir (Otarov 2001). Bu olgu da günümüzde bile şahsi derlemenin önemini bir halk müziğinin incelenmesi bakımından düzenli bir inceleme yapmak istendiğinde ne kadar vahim olduğunu gösterir.

♩ = 196

Al - lah ber - sin pub - mil - ler - ge

pay - ğam - bar - nı şa - fa - ğa - tın - dan

refrain

Ya hu ya - man hu

ya - man - i - lis - san il - la hu

Örnek 2.5. İki kısa kesit ve çeşitlemeleri, (5) kalış sesiyle

3. SINIF: (1) ANA KALIŞLI DÖRT KISA KESİT (№ 38-53)

3. sınıfın dört kesitli ezgileri 2. sınıfın ezgilerine oldukça benzemektedir. İki sınıfı topluca da inceleyebiliriz, çünkü şimdi söz konusu olan dört kesitli ezgiler iki kesitli bir yapı sergileyip ikinci kesitleri sonunda karar sesine inip kapanırlar. Yalnız ikinci kesitin sonundaki bitişi iki oldukça orijinal kesit takip eder, böylece bu ezgileri dört kesitli olarak incelemekteyim. Bu ezgilerin çoğunluğu minör karakterli dizide hareket eder, türleri genellikle zikir ve ninnidir.

Sınıftaki grupları ilk kesitin karar sesine göre düzenledim. Çoğunlukta olan minör karakterlilerin arasında orta tiz kalış seslerinin (b3, 4, 5) oranı düzenlidir, majör karakterlilerin arasında ise tiz biten ilk kesitlerin oranı biraz daha yüksek ve aralarında birçok sekizli ses genişliğine rastlayabiliriz. Minör karakterli dizilerde hareket eden ezgiler birbirlerine oldukça benzer. Karşılaştırma amacıyla bir Karaçay köyünden derlenen (№ 46) benzer bir Türk ezgisi ve seyiri № 44'ün seyrine benzeyen üç ölçülü bir kesitle başlayan № 43'ü de burada sunmaktayım.

3.1. Gruptaki ezgilerin ilk kesiti üçüncü derecede biter. Burada majör karakterli № 49 haricinde birbirlerine oldukça benzeyen ezgiler bulunur (örnek 3.1., № 38-42 ve № 49)

Şu cen - ne - tin ır - mak - la - rı

A - kar Al - lah de - yu, de - yu

Çık - mış İs - lam bül - bül - le - ri

Ö - ter Al - lah de - yu, de - yu

Örnek 3.1. (1) ana kalışlı dört kısa kesit

3.2. Gruptaki ezgilerin ilk kesiti 4. derecede biter. Bu grupta üç adet pest hareket eden minör karakterli ve iki adet tiz hareket eden majör karakterli ezgi bulabiliriz (örnek 3.2., (№ 43-44 ve № 50-51). Gruptaki minör karakterli

ezgiler birbiriyle oldukça benzerdir. Yakın akraba ama ilk kesiti üç ölçülü olan № 43'ü de burada incelemekteyim.

♩ = 225

1) — 2) —

Mus - li - man - lar ay - ta - yım

siz maw - lut - ha tıñ - ıtı - la - ğız

3) —

Pay - ğam - bar - nı hal - la - rın

baş - dan a - yaq añ - ıtı - la - ğız

1. 2. 3.
2. 2. 2.

Örnek 3.2. (1) ana kalıslı dört kısa kesit

5. derecede biten ilk kesitleri içeren 3.3. grubunun minör karakterli ezgileri oldukça popüler sayılır (örnek 3.3a, № 45-48).¹⁷ majör karakterlilerin arasından vadiyle başlayan örnek 3.3b özeldir, № 52-53 ezgiler ise oldukça tiz sekizli civarında başlar.

♩ = 168

1) —

Mus - li - man - lar ay - ta - yım

2) — 3) —

siz mew - lüt - ge tıñ - ıtı - la - ğız

¹⁷ № 48 ezginin birinci kesidi b3'üncü ve 5'inci derecede de sona erebileceği de söz konusu gruplardaki melodiler arasındaki güçlü ilişkiyi göstermektedir.

Pay - gam - bar - nı hal - la - rın

baş - dan a - yaq aη - ı - la - ğız

1. 2. 3.
2. 2. 2.

Örnek 3.3a. (1) ana kalışlı dört kısa kesit

♩=84

1) 2)

Qo - lum - da - ğı cü - zü - güm

3)

Qor - ğa - şın - ley a - wur - du

4)

Se - ni wa maη - ıa ber - me - gen

5)

Ce - ti O - rus - dan ga - wur - du

1. 2. 3. 4. 5.
2. 2. 2. 2. 2.

Örnek 3.3b. (1) ana kalışlı dört kısa kesit

4. SINIF : İLK KESİTİNİN KARAR SESİNDE BİTEN DÖRT KISA KESİT, (YAPAY)
KUBBELİ YAPIYLA VE I(x)Y KALIŞIYLA (№ 54–62)

4'ncü sınıftaki ezgilerin çoğunluğu minör karakterli dizi takip eder ve sonraları ayrı inceleyeceğimiz *cır* ezgileri arasında majör karakterli dizi takip eden 1(5)1 kalışlı benzer ezgiler de bulunur.

Şimdiye kadar incelediğimiz ezgilerin kesitleri genelde bir önceki kesitten pest oldular. Bunun aksine şimdi incelediğimiz ezgilerin ilk iki kesitinin binici diyebileceğimiz eğilimine üçüncü-dördüncü kesitlerin iki kez inen kavisi yanıt vermektedir. Bu biçimin Karaçay-Malkar halk müziğinde alışıldık olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız burada gördüğümüz Macar “yeni üslup”ta tipik olan kubbeli seyir değildir, çünkü sözkonusu ezgilerin ilk ve üçüncü kesitleri aynı veya benzerdir (A,B/AC yapı) ve ikinci kesit pest hareket etmektedir. Farklı seyiri ve ses genişliği olan bu ezgileri bir arada tutan budur ve binici başlangıçlarına rağmen birçok iz eski üsluplara olan bağlantılarını simgeler.

Bir sonraki grupların minör karakterli biçimlerinin çoğu oldukça yaygın bir ezginin çeşitlemelerinden ibarettir. majör karakterli dizilerde hareket eden ezgilerin grupları ise genellikle sadece birer ezgi içermektedir.

4.1. İlk ve oldukça ufak grubu 1(2)1/VII kalış sesleri simgeler; içerdiği ezgiler № 54'in çeşitlemeleridir - bunları şu an burada sunmuyorum. Daha tiz hareket eden örnek 4.1 bunlardan biraz farklıdır. Burada tek majör karakterli ezgiyle karşılaşabiliriz, ama (2) ana kalış sesin enderliğini bilerek bu çok şaşılmayacak bir konudur (№ 60).

♩ = 84

orchestra

Örnek 4.1. İlk kesiti karar sesinde biten dört kısa kesit, 1(2)1 kalışlarla

4.2. Öncekinden biraz daha kalabalık olan 1(b3)1 kalış dizisi olan grup minör karakterli dizide hareket eden № 55-56 ezgilerini ve örnek 4.2.'yi içermektedir. Burada zikir melodileri ve bir dans ezgisi bulabiliriz.

Poco rubato, ♩ = 190

Al - lah biz - ni da ca - rat - dı
 Kim - ni a - rı, kim - ni be - ri at - dı
 Şu - kur bol - sun ul - lu Al - la - ha
 İs - lam di - ni - - - ne qa - rat - dı

Örnek 4.2. İlk kesitini karar sesinde biten dört kısa kesit, 1(b3)1 kalışlarla

4.3. Bu kalış sesleri 1(4)x olan ufak grubu oldukça yaygın olan № 57 ezginin çeşitlemeleri ve bunların yakın bir çeşitlemesi olan örnek 4.3. oluşturur. Grupta bir adet majör karakterli ezgi (№ 61) ve bir adet *cır* ezgisi bulunur.

♩ = 88

Qab - qa - ra - dı - la se - ni qaş - la - rıñ
 A - nı tü - bün - den köz - le - riñ

Cü - rek ca - wu - mu a - şab ba - ral - la
Ol meñ - ne ayt - han söz - le - riñ

Örnek 4.3. İlk kesitini karar sesinde biten dört kısa kesit, 1(4)x kalışlarla

4.4. Bu 1(5)1 kalış dizili grup iki oldukça yaygın ezgi ve çeşitlemelerinden (№ 58-59) ve örnek 4.4.'den oluşur. Aynı zaman 36 (!) adet *cır* ezgisi ve majör karakterli № 62 de buraya aittir.¹⁸

♩ = 108

Shur - tuq el - den çı - ğıb ba - ra - bız
oy - i - ra o - ray - da oy
Nart Ö - rüz - mek a al - lı - bız - da - dı,

¹⁸ 1(5)3 ana kalış sesleri ile.

oy - i - ra o - ray - da oy

Örnek 4.4. İlk kesitini karar sesinde biten dört kısa kesit, 1(5)1 kalışlarla

5. SINIF: (VII) ANA KALIŞLI DÖRT KISA KESİT (№ 63–70)

5. sınıfta yalnız minör karakterli ezgiler bulunur. Ezgileri VII. derecedeki ana kalış sesi bile özel kılar, çünkü 1. sınıfta bulunan bir kaç plagal ezgi haricinde Karaçay-Malkar halk müziğinde karar sesin altındaki seslere çok ender rastlanır. Birinci sınıfta benzer bir şekilde bu sınıfın grupları da birkaç yaygın ezgi ve bunların çeşitlemelerinden oluşur.

5.1. № 63-65 ezgilerin ve örnek 5.1. oyun havalarının kalış dizisi 1(VII) x'dir.

♩ = 120

Sen - den so - ra qay - sı taw - du
A - ruw - luq bı - la bay bol - ğan
Ba - şı qış bo - lub, be - li caz bo - lub
E - tek - le - rin - de cay bol - ğan

Örnek 5.1. 1(VII)b3 kalışlı dört kısa kesit

5.2. Eski dinin 5(VII) 4 kalışlı *Tepena* ezgisi oldukça popülerdir (№ 66 ve örnek 5.2.). Ezginin izometrik bir çeşitlemesi № 67-li *zikir* melodisidir.

Poco rubato, ♩ = 100

Oy - ra, oy - ra Te - pe - na

Oy - - - ra Te - pe - na

Te - pe - na - nı teb - se - giz

Oy - - - ra Te - pe - na

Örnek 5.2. 5(VII)4 kalışlı dört kısa kesit

Birkaç VII kalışlı ezgiyi de bu sınıfa dahil ettim. Örneğin VII ana kalışlı, iki kesitli eski üslupla benzer özel yapısı nedeniyle № 68 ve buna az çok benzeyen sadece üçüncü kesitinin sonunda VII. derecesi kullanan № 70 ezgiyi.

6. SINIF: (2) VE (B3) ANA KALIŞLI DÖRT KISA KESİT (№ 71–105)

6. sınıfta minör karakterli dizilerde düzenli oranda inici dört kesitli ezgiler bulunur. Bunların ilk kesiti genelde tizdir, orta kesitleri orta yüksekliklerde ve dördüncü kesiti pesttir. Bu genel tanımlamada iki çeşit ezgi üslubu ayırt edebiliriz. Birinin kesitleri ikili basamak-basamak iner ve ezgilerinin daha yeni olması düşünülür. Diğerinin seyir yapısı daha simetrik, daha zarif diyebiliriz ve genel tanımlaması Macar ve birçok başka halkın mezmur ağzı ezgi üslubuna uyar. Karaçay-Malkar mezmur ağzı ezgilerini ilk kesitleri tiz hareket eder ve karar sesleri 4. veya 5. derecelerde bulunur. İkinci ve üçüncü kesitleri genellikle birbirine benzer: orta yükseklikte genelde *mi-re-do* seslerde hareket eder ve b3-te biterlerler (üçüncü kesitleri daha değişken olabilir). Dördüncü kesitleri 5-7. dereceden karar sesine iner. Kalış sesleri 5(b3)1 olanları kalışlılar daha az, kalış sesleri 5(b3)b3 olanlar daha çok Macar - Anadolu

mezmur ağzı ezgilerine benzemektedir, bunların arasından da ilk önce Anadolu çeşitine (Sipos 1997, 2001). Grupları detaylı inceleyelim.

6.1. Grubun (2) ana kalışlı ezgilerinin ilk kesiti 2.-b3 dereceye iner, üçüncü kesitleri ise 2. derecede biter. Kalışlar basamak basamak iniş sergiler ve kesitleri de genellikle inici yapıları olur. Bu ezgilere kesinlikle basamak basamak sekanslı inici karakter sağlar. 6.1a. alt grubundaki ezgilerinin kalış sesleri b3(2)1. № 71-74'ü ve örnek 6.1.'nin tiz ezgisini de buraya koyduk.

6.1b alt grupta 4(2)1/2 kalışlı № 75-77 ezgileri, 6.1c'de ise 5(2)x kalışlı № 78-81'i bulabiliriz. (dalgalanan ilk kesitiyle № 80 özeldir). 6.1b-c gruplarının birçok ezgisi basamak basamak inen ve mezmur ağzı ezgileri arasında yer alır, hatta ana kalışları 2 yerine b3 olsaydı 6.1c' nin birçok ezgisini mezmur ağzı ezgiler arasına düzenleyebilirdik. Bunlar aslında 6.3. ve 6.4. gruplardaki ezgilerin farklı ana kalışlı çeşitlemeleridir. İlk kesitleri 4. veya 5. derecede biter ve üçüncü kesitleri genellikle b3'te sona erir.

♩ = 176

orchestra

Örnek 6.1. (2) ana kalışlı dört kısa kesit

6.2. grubun ezgileri genellikle b3'te biter. № 82 ve örnek 6.2. Macar ve Anadolu mezmur ağzı ezgilerinin arasına dahil edilebilirken dalgalanan ilk kesitiyle № 83 Karaçay-Malkar ezgilerinin arasında özel sayılır ve ancak daha uygun bir yer bulunamadığı için buraya eklendi.

♩ = 96

Bu cen - ne - tin ır - mak - la - rı

A - kar Al - lah de - yu, de - yu

Çık - mış İs - lam bül - bül - le - ri

Ö - ter Al - lah de - yu, de - yu

Örnek 6.2. (b3) ana kalışlı dört kısa kesit

6.3. grubun ezgileri 4(b3) 2/1 kalışların da gösterdiği gibi inicidir ve genellikle ikili basamak basamak inen karaktere sahipler. Birçok ezginin ses sahası sekizliye yakındır. № 84-88 ve örnek 6.3. da burada bulunur.¹⁹

♩ = 100

Zı - nır - day - dı te - le - fon

U - za - ta - ma qo - lu - mu

An - nı - lat - han qı - yın - dı

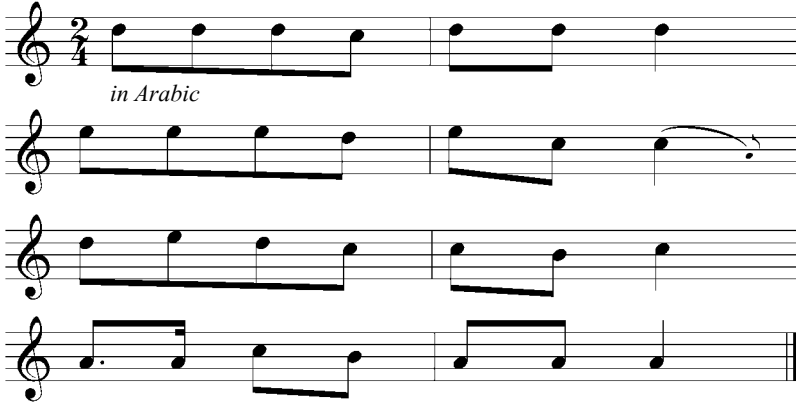
Cü - re - gi - mi bo - lu - mun

Örnek 6.3. (b3) ana kalışlı ve basamak basamak inen dört kısa kesit

¹⁹ Kalış sesleri 5(b3)1 olan № 85 ezgiyi № 86 ezginin yakın varyantı olduğu için buraya koydum.

6.4-6.7 gruplarda (b3) ana kalıslı memur ağızı ezgileri ve bunlarla az çok ilgili inici ezgiler bulunur. Bir önceki grubun aksine bu grupların ezgilerinde ikili basamak basamak iniş yoğunluğu bulunmaz.

6.4. Grubun ezgilerinin ilk kesiti 4. derecede biter. Grup sadece iki ezgi içerir: örnek 6.4. ve № 89.

Örnek 6.4. (b3) ana kalıslı, mezmur ağızı karakterli dört kısa kesit.

6.5. ve 6.6. gruplardaki ezgilerinin ilk kesiti 5. derecede biterken, 6.6. grubun ezgileri daha tiz hareket eder.²⁰ 6.5. grubun içerdiği № 90-95²¹ ve örnek 6.5'in kalışı genellikle 5(b3)1, ayrıca № 90'da 5(b3)VII (!) görebiliriz. Tiz başlayan inici seyirler içeren 6.6. grup № 96-98 ve örnek 6.6.'yı içerir. Üçüncü kesitin kalışı da çoğunlukta 1, daha nadiren ise b3 veya 4 de olabilir. Örnek 6.6.'daki Türk dini ezgisinde buna benzer yapılı Anadolu ve Karaçay-Malkar ezgilerinin arasındaki benzerlikleri ve farkları görebiliriz.

♩ = 220

Bis - mil - lah deb baş - la - yık

Sa - lat sa - lam ay - ta - yık

²⁰ b3, 2 ve bazen 1 ana kalış seslerinin bu guruptaki değiştirebileceğinin bir örneğın № 90 ezgidir. № 95 ezginin özelliğı ise dalgalanan seyiridir.

²¹ № 94 ezginin dört kesidi çok kısadır, № 95 ezginin kalış sesleri ise: 6(b3)1.

A - det e - tib kün - de cet - miş

Biz to - ba - ğa qay - ta - yıq

Örnek 6.5. (b3) ana kalışlı, mezmur ağzı karakterli dört kısa kesit

♩ = 212

A - man çeş - me, ca - nım çeş - me

Mu - ham - me - di gör - dün mü

Şim - di bur - dan ab - dest al - dı

Ca - mi - ye de sor - san bi - lir

Örnek 6.6. (b3) ana kalışlı, tiz başlayan dört kısa kesit (Anadolu).

6.7. grubundaki ezgilerin özelliği tiz hareket eden ilk kesitlerinin 7-8'uncu derecede bitmesidir. Grubun minör karakterli ezgileri № 99-102²² ve örnek 6.7'dir. Bu ezgiler Macar mezmur ezgilerinden daha çok inici Macar ezgilerine benzemektedir. Grubundaki ezgiler homojen değildir ve benzerlikler ağırlıklı olarak yapısal olgulardan ibarettir. Sınıfın tek majör karakterli dizilerde hareket eden ezgilerinin bulunduğu grup budur. Bu tür ezgiden sadece üç tane sunmaktayım ve bunların ikisinin de ana kalış sesi (2)'dir (№ 103-105).²³

²² Bunlar arasında bazıları kalış sesleri 7(b3)x olan Macar ezgilere benzemektedir. 6'ncı derece bu grupta bazen 7'inci derecenin bir yedeği gibi görünüyor. № 101-102 ezgiler yakın varyantlar.

²³ № 103-104 ana kalış sesi (2); № 103 kaynağı Omar Otarov, № 104 ezgiyi ise bir profesyonel Karaçay sanatçı söyledi.

♩ = 104

Pay - gam - bar - la tü - şün - de

kö - züw kö - züw kel - di - le

1) Qar - nın - da - ğı 2) ca - şın - dan

3) sü - yüm - çü - lük ber - di - le

1) 2. 3. Ist reg. Ist reg. Ist reg.

Örnek 6.7. (b3) ana kalışlı, tiz başlayan ilk kesitli dört kısa kesit

7. SINIF: (4/5) ANA KALIŞLI, PEST HAREKET EDEN DÖRT KISA KESİT (№ 106–115)

7. sınıf (4) ve (5) ana kalışlı ezgileri içermektedir. İlk kısmın tiz olmasından dolayı seyirin ilk kısmının ses şeridi ikinci bölümün ses şeridinden ayrıldığı yanaşık ezgi yapısıyla karşılaşacağımızı düşünmek mümkündür, ama böyle değildir. AB/A_vC yapısına sık sık rastlayabiliriz ve bu yapıda ilk ve üçüncü kesit birbirine oldukça benzer. Bunun benzeriyle 4. sınıfın eskice kubbeli ezgileri arasında karşılaşmıştık. Yapı ve karakter bakımından bu ezgiler birçok bakımdan b3 ana kalışlı ezgilere benzemektedir.

Birtakım özel seyir hareketine rastlayabiliriz, örneğin çoğu ezgiler alışıldık şekilde yanaşık şekilde ana kalışın belirlediği yönde kısa kesitlerle inerken № 107 ve № 110-deki vadi şeklindeki ilk kesit. Bu sınıf öncekinden daha hareketli bir tablo sergiler, çoğu grup iki veya en fazla üç ezgi içerir. Bu ezgi sınıfın içerdiği ezgilerin gruplarını detaylı tanıtmadan, sadece kısaca sunacağız. 7.1. grubun ezgilerinin kalışı b3(4/5)b3, iki ezgi içerir: örnek 7.1. ve № 106.

Ke - çe cuç - lab bir tüş kör - düm
Al - lah da ayt - sa ha - yır - dı
Se - ni da mañ - na al - ma - ğan
Ga - vur u - lu ga - vur - du

Örnek 7.1. (5) ana kalırlı dört kısa kesit

7.2. Grup sadece minör karakterli örnek 7.2. ve majör karakterli № 113 ezgilerini içermektedir. Kalırları 5/4 (4) 1/b3. Üç tamamen farklı ezgi arasından örnek 7.2. basamak basamak inen yapı sergiler, № 108'un iki orta kesiti birbirine benzemektedir, № 113'un ise ilk iki kesiti güzel bir tepe yapısı sergiler.

1) Ay qar - naş - la tıñ - rı - la - ğız
Mın - dan o - yum a - la - yıq
2) Añ - na oy - la - mıb tü - ze - lib
3) Ca - rıq bet - den ma - ra - yıq
1. 2. 3.
2. 2. 2.

Örnek 7.2. (4) ana kalırlı ve basamak basamak inen yapılı dört pest kısa kesit

7.3. Grubun ezgilerinin kalışı 5 (4) 4/2. Burada üç ezgi sunmaktayım, minör karakterli örnek 7.3. ve № 108-u ve majör karakterli № 114-i. Göreceğimiz gibi bu kalış dizisi *cır* ezgilerinde oldukça yaygındır.

Qo - buz so - ğa tu - ra - ma
On al - tı bar - dı tü - ye - gi
Ga - ba - tiy biy - ge u - şay - dı
Süy - ge - ni - mi da cü - re - gi

Örnek 7.3. (4) ana kalışlı dört pest kısa kesit

7.4. Grupta dört adet 5(5)x kalışlı ezgi bulunur. Bunların arasından № 107 ve № 110'nin ilk kesiti vadi şeklindedir, ama diğer ezgiler de farklı yapı sergiler (№ 111, örnek 7.4.)

Oy, san - dı - raq, san - dı - raq
San - dı - raq - nı sa - na - yım
Qu - wan - çı - ına ba - ra - yım
Se - yi - ri - ne qa - ra - yım

Örnek 7.4. (5) ana kalışlı ve AABC yapılı dört pest kısa kesit

7.5. Gruptaki üç ezginin kalışı 4(5)x. minör karakterli № 109 ve majör karakterli örnek 7.5. ve № 115 buna dahildir. Bu tip de cır ezgiler arasında sık rastlanılır.

♩ = 86

Suw boy - nu - na bar - ğan - ma

Suw bı - la bir - ge — cı - lar - ğa

Bir - e - k'iy - nar - la da men ayt - han - ma

Se - ni hal - le - ri - ni sı - nar - ğa

Örnek 7.5. (5) ana kalışlı dört pest kısa kesit

8. SINIF: (4/5) ANA KALIŞLI VE TİZ BAŞLAYAN DÖRT KISA KESİT (№ 116–138)

Bu sınıfta 7-8 derecede tiz başlayan ezgileri bulabiliriz. Birkaçının arkaik tipi var (kahramanlık destanları, ninni, orayda) ve birçoğu akordeonla sunulan dans ezgisidir. Seyir büyük ses genişliğinden dolayı genellikle inici, birçok kez net, ama bazen kısmen dörtlü ve beşli sıçraması meydana gelir (örneğin: № 121-126, № 130-131, № 136). İkili basamaklı inici seyir de görebiliriz (№ 134-135). Cır ezgilerinde de olduğu gibi burada da 4(4/5)x ve 5(5)x kalış dizisiyle sıklıkla karşılaşmaktayız. Gruplardaki ezgilerin sayısı önceki sınıftaki sayıdan daha yüksek ve genellikle minör ve majör karakterli dizilerde hareket eden ezgiler bulunur.

8.1. grubunda ilk kesitlerinin 5(4) kalışı şeklinde inici ezgiler bulunur. Bunların birkaçı 5(b3)x kalışlı, daha küçük ses genişliğine sahip olan 7. sınıftaki ezgilerin akrabaları olmaktadır. 5(4)b3/6 kalışlı minör karakterli № 116-117 ve örnek 8.1a ve de majör karakterli № 128 ve örnek 8.1b'yi buraya dahil ederiz.

♩ = 120

Oy a - ta - sın - dan a
ol ci - git tuw - ğan Biy - nö - ger
Ta - ma - da qar - na - şın
ol it aw - ruw - dan aw - ruy - du

Örnek 8.1a. (4) kalıslı dört tiz kısa kesit

♩ = 76

Taw - la - da ay - lañ - ñan ki - yik - le
Ki - yik - ni ul - lu - su cu - ğu - tur
A - man ti - şı - ruw - ğa sı - rıl - sañ da
E - me - gen - den a - man su - wu - tur—

Örnek 8.1b. (4) kalıslı dört tiz kısa kesit

8.2. grubu oldukça popüler bir gruptur. Geniş çapta rastladığımız minör ve majör karakterli 4(5)x kalıslı ezgilerin içermiş olduğu cır ezgileri de buraya dahil oldu. Çok yaygın olan 4(4/5)x kalıslı minör karakterli № 118-119 ve örnek 8.2. ve majör karakterli № 129-132 ve örnek 8.2b- yi de burada bulabiliriz.

♩ = 104

Kel a - ruw - çu - ğum a - lib ke - te - yim

voy - ra ri - ra - ra voy

Be - ri cu - wuq kel - çi oñ ca - nı - ma

voy - ra ri - ra - ra woy

Ri - ra - ra ri - ra - ra woy

Örnek 8.2a. (5) ana kalışlı dört tiz kısa kesit

♩ = 92

Oy - ra woy - ri - ra ra - ra

ay ri - ra ri - ray - ri ra - ra

woy ri - ray ri - ri ay ri - ray ri - ri

ri - ri - ray ri - ray - ri ray

Örnek 8.2b. (5) ana kalışlı dört tiz kısa kesit

8.3. Grup oldukça kalabalıktır, genellikle minör karakterli dizide hareket eden ezgiler bulunur. Özellikler 5(5)x kalış dizisidir. Fazla rağbet gören minör karakterli № 120-125²⁴ ve örnek 8.3a ve majör karakterli № 133 ve örnek 8.3b-yi burada bulabiliriz.

²⁴ Çok ezginin formu AABC'dir.

$\text{♩} = 100$

A - lay - da qa - rab kö - re - se
 Me - şî - na col - nu qı - yı - rın
 En - di - ge — de - ri bil - mey e - dim
 Da süy - gen - lik - ni qı - yı - nın

Örnek 8.3a. (5) ana kalışlı dört tiz kısa kesit

$\text{♩} = 144$

1) — 2) —
 4) — 3) —
 Ye - şil - dir san - ca - ğı,
 nur - dan — a - le - mi
 De - li - lim Kur' - an - dır,
 5) —
 Al - lah ke - la - mı
 1. 2. 3. 4. 5.
 2. 2. 3. 3. 2. rep.

Örnek 8.3b (5) ana kalışlı dört tiz kısa kesit

8.4. Grup üç adet #6(5)4/5 kalışlı, bazen ikili basamaklı iniş yapan majör karakterli ezgi içermektedir (№ 134-135 ve örnek 8.4).

$\text{♩} = 80$

accordion

Örnek 8.4. (5) ana kalıslı dört tiz kısa kesit

8.5. Grupta çoğunlukla 8(4)x kalıslı majör karakterli ezgiler bulunur. 2-4 kesitleri arasında sık sık dörtlü göçürme duyulur (№ 136-138 ve örnek 8.5) Grubun tek minör karakterli ezgisi № 126'dır.

$\text{♩} = 220$

Toy - ga ki - rib 1) — teb - se - me - giz

Qız - la bı - la 2) — u - lan - la

Tar qa - bır - da 3) — a - zab e - ter

Aq - rab - la bla cı - lan - la

1. 2. 3. 2. 2. 2.

Örnek 8.5. (4) ana kalıslı dört tiz kısa kesit.

8.6. Grupta iki ezgi: 7(5)b3 kalıslı minör karakterli № 127 ve örnek 8.6 bulunur.

♩ = 80

Oy - ra ri - ray - da oy - ra ri - ray - da

oy - ra ri - ray - da hey

oy - ra ri - ray - da oy - ra ri - ray - da o - ray - da ri - ray - da

oy - ra ri - ray - da hey

Örnek 8.6. (5) ana kalıslı dört tiz kısa kesit.

9. SINIF: (7/8) ANA KALIŞLI DÖRT KISA KESİT (№ 139-145)

9'uncu sınıfın ezgilerinin özelliği ilk kesitlerinin 7-8. derecede hareket edip 10. derece civarlarına çıkması (№ 139-140) ve tiz (7-8. derece) bitmesidir (№ 141-144). Ezgilerin çoğunluğu minör karakterlidir, aralarından çok popüler olan bir ezginin (№ 141-144) (5) ana kalıslı çeşitlemesi de mevcuttur. İlk iki kesitin beraber vadi şekil göstermesiyle sıklıkla karşı karşıya gelmekteyiz.

9.1 grubun 5(7/8)5 kalıslı ezgileri minör karakterli № 139 ve örnek 9.1. ve majör karakterli № 145-tir.

♩ = 82

Tir - men - li qol - nu da ba - şı - na çıq - sañ

Taw - nu a - ra - sın - da köl bar - dı

A - mi tü - bün - de wa te - ren ö - zen - de
Hur - zuk ca - şa - ğan a el bar - dı

Örnek 9.1. (8) ana kalıslı dört kısa kesit

Daha büyük olan 9.2. grubun 7/8(7/8)x kalıslı ezgilerini minör karakterli № 140-144 ve örnek 9.2. temsil etmektedir.

♩ = 100
Men du - ğum cı - ya tu - ra - yem
Çe - le - ği - mi tol - tu - rub
Cü - re - gim süy - se ke - tib qal - lı - ğem
A - nı ar - ba - sı - na ol - tu - rub

Örnek 9.2. (8) ana kalıslı dört kısa kesit

10. SINIF: BİR VEYA İKİ KESİTLİ ÜÇ ÖLÇÜLÜ EZGİLER (№ 146–186)

Şimdiye kadar genellikle iki veya dört kısa (iki ölçülü) kesitten ibaret ezgiler görebildik. İki dört ölçülü bölünebilen kesitten oluşan, dört kısa kesitten oluşan ezgiler olarak da değerlendirilebilen ezgileri de ele aldık. Bunların aksine 10. sınıftaki ezgilerin kesitleri üç ölçülüdür, yani uzun, ama bölünemez olanlardan. Bu özellik ilk görünüşte yapısalıdır, ama Karaçay-Malkar müziğinde üç ölçülü ezgilerin tipi ve ezgi dünyası genellikle eskice, rubato sunumlu ve ayrı inceleme gerektirmektedir.

10. sınıfın ezgilerinin birkaçı bir veya iki kesitten görünüşte daha fazla kesitli olmaya yöneldi. Bu yapısal nedenden dolayı düzenleme boyunca görünüşte dört veya daha fazla kesitli üç ölçülü ezgilerin ikinci kesitin bitişinde karar sesine inmeleri durumunda sadece ilk iki kesitini göz önünde bulundurmaktayım. 10.1 grupta iki özel minör karakterli ezgi bulabiliriz (№ 146 ve örnek 10.1). Özellikleri öncelikle karar sesinin altında kalan ana kalış sesinden kaynaklanır, çünkü bu kesit sonundaki vurgulu yerde ve diğer yerlerde de ender görülen bir konudur. Örnek 10.1. ilk kesitin sonunda VII. dereceden b3-e sıçramakta, ikinci kesiti ise V. derecede biter.

Poco rubato, $\text{♩} = 52$

Oy Ge-zoh u - lu da biy-le-ni wa bi - yi Biy-nö - ger
Ca - rat - han Al - lah a se - ni ca - şa - rı - nı süy - me - gen,
ey tay woy Ge - zoh u - lu Biy - nö - ger

Örnek 10.1. Üç ölçülü, üç kesitli özel ezgi

10.2. grubun özelliği 1/2 (1) b3/4 kalış dizisidir. Sadece iki adet minör karakterli ezgi görebiliriz (№ 148-149) ve № 148 de sadece kısıtlamalarla üç ölçülü sayılır. Majör karakterli ezgiler arasında genel olarak kesit sonunda karar sesine inen bir yapı görebiliriz, bunlar müzik ve metin bakımından eskice özelliklere aittir ve oldukça yaygındırlar (örnek 10.2. ve № 147 ve 163-169).²⁵

Poco rubato, $\text{♩} = 204$

I - ja - la - rı taş ba - şın - da ca - şay - dı - la
I - ja - la - rı a - dam et a - şay - dı - la

²⁵ Kanamat, ağıt, orayda. Kalış sesleri 1(1)x olanları da buraya sıraladım.

Ga - pa - law - la e - ki el - le bir bol - du - la oy oy

Ga - pa - law - la e - ki el - le bir bol - du - la

Örnek 10.2. İki çekirdekli temele sahip olan üç ölçülü ezgi

Büyük 10.3. grupta sadece (2) ana kalışlı majör karakterli ezgiler bulunur (№ 170-179 ve örnek 10.3). Bunların bir kaçını bir bakımdan Macar ve Anadolu ağıtının küçük tipine benzer, ama çoğunluk olarak bu tiplerden farklılar. Farkların örneklerine bakalım: örneğin bazı kesitlerdeki karar sesin altına olan beşliye sıçrama (№ 171) veya *si-do* kesit bitişisi (№ 172) olabilir. Bu özellikler ve kesit çiftlerinin sıkı ritmik sunumu Macar ve Anadolu ağıtlarında görünmemektedir. Aynı zamanda birçok ezginin serbest sunumu, kesitlerin doğaçlama yapılandırılması, inici veya tepe şeklindeki seyir Macar ve Anadolu ağıt müziğiyle benzerlikler taşımaktadır (örn. № 170, № 174 ve № 176).

Poco rubato, $\text{♩} = 144$

Yü - ce dağ ba - şın - da kir - ma - nım baş - lı

Ağ - la - dım, ağ - la - dım - göz - le - rim yaş - lı

Hiç bay - ram et - me - dim sı - la - da - ya - nım kar - daş - lı

Örnek 10.3. İki çekirdekli temeli olan "ağıtsal" üç ölçülü ezgi

Daha büyük olan 10.4. grupta (b3) kalışlı minör karakterli ezgiler çoğunluk taşımaktadır (№ 150-156 ve örnek 10.4).²⁶ Bunları iki gruba ayırmaktayım. Birinde seyir b3 kalış sesine pest beşlisinden sıçrar, diğesinde ise b3-e

²⁶ Değişik seyirler, eski ezgi üslubu, bazen V. dereceye olan aşağıya sıçrama ile. № 150 ezgi hem ana kalış sesleri (2) hem 2(1)b3 olanları arasına da koyulabilir.

gerçekleşen iniş görebiliriz. Buna benzer kesit sonunda sıçrayan motiflerle daha 10.3 grubunda da karşılaşmıştık. Grubun tek (3) kalıslı majör karakterli ezgisinin kesitleri inicidir (№ 180).

Rubato, $\text{♩} = 120$

Is - ha-wat dey-le da, is - ha-wat - dı dey-le, qoy-may - la
Ca-nım, is - ha - wat - da wa a - dam a mö - lek - le oy - nay - la dey - di, 1 - iy - rı
Kö - züm a i - lin - di da a - dam a mö - lek - ni qa - şı - na
Sü - yüb a te - be - re - dim so - ra men da ba - şın - dan, dey - di

Örnek 10.4. 3(1)c kalıslı iki çekirdekli temeli olan üç ölçülü ezgi

10.5 – 10.7 grupların minör karakterli ezgilerinin çoğu her kesitinde ayrı ritim şemasına sahiptir. İlk kesitler gruplarda görebileceğimiz gibi binici kalışa uyarak devamlı daha tiz başlarlar. Bunu majör karakterli ezgilerin bir kısmında da görebiliriz. Yalnız özel bir başlangıcı olan № 183 Otarov ezgisi ve dörtlü sıçramayla biten № 184 ve oldukça serbest doğaçlama *rubato* sunumu olan № 186'da geçerli değildir.

10.5. grubu (4) ana kalıslı popüler minör karakterli (№ 157-158 ve örnek 10.5a) ve majör karakterli (№ 181-184 ve örnek 10.5b) ezgiler içerir.

$\text{♩} = 76$

Biz ba - ra - bız İs - tan - pul - nu co - lu - na
Al - lah da sal - sın müs - li - man pat - çah - nı qo - lu - na

Örnek 10.5a. (4) ana kalıslı iki kesitli üç ölçülü ezgi

Poco rubato, ♩=132

Day da da day da di da di da di - da da

Day da day da da day da day da day da da day da ray da—da

Ray ra riy da—da day da ri ra ray da ray ray da ray

Oy ra ray ri da ri da ri da ri da ra

Örnek 10.5b. İki çekirdekli olması muhtemel üç ölçülü Karaçay-Malkar ağıtı

10.6. grubuna popüler (5) kalışlı minör karakterli № 159-161 ve örnek 10.6. ezgisi haricinde tek bir majör karakterli ezgi (№ 185) dahildir.

♩=80

Ay - ca-ya - ğım sen' ar-ba - zım tik bol - sun

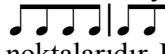
Qan - tor at - la oy-nab oy-nab çab-maz-ça

Örnek 10.6. (5) ana kalışlı iki kesitli üç ölçülü ezgi

İlk kesitini tiz (6/7 derece) bitiren üç ölçülü ezgiler içeren 10.7. grubunda iki ezgi bulunur: minör karakterli № 162 ve majör karakterli № 186.²⁷

²⁷ Kalış sesi (#6)'dır!

11. SINIF: DÖRT KESİTLİ ÜÇ ÖLÇÜLÜ EZGİLER (№ 187–199)

10. sınıfta da dört kesitli sayılabilecek üç ölçülü ezgiler bulabilmemize rağmen, söz konusu ezgilerin yapısı tamamlanmayıp, iki kesitli yapıları tespit edilebilmekteydi. Bu sınıfta inceleyeceğimiz inici üç ölçülü kesitler, kesinlikle dört kesitli yapıya sahipler. Genel (4) ve (5) kalış sesi, inici seyir yapısı ve karakterli ritim şeması bu seyir sınıfının ortak noktalarıdır. Bu birliği daha da kuvvetlendiren bir olgu seyirlerin genel Karaçay-Malkar seyir şekline uygun olmasıdır. Bununla beraber oldukça çok çeşit (pest ve tiz başlayan, inici ve binici, yanaşık ve yanaşık olmayan vs.) ezgi bulabiliriz. Gruplardaki ezgilerin sayısı ise düşük olacaktır.

11.1 grubun 5/7(b3)4 kalışlı popüler minör karakterli ezgilerinin (№ 187 ve örnek 11.1) Macar benzerlerini bulmak kolaydır. Ezgilerin birinci-ikinci ve üçüncü-dördüncü kesitleri arasında (tam olmayan) dörtlü-beşli benzer paraleli bulunur.

a)

Sa - rı ga - vur mül - kü - büz - nü al - ğan - dı

b)

Azt hit - tem, hogy nem kel - lek ka - to - ná - nak,

Cü - rek - le - ge qa - ra mu - hur sal - ğan - dı

Gond - ját vi - se - lem az é - des - a - nyám - nak,

Mü - min ka - fir ta - nıl - ma - yın qal - ğan - dı

De már lá - tom, ka - to - ná - nak kell men - ni,

Al - dan - ma - ğız a - hır za - man dun - ya - ğa
 Fe - renc Jös - ka csá - kó - ját kell vi - sel - ni.

Örnek 11.1 a) dört kesitli 5(b3)b3 kalışlı üç ölçümlü ezgi ve b) Macar bezeri
 (Vargyas 2002: 064)

11.2 grupta bir adet minör karakterli (örnek 11.2) ve iki adet majör karakterli ezgi bulunur (№ 197-198). Bu ikisinin seyirleri 5(4)1 ve 8(4)1 kalışları olduğuna rağmen oldukça benzermiştir.

Parlando – rubato, ♩ = 108

Çu - wađ kök - den kö - lek ti - gib kiy - seň da
 Cul - duz - la - dan tүй - me e - tib tik - seň da
 Sen ıy - lıq - ma a - taň kiy - gen ki - yim - ge
 Qab - da - lın - da a - nı ha - lı tүй - me - ge

Örnek 11.2. 5(4)b3 kalışlı dört kesitli üç ölçümlü ezgi

11.3. grubunun üç ezgisinin ortak yanını 5(4)4/5 kalış dizileri olmasıdır (№ 188-189 ve örnek 11.3)

♩ = 104

Men' a - la - şam boz ho - ra - dı, oy - ra oy

A - nı kim da nek so - ra - dı, oy-ra oy

A - la-şa - mı cañ-ñız tü - gü, oy-ra oy

Sır - tın - da - ğı kert-me cü - gü, oy-ra

Örnek 11.3. 5(4)4 kalışlı dört kesitli üç ölçümlü ezgi

11.4. Grupta farklı dizilerde ama benzer seyirde ve 8(4)4 kalışı olan minör karakterli Kumuk ezgisi (№ 190) ve majör karakterli, güzel yayı olan büyük ses genişliğine sahip olan bir Karaçay-Malkar ezgisi (№ 198) görebiliriz.

11.5 grupta 5(5)x kalışlı minör üçlü ezgilerinin çoğunluğu arasındaki benzerlik oktavdan beşinci dereceye inen birinci ve ikinci kesitten kaynaklanır. İkinci ve dördüncü kesitler arasında benzer hareket nerede ise beşli göçürme görebiliriz (№ 191-195 ve örnek 11.4). № 194 ve örnek 11.5'in sadece ikinci, dördüncü kesiti üç ölçümlü, ayrıca daha uygun yer bulunamadığı için de burada incelediğim majör karakterli № 199 ezgisi 4(5)2 kalışa ve farklı seyire sahiptir.

♩-96

O-ray-da o-ray - da, o-ray-da o-ray - da

O-ray - da o-ray - da o-ray - da

O-ray-da o-ray - da, o-ray - da o-ray - da

O-ray - da o - ray - da o - ray

Örnek 11.5. 5(5)5 kalıslı dör kesitli üç ölçülü ezgi

11.6. grubun tek parçası olan 7(5)b3 kalıslı zikir ezgisi pentatonik olmayan beşli göçürmenin güzel bir örneğidir (№ 196)

12. SINIF: CİR EZGİLERİ (№ 200–278)

Derlemeye başladıktan az sonra derleme sırasında varyantlarına her bölgede rastladığım özel ezgi türünü fark ettim. İlk bakışta benzer bulduğum bu ezgilerden derleme işlemi bitene kadar birbirinden ayrı iki grup oluştu. Bunların biri *eol-frig* diğeri ise *miksolid* dizide hareket eden ezgiler içerir. Bu iki sınıfı ikiz-sınıf olarak tanımlayabiliriz, çünkü miksolid ezgiler VII(4)VII ve eol-frig 1(5)1 tipik kalıslarından da tahmin edebileceğimiz gibi miksolid ezgileri bir adım yukarı aktardığımızda eol-frig dizili ezgilere benzeyen seyir görebiliriz.

Sözkonusu cır ezgileri Karaçay-Malkar halk müziğinin tipik bir sınıfını oluşturmaktadır ve Karaçay-Malkarlılar bunu kendilerine özel sayarlar. Değişik gruplarında gördüğümüz farklı seyir hareketine rağmen cır ezgilerinin genel yapısı ve ortak kalısları gruplardaki benzerliği sağlar.

Metinlerdeki tekli kesitlerin hece sayısı 10, 11 veya 12 (5+5, 5+6, 6+5, 6+6) ve çiftli kesitler ise genellikle 8 veya 9 heceli olur (4/3+4+3 veya 6/5+4). İkinci ve dördüncü kesitlerde müzik genelde 4/3+4+1 şeklinde bölünür, bunun için metin bölünmesinden bağımsız olarak kayıt hazırlarken daima bu bölmeyi uyguladım. Bu sınıfın içerdiği ezgilerin çoğunluğu *poco rubato* ritmindedir. Bundan 6/8-li bir temel kurup tipik kalıslar, ama çok çeşitli olan bir dördümlü müzik şema düzeni kurulabilir. Birinci-ikinci kesitin ritminin “ideal” yapısı aşağıdadır:

Ama bunun, örneğin № 206'da olduğu gibi, tam net ortaya çıkması çok nadiren görülmüştür. Ölçüler genişleyebilir, kısalsabilir, örneğin kesit sonundaki uzun ses hemen hemen her zaman kısılır.

Bu sınıf birbirinden farklı ezgi gruplarından ibarettir. Bunları başlangıç motifleri ve ilk kısımlarının tizliğine göre tanıtaçam. Müziksel düzenleme için ilk seyir kısmının incelenmesi yeterlidir, çünkü ezgilerin ikinci kısmı genelde ilk kısmın pest gerçekleşen taklidi veya düzenli bir şekilde iner. Böylece değişken ilk kısımdan farklı olarak genelde seyirin karakterini büyük ölçüde etkilemez. Aynı ayrı gruplara geçelim.

12.1 grup. İkinci kesitlerinde karar sesine inen 4/5(1)4/5 kalıslı minör karakterli cır ezgilerinin bir kısmı dört kesitli yapıya sahip (örneğin № 200, 202), diğer bölümleri ise AB/AC yapılarıyla iki kesitli benzemektedir (№ 201-203). Seyir düzeni bakımından bu karışık bir grup. Tiz başlayıp 4/5 dereceye inen ilk kesit ve Karaçay-Malkar müziğinde alışılmadık seyir olarak ilk kesitin vadi şeklinde olup ortasında karar sesine inmesi (örneğin № 203 ve örnek 12.1) de görülmüştür. Popüler № 200-203 ve örnek 12.1. de bu gruba dahildir.

Poco rubato, $\text{♩} = 92$

Kaf - ka - zi - ya' - da _____ biz da ba - ra ba - ra

Sü - rüw da sü - rüw wa qoy kör - dük

Ul - lu Qa - ra - çay' - da _____ tö - ge - rek - de tu - tub

Tö - ge - rek - de tu - tub a toy kör - dük

Örnek 12.1. 5(1)5 kalıslı Cır ezgisi

12.2 ve 12.3 grup. Cır ezgiler arasında 1(4/5)x kalıslı pest ilk ve dördüncü kesiti ve tiz ikinci ve üçüncü kesiti olan kubbeli seyirler bulabiliriz. Bunların bir kısmı ilk kesit ortasında karar sesine iner (12.2), başkalarının ise ilk kesiti inici veya tepe yapılıdır (12.3). Bu ezgiler AB/AC hatta AB⁵AB yapılarından da görülebildiği gibi ne yeni usül Macar ezgilerine ne 13. sınıfın kubbeli ezgilerine benzemektedir. İkinci kesitin kalışının burada da (5) olmasına

rağmen üçüncü kesit birçok kez ilk kesitin varyantıdır, yoksa varyant olmazsa da pest inmektedir. İlk kesitin ortasında karar sesine inenlerin çoğu minör karakterli dizide hareket eder ama ilk kesitinde tepe/inici olanlar arasında majör karakter daha yaygın olduğu görülmüştür. 12.2 grubun minör karakterli ezgileri № 204-206 ve örnek 12.2, majör karakterli ise № 207. 12.3 grubun minör karakterli ezgileri № 208-209 ve örnek 12.3a, majör karakterli popüler ezgi örnekleri ise № 210-214 ve örnek 12.3b'dir.

Rubato, ♩ = 112

Süy-ge-nim cı - rı - nı men ay - tı - rıq - ma

Süy-mey - di - le se - ni ten - le - riñ

Baş - ha za - tı - ña men qı-zın-maw-çu-em

Ca - nı-mı qıy - nay-dı köz - le - riñ a

Örnek 12.2. 1(5)5 kalıslı Cır ezgisi

♩ = 104

Men Ca - rah - mat - nı öl - mez - lik su - nuw - çem

Bel tö - ge - re - gi oq e - di

Ne bek cı - la - sañ da oy a - man Ha - li - mat

Sen - den süy - gen - çi - gi coq e - di

Örnek 12.3a. 1(4)1 kalıslı cır ezgisi

Poco rubato, ♩=74

flute

Örnek 12.3b. 1(5)1 kalışlı cır ezgisi

12.4. grubu. Cır ezgilerin ilk kesiti genelde 1 veya 4/5 derecede biter. İlk kesit nadir olarak b3 derecede ve ender olarak 2 derecede bitebilir. Bunlar için örnek olarak (b)3 (4/5) x kalışlı minör karakterli № 215-216 ve örnek 12.4a ve majör karakterli № 217-219 ve örnek 12.4b sunmaktayım.

Keñ ar - baz a - dam-dan tol - ğan - dı

ba - ra - dı ca - rıq toy

Cer cer - de qa - zan a - sıl - ğand

so - yu - la - dı köb koy

Na - sıb qu - wanç kül - kü ul - lu - du
ba - ra - dı ca - rıq toy

Örnek 12.4a. b3(4)4 kalışlı cir ezgisi

Poco rubato, $\text{♩} = 120$

Ma - cir biy qay - dan ke - le - se
Qa - ra - baş - la - nı qa - rab da
Ne qa - ra kün - le kel - gen - di
Qa - ra - köt - la - nı A - bat - ha

Örnek 12.4b. 3(5)3 kalışlı cir ezgisi

12.5-12.8 grupların ezgileri 4/5(4/5)x kalış dizisini takip eder. Bundan öte ilk kesitin seyir hareketine göre düzenleme gerçekleştirdim. 12.5-in ilk kesitleri ortada iner, 12.6-nın ilk kesitleri binicidir veya tepe yapılıdır, 12.7.nin ilk kesitinde iki ufak tepe bulunmaktadır, 12.8-in ilk kesiti yüksek bir tepedir, 12.9-un ilk kesiti tiz başlayıp iner. Her grupta minör ve majör karakterli ezgiler de yer almaktadır. 12.6.'nın ilk kesitleri binicidir ve tepe yapılıdır, 12.7.'in ilk kesitinde iki tepe görebiliriz. 12.8.'in ilk kesiti yüksek bir tepedir ve 12.9.'in ilk kesiti tiz yerden iner. Her sınıfta minör ve majör karakterli dizilerde seyir eden ezgiler bulabiliriz.

12.5. ezgi grubun ezgileri 12.2.'ninkinin ezgilerine benzer şekilde başlar, yani ilk kesitin ortasında iner ve ikinci kesitleri tiz yerde 4/5. derecede biter. AB⁴⁵AB yapısı tipiktir. Ezgileri popüler Minor karakterli № 220-221 ve örnek 12.5a ve majör karakterli № 222-224 ve örnek 12.5b'dir.

Rubato, ♩ = 88

Şu - pu, Tuw - ğan a de - se - le a - nam

İ - yi - lib cer - ge ki - re - di a - na - ğız

E - kew - len bo - lub a da qa - lay — soy - dur - du - ğız

Coq - me - di siz - ni qa - nı - ğız

Örnek 12.5a.4(5)b3 kalışlı Cır ezgisi

Poco rubato, ♩ = 100

Oy ayt dey - siz da — qoy - may - siz me - ni

Men ta - nı - may - ma a - ta - sın

To - ğuz - on cıl - nı da a - dej tut - ha - nem

Örnek 12.5b. 4(5)4 kalışlı Cır ezgisi

12.6. Grup ezgilerinin ilk kesiti binici yoksa tepe yapılıdır. En tipik şekiller ABCD ve AB⁵CB'dir. İkinci kesit çoğu kez - bunu (5) kalış sesinden doğal olarak tahmin edebileceğimiz gibi - tiz başlar. Üçüncü kesitler değişikendir,

dördüncü kesit ise genelde 7/5 derece civarından karar sesine iner. Ezgileri Minor karakterli № 225-229 ve örnek 12.6a ve popüler majör karakterli № 230-234 ve örnek 12.6b'dir.

Rubato, ♩=90

Me - ni a - ru - wum ke - le da tu - rad

Bur - ma çaş - çı - ğı qal - tı - ray

Sö - le - şib baş - la - sa — a - ruw - çuq bo - lad da

Al - tın tiş - çik - le - ri cıl - tı - ray

Örnek 12.6a. 4(5)b3 kalıslı Cır ezgisi

Rubato, ♩=76

flute

Örnek 12.6b. 4(5)4 kalıslı Cır ezgisi

12.7. grubu ezgilerin ilk kesitinde iki adet E/D inici tepe ve E-ye gerçekleşen iniş görebiliriz. İkinci ve üçüncü kesitler genelde tizdir, ne var ki üçüncü

kesitler oldukça değişiktir, pest ve tiz seyirler de görebiliriz, hatta kesitin ortasında karar sesine veya VII. dereceye gerçekleşen inişler de seyrek değildir (örnek № 241). Ezgileri oldukça yaygın minör karakterli № 235-243 ve örnek 12.7a ve majör karakterli № 244-245 ve örnek 12.7b'dir

Rubato, ♩=116

Siz cuq - la - ğız da men ay - ta - yım
İy - nar - la - rı - mı ü - çü - sün
E - ki süy - geň - ðe za - ran bol - gan da
Caw tö - şek - le - de ter - mil - sin

Örnek 12.7a 4(5)4 kalışlı Cır ezgileri

Poco rubato, ♩=96

Taw - la - nı ba - şın - dan bi - yik a taw bol - maz
Caň - nız te - rek - den baw bol - maz
Süy - geň - çi - gin - den a qu - ru da qal - ğan - nı
Ne cü - re - gin - de caw bol - maz

Örnek 12.7b. 4(5)5 kalışlı Cır ezgileri

12.8 grubun genelde minör karakterli olan ezgilerin ilk kesitinde genellikle tiz E/D-A²-E/D tepe yapısı görebiliriz. İkinci kesit ise genelde tiz tepe yapılıdır ve az-çok titiz olan dörtlü-beşli göçürmeleri görebiliriz. Örnek AB⁴CB (№ 247), AB⁴⁻⁵CB (№ 250), A⁵B⁴⁻⁵AB (№ 248) hatta A⁵B⁵AB (№ 249). Ezgileri Minor karakterli № 246-253 ve örnek 12.8a ve major karakterli № 254-255 ve örnek 12.8b'dir.

Poco rubato, ♩=92

Qo-ban ö-zen - de da sü-rüw-çü çaş-la-nı da Cat - day
En - di ca-nıñ ki-bik kö - re - se
Me-ni da kö-züm - den da kö - rüb tu - tu - ğuz deb
I - şım baw - la - rı - ıñ be - re - se

Örnek 12.8a. 5(5)4 kalıplı Cır ezgisi

Parlando-rubato, ♩=104

Men sen - den a - ruw — a kör - me - gen e - dim
Bu men ay - lañ - ıñ cer - le - de
Se - ni a - ruw - lu - ğuñ — a - lay ay - tıl - ған - dı da —
Bu taw e - tek - le - ge el - le - ge

Örnek 12.8b. 4(5)4 kalıplı Cır ezgisi

Son Cır grubu (12.9) A' civarından inici kesitlerle başlar. Burada da genelde ikinci kesitin tiz ve üçüncü kesitin tiz veya pest olduğunu görebiliriz. Üçüncü kesit daima çok değişkendir. En sık ABCD, AB⁵CB (№ 257), AB⁴⁻⁵CB (№ 256) yapısıyla karşılaşabiliriz ve bazen özel yapılar da görebiliriz örneğin ABAC (№ 266). Bu grupta Minor karakterlilerin arasında birçok 4(5)b3 kalıslı ezgi ve birkaç 8(5)x kalıslı ezgi (№ 265-266) de bulabiliriz. majör karakterlilerin kalısları daha değişkendir. Ezgileri oldukça yaygın Minor karakterli № 256-266 ve örnek 12.9a ve yine oldukça tutulan major karakterli № 267-276 ve örnek 12.9b'dir.

Ca - mal da dey - le, Ca - mal da dey - le
 Mal - qar - da qaw - ğa söz - le - ge
 Oy qa - ra qan - la, qan caw - ğand dey - le
 Ca - mal - da çol - pan köz - le - ge

Örnek 12.9a. 4(4)4 kalıslı Cır ezgisi

♩ = 160

Oy kün çıq - ğan - dan bı - lay kün bat - harı - ھا
 Qa - ra tu - man - la ke - lel - le

Süy-mek - lik ü - çün ol car - lı cü - rek - le da

Köb qı - yın - lıq - la kö - re - le

Örnek 12.9b. 4(5)1 kalırlı Cır ezgisi

Son olarak iki adet özellikle tiz başlayan Cır ezgisi sunmak istiyorum. İkisinin de başta gelen özelliği b3-lü ana kalırlılı olmasıdır (№ 277-278).

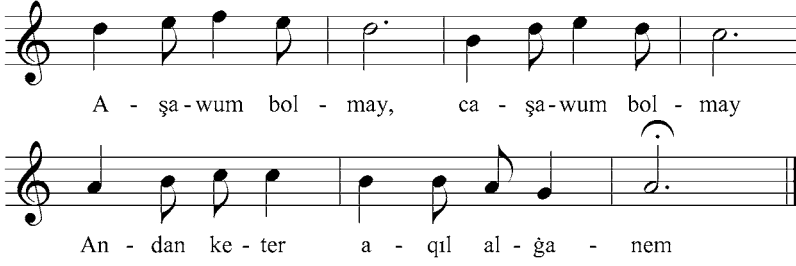
13. SINIF: TEKRARLANAN (KUBBE) YAPILI DÖRT UZUN KESİT (№ 279–287)

Son olarak birkaç tekrarlanan (kubbe) yapılı olmalarından yeni usül olmasını tahmin ettiğim Karaçay-Malkar ezgisini tanıtaçağım. Ezgileri kalırlılarına göre düzenledim (№ 279-287). Bu yapıyı Karaçay-Malkar – Macar ezgilerinin benzerliklerini incelediğim bölümde daha detaylı olarak tanıtaçağım.

♩ = 70

Car - lı ü - yür - de, — cal - ı ü - yür - de

Qa - zan şa - ha - rın - da — tuv - ğa - nem

A - şa - wum bol - may, ca - şa - wum bol - may
 An - dan ke - ter a - qıl al - ğa - nem

Örnek 13. 1(5)b3) kalırlı tekrarlanan (kubbe) yapılı dört uzun kesit

Karaçay-Malkar halk ozanı Omar Otarov

Karaçay-Malkar halk müziğinin Macar bağlantıları

Tarih olguları Macar ve Karaçay-Malkar halk müziğinin birkaç tabakası arasında genetik bağlantının olmasını mümkün kılar. İncelediğimizde birçok Karaçay-Malkar ezgisinin yakın veya benzer Macar ezgisi olduğunu görebiliriz. Karaçay-Malkar ve Macar halk müziği arasında benzer seyirler dışında başka benzerlikler olduğunu da görebileceğiz. Önce bunları ele alalım.

Diziler: En sık rastladığımız *Minor* karakterli dizi (63%) dir. Bunun dahilinde *aeol* (54%) ve bundan çok daha az olan *frig* (6%) ve *dor* (3%). majör karakterli diziler arasından en yüksek oranı (35%) olan *miksolid* dizisidir. Bu olgu Macar halk müziğindeki çok bezemektedir, ne var ki Macar halk müziğinde major karakterli dizilerin oranı daha düşüktür. Ama her Türk halkının müziğinin pentatonik olmadığını biliyoruz. İncelendiğinde bazı tabakalarda çoğunlukla la-pentatonik olan Macar halk müziğinin aksine Karaçay-Malkar halk müziğinde pentatonik dizileri hemen hemen hiç bulunmamaktadır. En fazla seyir başında, seyir sonunda veya kesit sonlarında pentatonik yapılar görebiliriz, örneğin seyir başında: *sol,-do-re, sol-mi-re, mi-re-do-la, mi-do-re-sol*, seyir sonunda: *sol-mi-re-do*, kesit sonunda *mi-do-la, do-la-sol, sol-mi-do* ve *re-sol* veya *re-la*. Bazı ezgilerin dizisinde 2. derece bulunamazken (örneğin № 202, 204 ve 227) 6. derece hemen hemen her zaman mevcuttur.

Şekiller. Karaçay-Malkar halk müziğinde toplam dokuz adet tek çekirdekli ve üç adet üç çekirdekli ezgi bulunur. Bu halk müziği iki ve dört çekirdekli yapılardan oluşur, ama birçok alt-şekil görebiliriz. İki uzun – ikiye bölünebilen kesitten oluşan ezgileri düzenleme bakımından dört kısa kesit olarak incelediğim ve nakaratları incelemenin dışında bıraktığım altını çizmek isterim. İkili kesitlerinin karar sesinde biten ve sonra karar sesinde biten, pek özel olmayan, ufak ses genişliği olan kesitle devam eden ezgileri genelde iki kesitli olarak incelemektedirim.

İki çekirdekli arasında en yaygın olanı AB şekli dir (13%) ve AAAB, AB,AB, AB \overline{BB} ve AB + *nakarat* şekillerinden dört-beş adet bulunmaktadır. Bunlara Macar halk müziğinde de rastlanılır, ama AAAB yapısı bizde enderdir. (A-ile işaretlediğim kesitler A kesitinkiyle aynı seste biten ve seyiri A kesitine benzeyen, yalnız A'nın altında hareket eden kesitlerdir.)

En kalabalık dört, birbirinden oldukça veya tamamen bağımsız kesitten oluşan ezgilerin grubudur (55%). Bunda oldukça değişik, genellikle inici kalış düzenleri görebiliriz. Bu da günümüzün Macar durumuna benzemektedir. En yaygın olan ABCD (34%) yapı hem Macar, hem Karaçay-Malkar halk müziğinde önemli bir rol oynamaktadır. Karaçay-Malkar halk müziğinde AB^k/AB ve AB/AC (9%), ABBC (1,4%) ve AB/CB (2%) gibi eski usülü temsil eden yapılarla Macar halk müziğinde ender karşılaşılabılıriz. AA_(v)BC (9%) yapısı

Macarlarda da de yaygındır, ne var ki bu ezgiler genelde yapay müziksel ezgilerdir.

Birçok dört çekirdekli ezginin kesitleri arasında ikili ve üçlü paralel görebiliriz, A^2BAC ve A^3B^3AB gibi yapıyla iki-üç kez karşılaşılabılıriz. İki çekirdeklielerde kesit benzerliğiyle karşılaşmamaktayız.

Macar halk müziğinin bir tabakasının özelliği olan dörtlü-beşli benzerlikler de bizim için önem taşımaktadır. Karaçay-Malkar müziğinde $AB^{4/5}CB$ (5%) ve $AB^{4/5}AB$ (4%) yapısı oldukça yaygındır. Bunlarda ikinci ve dördüncü kesitler arasında ortaya gelen dörtlü-beşli benzerlik görebiliriz. Macar beşli göçüremeli ezgilerde gördüğümüz de ilk ve üçüncü kesitlerinin ikinci ve dördüncüden birbirlerine daha az benzediği az görülmüş değildir.

A^4B^4AB (2 adet), $A^5A^5A^2A$ (1 adet) ve daha çok A^5B^5AB (4 adet) ve A^5A^5BA (3 adet) yapıların Macar beşli sıçrayışı olan yapılara benzediği görülmüştür. Ama sözkonusu Karaçay-Malkar ezgileri Macar pentatonik beşli sıçrayışlı ezgilerle karşılaştırdığımızda yapısal benzerliğin kesinlikle genetik benzerlikten kaynaklanmasının tespitinin mümkün olmadığı anlaşılacaktır. Karaçay-Malkar ezgilerinde kısa pentatonik iki ölçülü bir motifin dörtlü-beşli pest tekrarlanması söz konusu değildir. Bu ezgilerde tiz bir birinci ve pest bir ikinci kısım arasında az çok rastgele gerçekleşen bir benzerlik görebiliriz (örnek № 249).

Birkaç dört kesitli ezgide $A^4A^3A^2A$, $A^3A^2A^2A$ yapıları ikili basamak basamak inen yapı görebiliriz. Bu tür basamak basamak inen yapı Anadolu Türk halk müziğinde de görülmüştür. Macar halk müziğinde basamak basamak inen kesitlerden oluşan ezgilerin çoğunluğunu ağıt usulünde bulabiliriz, ama bu Macar ezgilerinin uzun kesitleri müzikal bakımdan kısa kesitlerden oluşan basamak basamak inen Karaçay-Malkar dans ezgilerinden bayağı farklıdır.

AA^5A^5A karakterini taşıyan kubbeli, tekrarlanan yapılara bile rastlayabiliriz. Ama bunun Karaçay-Malkar müziğinde yeni bir gelişme olduğu ve Rus sanat müziğinin etkisinden kaynaklandığını söyleyebiliriz, ne var ki, daha detaylı bir inceleme faydalı olacaktır. 13. nota-da gördüğümüz gibi üçüncü kesitli Karaçay-Malkar ezgilerin bile Macar benzeri mevcuttur. İndekste diğer kubbeli Karaçay-Malkar ezgilerinin de Macar benzeri örneklerini tanıtmaktayım.

a) Kök kö - lek çaş me - ni ti-leyd, hoy

b) Egy szál desz-ka megy a ví-zen, haj, haj, haj,

 Men bar-sam ol al - lıq-ma deyd, hoy

 Bar - na le - gény áll a vé - gén, haj, haj, haj,

 Bil - mey-me qa - lay e - ter-ge, Kök kö - lek çaş - ha ne der - ge

 Pin - tes ü - veg a ke - zé - ben, bar - na kis - lány az ö - lé - ben,

 Art - da so - qu - ra - nır - ma - mı, hoy

 Meg - ő - szül a fe - je - men a gön - dör haj.

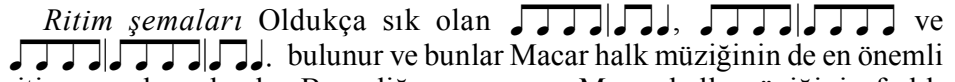
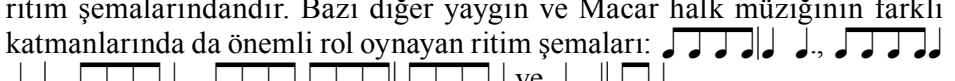

Örnek 14. Kubbeli ezgi a) Karaçay-Malkar (№ 281) ve b) Macar yeni usullu benzeri

Ses genişliği. Tipik Karaçay-Malkar ezgilerinin ses genişliği yedi-sekiz sestir ve Macar ezgilerinin aksine karar sesi altına inmezler. En yaygın ses genişliği 1 - 7/8 (26%)dır. Bunun yanında dört kalabalık ses genişliği grubu görebiliriz: 1-7 (16%), 1-6 (15%), 1-5 (12%), 1-9 (10%) ve dört daha ufak grup: 1-10 (3%), 1-b9 (2,5%), 1-4 (2%) ve 1-#6 (1,5%)tir. En küçük 1-3 ve en geniş

1-11 ses genişliği için birer örnek bulabiliriz. Bu olgular Macar durumuna benzemektedir.

Karar sesi altına inen seyirler birçok kez başka özellikleri de sergiler. Birçoğu plaga inici-binicidirler. Bazen ses genişliği seyirin V'inci dereceye sıçramasıyla genişler, bu Macar halk müziğinde ender görülen bir şeydir.²⁸ Karaçay-Malkar seyir sonunda VII. derece enderdir, ama var olan bir şeydir (4%). Karar sesi altındaki şeride değinen daha büyük ses genişliği arasından sadece VII-5 yaygındır (3%).

Ölçü işaretleri. Eski usul ezgileri her iki halk da parlando-rubato (konuşur gibi - serbest olan) olarak seslendirmeye alıştıdır (Karaçay-Malkar 42%) ve dinamik sunuş da her iki halkta geneldir 2/4 ve 4/4 (Karaçay-Malkar 44%). Karaçay-Malkarlılarda bunun haricinde 6/8 ölçü göstergesi de görebiliriz (5%). Asimetrik ritimler enderdir ve onları en çok dini zikir ezgilerinde 5/8-le karşılaşabiliriz (5%). Bu da genel olarak Macar durumuna benzemektedir. Karaçay-Malkar müziğinde bizde oldukça yaygın olan 3+2+2 bölmeli 7/8 veya 3+2+3 bölmeli 8/8 olarak tanımlayabileceğimiz üç ölçülü asimetrik ölçü bulunmamaktadır.

Ritim şemaları Oldukça sık olan ve bulunur ve bunlar Macar halk müziğinin de en önemli ritim şemalarındandır. Bazı diğer yaygın ve Macar halk müziğinin farklı katmanlarında da önemli rol oynayan ritim şemaları:

Seyir benzerlikleri

Seyir benzerlikleri konusuna girmeden önce kısaca iki ezgiyi ne zaman benzer olarak tanımlayabileceğimiz konusuna değinelim. Eğer bir Macar halk müziği katmanını, sınıfını veya usulünü incelersek, bunların birçok bakımdan oldukça farklı ezgileri içerdiğini görebiliriz. Örneğin bir ezgi sınıfının ortak noktası seyir benzerliği ise, farklı metrik, ritmik yapıları ezgiler içerebilir. Yine de seyirin genel hareketi ve önde gelen özellikleri uyumdaysa ve aralarında birbirine çok benzeyen ezgilerin dizisinden bağlantı zinciri oluşturulabiliyorsa ve ezgilerin ortak bir müzikal temeli bulunuyorsa, iki ezgiyi akraba veya en azından üslup bakımından benzer olarak sayabiliriz.

Macar halk müziği incelemesi büyük bir geçmişe sahiptir ve ezgilerin çoğu düzenlemelerin sunduğu bir sınıfa dahil edilebilir. Ama diğer halkların, diğer müzikal sistemlerinin benzeyen, ama çok bakımdan farklı ezgileriyle Macar ezgilerini karşılaştırdığımızda, incelenen ezgiler Macar düzenlemenin

²⁸ Macar malzemesinde ezgi sonundaki la-mi aşağıya sıçrama için bir örnek: 16-183 tipidir.

farklı bir bakış açısından incelenmesini gerektirebilir. Örneğin Karaçay-Malkar ve Macar halk müziğinde de inici, dört kesitli ezgiler önemli role sahiptirler. Ne var ki Macar dinleyici için kayda değer seyir benzerliğine rağmen Karaçay-Malkar dört kesitlileri alışılmadık olabilir, (vice versát kihagytam), çünkü bazı müzikal çözümler, pentatonığın derecesi, ritim alışılmadık olabilir.

Şimdiki incelememde benzer dediğim ezgiler, ister Macar ister Karaçay-Malkar olsun, kesitlerinin yükseklikleri, seyir hareketlerinin özellikleri ve dizilerinin karakteri eşleşen ezgiler olacaktır. Seyir hareketindeki ufak farklarını bu sefer incelemeyeceğim, ne var ki daha derin analiz bunu gerektirecektir. Böylece elde ettiğimiz Karaçay-Malkar-Macar halk müziği benzerliklerinin çoğu seyir benzerliğinin yanısıra yapısal, ritimsel ve seyir hareketi bakımından de benzemektedir. Genetik bağlantı tanımını birçok kez sadece kanıtım olmadığı ve olamadığı için kullanmamaktayım.

Birçok kez Anadolu Türk ve Macar müzikal usülleri ve tabakaların benzerliği konusuna değindim. Etnik yapısı kalabalık olan ve eşsiz bucaksız büyük topografik ölçütlü Anadolu'nun halk müziği oldukça komplekstir. Burada en basitlerinden oldukça gelişmişlerine kadar en farklı yapı ve şekillerle karşılaşabiliriz. Bunun dahilinde en önemli ve merkezi Anadolu usülünün Macar usül benzerleri mevcuttur. Karaçay-Malkar halk müziği Anadolu halk müziğinden yapısal bakımdan nispeten daha basittir. En basit ve en karmaşık yapıları ezgiler daha nadirdir. En yaygın olan sekizli ses genişliği olan iki veya dört kesitli yapılarıdır, bu genel olarak şimdiki Macar müziğinin durumuna benzemektedir.

Karaçay-Malkar-Macar ezgi benzeşmelerinde ilk olarak büyük tabakalara değineceğiz. Burada büyük sayıda birbirine benzeyen ezgi bulabiliriz ve birçok kez daha yakın bir bağlantının var olmasının ihtimalini vurgulayabiliriz. Bundan sonra daha ufak ve belirsiz benzeşmeleri tanıtacağım.

Daha önce tanımladığım gibi Karaçay-Malkar ezgilerini düzenlemiş olduğum sistem şöyle:

1.	Dönen ve plagal hareket	*29
2.	Bir veya iki kısa kesit ve benzeşmeleri, bunun dahiline (2) kalıslı 2.2 grubu	*
3.	(1) ana kalıslı dört kısa kesit	
4.	1(x)y kalıslı karar sesinde biten ilk kesitli, kubbeli veya sahte-kubbeli yapılı dört kısa kesit	*
5.	1(VII)x kalıslı dört kısa kesit	
6.	(2) ve (b3) ana kalıslı dört kısa kesit	**
7.	(4/5) ana kalıslı dört kısa pest kesit	
8.	(4/5) ana kalıslı, tiz başlayan dört kısa kesit	

9.	(7/8) ana kalıslı dört kısa kesit	
10.	Üç ölçülü bir veya iki kesit	**
11.	Üç ölçülü dört kesitli	**
12.	Özel yapılı <i>Cır ezgileri</i>	*
13.	Tekrarlanan (kubbeli) yapılı dört uzun kesit	**

İkna edici Macar benzeşmeleri olan Karaçay-Malkar sınıflarını gözden geçirelim.

1. SINIF. DÖNEN VE PLAGAL HAREKETİ OLAN EZGİLER

Zoltán Kodály'ın (1937-76: 54) dediği gibi: “İkiz ölçülü çiftler yoksa genelde kısa motiflerin devamlı tekrarlanması tüm ilkel halkların müziğinde ayrıca gelişmiş halkların eski mirasında da tipik bir yapı olarak mevcuttur”. Bu günümüzün Karaçay-Malkar müziğinde en fazla enstrümanlı repertuarın bir kısmı için geçerlidir, çünkü derlenmiş 1200 ezgilik Karaçay-Malkar derlemesinde toplam iki adet çift ölçülü ezgiye rastlanılabilir. Biri *la-mi* bikord'da hareket eden motiften, diğeri *mi-re-do* trikord'un orta sesi etrafında dönen örnek 15.-tir. Bu ikinci yapı Macar ve Anadolu çocuk ezgilerinin ve yağmur duası ezgilerinin önde gelen tipidir.

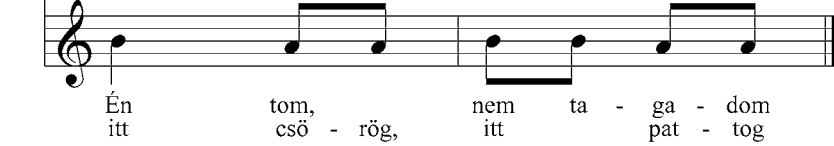
Macarlar sıcak büyü, bolluk büyü, yağmur duası olan ezgilerini, bazen yeşil dal sallayarak *mi-re-do-re* dönen motifiyle söylerler. Kış gömmesi bahar bayramı geleneğinin müziksel ve geleneksel benzeşmesi Anadolu ve başka yerlerde de mevcuttur. Karaçay-Malkarlılarda da o dönem geleneksel söylenen ezginin çeşidi yağmur duasıdır. Azeri, Türk ve Kazaklarda olduğu gibi Kuran okumanın bazı ezgilerinin Karaçay-Malkarlılarda da re sesinde biten *mi-re-do* trikord'da döndüğüne dikkat çekmek istiyoruz. Pest tarafa birçok kez majör-hexakord'a genişleyen diğeri tipik Macar çocuk oyunu motifi olan *sol-la-so-mi* Karaçay-Malkar müziğinde yoktur. Macar çocuk ezgilerinin *mi-re-do-re* ve *sol-la-sol-mi* dönen motiflerine Fin-Ugor halklarının tipik ikiz ölçülü halk müziğinde de rastlamak mümkün değil.

²⁹ Bir Macar ve bir Karaçay-Malkar ezgi sınıfı yada ezgi grubu arasındaki bağlantıyı * ile çok sıkı bağlantıyı ise ** ile işaret ederim.

a)

b)

Örnek 15. a) dönen Karaçay-Malkar ezgisi (№ 1), b) Macar çocuk ezgisi (Magyar Népzene Tára I: № 77)

1'nci sınıfta ikiz ölçülü ezgiler dışında inici-binici hareket eden plagal ezgiler bulabiliriz. Eski Macarların şaman (*regös*) ezgileri de bu tiptendir ve bunların kökeni, akrabalık konusu 20. yüzyılın başından itibaren halk müziği araştırmasının çok sorgulanan bir konudur. Birçok araştırmacı bunu Macarlar Karpat havzasına gelmeden önceki zamanlardan kalan Bizans, Slav ve Kafkaslı (!) etkilerini içeren şaman törenlerinin mirası olarak kabul eder. Değindiğimiz Karaçay-Malkar ezgileri Macar şaman ezgilerine benzer şekilde, genellikle inici eski üslup ezgilerinden farklıdır, aynı zamanda metinleri her iki halkta da eski kalıntılar olmalarının kanıtıdır. Birçoğunun çeşidi yağmur duası, ninni veya eski dinle ilgilidir.

Bu tür müzikal yapı daha eski bir adete yönelir ve bunları günümüzde sadece bir kaç ezgi simgeler. Eski Macar büyücülerin (*regös*) kendinden geçmek için kullandığı '*Hej, regö, rejtem*' ve '*dehó-reme-róma*' metnini bulamazsak bile Karaçay-Malkar ezgilerinde de tekrarlanan metin kısımlar bulabiliriz. Genel yapısal benzerlikler yanısıra Karaçay-Malkar inici-binici ezgileri birkaç Macar şaman ezgi tipiyle daha yakın benzerlikler sergilemektedir (örnek 1)

2. SINIF. 2.2 GRUP: (2) ANAKALIŞLI İKİ KISA KESİT VE ÇEŞİTLEMELERİ

İki kısa kesitten oluşan ezgilerin arasından sekizinin ana kalışı (2) dir. Bunların hepsi majör karakterli dizide hareket edip dar (1-4/5) ses genişliği sergiler. Ezgiler böylece Macar diatonik ağıtlarının ufak yapısıyla bir takım yapısal

benzerlik taşır. Yalnız bunların serbest sunuş şekli ve değişken kesitlerinin aksine burada ritmik sunulan kısa kesitlerden oluşan dans müziği görebiliriz.³⁰ Ne var ki bazıları kesik/bölük sunuluşlarıyla yine de Macar ağıt bölümlerine/ kısımlarına benzer (örnek 2.2). Daha sonra 6. ve 10.3. grupta Macar ağıtlarına daha da benzeyen Karaçay-Malkar yapılarını inceleyeceğiz.

4. SINIF: I (x) Y KALIŞLI BİNİCİ YAPILI DÖRT KISA KESİT

Bu ezgilerde pest birinci ve dördüncü kesit arasında tiz ikinci ve (kısmen tiz) üçüncü kesit görebiliriz. Tipik yapıları A₁B/AC, yani birinci ve üçüncü kesit aynıdır veya en azından benzer ve ikinci kesit tiz hareket eder. Binici başlangıçlarına rağmen bu ezgileri eskice Karaçay-Malkar ezgileri arasında düzenleyebiliriz, ama Macar halk müziğinin yeni üslubunun dönen yapılı ezgileriyle benzerlik tespit edemeyiz.

6. SINIF: (2) VE (B₃) ANA KALIŞLI DÖRT İNİCİ KISA KESİT

Sınıfta Minor karakterli dizilerde düzenli şekilde inen tiz ilk kesitli, orta yükseklikte hareket eden orta ve dördüncü kesiti pest olan dört kesitli ezgiler bulabiliriz. Bu genel özelliklerin yanısıra iki ezgi tipine rastlayabiliriz. Biri yeni usül görünüş kesitlerinde ikili basamak-basamak iniş görebiliriz. Macar araştırmacıları bazı basamak basamak inen ezgileri ağıtların yeni akrabası olarak tanımlar, ancak bunlar şimdi ele aldığımız Karaçay-Malkar ezgilerinden önemli özellikleri bakımından farklıdır.

Diğer incelediğimiz ezgi tipinin yapısının daha düzenli, daha saygın olduğunu söyleyebiliriz. İlk kesitleri tiz hareket eder ve 4. veya 5. derecede biter. İkinci ve üçüncü kesitleri genelde birbirine benzer, bunlar genelde *mi-re-do* seslerinde hareket edip *do*-da biter (üçüncü kesitin sonu daha değişken olabilir). Dördüncü kesitleri 5.7.- dereceden karar sesine iner. 5(b₃)1 kalışlı olanlar 5(b₃)b₃ kalışlılardan daha az Macar – Anadolu mezmur tarzında ve inici ezgilere benzer, bu ikisi arasından da Anadolu'dakilere daha fazla benzemektedirler.³¹

Bu seyiri birçok Karaçay-Malkar ezgisinde görebiliriz. Buna benzer ezgilerle ve daha gelişmiş biçimleriyle Azeri, Anadolu, Kazak ve Macar halk müziğinde de sık sık karşılaşmak mümkün. Yalnız Macar ezgileri pentatonik özellikleriyle bu genel benzerliğe rağmen diğerlerinden farklıdır (Sipos 2000). Burada görebildiğimiz Karaçay-Malkar ezgilerinin bir kısmı dini zikirdir ve birçoğu ninnidir. Bu olgu dini repetuara dahil olabilen daha eski bir yapıyla karşı karşıya olduğumuzun bir kanıtıdır (örnek 16).

³⁰ Çeşitli Türk halklarının ağıtları arasındaki ilişkilerden bkznz. Sipos (2000, 1994, 2001, 2006).

³¹ Türk haklarının 'psalmodik' melodileri hakkında bkznz. Sipos (1994, 2000, 2001, 2006).

a)

b)

Meg - mond - tam én, bús ger - li - ce,

Ne rak' fész - ket az út - szél - re

Mert az ú - ton so - kan jár - nak,

A fész - ked - böl el - va - dász - nak.

Örnek 16. a) mezmur tarzındaki Karaçay-Malkar ezgisi, b) Macar benzeşmesi
(Dobszay-Szendrei 1988: № 46a)

10. SINIF: ÜÇ ÖLÇÜLÜ BİR VE İKİ KESİTLİ EZGİLER

10. sınıfın kalabalık 10.3. grubunda (2) ana kalışı majör karakterli ezgiler bulunmaktadır. Bunların arasından birkaçı serbest sunuş şekilleriyle, kesitlerin

doğaçlama yapısıyla, inici seyirleriyle hakikaten Macar ve Anadolu ağıt dünyasına benzemektedir. majör-haxachord dizisinde inen re ve do kalışlı yapılar Karaçay-Malkar (ve Kabardey) halk müziğinde daha geniş kahramanlık destanı tipi ezgileri de içeren bir serbest söylenen (rubato) müzik üslubunun parçasıdır. En genel yapıları yanyana bulunan seslerde kalış gerçekleştiren kesitlerden oluşur, ama karar sesine inen ve bazen tiz biten kesitler içeren ezgileri de görebiliriz (örnek 17).

a)

Wo, can-net-li bol-sun a Eç-ki-baş-la-mı Do-ma-lay

b)

Jaj, é-des-a-nyám, ked-ves é-des-a-pám

Tıç-lıq a coq-du da sen Uç-ku-lan-dan qo-ra-may

Ho-vá le-gyek ebb' a ke-se-ró bá-na-tom-ból?

Örnek 17. a) Karaçay-Malkar ağıtı ezgisi (№ 170) ve
b) Macar benzeri (MNT V: № 41, 4-6 kesit)

Sınıfın birçok ezgisi bir taraftan Macar ağıtlarına benzeşmektedir, aynı zamanda farklılıklar da görebiliriz. Örneğin bazı kesitlerin sonunda karar sesi altındaki beşliye sıçrama veya *re-si do* kesit sonu veya çift kesitlerin dinamik ritimde gerçekleşen sunumunu görebiliriz.

Kesitler (*la-sol*)-*fa-re-do*→(*si*)-*sol* yönünde pest genişleyebilirler. Pest genişlemelerini genelde *fa-re-do* → *si-la* ve *fa-re-da*→ *si-la-sol* şeklinde Macar ve Anadolu ağıtlarında da görebileceğimizi hatırlatmak isterim. Karaçay-Malkar pest genişlemenin en iyi örneği, ilk kesitlerinin ağıtlarda olduğu gibi *sol*-dan *re-ye* veya *do-ya* inen ve üçüncü-dördüncü kesitlerinin pest *sol* sesine sıçrayıp *do*-da biten en yaygın Karaçay-Malkar ezgi stiline temsilcisidir. (örnek 18).

Örnek 18. Ağıt paralelliği a) Türkiye'deki Karaçay-Malkar ağıtı
b) Macar ağıtı (Dobszay 1983, 29/d)

Do-dan aşağıya dalgalanan kesitin pest *so*-ya inen bir kesitin takip ettiği durumlarda merkezi çift çekirdekli ağıt tipine göre olan farklar daha iyi görülür. Buna da Macar paralelliği bulduk, ama Karaçay-Malkar ağıtının birçok diğer (mixolid) Karaçay-Malkar ezgisine benzer olmasını görebilmemize rağmen, oldukça az Macar (mixolid) ezgisine rastlayabiliriz.

Örnek 19-da görebildiğimiz gibi Karaçay-Malkar ağıtını düğünlerde enstrümental müziği icra eden bir kadın sundu. Bunu da sadece yerlilerin, özel olarak erkeklerin sunum yerinden çıkmış olduklarında yaptı. İçerde kalan diğer kadınların tepkisinden ve sunum boyunca ortaya gelen ağıt ortamından ağıtın hakiki olduğunu tespit edebildik. Birçok kez sunulan ağıt temel olarak

pentatonik *sol'-mi-re-do-la-sol* dizinin kısımlarında iniş yapıp *fa* sesine ancak vurgusuz yerlerde rastlamak mümkün. İki kesitli tipini de görebildik. Burada ilk kesitin *do*-pentatonik inişine ikinci kesitin *sol*-pentatonik inişi yanıt vermekte. Bu kesinlikle pentatonik olmayan ezgi dünyasında tam ağıt seyirin pentatonik karakterli olması aklımızda soru işaretleri oluşturuyor.

Örnek 19. *Do ve sol*-da biten kesitli Karaçay-Malkar ağıtı
(benzer Macar ağıtı örneğin Dobszay 1983, 36/aa)

11. SINIF: ÜÇ ÖLÇÜLÜ DÖRT KESİTLİ EZGİLER

Sınıfın 11.1 grubunun 5(b3)b3/4 kalışı dizili yaygın üç ölçülü ezgilerinin kolayca Macar benzerlerini bulmak mümkündür. Ezginin birinci-ikinci ve üçüncü-dördüncü kesitleri arasında (tam olmayan) dördü-beşli benzeşmesi görebiliriz (Örnek 11.1)

12. SINIF: ÖZEL YAPILI CİR EZGİLERİ

12 sınıfın bazı gruplarında 1(4/5)1 kalışı ezgilerinin arasında pest birinci ve dördüncü kesitli ve tiz ikinci-üçüncü kesitli ezgiler görebiliriz. Bu ezgilerin bir kısmında ilk kesitin ortasında karar sesine iniş, bazılarında ise ilk kesitin iniçi veya tepe yapıllı olmasını görebiliriz. AB/AC hatta AB⁵AB yapıllarından

da görebileceğimiz gibi 4. sınıfın ezgilerine benzer şekilde bu ezgilerin ne Macar kubbeli ezgilerine, ne de 13'ncü sınıfın kubbeli ezgilerine benzemediğini tespit edebiliriz. İkinci kesitin kalışının burada da genelde (5) olduğunu görmemize rağmen üçüncü kesit birçok defa ilk kesitin varyantıdır veya varyant olmadığı durumlarda pest iniş gerçekleştirmektedir (örnek: № 211).

13. SINIF: TEKRARLANAN (KUBBELİ) YAPILI DÖRT UZUN KESİT

Son olarak birkaç kubbeli yapılarından dolayı yeni üslubun temsilcileri olarak gördüğümüz ve gerçekten de bazı yeni üsluplu Macar ezgileriyle müzikal yakınlık gösteren Karaçay-Malkar ezgisi inceleyeceğim. Yapıların tanıtımında sözkonusu bir Karaçay-Malkar ve Macar ezgisinin benzeşmesini tanıtımiştık. (örnek. 1)

Başka benzeşmeler ve özet

Birçok durumda büyük bir Macar ve Karaçay-Malkar ezgi grubunun arasındaki benzerlikten bahsedemiyoruz, yalnız bu eserin ölçütünü aşan bir tanıtım gerektiren kısmi benzeşmelerden söz edebiliriz. Yine de sizlere küçük bir istatistik sunmaktayım.

Tüm derlemeyi temsil eden 357 Karaçay-Malkar ezgisinin üçte birinin Macar benzeşmelerini bulmak mümkündür. Bazen birer Karaçay-Malkar ezgisinin birden fazla Macar benzeşmesi olduğu da görülmüştür. Böylelikle incelediğim Karaçay-Malkar ezgilerin yanında 240 Macar ezgisi benzeşmesi sunabildik. Bu benzeşmelerin yarısı ikna edici olmakla beraber diğerleri başka bir üslupta benzer seyir gösterip bazıları ise kısmen analogi sergiler.

Bütün bunlar Macar ve Karaçay-Malkar müziğinin kayda değer çok sıkı bağlantısını gösterip üstte incelediğim ezgi paralelliklerinde de görebildiğimiz gibi bir eşitlik anlamını taşımamaktadır. Yine de seyirler, ton, ritim şemalarının vs. konuların bu kadar büyük boyutlardaki paralellığı bizi düşündürmeye ve ikna etmeye yetecektir. Dahası bu ezgilerin en eskileri daha mühim bir benzerlik sergilemiş olsaydı bile, aradan geçen bin yıl boyunca en az bu kadar değişmiş de olabilirler.

Gördüğümüz gibi Karaçay-Malkar ve Macar çocuk ezgileri arasında daha geniş bir üslup benzerliği yanısıra kayda değer benzerlikler tespit edilebilir. Karaçay-Malkar mezmur, inici ağıtların bir kısmı ise Macar, Anadolu ve Bulgar, Slovak, Rumen ve birkaç başka milletin ezgilerinin de kısmen temsil etmiş olduğu Bartók'un en eski "üslup-tarz" olarak tanımladığı grubun bir parçasıdır. Genel üslup benzerliğine rağmen özel etnik ve bölgesel farklılıklar tespit edilebilmesine rağmen özel bulguların benzerliği ve seyirler geniş

anlamda var olan ortak köken ve en azından müzikal yakınlıktan kaynaklanan bir bağlantı konusunda bize araştırma imkanı sağlamaktalar.

Söz konusu ezgileri her millette bulamayız, belki sadece ağıt hariç – örneğin Fin-Ugor milletlerinde hiç bulunamazken, diğer Türk milletlerinin repertuarında da genellikle biri veya diğerine rastlayabiliriz. Anadolu Türklerinde her üç ezgi tipinin de neden bu kadar büyük miktarda mevcut olduğu hala açıklanmamış bir durumdur.

Yeni olguların kurulabilmesi için Karaçay-Malkarlıların komşu milletlerinin Oset, Kabardey ve Çerkeslerin halk müziğini de tanımamız gerekli olacak, çünkü bu milletlerin ve Karaçay-Malkarlıların halk müziğinde birkaç müzikal tabaka arasında benzeşme bulunmaktadır. En yaygın ve en önemli olan Karaçay-Malkar *Cır* ezgi sınıfının birçok ezgisine Macar ve Kabardey benzeşmesi de sunulabilir. Ne var ki Kabardeylerin Macar milletinin etnik kökenlerine büyük ihtimalle bir bağlantıları yoktur.

İşbu araştırmamız tekrar farklı milletlerin müziğinin birer-birer tek başına incelenilemeyeceğini ve büyük alanlarda yaşayan halkların kültürlerinin karşılaştırmalı araştırmasının gerekliliğinin önemini vurgular.

Karaçay-Malkar halk ozanı Harşım Aliyev

Macar-Karaçay-Malkar ezgi benzeşmelerinin çizelgeleri

Macar halk müziği üzerinde güzel ve detaylı sınıflandırmalar vardır. Bunu bu sefer ayrıntılı tanıtılamam, ama ilgilenenler sınıfların tanımlamasını aşağıdaki kitaplarda okuyabilir: Macarca: Szendrei, J. -- Dobszay, L. (1980), *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa - stílusok szerint rendezve. I.*, Budapest: Zenetudományi Intézet. İngilizce: *The Catalogue of the Hungarian Folksong Types - Arranged According their Styles I.* Budapest: Zenetudományi Intézet, 1990.

Ezgilerin kodu yanında ikna edici Macar benzeşmelerini de tanıtımdıyım. (örneğin 16-087-0-1: Dobszay-Szendrei'nin Macar halk müziği sistemindeki 16-087-0-1 no-lu ezgi tipini tanımlar). Anılan ezgiler haricinde Karaçay-Malkar ezgilerine az-çok benzeyen birçok ezgi bulunur.

Listede benzer Macar ezgilerini tanıtımdıyım. Somut Macar ezgilerini Dobszay Szendrei 1988 cildinde veya internette www.nepzeneipeldatar.hu 'de inceleyebiliriz. Dobszay-Szendrei 1988 cildinde yayımlanmış ezgilerini, ciltteki kodlarıyla anımdıyım (örneğin III/139).

Karaçay-Malkar ezgilerinin benzeri olan Macar ezgi grupları şunlardır:

1. Sekizliden inen ezgiler

1.1. Beşli aşağıya göçürülen, inici pentatonik ezgiler

1.2. İnici çoban ezgileri

3. Mezmur üslubu ezgileri

4. Ağıt üslubu

6. Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu

7. Ses genişliği dar olan eski üslup

8. Ses genişliği dar olan yeni üslup

9. Ses genişliği büyük olan binici ezgiler

<i>Karaçay- Malkar ezgisi</i>	<i>Macar paralelliği</i>
Örnekler	
1.	Eski Macar şamanları ezgilerinin bazı tipleri
2.3a	10-46-1 (III/158) – ses genişliği dar olan eski üslup, 18-162 (I/17) – mezmur ağzı
2.3b	15-27 (IV/349) ³² – beşli aşağıya göçürülen ezgi
2.4a	18-86 – İnici çoban ezgileri
3.1.	18-162 (I/17) – mezmur ağzı, 18-414 (III/100) – ses genişliği dar olan eski üslup
3.2.	18-415 (III/139 böv. sec.) – ses genişliği dar olan eski üslup, 18-466 (IV/42) – ses genişliği dar olan yeni üslup
3.3a	18-466 (IV/42) – ses genişliği dar olan yeni üslup
3.3b	18-235 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu”
4.2.	18-526-1 (IV/189) – ses genişliği dar olan yeni üslup
6.3.	18-499-1-0 (IV/86) – ses genişliği dar olan yeni üslup
6.5.	17-50-0-1 (I/24) – mezmur ağzı
6.6.	16-31, 18-52 ve 18-53 – beşli aşağıya göçürülen ezgiler
6.7.	18-140 (I/50), 18-141 (I/53), 1 8-143 (I/54) ve 16-47-0-1 (I/56) – mezmur ağzı; 1 8-77 – İnici çoban ezgileri, 16-46 – beşli aşağıya göçürülen ezgi
8.1a	16-70 (II/40) – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
8.2a	18-302 –ses genişliği büyük olan binici ezgi
10.2.	15-33 (IV/375) – ses genişliği dar olan yeni üslup, 18-409 (III/96) – ses genişliği dar olan eski üslup
10.5a	10-22-1 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
10.5b	11-52-0-1 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu, 12-11-0-1 (II/2-küçük üçlü ile) – ağıt
11.1.	10-8 – beşli aşağıya göçürülen ezgi, 12-3 (I/43) – mezmur ağzı
11.3.	18-198 (II/51) – ağıt
12.1.	10-46-2 (III/159) – ses genişliği dar olan eski üslup
12.3b	12-52-1 – ses genişliği büyük olan binici
12.5b	Macar halk müziğinde 4(5)x sadece bir tek şarkıda bulunur (16-37)

³² Ses genişliği dar olan yeni üslup ezgileri arasında böyle ezgilerden çok var.

1. Sınıf	Dönen ve plagal ezgiler
№ 1, 8	<i>mi-re-do</i> üçlüsünün orta sesinin etrafında dönen çocuk ezgileri
№ 2-7	eski Macar şaman ezgilerin bazı türleri
2. Sınıf	1-2 kısa kesitler ve varyantları
№ 16	16-175 (III/49) – ses genişliği dar olan eski üslup
№ 17	18-563 (IV/279) – ses genişliği dar olan yeni üslup, 16-175 (III/51) – ses genişliği dar olan eski üslup
№ 24	18-162 (I/17) – mezmur ağzı, 18-410 (III/13) – ses genişliği dar olan eski üslup, 17-115 (III/39) - ses genişliği dar olan eski üslup
№ 27	17-142 (III/86) – ses genişliği dar olan eski üslup
№ 36	18-417 (III/124) – ses genişliği dar olan eski üslup
№ 37	18-266 (AAAB), 17-70 ve 19-7 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
3. Sınıf	1 ana kalıflı 4 kısa kesit
№ 42	16-216 (III/147) – ses genişliği dar olan yeni üslup, 18-162 (I/17) – mezmur ağzı
№ 44	18-234 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu, 18-161-1 (I/6, I/11) – mezmur ağzı, 17-118 (III/22) – ses genişliği dar olan eski üslup
№ 50	18-83 – İnci çoban ezgileri
№ 52	17-57 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
4. Sınıf	1(x)y kalıflı kubbeli veya yapay kubbeli, birinci kesitin karar sesinde biten dört kısa kesit
№ 59	17-93 –ses genişliği büyük olan binici
5. Sınıf	1 (VII) x kalıflı dört kısa kesit
№ 66	18-179 (I/20 – üç kesitli) – mezmur ağzı, 18-163 (I/16) – mezmur ağzı
№ 67	18-179 (1/20) – mezmur ağzı, 18-163 (I/16) – mezmur ağzı
№ 70	18-232 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu

6. Sınıf	Four short lines with (2) and (b3) main cadences
№ 72	18-456 (IV/31) – ses genişliği dar olan yeni üslup
№ 75	18-456 (IV/31) – ses genişliği dar olan yeni üslup, 16-61 (IV/408) – ağıt
№ 77	18-456 (IV/31) – ses genişliği dar olan yeni üslup
№ 78	16-61 (IV/408) ve 16-57 (II/6) – ağıt
№ 79	16-57 (II/6) – ağıt
№ 82	17-130 (III/91) – ses genişliği dar olan eski üslup
№ 84	16-120 –ses genişliği büyük olan binici 18-157 (I/8) – mezmur ağzı, 18-82-0-1 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
№ 86	18-146 (I/60) ve 18-148 (I/59) – mezmur ağzı
№ 87	18-146 (I/60), 18-148 (I/59) ve 18-151 (I/58) – mezmur ağzı
№ 92	10-46 (III/159-160) – ses genişliği dar olan eski üslup, 18-161-0-1 (I/11) – mezmur ağzı, 16-51-0-1 (I/5) – mezmur ağzı
№ 93	16-49 (I/47), 16-51-0-1 (I/5), 17-51 (I/24) ve 18-153 (I/45) – mezmur ağzı
№ 94	10-46-1 ses genişliği dar olan eski üslup
№ 96	18-49, 18-53 – beşli göçürmeli; 18-54 – beşli göçürmeli; 18-152 (I/44), 18-153 (I/45), 18-154-0-1 (I/46), 17-51 (II/31) ve 17-52-0-1 – mezmur ağzı
№ 97	16-29-0-1, 16-31 ve 18-48-den 56-ya – beşli aşağıya göçürülen ezgi; 18-152 (I/44) ve 18-154 (I/46) – mezmur ağzı
7. Sınıf	(4/5) ana kalıslı dört pest kısa kesit
№ 107	16-198 (III/82a) – ses genişliği dar olan eski üslup
№ 109	18-79 ve 80 – İnci çoban ezgileri, 18-299 ve 301 –ses genişliği büyük olan binici
№ 111	16-198 – ses genişliği dar olan eski üslup
№ 112	18-185-189-193-194 – ağıt

8. Sınıf	(4/5) ana kalıslı, tiz başlayan, dört kısa kesit
№ 116	16-70 (II/40) ve 16-63 (II/19) – ağıt; 18-185 (II/23) – ses genişliği dar olan eski üslup
№ 125	18-222, 18-226 ve 18-231-0-1 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
№ 127	16-16, 17-3, 18-3, 18-14, 18-18, 18-20, 18-24 ve 18-25 – beşli aşağıya göçürülen ezgi; 18-71-0-1 ve 18-72 – İnici çoban ezgileri
9. Sınıf	(7/8) ana kalıslı dört kısa kesit
№ 142	17-10 – beşli aşağıya göçürülen ezgi
№ 144	16-16, 11-8-0-1, 12-1, 18-3, 18-14 – beşli aşağıya göçürülen ezgi
10. Sınıf	Üç ölçülü bir ve iki kesitli
№ 146	11-107 (III/162) – ses genişliği dar olan eski üslup
№ 148 ³³	11-65-1 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
№ 170	13-113 – ses genişliği dar olan yeni üslup
№ 173	16-175 (III/51) ve 18-563 (IV/279) – ses genişliği dar olan yeni üslup
11. Sınıf	Üç ölçülü dört kesitli
№ 187	11-53-0-1 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
№ 188	13-3-0-1 (II/33) – ağıt
№ 192	13-32 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
№ 194	12-38-9 ve 13-28 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
№ 196	10-3, 11-8-0-1, 11-18 ve 12-1 – beşli aşağıya göçürülen ezgi

³³ Macar malzemedede, özellikle “Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu” içerisinde kalış sesleri 1(1)x olanlardan çok vardır.

12. Sınıf	Özel yapılı Cır ezgileri
№ 201	10-21-0-1 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
№ 202	10-1 – beşli aşağıya göçürülen ezgi
№ 204	10-36-1, 12-44 ve 12-51 –ses genişliği büyük olan binici
№ 205	11-91 –ses genişliği büyük olan binici
№ 206	18-329, 18-351 ve 18-352 – ses genişliği büyük olan binici
№ 209	15-10 – ses genişliği büyük olan binici
№ 211	12-52 – ses genişliği büyük olan binici
№ 221	18-81 – İnici çoban ezgileri
№ 223	12-37-0-1 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
№ 233	12-33-5-1 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
№ 240	10-33 – ses genişliği büyük olan binici
№ 246	12-22 (II/16) – ağıt
№ 248	17-8-1 – beşli aşağıya göçürülen ezgi
№ 255	10-32-0-1 – binici ses genişliği büyük
№ 256	18-271 – Tulum - domuz çobanı eğlence üslubu
№ 258	17-8-1 – beşli aşağıya göçürülen ezgi
13. Sınıf	Dönen (kubbeli) yapılı dört uzun kesit
№ 279	18-347 – ses genişliği büyük olan binici ve bazı yeni üsluplular
№ 281	10-36-1 ve 11-92 – ses genişliği büyük olan binici

IV. EZGİ ANTOLOJİSİ

János SIPOS

Bu bölüm incelenen 1200 ezgi hakkında örnek bir seçme içermektedir. Ezgilerin sisteminin detaylı tanıtımını “Karaçay-Malkar halk müziği” bölümünde bulabiliriz, ama kullanışlı olabilme amacıyla düzenin temsil etmiş olduğu ana fikirleri alttaki çizelgede tanıtmaktayım. Karaçay-Malkar ezgilerini on üç sınıfta düzenledim.

1. Sınıf	Dönen ve plagal hareket	№ 1–8
2. Sınıf	x(1)1 kalıslı bir veya iki kesit ve çeşitlemeleri	№ 9–37
3. Sınıf	(1) ana kalıslı dört kısa kesit	№ 38–53
4. Sınıf	l(x)y kalıslı (yapay) kubbeli dört kısa kesit	№ 54–62
5. Sınıf	l(VII)x kalıslı dört kısa kesit	№ 63–70
6. Sınıf	(2) ve (b3) ana kalıslı dört kısa kesit	№ 71–105
7. Sınıf	(4/5) ana kalıslı dört pest kısa kesit	№ 106–115
8. Sınıf	(4/5) ana kalıslı, tiz başlayan dört kısa kesit	№ 116–138
9. Sınıf	(7/8) ana kalıslı dört kısa kesit	№ 139–145
10. Sınıf	(eski üslup) üç ölçülü bir veya iki kesitli ezgiler	№ 146–186
11. Sınıf	Üç ölçülü dört kesitli ezgiler	№ 187–199
12. Sınıf	<i>Cır</i> ezgileri	№ 200–278
13. Sınıf	Tekrarlanan/Dönen yapıllı dört uzun kesit	№ 279–287

Sınıf dahilindeki düzenlemeler şöyle:

1. Sınıf: Dönen ve plagal hareket (№ 1–8)

grup	ritimler	minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
1.1.	Dönen hareket	№ 1, 8			
1.2.	Plagal hareket	№ 2–7			

2. Sınıf: x(1)1 kalıslı bir veya iki kesit ve çeşitlemeleri (№ 9–37)

grup	ritimler		minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
2.1.	(1)		№ 9–10	2.1a	№ 11–12	2.1b
2.2.	(2)		–	–	№ 13–19	2.2.
2.3.	(b3/3)		№ 20–24	2.3a	№ 25–29	2.3b
2.4.	(4)		№ 30–33	2.4a	№ 34	2.4b
2.5.	(5)		№ 35–37	2.5.	–	–

3. Sınıf: (1) ana kalıslı dört kısa kesit (№ 38–53)

grup	ritimler			minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
3.1.	b3	(1)	2/4	№ 38–42	3.1.	№ 49 ³⁴	
3.2.	4	(1)	2/4	№ 43–44	3.2.	№ 50–51	
3.3.	5	(1)	x	№ 45–48	3.3.	№ 52–53 ³⁵	3.4.

4. Sınıf: 1(x)y kalıslı (yapay) kubbeli dört kısa kesit (№ 54–62)

grup	ritimler			minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
4.1.	1	(2)	1/VII	№ 54	4.1.	№ 60	
4.2.	1	(b3)	1	№ 55–56	4.2.	–	
4.3.	1	(4)	x	№ 57	4.3.	№ 61	
4.4.	1	(5)	1	№ 58–59	4.4.	№ 62 ³⁶	
4.5.	1	(5)	4		–	–	–

5. Sınıf: VII ana kalıslı dört kısa kesit (№ 63–70)

grup	ritimler			minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
5.1.	1	(VII)	VII	№ 63–65	5.1.	–	–
5.2.	5	(VII)	4	№ 66–67	5.2.	–	–
5.3.		unique		№ 68–70			

6. Sınıf: (2) ve (b3) ana kalıslı dört kısa kesit (№ 71–105)

grup	ritimler			minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
6.1a	2/b3	(2)	2	№ 71–74	6.1.		
6.1b	4	(2)	2/b3	№ 75–77			
6.1c	5	(2)	x	№ 78–81			
6.2.	b/4	b3/4	b3	№ 82–83	6.2.		
6.3.	4	(b3)	2/1	№ 84–88	6.3.		
6.4.	4	(b3)	b3	№ 89	6.4.		
6.5.	5	(b3)	b3/1	№ 90–95	6.5.		
6.6.	5	(b3)	b3/1	№ 96–98	6.6.		
6.7.	7/8	(b3/2)	1/4	№ 99–102	6.7.	№ 103–105	

³⁴ 3(1)VII kalış sesler.

³⁵ № 53 ezginin kalış sesleri: #6(1)3.

³⁶ Kalış sesleri: 1(5)3.

7. Sınıf: (4/5) ana kalıslı dört pest kısa kesit (№ 106–115)

grup	ritimler			minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
7.1.	b	4/5	b3	№ 106	7.1.		
7.2.	5/4	4	1/b3	№ 112–113	7.2.		
7.3.	5	4	4/2	№ 108	7.3.	№ 114	
7.4.	5	5	b3/4/5	№ 107, 110, 111	7.4.		
7.5.	4	5	x	№ 109	7.5.	№ 115	

8. Sınıf: (4/5) ana kalıslı, tiz başlayan dört kısa kesit (№ 116–138)

grup	ritimler			minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
8.1.	5	4	b3/6	№ 116–117	8.1a	№ 128	8.1b
8.2.	4	4/5	x	№ 118–119	8.2a	№ 129–132	8.2b
8.3.	5	5	1/2	№ 120–125	8.3a	№ 133	8.3b
8.4.	#6	5	4/5	–	–	№ 134–135	8.4.
8.5.	8	4	x	№ 126	–	№ 136–138	8.5.
8.6.	7	5	b3	№ 127	8.6.	–	

9. Sınıf: (7/8) ana kalıslı dört kısa kesit (№ 139–145)

grup	ritimler			minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
9.1.	5	7	5	№ 139	9.1.	№ 145	
9.2.	7/8	7/8	x	№ 140–144	9.2.	–	

10. Sınıf: (eski üslup) üç ölçülü bir veya iki kesitli ezgiler (№ 146–186)

grup	ritimler			minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
10.1.		(VII)		№ 146			
10.2.	1/2	(1)	b3/4	№ 147–149	10.1.	№ 163–169 ³⁷	10.2.
10.3.		(2)		–	–	№ 170–179	10.3.
10.4.		(b3/3)		№ 150–156 ³⁸	10.4.	№ 180–181	
10.5.		(4)		№ 157–158	10.5a	№ 182–184	10.5b
10.6.		(5)		№ 159–161 ³⁹	10.6.	№ 185	
10.7.		(7)		№ 162		№ 186 ⁴⁰	

³⁷ *Kanamat*, *ağıt*, *orayda*. Kalış sesleri 1(1)x olanlarını da buraya sıraladım.

³⁸ Değişik seyirler, eski ezgi uslubu, bazen V. dereceye olan aşağıya sıçrama ile. № 150 ezgi hem ana kalış sesleri (2) hem 2(1)b3 olanları arasına da koyulabilir.

³⁹ Bir ezginin varyantları. Ana kalış sesi (7) olan benzer olanlarını da buraya koydum.

⁴⁰ Kalış sesi (#6)'dır!

11. Sınıf: Üç ölçülü dört kesitli ezgiler (№ 187–199)

grup	ritimler			minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
11.1.	5/7	(b3)	4	№ 187	11.1.	–	–
11.2.	5	(4)	b3/1		11.2. ⁴¹	№ 197	
11.3.	5	(4)	4/5	№ 188–189	11.3.	–	–
11.4.	8	(4)	4	№ 190		№ 198	–
11.5.	5	(5)	x	№ 191–195	11.4.	№ 199 ⁴²	
11.6.	7	(5)	b3	№ 196		–	–

12. Sınıf: *Cır* ezgileri (№ 200–278)

grup	ritimler			minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
12.1.	4/5	1	4/5	№ 200–203	12.1.		
12.2.	1	5	1	№ 204–205*	12.2.	№ 207	
12.3.	1	4/5	1	№ 206–214**	12.3a	№ 210–214	12.3b
12.4.	(b)3	4/5		№ 215–216	12.4a	№ 217–219 ⁴³	12.4b
12.5.	4/5	4/5		№ 220–221*	12.5a	№ 222–224	12.5b
12.6.	4/5	4/5		№ 225–229**	12.6a	№ 230–234	12.6b
12.7.	4/5	4/5		№ 235–243 1'nci kesitte iki küçük tepe	12.7a	№ 244–245	12.7b
12.8.	4/5	4/5		№ 246–253 yüksek tepe	12.8a	№ 254–255	12.8b
12.9.	4/5	4/5		№ 256–266 tizden inen	12.9a	№ 267–276	12.9b
12.10.	Spec.			№ 277–278			

13. Sınıf: Tekrarlanan/Dönen yapılı dört uzun kesit (№ 279–287)

grup	ritimler			minor karakterli	örnek	major karakterli	örnek
13.1.	1	(4)	b3/4	№ 279–280			
13.2.	1	(5)	2	№ 281			
13.3.	1	(5)	4	№ 282			
13.4.	1	(5)	5	№ 283–285			
13. spec.	1	(5)	VII	№ 286			
13. spec.	1	(5)	1	№ 287			
13. spec.	V	(5)	b3		13		

* Birinci kesit ortasında iner.

** İlk kesit binici veya tepe yapıldır.

⁴¹ Bir tek ezginin varyantları (8 tane).

⁴² Kalış sesleri 4(5)2.

⁴³ № 219 ezginin kalış sesleri: 2(5)2.

1. SINIF: DÖNEN VE PLAGAL HAREKET (№ 1-8)

№ 1

♩ = 92

Cağ- nır ca - wa - dı Cık - kır a - wa - dı

A - nam iy - nek sa - wa - dı

1.
2.

№ 2

♩ = 104

many times

accordion

later

№ 3

♩ = 80 - 100

Böl - lay böl - lay ba - la sen —
A - sı - ra - ğan qa - la sen —

Böl - lay böl - lay ba - la - çıq —
A - sı - ra - ğan qa - la - çıq —

№ 4

♩ = 138

Voy vo - ri vo - ra da - ra

vo - ri vo - ra da - ra

Ot ba - şın - da e - men çı - kır

vo - ri vo - ra da - ra

№ 5

♩ = 80

accordion

refrain

№ 6

♩ = 70

Kü - rek biy - çe - den ca - wun ti - ley - biz

La i - la - ha ill - al - lah

Biz kü - ye - biz, bi - çe - biz

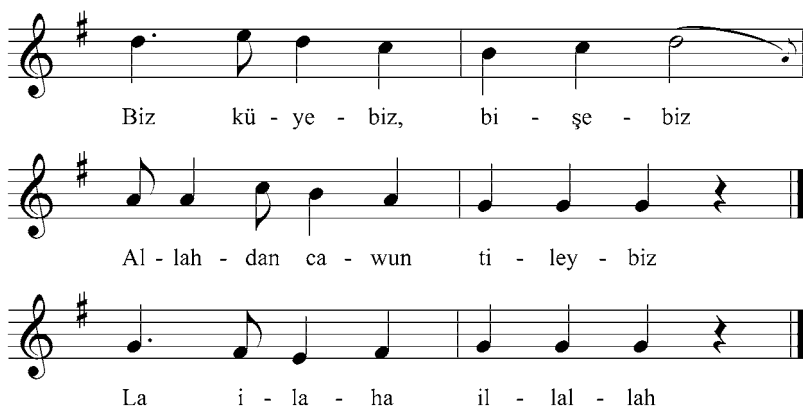
Al - lah - dan ca - wun ti - ley - biz

№ 7

♩ = 80

Kü - rek biy - çe - den ca - wun ti - ley - biz

La i - la - ha il - lal - lah

Biz kü - ye - biz, bi - şe - biz
 Al - lah - dan ca - wun ti - ley - biz
 La i - la - ha il - lal - lah

№ 8

♩ = 92

Ço - pu - na ket - gend ba - zar - ğa
 Ağ ö - gü - zün sa - tar - ğa
 Pa - ra - sı - na ba - tar - ğa
 Hay hay hay - da - sı
 Qay - da mu - nu fay - da - sı
 Qa - çan ti - yer fay - da - sı
 Ke - sin Al - lah bek sü - yer

2. SINIF: BİR VEYA İKİ KESİT VE ÇEŞİTLEMELERİ (№ 9-37)

№ 9

♩ = 124

2/4

Böl - lay - böl - lay bö - le - yim

Şa - ın - ı i - gi - lik - le ti - le - yim

Can - dan süy - gen can ba - lam

Ü - yür bo - lub kö - re - yim

№ 10

♩ = 86

5/8

Al - lah ber - sin pub - mil - ler - ge

pay - ın - ın bar - nı şa - fa - ın - ın dan

refrain

2/4

Ya hu ya - man hu

ya - ma - ni - lis - san il - la hu

№ 11 $\text{♩} = 90$

accordion

№ 12 $\text{♩} = 84$

accordion

№ 13 $\text{♩} = 76$

Kö - me Qa - ra - çay - dan ket - gin - çin

Men a qay - rı bu - ğa - yım

№ 14 $\text{♩} = 84$

Ke - lel - le ke - tel - le A - ga - sar - dan qız - la

Ke - lel - le ke - tel - le Caş - la - rı - ğız - ğa qız - la - rı

№ 15

$\text{♩} = 76$

Ber - gen za - ma - nın qa - ça ed da

Qa - çı - bız ket - di caz bol - du

Se - ni 1 - zın - dan ay - la - na da

Sa - biy san - la - rım qart bol - du

№ 16

$\text{♩} = 184$

accordion

№ 17

$\text{♩} = 168$

accordion

№ 18

♩ = 104

Ay - lan ay - lan caw qa - laq

Cıl - tır - ğan - lay ah ah

Ni - şan - lım toy - ğa ba - ra - dı

Men tur - ğan - lay ah ah

№ 19

♩ = 96

Ke - sek ke - sek bu - lut çıq - dı

Kert - me - li Kol - dan

Ke - sil - gin - çi ar - ğış çıq - dı

Aq - sa - ray baş - dan

final line

Za - li - hat da, Ke - li - mat da iş - kal - la du

№ 20

♩=84

1)

Bis - mil - lah deb baş - la - yıq

Sa - lat sa - lam ay - ta - yıq

2)

A - det e - tib kün - de biz

3) 4)

Cet - miş miñ tö - be - ge qay - ta - yıq

1. 2. 3. 4.

2. 2. 2. 2.

№ 21

♩=72

Bel - law - bel - law bö - le - yim

Sarı - na aş - hı - lıq ti - le - yim

Can - dan süy - gen can - ba - lam

A - dam bo - lub kö - re - yim

№ 22

$\text{♩} = 60$

flute and vocal

№ 23

$\text{♩} = 80$

1)

Bu du - ni - ya - ğa qa - ra - ğız

2)

Bu tüş - mü - dü, tün - mü - dü

3)

Co - low - çu - la ke - çe qal - ğan

Col - boy - nun - da üy - mü - dü

1. 2. 3.

2. 2. 2.

№ 24

$\text{♩} = 132$

Bah - san el - de tö - re bol - du

ma - ral ba - la ma - ra - ğan

Hoy - ra hoy ma - ra - ğan

№ 25

♩ = 88

Böl - lay - böl - lay ba - la - sın
 A - sı - ra - ğan qa - la - sın
 Ul - lu bo - lub kö - re - yim
 Se - ni er - ge be - re - yim

№ 26

♩ = 100

Bul - lay - bul - lay bö - le - yim
 Ha - yı - rı - nı kö - re - yim

№ 27

♩ = 120

Taw - dan a - wub ke - le - di
 Çil - le sa - tuw - çu Çu - wut - lu

Süy - ge - ni - me ver - me - yor

Be - ni at - tam Qu-muq - lu

♩ = 92

No 28

Ri na na— na na ri na na— na na

ri na na— na na hay hay hay hay

♩ = 88

No 29

accordion

ri na na— na na hay hay hay hay

♩ = 126

No 30

Baş - ha halq - la kel - di - le

E - ši - gi - mi aç - dı - la

Bal - ta a - lib min - di - le

Mi - na - ra - mı— çaç - dı - la

№ 31

♩ = 120

İ - na - nul - lah - - - mi o - qub

Hu - se - yin ö - re tur - ğan

Et - gen qa - da - rul - lah - dan

Kim da bol - maz qu - tu - lub

№ 32

♩ = 96

Bu bir ke - çe - ge to-ğuz ke - le - çi - ni

Bu bir ke - çe - ge to-ğuz ke - le - çi - ni

su - wut - han Gok - ka hay hay hay

su - wut - han Gok - ka hay hay — hay

№ 33

♩ = 104

Al - la - hüm - me sal - li a - la

sey - yi - di - na Mu - ham - me - din ve a - la

a - li sey - yi - di - na Mu - ham - med

fil ev - ve - lî - ne vel â - hi - rî - ne
ve fil me - le - il e' - lâ i - la yev - mid - din

№ 34

♩ = 96

O - hay - day - day - da o - ray - da ra
Hey - - - ra hay - ray - da
O - ray - da ray - da o - ray - da
O - ra o - ray - da ray - da ra

№ 35

♩ = 200

1) ————— 2) —————
Mu - ham - med - dir ö - züm sö - züm
Kan a - lı - yor i - ki gö - züm
3) —————
4) —————
Sür - sem e - şî - ği - ne yü - züm

Şe - fa - at ya Re - sul - al - lah

Şe - fa - at ya Ha - bib - al - lah

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 3

№ 36

$\text{♩} = 96$

Bu Han Al - lah sul - tan Al - lah

Her dert - le - re der - man Al - lah

№ 37

$\text{♩} = 96$

Ay - ca - yaq a - la caw - lu - ğuñ

A - ruw ca - ra - şa - dı boy - nu - ña.

Men a suq - la - na - ma, ö - le - me

Ma - muq - dan cu - mu - şaq qoy - nu - ña.

3. SINIF: (1) ANA KALIŞLI DÖRT KISA KESİT (№ 38-53)

№ 38

♩ = 104

1) _____ 2) _____

Ra - biy - u - law - wal a - yın - da

3) _____

Tuw - du qu - wanç köb bol - du

4) _____

Kök - de cer - de har qay - da

A - nı nü - rü ca - rıt - dı

1. 2. 3. 4.
1. 2. 2. 2.

№ 39

♩ = 100

Al - la - hum - me sal - li a - la

Mu - ham - me - din ve a - la

a - li Mu - ham - me - din ves - sel - lim

№ 40

♩=96

Al - la - hum - me sal - li a - la

Mu - ham - me - din ve a - la

a - - - li Mu - ham - me - din

ves - sel - lim

№ 41

♩=96

Al - lah a - dı dil - ler - de
Şu kor - ku - lu yer - ler - de

Ken - di - si wa gö - nül - ler - de
Al - lah Al - lah ke - rim Al - lah

Rah - man Al - lah

Di - ye - lim Al - lah Al - lah

1.
rep.

№ 42

♩ = 96

Ley - lu ley - lu ley - lu lay

Ley - lu ley - lu ley - lu lay

Ley - lu ley - lu ley - lu lay

Ley - lu ley - lu ley - lu lay

№ 43

♩ = 88

Al - lah ber - sin fay - ğam - bar - nı

şa - fa - ğa - tın - dan

Ya hu ya - man hu

ya - man i - ği - san il - la hu

№ 44

♩ = 132

La i - la - ha il - lal - lah

La i - la - ha il - lal - lah

La i - la - ha il - lal - lah

La i - la - ha il - lal - lah

№ 45

♩ = 96

Qayn - a - ta - sı cük bol - du

E - mi - na - ğa qa - rar - ğa

A - ya - ma - yın kü - re - şib

Har i - şı - ne ca - rar - ğa

1. 2. 3. 4. 5.

2. 2. 2. 2. 2.

№ 46 $\text{♩} = 126$

Kim - ler — yap - tı bu Rav - - -
 za' - nın ya - pı - sin —
 Me - la - ke - ler — aç - tı —
 Ec - ra - il es - va - bın —
 ta - vaf ka - pı - sin
 gü - zel ko - ku - sun

№ 47 $\text{♩} = 104$

Al - lah ber - sin buç - mil - ler - ge
 pay - ğam - bar - nı taç - di - rin - den
 Ya — hu ya - man hu
 ya - man i - li - san il - la hu

№ 48

♩ = 92

1)

Nart ba - tır - la cor - tu - wul - ğa

çiq - ğan - dı - la

2)

At - la - nı u - rub al - ğa a -

3)

şiq - ğan - dı - la.

1. 2. 3.

rep. rep. rep.

№ 49

♩ = 84

Bo - lat Hı - miç - ni men ay - ta - yım

hoy wo - ra - da - ra

3

Caw - run ken - gin a men ayt - sam

hoy wo - ra - da - ra

№ 50

Poco rubato, $\text{♩} = 132$

1) Bu dun' - ya - da can bar - mı - dı

2) Har mu - ra - tın tın - dır - ğan

3) A - cal kel - se 4) el - tir - ge

Aç - ha be - rib tıy - dır - ğan

1. 1. 1. 1.

№ 51

$\text{♩} = 108$

A - şır - dı - la biz - ni Nart - la

qu - çaq - la - şıb E - li - ya

Saq - lay - dı - la biz - ni Nart - la

cu - wuq - la - şıb E - li - ya

№ 52

♩ = 88

accordion

№ 53

♩ = 116 1)

Ar - baz - da bir da - wur - la

Çart - lab çıq - dım e - şik - ge

a - ya - ğı ket - gend'

A - yaq col - da te - şik - ge

1.
2.

4. SINIF: 1(X)Y KALIŞLI (YAPAY) KUBBELİ DÖRT KISA KESİT (№ 54–62)

№ 54

♩ = 84

1)

Bis - mil - lah deb baş - la - yıq

2)

Sa - lat sa - lam ay - ta - yıq

A - det e - tib kün - de cet - miş

Biz to - ba - ğa qay - ta - yıq

1. 2.
2. 2.

№ 55

♩ = 96

Taḡ a - la - sı çol - pan cul - duz

Mar' - yam, Mar' - yam, Mar' - yam

U - zal - dım da ce - tal - ma - dım

Ne - çik bo - lur dun' - yam

refrain

E - hay kö - zür cay

Ne - çik bo - lur dun' - yam

♩ = 84

№ 56

Sa - vet lot - çik - le taw quş - la ki - bik

Kök mi - yi - gin - de uç - han - da

Duş - man lot - çik - le qa - ça el - le

A - lim ı - zın - dan bol - ğan - da

♩ = 88

№ 57

O - ray - da ray - da o - ray - da ray - da

o - ray - da ray - da o - ray - da

o - ray - da ray - da o - ray - da ray - da

o - ray - da ray - da hey

♩ = 88

№ 58

Taw - nu ba - şın - da ma - ral ki - yik - ni

Kün - ne ay - la - nıb - dı ca - tu - wu

Süy - ge - ni - ni sañ - ña ber - se - le A - lan

An - da - dı ca - şaw - nu ta - tu - wu

♩ = 84

№ 59

O - ray - da ri - ray - da o - ray - da ri - ray - da

O - ray - da ri - ray - da ey

O - ray - da ri - ray - da o - ray - da ri - ray - da

O - ray - da ri - ray - da ey

№ 60

♩ = 120

Çüw çüw çüw a - la

E - ki çiç - han suw a - la

In - na bo - za bi - ši - re

Ap - pa ot - dan tü - şü - re

№ 61

♩ = 120

Kõz - le - ri - mi a - ruw - lu - ğun

bil - me - gen - mi - se

Çe - get - le - de qa - ra du - ğum

kõi - me - gen - mi - se

№ 62

$\text{♩} = 92$

accordion

5. SINIF: I(VII)X KALIŞLI DÖRT KISA KESİT (№ 63–70)

№ 63

$\text{♩} = 92 - 104$

accordion and flute

№ 64

$\text{♩} = 92$

accordion

№ 65

$\text{♩} = 100 - 120$

accordion

№ 66 $\text{♩} = 112$

solo Oy - ra oy - ra Te - pe - na

choir Oy - - - ra Te - pe - na

solo Te - pe - na - nı tep - se - yik

choir Oy - - - ra Te - pe - na

№ 67 $\text{♩} = 92$

La i - la - ha il - lal - lah

La i - la - ha il - lal - lah

La i - la - ha il - lal - lah

La i - la - ha il - lal - lah

№ 68 $\text{♩} = 80$

Eç - ki - baş - la - nı a - ruw Ho - ra - san

A - ruw bo - la - sa hay, hay, hay

№ 69

♩ = 200

Al - ğın da qı - lı - ğın a
 bir a i - gi e - di
 Al - ğın qı - lı - ğı - nı qoy - gan - sa

№ 70

♩ = 76

At min - dim Ay - man tüz - de
 A - tım cay - dım teñ - nız - ge
 Ay bu - lut - ha gir - gen - de
 Ge - le - cek - men men siz - ge
 Ay - ray - dı ney - ney - ne ri - nay - nı rey - di-day
 Ri - ra - ra - ra - ra ray - ra - ri ray - ra - ri - ray

6. SINIF: (2) VE (B3) ANA KALIŞLI DÖRT KISA KESİT (№ 71-105)

♩ = 88

№ 71

Qar - nın - da - ğı caş bol - sa

Biz Mu - ham - mad a - tar - bız

Al - lah ayt - sa an - dan so - ra

Ra - hat - la - nıb ca - şar - bız

♩ = 84

№ 72

La i - la - hu Hu - da' - ya

Se - fa i - le Mer - va' - ya

Mu - ham - med Mus - ta - fa' - ya

Biz - den se - lam gö - tü - rün

№ 73

♩ = 84

2/4

Sıy - ılı bol - ğan mö - lek - ler

Can ca - nım - dan çab - dı - lar

Baş - ha - la - dan ca - şı - rıb

Qa - nat - la - rın cab - dı - lar

№ 74

♩ = 84

2/4

Cu - wuq bol - ğan za - man - da

Ol dun' - ya - dan ke - ter - ge

Al - lah iy - di ke - le - çi

Añ - ña ha - par e - ter - ge

№ 75

♩ = 100

2/4

Mar - yam bı - la E - mi - na

Mı - çı - ma - yın cet - di - le

1) E - ki hu - riy kel - di - le

2) A - na - çı - lıq et - di - le

1. 2. 2.

№ 76

♩ = 92

Qış su - wuk - la - da cı - luw be - re - siz

Biz u - şa - ta - bız caz - ğa

Caz is - si - le - de teñ - leş - di - re - bız

Siz - ni sal - qın a - yaz - ğa

refrain

Co - lu - buz - ğa ti - ye - di ca - rıq kün

Biz - ge qu - wanç be - re - siz a - ruw qız - la

Biz - den bek sü - ye bil - ge - ni - giz ü - çün

Siz - ni ar - tıq sü - ye - biz ti - ş i - ruw - la

♩ = 84

№ 77

Qış su - wuq - la - da cı - luw iz - le - sek

Biz u - ş a - ta - bız caz - ğ a

Cay is - si - le - de teñ - leş - di - re - biz

Siz - ni sal - qın a - yaz - ğ a

♩ = 100

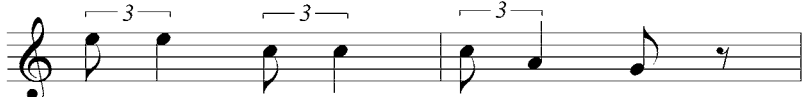
№ 78

Aş - ha da coq qa - ru - wum

İş - ge da coq qa - ru - wum

Ti - ley - me da ti - ley - me

Dos bo - la - yıq a - ru - wum

№ 79 $\text{♩} = 176$

Bis - mil - lah deb baş - la - yıq

Sa - lat sa - lam ——— ay - ta - yıq

A - det e - tib ——— kün - de cet - miş

Miñ to - ba - ğa qay - ta - yıq

№ 80 $\text{♩} = 132$

in Arabic

1.)

1.

2.

№ 81

♩ = 138

La i - la - ha il - lal - lah

La i - la - ha il - lal - lah

La i - la - ha il - lal - lah

La i - la - ha il - lal - lah

№ 82

♩ = 96

Böl - law böl - law bö - le - yim

Çaş - çı - ğı - mı ta - ra - ra
Ta - ra - ra - ra - ra - ra - ra - ram

Saw qu - tul - sun qaη - ηa túb - lü
Ça - bıb kel - sin ta - ra ra - ra

be - - şik - - den
e - - şik - - den

♩=104

№ 83

Oy nen - ça ke - re cañ - ııl - dıñ

Cañ - ıız ke - re da oñ - ma - dıñ

Har - buz qa - buq - lay a a - tıl - dıñ

Ki - ši - ge ke - rek bol - ma - dıñ

♩=80

№ 84

accordion

♩=204

№ 85

orchestra

refrain

A musical score for a refrain, consisting of four staves of music. The notation is in a single system. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one flat. The music consists of eighth and quarter notes, with some beamed eighth notes. The piece concludes with a double bar line.

♩ = 160

№ 88

The beginning of piece № 88, consisting of one staff of music. It starts with a treble clef and a key signature of one flat. The music features dotted quarter notes and eighth notes.

orchestra

The first staff of the orchestra part for piece № 88, featuring dotted quarter notes and eighth notes.

The second staff of the orchestra part for piece № 88, continuing the melody with dotted quarter notes and eighth notes.

The third staff of the orchestra part for piece № 88, concluding the section with a double bar line.

refrain

The first staff of the refrain for piece № 88, starting with a repeat sign and featuring dotted quarter notes and eighth notes.

The second staff of the refrain for piece № 88, continuing the melody and ending with a double bar line.

The third staff of the refrain for piece № 88, featuring dotted quarter notes and eighth notes.

The fourth staff of the refrain for piece № 88, concluding the section with a double bar line.

№ 89

♩ = 88

Suw ı - zın - da bal te - rek

Quş - la qo - nad ba - lı - na

Bal bo - ğan - lıq - ğa wa

A - dam - lar a - şa - yal - may - la ba - lın - dan

№ 90

♩ = 96

Aş - ha da coq ka - ru - wum

İş - ge da coq ka - ru - wum

Ti - ley - me da ti - ley - me

Dos bo - la - yıq a - ru - wum

1. 2. 3. 4.
3. 3. 3. 3.

№ 91

♩ = 176

Har bir iş - ni al - lın - da
 Bis - mil - lah - nı o - qu - ğuz
 Bis - mil - lah - sız iş et - se - giz
 İb - lis bo - lur şo - hu - ğuz

* might be A or C

№ 92

♩ = 190

Qa - ra - hi - sar - ğa bar - lıq - ma
 Es - ki to - nu - mu da - wu - na
 İy - nan - ma - sa - ğız qa - ra - ğız
 Na - dım - ni cü - rek ca - wu - na

№ 93

♩ = 108

Ol tuw - ğa - nın çıq - ğa - nın
 Cum - la a - lam bil - gen - de

Har bir qay - ğı tas bol - du
Ul - lu qu-wańç ü - ley kel - gen - de

♩ = 104

№ 94

Tar - tay - ta ray - ta
ri - ta - ta ay - muş,
Ta - ray - ta ri - ta
ta - ray - ta ay - muş.

♩ = 100

№ 95

İn - cit - me - sin se - ni ba - lam
can a - luw - ıu mö - lek - le
Bel - law bel - law bel - law bel - law
bel - law bö - le - yim

№ 96

$\text{♩} = 96$

3

accordion

№ 97

$\text{♩} = 210$

1)

Al - lah Al - lah Al - lah Al - lah

2)

Rah - man Al - lah Ra - him Al - lah

3)

Sen Rah - man - sa sen Ra - him - se

4)

Dert - le - ri - me

5)

dar - man Al - lah

1. 2. 3. 4. 5.

2. 2. 2. 2. 2.

№ 98

$\text{♩} = 210$

Al - lah Al - lah Al - lah Al - lah

Rah - man Al - lah Ra - him Al - lah

Sen Rah - man - sa sen Ra - him - se

İ - gi kün - le kör - güz Al - lah

№ 99

Rubato, $\text{♩} = 116$

Ey a - lıb ba - rıb Uç - qu - lan - da

ba - zar - la - da sa - tar - bız

Ah - ça - la - rın a - ra - qı - ğa

tar - tar - bız de - di ay ay

№ 100

Poco rubato, ♩ = 132

Ay qa - bir - ğam qa - bir - ğam da,
ca - mı - mı al - ğan a qa - bir - ğam
Ci - git a bö - rü - nü da
men - ley e - ši - gi wa ca - bıl - ğan
Oy ta o - ri - raw ca - bıl - ğan

№ 101

♩ = 96

Oy, Ul - lu Hoj - dan a ma ıq - ğan el - le
ce - ti a - ruw, o - ray - da,
Da qa - ma - la - dan a bir qan ta - mız - ğan a
e - ki a - ruw, o - ray - da.

№ 102 *Rubato*, ♩=88

Oy Ul - lu Hoj - da da bir se - yir bar - dı
tañ bar - dı o - ray - da
Ert - den - den baş - lab a in - ñir - ge de - ri - çi
qan bar - dı o - ray - da

№ 103 ♩=80

Ey, min a - ruw Aq - ta - maq fay - toñ - ña
Ha - mit sa - la - yım to - rat - ha
Ey, ey, cay - ğı çil - le - de bez - gek bo - lur - sa
A - lib ke - te - yım na - rat - ha

№ 104

$\text{♩} = 96$

Qa - ra a - ğaç - da qar bar - dı,
Terk cü - rü - señ, ce - ter - se,
E - men te - rek men bo - lup,
Cer - ge kir - sem, ne - ter - se?

№ 105

Poco rubato, $\text{♩} = 80$

Biz çıq - ğan e - dik
oy tar Bah - san - dan cer qa - ray
Cü - rü - gen e - dik
cal - ğan du - ni - ya - da kün sa - nay

7. SINIF: (4/5) ANA KALIŞLI DÖRT PEST KISA KESİT (№ 106-115)

№ 106

$\text{♩} = 72$

Dey - de hoy - la li - lay - la lay - la - wa
oy - la oy - la o - lay - lay
A - lay - la lay - la oy - la wa - lay - la
ho - wa lay - lay a - lay - la

№ 107

$\text{♩} = 84$

Tı - rak - tor rad - rad - ız bı - la
Kü - res tar - tıl - ğan sız bı - la
Bu qı - yın - lık - dan men bir qu - tul - sam
Kü - reş - mez e - dim qız bı - la

№ 108 $\text{♩} = 96$

A hay - da ri - ray - da hay - da ey

A hay - da ri - ray - da hay - da ey

A hay - da hey hey hay - da ey

A hay - da ri - ray - da hoy hoy

№ 109 *Poco rubato*, $\text{♩} = 100$

Me - ni Na - nım ke - tib ba - ra - dı

A - wuş - la - dan a - wub, taw - la - dan

Ba - şı - mı da a - lib ket - ge - nem

E - li - biz - de qan - lı caw - la - dan

№ 110

♩ = 84

İy - nar - la - rı - mı ay - tıb teb - re - sem
1)
Bor - bay - la - rı - nı qı - yar - ma
2) 3)
Süy - mek - li - gi - mi ay - tıb cır - la - sam
4)
Bar - lıq ca - şır - dan tı - yar - ma
1. 2. 3. 4.
2. 2. 2. 2.

№ 111

♩ = 108

Aş - kı - na dü - şe - li
Mec - nu - n'a dön - düm
E - fen - dim, sul - ta - nım
sı - ğın - dım sa - na

№ 112 $\text{♩} = 80$

La i - la - he il - lal - lah,

La i - la - he il - lal - lah,

Mu - ham - me - din re - sul - ul - lah

Şe - faat ya re - sul - al - lah

№ 113 $\text{♩} = 76$

Me - dir - sa - ğa sal - ğan bı - la

aw - ruw ti - yib qayt - han - dı

Aw - ru - wu - nu har hal - la -

rın a - na - sı - na ayt - han - dı

№ 114

♩ = 84

3

3

accordion

№ 115

♩ = 100

Oy kök - de bar - ğan kök - sül - le

Ay - la - nıb biz - ni kör - sün - le

İy, e - ki pat - çah qol sa - lib

Me - ni na - nı - ma da ber - sin - le

8. SINIF: (4/5) ANA KALIŞLI, TİZ BAŞLAYAN DÖRT KISA KESİT (№ 116–138)

№ 116

♩ = 120

A - miy - A - miy em sa - rı

A - miy - ni kö - zü sab sa - rı

A - ruw qız - la ke - lel - le

Gül - le - ni wa iz - ley - le

№ 117

♩ = 114

Ma bu Ge - zoh u -

lu da ci - git tuw - ğan Biy - nö - ger

Da se - ni ca - mı - ı bu

1) ca - rat - han Al - lah süy - me - gen

1.
2.

№ 118

♩ = 80

Bah - ça - da bit - gen bal ha - vun
 Bar - ma - ğım bı - la sa - la - yım
 Ter - mi - lib a tu - ra - ma oy A - lan
 I - zıη - dan a qa - rab qa - la - yım

refrain

Oy riy ray— ray ra oy riy ray— ray ra
 Oy riy ra ri ray ra ha

№ 119

♩ = 84

Sen kö - rüb tur - ğa - neη taw - nu wa su - wu - ğun
 Bir a - ruw so - ğa - sa ol qo - bu - zuη - da—

Suw - la - mi sır - quw - la - rın
 Cur - tu - mu tar - tuw - la - rın

Soq - çu soq - çu cul - du - zum
Soq - çu soq - çu soq - çu soq

Qa - ra - çay - nı tar - tuw - la - rın
Qa - ra - çay - nı tar - tuw - la - rın

♩ = 104

№ 120

Ha - li - san, muh - li - san
1)

la i - la - ha il - lal - lah

Sa - di - han, mu - sad - di - kan,
Ha - li - san, mu - sad - di - kan,

Mu - ham - me - den re - sul - ul - lah
Mu - ham - me - den re - sul - ul - lah

1.
rep.

♩ = 84

№ 121

Çüw çüw çüw a - la

E - ki çiç - han suw a - la

An - na bo - za bi - şi - re
Ak - ka ot - dan tü - şü - re

№ 122

♩ = 80

accordion

№ 123

♩ = 80

accordion

№ 124

♩ = 84

accordion

№ 125

♩ = 80

accordion

№ 126 *Poco rubato*, ♩=80

Ke - çi - nir - ge de - di - le da
 ol - tu - ru - şub qal - dı - la
 Ba - tır - lıq - ğa se - yir - si - nib
 A - wal - ğa As - tal - ğa cet - di - le

№ 127 ♩=69

Sır - tın - da - ğı iç kü - be - si
 Aq kü - müş - den e - şil - gen Aq kü - müş - den e - şil - gen
 Qa - ra - to - rum bek a - rı - dı,
 Çı - ğır quş - lay se - kir - gen

№ 128

$\text{♩} = 84$

Qa - ra - çay - Mal - qar Taw - lu - la

Bir qol - da bit - gen bar - maq - la

Qa - bar - tı, Çer - kes, A - ba - za, No - ğay

Qız - dan da tuw - ğan qar - naş - la

№ 129

$\text{♩} = 84$

Ma - şoq baş - la - nı tik - gen iy - ne - ça

Bar - dı - la sen - de bar - maq - la

Aç - lıq cet - gen kün ça - baq tu - tar - sa

A - la - nı e - tib qar - maq - la

№ 130

♩ = 96

Caş - la - ba - rıb taw ba - şı - na
 İz - le - di - le cör - me - le - rin
 1) ör - le - di - le hoy hoy
 kör - me - di - le hoy hoy
 Biz - ni cör - me cör - me - le - den
 Biz - ni cör - me saw as - ker - ge
 ba - zıq e - di hoy hoy
 a - zıq e - di hoy hoy
 1.
 2nd repetition

№ 131

♩ = 168

accordion
 refrain

№ 132

♩ = 168

Qa - rañ - ı ke - çe qa - ra cı - lan bla
 qa - lay ca - ta - rıq - sa
 Me - ni wa qo - yub ba - şı - ı suw - ğa
 1) qa - lay a - ta - rıq - sa
 O - ray - da ray - da o - ray - da hoy
 o - ray - da ray - da hoy

№ 133

♩ = 96

Ca - lan ba - şı - mı sa - lıp cat - han - ma
 Ros - sey - ni su - wuq ta - şı - na.
 İ - ği u - mut e - te, i - ği u - mut e - te,
 A - man kün kel - di ba - şı - ma.

№ 134

$\text{♩} = 168$

accordion

№ 135

$\text{♩} = 84$

accordion

№ 136

♩ = 158

accordion

№ 137

♩ = 126

Küz tav - la - da ta - la - la,
 o hoy - ri o mar - ca,
 Çal - qı a - lıb ça - lal - la,
 oy, oy, oy
 E - ki süy - gen bir bol - sa,
 o hoy - ri o mar - ca,

A - la cuq - lab qa - lal - la, oy, oy, oy.

№ 138

♩ = 80

Min Aq - ta - ma - ğım a fay - ton - ға
Ha - mut sa - la - yım tar - pañ - ға ey
A - wuz mar - da - sın ber - li - gem, Tey - ri
Sañ - ға ke - le - çi - lik ayt - hañ - ға

9. SINIF: (7/8) ANA KALIŞLI DÖRT KISA KESİT (№ 139-145)

№ 139

♩ = 76

orchestra

№ 140

$\text{♩} = 80$

Ey ri ri ray ra ray ri ri ray ra

ray ri ri ray ra ray

Ray ray ri ri ray ay ray ri ra

Ay ray ri ray ra ray

№ 141

$\text{♩} = 92$

Men se - ni kör - gen - li be - ri
Sı - pa - tıñ ket - me - yin ke - çe

tıñ - lı - ğım ket - di
cu - qu - suz et - di

Sen mañ - ıa cu - wab ber - me - yin
Sen - se me - ni qu - wan - dır - lıq

ayt - çı nen - ça ay öt - dü
ca - şa - wu - mu qu - ra - rıq

№ 142

♩ = 108

Bo - za kel - sin deb ay - tu - ğız

Tu - qum - çök - ge qu - wa - nı - ğız

Ol - tu - ru - ğuz a - yaq - la - nı bo - za - dan

Tol - tu - ru - ğuz a - yak - la - nı bo - za - dan

№ 143

♩ = 76

accordion

Ol - tu - ru - ğuz a - yaq - la - nı bo - za - dan

Tol - tu - ru - ğuz a - yak - la - nı bo - za - dan

№ 144

$\text{♩} = 88$

text unintelligible

№ 145

$\text{♩} = 80$

Ya Al - lah hu ya Al - lah

1)

Ya Al - lah hu ya Al - lah

Ya Al - lah hu ya Al - lah

Sua

Ya Al - lah hu ya Al - lah

1.

2.

10. SINIF: ÜÇ ÖLÇÜLÜ BİR VEYA İKİ KESİTLİ EZGİLER (№ 146–186)

№ 146 $\text{♩} = 69$

Ke-lin-ni a - lıb ke-le-biz, col be-ri-giz, ey,
Bek a - ru-wun say - la - ğan-bız — ma kö-rü - güz

№ 147 $\text{♩} = 66$

Ga-pa-law - la e - ki el - le bir — bol-du
Oy Ga-pa-law se-ni soy - ğan i - ja-la-da kim bol-du

№ 148 *Rubato*, $\text{♩} = 138$

Ey, o - ray-da, o - ray - da ra — a —
Ey, ke-lin-ni çı - ğa-ra tu-ral-la o-ray - da ra
Ey, hey a o - ri - ra oy - ra ha —
Ey, a - şıq - ğan e - te-biz, ter - ki-rağ bo-lu - ğuz
Ey, hey i - ra o - ri - ra oy - ra — a

№ 149 $\text{♩} = 80$ *solo*

Cal - ba - wur a tab biş - gen - di qı - za - rıb

choir

O - ri - ra - ra o - ray - da

№ 150 *Rubato*, $\text{♩} = 152$

Saw ce - ti cıl - nı da ma Morh ba - şın - da tur - ğa - nem

Oy iy - na - nı - ğız a ki - yik - le b - la wa qoş bo - lub

İt biy - le bla wa a - çı qa - za - wat e - te - rem

Aq - baş qa - ma - ma da ma e - ki qo - lum boş bo - lub

№ 151 *Poco rubato*, $\text{♩} = 92$

Saw ce - ti cıl - nı Am - ga - ta boy - nun — saq - la - dın

Ki - yik - le öl - tü - rüb taw - la - da et - le — qaq - la - dın

№ 152 $\text{♩} = 76$

Oy a-ta-sın-dan a ol ci - git tuw-ğan Biy - nö-ger _____
 Ta-ma-da qar-na-şın ol it aw-ruw-dan aw-ruy-du _____
 Oy _____ aw-ruy-du _____

№ 153 *Rubato*, $\text{♩} = 88$

Eb - ze - le - ni da ci - git a tuw-ğan Qa-na-mat
 E - ki kö-zün-den a cu - wub cu - wub qan a-ğad
 E - ter e - diñ a san - la - rı - ña _____ boş bol-sañ
 O, se-ni bı-la kü-reş-gen it - le bı - la qa - za - wat

№ 154 *Poco rubato*, $\text{♩} = 76$

Qı - çı - ra - dı Daw - le ha-hay quw - ğun
 Qa - ra-çay - nı şo-hun, ba - rın, cu - wu - ğun

Ça - qı - rı - ğız be - ri ceñ - ɽil cet - sin - le

Qa - ra kün - de bir bo - luş - luq et - sin - le

№ 155

♩ = 208

1) 2) 3)

Ar - ba - zıñ - da al - tın te - rek or - nal - sın

Baş bul - çu - ğu cul - duz - la - nı sa - na - sın

1. 2. 3.

2. 2. 2.

№ 156

♩ = 104

Bel - law bel - law bel - law bel - law be - şik - ge

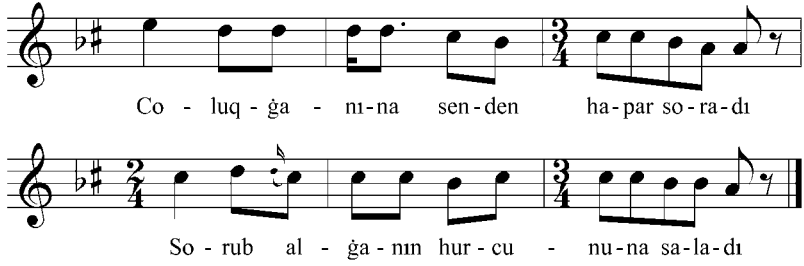
Qu - vanç bı - la kel - gin sen bu e - şik - ge

№ 157

♩ = 108

Qar - ğa - la - nı qo - nuş - la - rı qol - da - dı

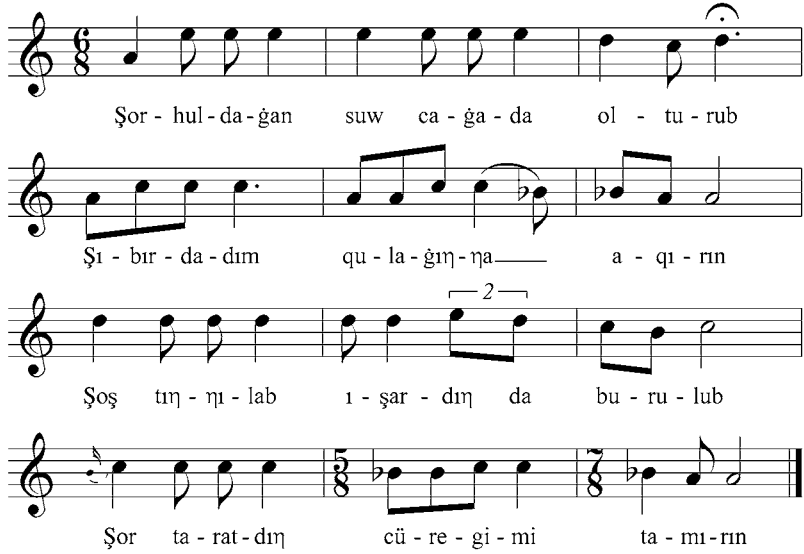
Ke - le e - se se - ni da - yıñ col - da - dı

Co - luq - ğa - mı-na sen-den ha-par so-ra-dı
So - rub al - ğa - mın hur - cu - nu-na sa-la-dı

Poco rubato, ♩ = 108

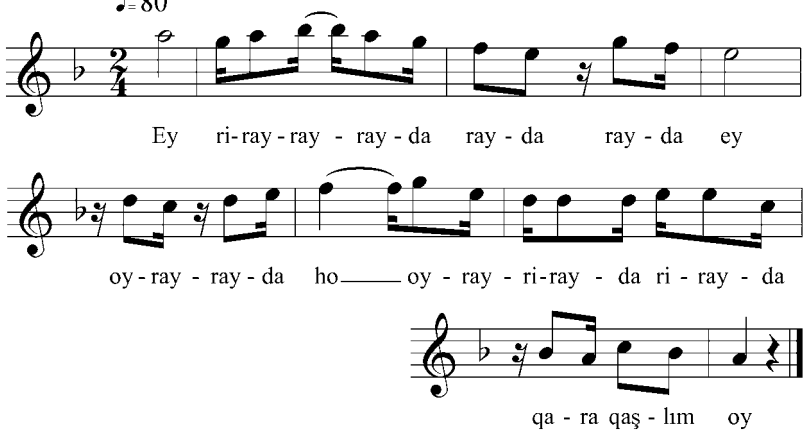
№ 158

Şor - hul - da - ğan suw ca - ğa - da ol - tu - rub
Şı - bır - da - dım qu - la - ğm - na a - qı - rın
Şoş tñ - ñı - lab ı - şar - dım da bu - ru - lub
Şor ta - rat - dım cü - re - ği - mi ta - mı - rın

♩ = 80

№ 159

Ey ri-ray - ray - ray - da ray - da ray - da ey
oy - ray - ray - da ho - oy - ray - ri - ray - da ri - ray - da
qa - ra qaş - lim oy

№ 160

$\text{♩} = 100$

Men se-ni ü - çün süy-mek - lik ot - da küy - düm—

Sen a - ruw-çuq-nu da dun'-ya-da kem-siz süy - düm

Men se-ni kö-re da ma siz - ni üy - ge bar - sam

Ma se - ni a - nañ a se-ni mañ-ña daw-suz ber - se

№ 161

Rubato, $\text{♩} = 104$

Cay - lıq - la - nı qo - ruy ket - di hans bol - du

Car - lı ba - lam du - ni - ya - dan tas bol - du

A - na - sı - na ci - git tuw - ğan Ga - pa - law

№ 162

$\text{♩} = 200$

Ga - pa - law - la taş ba - şın - da ca - şay - la

Ga - pa - law - la cıl - dan cıl - ğa a - dam et - le a - şay - la

№ 163 $\text{♩} = 126$

Can - soh - la - rı — Taş - ılı Qol - da ca - şay - la
 A - la ke - si qı - yın - la - rın a - şay - la
 Bek ta - ma - ta - la - rı wa Çi - bi - ji - ya bol - ğan - dı
 A - nı ba - şın - da bo - lur tül - kü bör - kü, dey - le oy - oy

№ 164 $\text{♩} = 124$

Taş te - ge - ne, a - ğaç e - lek bol - ğan - da
 Oy - ra oy - ra a - ğaç e - lek bol - ğan - da

№ 165 *Rubato*, $\text{♩} = 168$

Saw ce - ti cıl - mı da men Qa - ra - ğaç - da ca - şa - dım
 Oy ke - çe bö - rü - me da kün - düz it bo - lub
 Oy iy - nan - sa - ğız a bu qa - ra suw - la süt bo - lub
 A - sı - rı aç - dan a bu qa - ra suw - la süt bo - lub

№ 166 *Rubato*, ♩=96

O ho— ra o ho oy ra e e hey— hey

№ 167 *Rubato*, ♩=44

Oy - ra oy - ra - yay — ay o-ray-da ray-da ra a - he

E - ye - ye oy - ra oy - ra oy - ra

№ 168 *Rubato*, ♩=150

O - ho - hoy - ray - ra oy - ra ma teñ - le a - lib ke - le - biz hoy

O - ho - hoy ray - ra oy - ra mar - ca - la o - o - ray - da o - o - o - ray - da

№ 169 *Poco rubato*, ♩=160

Ay na ra ri da ri da ri da ra day da

Oy ay ay yay yay yay ya ya ya ya ya yay

Oy ya ya ya ya ya ya ya ya ya ya ya yay

Ay da day da da da da da day day

№ 170 $\text{♩} = 138$

Wo, can-net-li bol-sun a Eç-ki-baş-la-nı Do-ma-lay

Tıñ-lıq a coq-du da sen Uç-ku-lan-dan qo-ra-may

№ 171 $\text{♩} = 126$

O, bu-run za-man-da o-ğa-rı Gi-dam-la-da qoyç' e-dim

Qoy-la qı-yı-rın-da men a cuq-la-dım da tüş kör-düm, o tüş kör-düm

Ol a-ruw Kış-tay bı-la da ba-şı-ma ha-yır-lı da iş kör-düm

№ 172 $\text{♩} = 80$

Ar-ba-zıñ-da al-tın te-rek or-nal-sın

Baş bul-çu-ğu cul-duz-la-nı sa-na-sın

Me-ni ba-lam cet' a-ta-ğa ay-lan-sın

Bel-law bel-law bel-law bel-law bö - le - yim
Al - ta - nı - mı me - mur bo-lub kö - re - yim

№ 173

♩ = 84
Ba - ra cor - ta ket - di Şa-way hoy - ra
Üç kün - lük - ge cet - di Şa-way hoy hoy

1. 2. 3.
2., 4., 5. 3. 3.

№ 174

Rubato, ♩ = 132
Oy E - ri - rey de-gen qu - wat - dı
Oy car - lı - ğa ber-gen su - wab - dı
♩ = 128
Car - lı - ğa ber - gen cal ü - çün
♩ = 150
Bay - ğa biy-ge ber - gen a mal ü - çün

№ 175

Rubato, ♩ = 108

Oy oy — oy oy oy o-ray-da

Oy o-ray-da o-ray-da— hoy oy o-ray-da— o-ray-da—

Hoy çı-ğa e-señ çıq mar-ca— oy,

oy Çıq-may e-señ a qo-yub ke-te-biz o-ray-da

№ 176

Rubato, ♩ = 108

Men a çaş- lı-ğım-da da or-ta Gi-dam-la-da da qoyç' e-dim

Qoy-la qı-yı-rın-da ca-tıb cuq-lab a tüş kör-düm

Ol a-ruw Kış-tay bı-la da ba-şı-ma bir ha-yır-lı da iş kör-düm

Ert-den-bı-la-sın-da da sa-lıb ı-s-ha-wat-ha da men bar-dım

Is-ha-wat-da da bir kü-yöw nö-ger a cıy-dı-la

№ 177

Oy, Can-dar, ca-nın bar-sın Ka-ba-ğa,—
It tam-lı - la cı-yıl-ğan-di-la La-ba - ğa—

Poco rubato, ♩ = 208

№ 178

Ha-sav-ka-ğa tuş-man as-ker kir - gen - di
Tah-sa - ğız - nı A - man-tiş - den bil - gen - di

Poco rubato, ♩ = 132

№ 179

Biz a çık-ğan e-dik Ul-lu Bas-han-dan kün qa-ray
Ke-lib a kir-ge-nek Şam Te-ber-di-ge cer sa - nay

♩ = 92

№ 180

Bel-law bel-law bel-law bel-law be-lim-çik—
Bu qız - çık bol - sun bay üy - le - ge ke-lin-çik—

№ 181 *Poco rubato*, ♩ = 80

Sen da sü - ye - se men da sü - ye - me
 Qa - ra qaş - lım, a - nañ nek ber - meyd
 Oy - ra o - ray - da ray - da ha ha

№ 182 ♩ = 92

Ga - pa - law - la e - ki el - le bir bol - du - la
 O Ga - pa - law, a - mı öl - tür - gen
 İ - ja - la - rı bol - du - la

№ 183

Oy, _ tay - tay! Qı - rım - dan a kel - gen Qı - rım se - men - le,
 Oy, se - men - le, A - çey u - lu A - çe - mez - ge
 biy - di, han - dı de - mel - le, oy.

Poco rubato, ♩=116

№ 184

Ey — Dü-ger Ba-di - na - tı da cor-tu-wul-ğa da
Ay a-rı çıq - dı-la dey-di Ta - gı-nı boy-nun-da kert-me
o te-rek-ge

♩=172

№ 185

Ga - pa - law - la e - ki bol - du, bir bol - du
Oy Al-lah, İ - ja - la - da sen' öl - tür - gen kim bol - du

Rubato, ♩=134

№ 186

E - ri - ra - ra - da - e ri - ra - ri - ray ri - ra - ra
O - ri - ra - ra - da - ra o - ri - ra - ra - ri - ra - ri - ra - ra
E ka - ra - da - ra - da e - ka - ri - ra - ra - ri - ra - ra
Ey ri - ray - ri - ray - da ray - ri - ray - ri ray - riy - ra - ra

11. SINIF: ÜÇ ÖLÇÜLÜ DÖRT KESİTLİ EZGİLER (№ 187-199)

№ 187

♩ = 230

Qol-la - rı - na te - mir toq-maq a - lır - la

Taş sa - nı - na te - mir bu - ğow sa - lır - la

Ur - ğan sa - yın ba - şı - nı tört ca - rır - la

Al - dan - ma - ğız a - hır za - man dun' - ya - ğa

№ 188

♩ = 76

Ba-tır Qar-ça Qa-ra-çay-nı ba-şı e-di

Ü-yü a-nı qa-ra sos-tar taş-dan e-di

Hal-qı bı-la Ul-lu Bas-han-da ca-şay e-di

Bu-day, ar-pa, ta-rı sü-rüb— a-şay e-di

№ 189

Rubato, ♩ = 120

Eç-ki-baş-la-nı da oy bir ci-git tuw-ğan Do-ma-lay
 Sen a tu-ra e-diñ a bu Nar-sa-na-da biy ki-bik
 Oy çı-ğt̄b kel-gen cıl-tı-rab çıq-ğan kün ki-bik
 A-lib ba-ral-la bu kö-mür ki-bik kül ki-bik

№ 190

Rubato, ♩ = 132

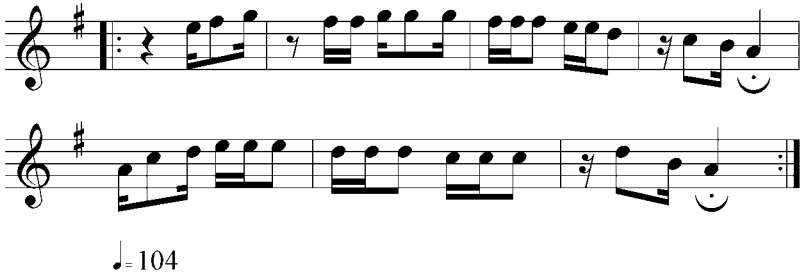
Kumuk song

№ 191

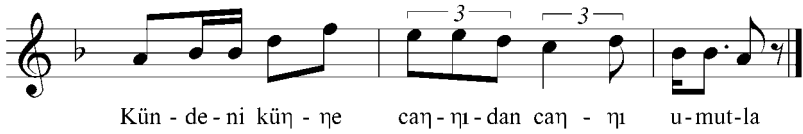
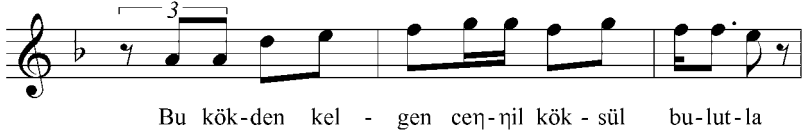
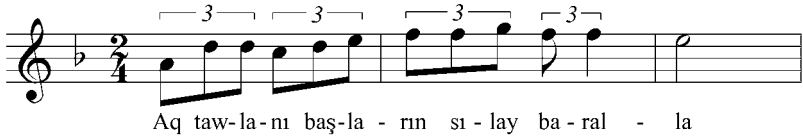
Poco rubato, ♩ = 80

accordion

№ 192

♩ = 104

№ 193

♩ = 92

№ 194

Ha-daw-cuq u - lu ba-tır Cam-bo-lat, oy, oy,
 At - lan, Cam-bot, caş Cam-bo-lat, a Cam - bo-lat, —
 At - lañ-ñan-da da, at ar - ba - la cek - dir-gen, —
 At ar - ba - ğa da qı - zıl qan - la tök - dür-gen. —

♩ = 144

№ 195

Men se-ni bek sü - ye - me Süy-mek-lik ot-da kü-ye-me
 Se - ni kör-sem a - ra - lıb qa - la - ma
 Bü - ğün - ñü o - yun - da Caş tö - lü to-yun-da
 Qol - tu - ğun-dan kir-gen - le - yin ba - ra - ma

№ 196

$\text{♩} = 96$

Bis - mil - la - hi - r - rah - man - ir - ra - him

Bis - mil - la - hi - r - rah - man - ir - ra - him

Bis - mil - la - hi - r - rah - man - ir - ra - him

Bis - mil - la - hi - r - rah - man - ir - ra - him

№ 197

Poco rubato, $\text{♩} = 60$

Eç - ki - baş - la - nı Do - ma - lay

Ol a bir ke-çe-ge da kırq ö-güz-nü kes - dir-gen

Su - bay san - la - rın a - dam haq bı - la ös - dür - gen, ta - bu

Qır - gıy san - la - dan ha - ram haq - nı da ös - dür - gen

№ 198 *Poco rubato*, $\text{♩} = 176$

Keç bol - du da A - yuw Çat - da qald' A - ta - lay
Cuq' a - ra - da tüş kör - dü da ayt - dı bı - lay
Mar - ca - ma men ke - çe tu - rub ket - me - sem
I - lız - mı - ğa Taş - ba - wat - ha cet - me - sem

№ 199 $\text{♩} = 100$

Taw baş - la - rı oy - ra bo - lur çu - wa - na
Ma - raw - çu da ke - le bo - lur qu - wa - na
Ar - qa - sım - da oy - ra a - nı — qa - wa - lı
Ap - sa - tı - ğa bo - lur bı - lay cu - wa - bı

12. SINIF: CIREZGİLERİ (№ 200-278)

№ 200 *Rubato*, ♩=100

Ca-wum-la ca - wal - la taw cal - paq - la - ğa

oy - ra köl - le - ge — oy

Quw - ğun-la kir - gen - di oy Qa-ra-çay-da el - le - ge

oy - ra ba - tır a Ta - tar - qan

№ 201 *Rubato*, ♩=88

Aq - baş da a - ruw — kü - müş qa - ma - la

Qa - ra - çay caş - la - nı be - lin - de

O to - lu üy a — bol - sun Ha-ci-Mu-rat

Bı - lay çı - ğıb ket-gen e - lin - de

№ 202

Ey, kel, qı - zım a, kel, qı - zım,
 Ul - lu Ho - lam - ğa ba - ra - yıq, qı - zım.
 Oy, u - ğay, u - ğay bar - may - ma, a - tam,
 Men Ho - lam el - ge kir - mey - me, a - tam.

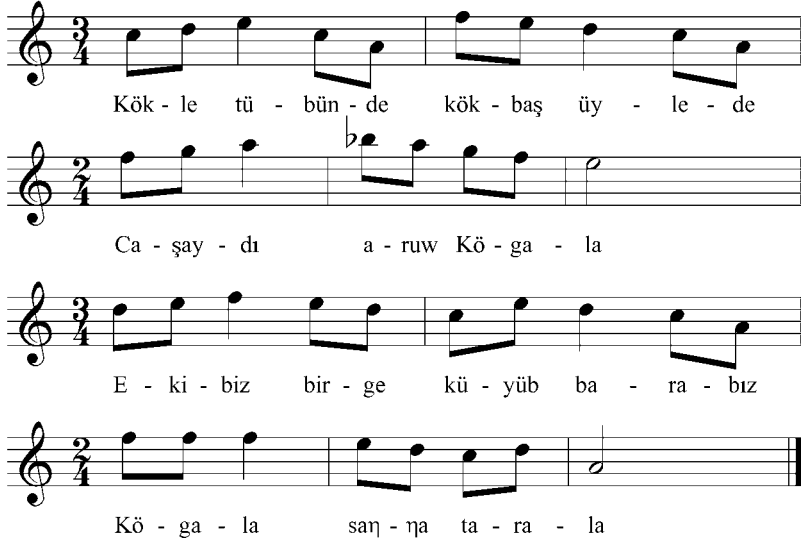
№ 203

Rubato, ♩ = 100

Me - ni qoy - la - rım ba - ral - la A - lan
 Aq qır - ma - la - nı ay - la - nıb
 Ya - qa - pı - nar qız - la - rı qal - ğan - la sa - v - lay
 Qa - ra - çay el - le - de say - la - nıb

№ 204

$\text{♩} = 80$

Kök - le tü - bün - de kök - baş üy - le - de

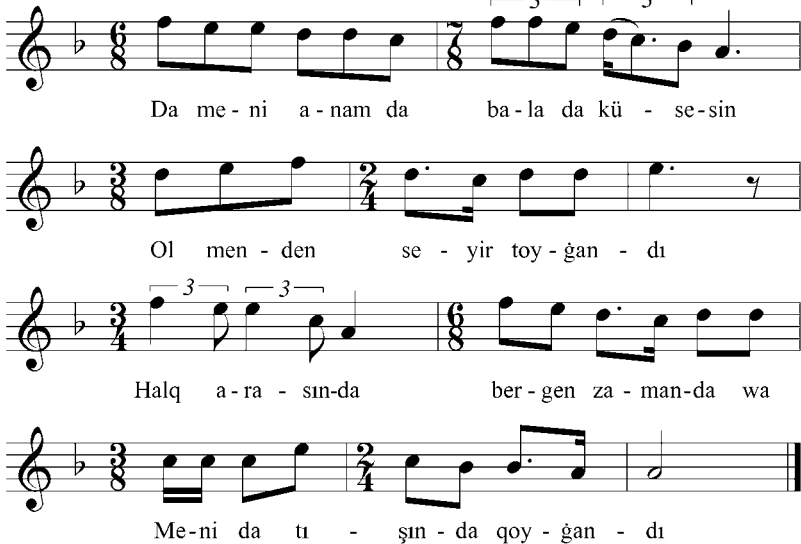
Ca - şay - dı a - ruw Kö - ga - la

E - ki - biz bir - ge kü - yüb ba - ra - bız

Kö - ga - la sañ - ıa ta - ra - la

№ 205

Poco rubato, $\text{♩} = 92$

Da me - ni a - nam da ba - la da kü - se - sin

Ol men - den se - yir toy - ğan - dı

Halq a - ra - sın - da ber - gen za - man - da wa

Me - ni da tı - şın - da qoy - ğan - dı

№ 206

$\text{♩} = 70$

Oy te - re - ze - den — qa - rab tur - ğan - lay —

Ay qa - ya ar - tı - na — ta - şay - dı

O - rus da bol - may, Taw - lu da — bol - may —

Mın - da Ven - ger - li - le ca - şay - dı

№ 207

Poco rubato, $\text{♩} = 124$

Di - la bi - ri - ga - dir bol - sam a a - lan

Pas - troy - ka - ğa sal - lıq - ma(n)

Da sen da me - ni wa sü - yüb öl - señ da

Qa - çı - rıb ar' a - lay al - lıq - ma(n)

№ 208 *Rubato*, $\text{♩} = 88$

Qa - ra - lı - ǵız - nı saq - la - ǵız deyd da
Ol - du da sıy - lı bor - çu - ǵuz
Qı - yın - lıq ü - çün a - dam öl - mey - di
A - cal ke - lir deb qor - qu - ǵuz

№ 209 *Poco rubato*, $\text{♩} = 72$

Ke - çe da tü - şüm - de men bir tüş kör - ge - nem
Biz - ge bir qı - yın - lıq ce - te - di
Me - ni kör - gen tü - şüm ker - ti e - se a - nam
Qa - ra - çay Kaf - kaz - dan ke - te - di

№ 210 *Poco rubato*, ♩ = 84

Du-nya ba - ğa - sı qar-na-şım a Qa-dir
 Bay-ram kün te - le- fon et - gen - di
 Dun-ya ca - rı - ğım Bay - qu-lum a a-nam
 Bü - gün as - ker-ge ket - gen - di

№ 211 *Poco rubato*, ♩ = 88

Ü-yü - büz al-ın-da oy suw - çuq dey - le
 Ol bet - ni - qol - nu cu-war - ğa
 Al - ğın - ça me-ni qo-lum - dan kel - mey - di
 Tar - tıb be - li - mi bu-war - ğa

№ 212

♩ = 100

accordion

accordion

№ 213

♩ = 76

Ay - la - na - cü - rüy ket - gen - me A - lan

Tut - han - ma — kök - sül kö - gür - çün

Qa - nat - çıq - la - rı - rı ke - sim ke - se - rik - me

İ - ye - rik tü - yül - me öl - gün - çün

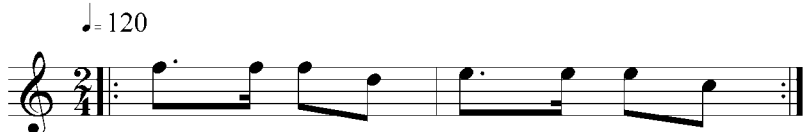
№ 214

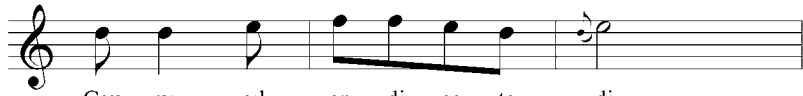
accordion

№ 215

Men bek süy - gen aq bay - ram - da
Sen bek süy - gen aq bay - ram - da

Cañ - rı cıl en - di ce - te - di

U - zaq - da bol - sam da ke - sim
Tan - sıq - lıq küç - le - gen e - sim

Se - ni bla u - şaq e - te - di

№ 216

Poco rubato, ♩ = 66

Cer - le - ni tal - ğır cı - la - nı bo - lub

Men suw - nu ör - ge bar - ğa - yem

Dun' - ya - ğa ur - luq men - mi bol - lu - qem

Ca - ra - tıl - ma - yın qal - ğa - yem

Poco rubato, ♩ = 90

№ 217

text unintelligible

Poco rubato, ♩. = 104

№ 218

Bu - wun - çuq - la - rıñ kü - müş - ça cıl - tı - ray

Bar - maq - çıq - la - rıñ sar' al - tın

İy - na - na e - señ iy - nan a - ruw - çuq

Ö - le - me se - ni a - mal - tın

Poco rubato, ♩. = 63

№ 219

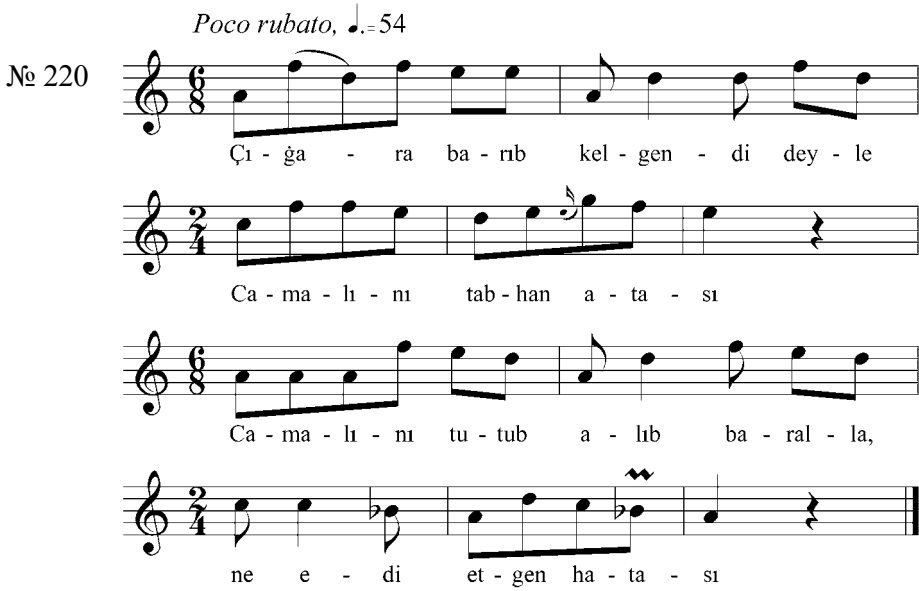
Tö - ben el - le - den kel - gen bir - at - lı

Bu sa - biy Na - nıq bo - lur - mu

Ca - rıq cul - du - zum mut - huz bol - ğan - dı

Na - nı - ğım öl - gen bo - lur - mu

№ 220 *Poco rubato*, ♩ = 54

Çi - ğa - ra ba - rıb kel - gen - di dey - le
Ca - ma - lı - nı tab - han a - ta - sı
Ca - ma - lı - nı tu - tub a - lib ba - ral - la,
ne e - di et - gen ha - ta - sı

№ 221 *Poco rubato*, ♩ = 88

Men se - ni süy - mey ne e - te - yim Nür - can
Sen a - ruw - luğ - ğa çek kes - gen
Na - rat ha - wa - da mi - yik taw - la - da
Sen me - ni ü - çün deb ös - gen

№ 222

$\text{♩} = 108$

O - ram - nı ör - ge ke - le - di - le

Süy - gen - le - ri - mi ü - çü - sü

Oñ ca - nın - da - ğı ta - ma - ta - dı dey - le

Oy da qay - sı bo - lur — ki - çi - si

№ 223

Rubato, $\text{♩} = 76$

Se - ni a - ya - ğın - da da — çu - ruq - la Qan - şaw - biy

İç - le - ri qan - dan tol - ğan - dı

Me - ni ba - lint - sa - ğa oy — a - tı - ğız teñ - le - rim

Meñ - ne bo - lur kün da bol - ğan - dı

Poco rubato, ♩ = 72

№ 224

Tey - ri mal-la tı - ya men mal - la tı - ya

Bir a - ğaç üy - ge cet - ge - nem

İt da Çer - kes - le - ni qa - rab a kör - gen - ley

Men köb sa - ğış - la et - ge - nem

Poco rubato, ♩ = 72

№ 225

Ey qa - ra ton - la cu - mu - şaq qol - la

Ha - ram a - ra - qı - dan to - yal - la

Kim - den tuw - ğan - la - rı — bel - gin - me - gen - le

I - yıq - dan qa - tın qo - yal - la

№ 226 *Rubato*, ♩ = 66

Ab - dul - ke - ri - mim, Ab - du - lu - ke - ri - mim

Eş'r a qoy - ma qı - çı - rı b

Kök - sül da kö - gür - çün tut - ha - nem da oy oy

Ket - gen - di qo - lum - dan ıç - hı - nı b

№ 227 ♩ = 90

Ba - lıq ay - lan - çın - dan ti - zi - lib çı - ğad

Bu er - keç - le - ni al - la - rı

Ol oq tiy - gen - ley qı - rı - lı b tüş - ge - ned

Ab - dul - ke - rim - ni san - la - rı

№ 228 *Rubato*, ♩ = 88

Oy Ma-har ö - zen toy-may se - ni kör-gen
 Köz al - da - ğan ki - bik taw - la - rıñ
 Tik qu-laq - la - dan, — o - ğa - rı bu-ğoy - la - dan
 Sar - qa - dı - la zem-zem suw - la - rıñ

№ 229 *Rubato*, ♩ = 96

Biz Qa - za - ğıs - tañ - ğa kel - gen a bo - lu-rek
 Ne - mis fa - şist - ni u - wun - dan
 Me - ni wa cü - re - gim i - çer - ge ter - mi-led
 Kaf - kaz - nı ga - ra su - wun - dan

Poco rubato, ♩ = 120

№ 230

A - nı a - na - sı bir bek cı - lay - dı,
e - geç - le - ri bu - ru - lub
İ - yin qay - da qa - lıb ket - din,
tı - bı - rın qu - ru - ruq

Poco rubato, ♩ = 96

№ 231

Beş da al - tı cıl - nı tū - şüm - de da kö - rüb
Bı - yıl - ğa da de - ri saq - la - dım
Sred - niy A - zi - ya - da ma bir a is - si kün
Te - rek sal - qı - nın - da cuq - la - dım

№ 232 *Rubato*, ♩=104

Çu - ma - da - nı - ını a - çal - ma - yın
ta - bu ma çüy - le bı - la aç - dı - la
Qu - wanç - ha cıy - ğan ha - ra - ke - ti - ni
cı - lay, bu - ru - la aç - dı - la

№ 233 *Poco rubato*, ♩=80

Ü - yü - büz - nü al - lın - da kö - get te - rek - le
A - la - da bit - gen ba - liy - le
A - liy, A - liy deb da e - si - me sa - lal - la
A - man çe - çek qır - lıq sa - biy - le

№ 234

$\text{♩} = 112$

A - lay hu - cu - su - na wa bo - şu - na da qal - sın

A - tañ Sü - le - men - ni mal - la - rı

Qan bı - la i - rin bol - ğan - dı dey - di - le da

Car - lı A - li - yi - mi san - la - rı

№ 235

$\text{♩} = 69$

Har in - ñir sa - yın kök - baş — üy - çük - den

Aq kö - gür - çün - çük qa - ray - dı

Gür - cü ci - bek - ça co - har çaş - çı - ğın

Ol sa - bır — sa - bır ta - ray - dı

№ 236 *Rubato*, ♩=88

A - tam Mu - ha - cir Kürk - ge ket - gen e - di
 Za - te - re mo - tor - nu sa - tar - ğa
 Qar - naş - la - rım a — nek ha - zır bol - may - sız
 Sal a - ğa - çım - dan tu - tar - ğa

№ 237 ♩=44

text unintelligible

Poco rubato, ♩=72

№ 238

Oy a - nam ha - rib sen me-ni al - lı - ma

Köz qa-q-may qa-ra-ğan - lı az - mı bol - du

Cü - re - giñ iy - nan - may tas bol - ğa - nı - ma

O - ğur - lu be - tiñ a - lay saz - mı bol - du

Rubato, ♩=63

№ 239

flute

№ 240

$\text{♩} = 64$

Ba - şı - bız - da - ğı ca - rıq cul - duz - çuq

Ol taw - la ar - tı - na ba - tad

A - ruw sı - fa - tı e - sim - den — ket - mey

Ta - rım a - man bla a - ta - dı

№ 241

Poco rubato, $\text{♩} = 63$

Aq caw - luq - nu — nek bay - la - ğan - sa

Bit - gen - mi et - gen - di boy - nuñ - da

Süy - dü - rür du - wañ bar - dı dey - di - le, na - nım

Qa - ra - may qoy - mam qoy - nuñ - da

Poco rubato, ♩ = 56

№ 242

Bir ca - nın - dan ca - şaw tar - lı - ğı

Bir - si ca - nın - dan süy - mek - lik

Oy me - ni kü - nüm qa - lay qı - yın - dı.

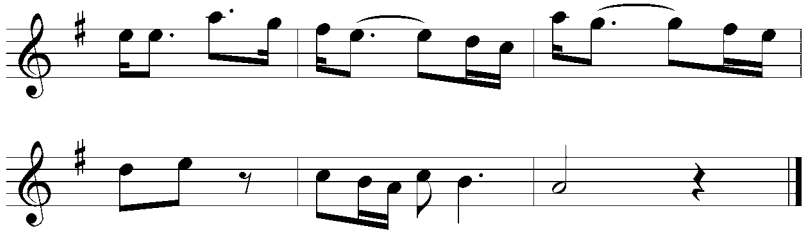
Süy - mek - lik - den küy - mek - lik

Poco rubato, ♩ = 72

№ 243

flute

3

№ 244

Poco rubato, ♩ = 72

Te-ber-di al - lı - na — bo-lub a tur - ğan - lay

Bir bö - lek at - lı kö - rün - dü

A - la - mı kör - gen-de sa - biy a cü - re - ğim

Bı-lay taw-ğa taş - ha bö - lün - dü

№ 245

Poco rubato, ♩ = 56

Ya a-taň Kök - ge da — ce - ge wa bo - lur

Ma qa - ra qo - lan ö - ğüz - le

Qa - rın a ca - wun - da — oy - nay bo - lur Zey - nep

Qa - ra qaş u - lan a e - ğiz - le

№ 246 *Rubato*, $\text{♩} = 88$

Ar - na - vut da çal - dan a cay - ı - lı b ke - lel - le

A - tam Mu - ha - cir - ni qoy - la - rı

Hu - cu - la - rı - na boş - la - rı - na qal - sın

Ma Te - mir - çi - le - ni toy - la - rı

№ 247 $\text{♩} = 164$

E - si - rib üy - ge men da ke - le - me

Üy - de - gi biy - çe - mi tū - ye - me

So - ra me - ni tūr - me - ge

ke - lib a - lı b ke - ter - le

Qal - lay za - wuq kün - le e - ter - le le

№ 248

$\text{♩} = 80$

flute

№ 249

$\text{♩} = 54$

Se - ni qa - ra ça - çıñ ta - ba - nı - ına ce - te,

Köz - le - riñ — kü - le tur - ған - lay.

U - zun kir - pik - le - riñ köz - le - ri - ni ca - ba,

Ca - rıq - lı - ğı - ni ca - şır - ған - lay.

Poco rubato, ♩ = 90

№ 250

A - ruw - sa dey - le da i - gi - se dey - le

Kün - den da kö - re tu - ra - yım

Oy, a - ruw na - nım, qay - da ay - lan - sañ da

Ca - nı - ña qur - man bo - la - yım

Rubato, ♩ = 46

№ 251

Süy - ge - nim qoş - ha wa qa - çıb a ket - gen - li

Oy ı - şar - may - ma, kül - mey - me

Al - lı - na qa - ray men bar - lıq e - dim a

Kel - lik bol - ca - lın bil - mey - me

♩ = 100

№ 252

Ayt dey e - se - giz, ayt dey e - se - giz

Cir - la - may qa - lay qo - ya - yım

Qay - gı - la - rı - mı bir köb et - gen - se

Ca - nı - ға qur - man bo - la - yım

Qay - gı - la - rı - mı bir köb et - gen - se

Ca - nı - ға qur - man bo - la - yım

№ 253 *Poco rubato*, ♩ = 48

O - qa - çıq a peş - çik - le - rin - de
Ke - si cañ - ıız - lay ca - ta - dı
Woy, woy caş - la, da nek al - may - sız
A - wuz söz - le - rin sa - ta - dı

* E or D

№ 254 ♩ = 66

Men sen a - ruw - nu a - lay sü - ye - me
Ö - mür - de toy - mam kör - gen - den
Taw - nu ba - şı - na çı - ğıb da a - lı - rem
Men sen - den sa - lam ber - gen - den

№ 255 *Poco rubato*, ♩ = 60

Taw-qan taw - la - ğa ket - gen - di A - lan

Taw ki - yik - le - ni ma - rar - ğa

Ke - li - giz qız - la wa ma biz ba - ra - yıq

Taw - qan - nı al - lı - na qa - rar - ğa

№ 256 ♩ = 106

Aw-zuñ - dan çıq - ğan a - wuz a tıl - pu - wuñ

O - rus gra - mo - fon tart - han - lay

Oy woy A - lan - la, siz kör - gen - me - giz

Ö - lo - ku te - rek çaq - ğan - lay

Poco rubato, ♩ = 104

№ 257

Da ar - ғы taw - la — a - rı aw - sun dey - di

Da ber - gi taw - la be - ri aw - sun

Men Na - nı - kay - dan qal - ған - dan — e - se

Kö - züm - den qo - ra - ған - ға bol - sun aw

Poco rubato, ♩ = 196

№ 258

Me - ni süy - gen - çi - gim oh ar - mi - ya - da

Ol qa - ған qay - tır, kog - da

Men er - ge ba - rıb, oh qay - tıb kel - sem

Ol mañ - ға n'ay - tır, ta - ғы - da

№ 259

Rubato, ♩ = 76

Kö - züm a çı - raq bar - ğan - dı, bar - ğan - dı
 A - ya - ğmı - da - ğı mes - le - ge
 Ke - te tu - rub a — kim tüş - dü deb
 A - lan se - ni e - si - ne

* E or D

№ 260

Cim - cim a - ruw cıl - tı - ra - tı - rem —
 Ç a - ç ı - m ı, c u - wup, ta - ra - sam —
 C ı - la - ma - ğan - la - n ı men c ı - la - t ı - rem —
 Ta - r ı - ğuw - la - r ı - m ı sa - na - sam —

Rubato, ♩ = 88

№ 261

Men da öl - lü - gü - mü bi - ley - e - dim a - tam

Ma qoy - la - nı sa - war - ğa ol - tur - sam

Dun' - ya - la - ğa ay - tıl - ğan bir qız bol - luq e - dim

Ma cı - yır - ma cı - lı - mı tol - tur - sam

Poco rubato, ♩ = 92

№ 262

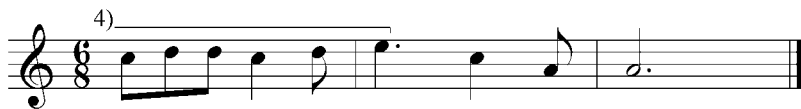
Ayt dey e - se - giz men da ay - ta - yım

İy - nar - la - rı - mı e - ki - sin

A - man ha - par - la — çı - ğal - la a - ruw - çuq

Ke - si - ni es - leb a cü - rü - çün

№ 263 *Poco rubato*, ♩=88

Kel - çi - giz qız - la — biz ba - ra - yıq a
Col - la - rı ta - qır Bas - hañ - ға
Men Na - nı - kay - dan qal - lıq tü - yül - me
Boy - num - dan oy - ra as - hañ - ға

№ 264 *Poco rubato*, ♩=140

Kelç' a - ruw çu - ğum pay - toñ - ға
Ha - mut sal - ğan - ma sar' at - ha
Ey, cay çi - le - de bez - gek bo - lur - sa
A - lıb ket - me - sem men na - rat - ha

Poco rubato, ♩=138

№ 265

Ul - lu Qa - ra - çay - dan dey - di
 as - ker sot - nya çıq - dı sa - na - lıb
 A - na - la qal - dı - la wa dey - di
 caş - la - n'ız - la - rın - dan ta - ra - lıb

Poco rubato, ♩=48

№ 266

Ma suw - nu ör - ge cü - ze - di dey - le
 Ol a - la ça - baq, aq ça - baq
 Me - ni ca - nım - dan süy - ge - nim sen - se
 Ku - li - na de - gen aq - ta - maq

№ 267

$\text{♩} = 80$

O ba - şın - da - ğı kök caw - lu - ğu da
A - ruw kö - re - yem oñ - ma - sa
A - dam - lı - ğı - ға kö - züm qa - ra - mayd
A - ruw - luq - çu - ğu bol - ma - sa

refrain

Oy oy oy
Ay ri ri ri ray ra ho
O ri ri ri ri ray ri ray ri
Ay ri ri ri raw ri ra ra

Poco rubato, ♩ = 116

№ 268

Me - ni süy - ge - nim ke - tib ba - ra - dı
Us - tol - da qal - ğand su - ra - tı

E - ki - biz - den so - ra da bo - lur - la oy A - lan

Car - ti - lay qal - ğan mu - ra - tı

Poco rubato, ♩ = 160

№ 269

En - di - ge de - ri da kir - me - gen e - dim

En - di kir - gen - me tu - mañ - ña

A - ta - mı a - na - mı da ha - ram e - ter - ça

Ne a - ruw kö - rüñ - ñen e - diñ sen mañ - ña

Poco rubato, ♩ = 100

№ 270

Az - ret biy a ca - şay e - di da

Ol Mal - kar Ta - rın - da, oy

Oy bu bir üç qa - tın al - ğan e - di dey - di - le

Bol - may a mu - nu sa - bi - yi

№ 271

$\text{♩} = 100$

Kök - le - de uç - han a - lay kö - gür - çün

Qa - nat' ay - la - nıb teñ - ñiz - ge

Ay, kün bu - lut - ha kir - gın - çi caş - la

Kü - yow da bol - luq - ma men siz - ge

№ 272

Poco rubato, $\text{♩} = 164$

Qay - sı cay - lıq - da ot - lay bo - lur - la

İ - ye - siz qal - ğan mal - la - rım

Süy - ge - niñ er - ge kaç - dı de - gen - de

Qı - rı - lıb tüş - dü - le san - la - rım

№ 273

Poco rubato, ♩=96

Siz ayt- han haw-le caş men da bol - sam a

Qır- ır- bo-yun ho - ra - la - ğa min - me - zem

Siz ayt-han ho-muh caş men da bol - sam da

Ol a - ruv Za - w - ra - nı süy - me - zem

№ 274

Poco rubato, ♩=192

El - de sa-biy - çik - le da cı-lab a ke - lel - le

Suw - ğa bir at - lı ket - di deb

A - liy - ni e-geç - le-ri bir a - man cı - lay - la ay

A - liy - ge qar-ğış cet-di— deb

№ 275 *Poco rubato*, ♩ = 132

Oy hoy mar-ca - la dey-di da bu küz qoy - çu - la

U - cet aw - zu-na kir - di - le dey - le

Hoy a - lay da kir - di - le

İt ga-wur-la da bı - la - nı qay - dan bil - di-le

Oy oy o - ray - da

№ 276 *Parlando*, ♩ = 116

Bı - lay a - rı qa - ra - sam

Zı - na - da e - ki çal - qı - çı

Qa - tın, qoy - nu - ña kir - mey qal - ğı - yem

Men sañ - ña şa - şıb bar - ğın - çı

№ 277 *Poco rubato*, $\text{♩} = 112$

Men baş - la - ğan - ma da
bir baş a - aw-rut-han ha - par - ğa
Qa - ra - çay ta - rih - ni a - nam
en - di - ği genç - le - ge sa - tar - ğa

№ 278 *Poco rubato*, $\text{♩} = 140$

Taw-ğan a - lay çaş ed' A - lan - la
Taw ki - yik - le - ni tu - tuw - çu
Nö - ger - le - ri da a - lay bol-ğan - dı - la da
Ol tut - han - la - nı cu - tuw - çu

13. SINIF: TEKRARLANAN/DÖNEN YAPILI DÖRT UZUN KESİT (№ 279-287)

№ 279 *Poco rubato*, $\text{♩} = 92$

A - ta curt-ha elt - gen col - la ke - si - lib—

Oñ - lu - raq - la çıq - dıq ent - da bir caz - ğa

Tü - ye cı - yın ba - rad qum - nu ti - zi - lib

A - la ba - ra bo - lur - la - mı Kaf - kaz - ğa

№ 280 $\text{♩} = 84$

Süy - ge - nim sen a - lay a - ruw bol - ğan - sa

Ay kün da toh - tab qa - rar - ça sañ - ña

Me - ni cü - rek tıñ - lı - ğı - mı al - ğan - sa

İy - nan cañ - ınız sen - se na - sıb ber - lik mañ - ña

№ 281

$\text{♩} = 90$

Kök kö- lek çaş me - ni ti - leyd, hoy

Men bar - sam ol al - lıq - ma dey d, hoy

Bil - mey - me qa - lay e - ter - ge, Kök kö - lek çaş - ha ne der - ge

Art - da so - qu - ra - nır - ma - mı, hoy

№ 282

$\text{♩} = 96$

Toy ba - ra - dı e - şik al - lın - da

Ke - lin kel - gen - di ca - rıq ar - baz - ğa

To - lu üy - de - gi - li bol - sun - la, ey

Et - gen mu - rat - la - rı tol - sun - la

№ 283

♩ = 96

Taw dor-dan-nı te-şib çı-ğa-ma, o - ri o-ray - da

Qı - sır taş - la - nı sar-qıb cu-wa-ma, o - ri o-ray - da

Col u - zaq - dı, men a - şı-ğa-ma, o - ri o-ray - da

Taw cel - ni da ce-tib o - za-ma, o - ri o-ray - da

refrain

Ey, te-ren ö - zen - le, çe - get - le

Ey, qo - tur qa - ya - la, kün - bet - le

Siz - ge cañ-ñur kel-sin, kü - set - se

Suw tam - çı - la - rım, su - wuk a - ya - zım

Siz - ni iy - nak - lay o - za - ma

№ 284

♩ = 124

Noghay song

№ 285

♩ = 66

Ha-man cal - lab kü - reş - sem da süy-mek-lik col - dan

Qı - yın iş - ni ba - ca - rır - ға kel-mez deb qol - dan

Boy-sun-ma - dı ca - zuw meň-ηe, al - dı ce-sir - ge

Bu - yur-du bir qaç - hı ke - çe se - ni sü - yer - ge

№ 286 $\text{♩} = 100$

Kök - ge ter - mi - lib ös - gen — na - rat - la

Ca - şil çep - ken - li ta - bi - ğat —

A - ta cur - tu - mu se - yir — ha - pa - rı

Saw - lay dun' - ya - ğa ay - tı - lad —

№ 287 $\text{♩} = 104$

Kö - kü - re - gim col bol - luq - du —

Ca - nım sañ - ға qor bol - luq - du —

Süy - gen cü - rek sü - yül - me - di, sü - yül - me - di

Qa - ra kü - nüm ol bol - luq - du —

V. KARAÇAY-MALKAR DİLİNİN

KELİME HAZİNESİNE DAİR

Éva CSÁKI

1. Karaçay-Malkar dili Macarlar için neden önemlidir?

Tüm Batı Kıpçak dilleri gibi Karaçay-Malkar dili de Kumancadan gelişmiştir (Golden 1992:47). Kumanca ise 17. asrın sonlarında kaybolmuş, Kumanca konuşurları Macarca konuşuru haline gelmiştir. Bu nedenle Macarlar için Karaçay-Malkarcanın söz varlığı da son derece önemlidir. Bu yazımda Karaçay-Malkarca dil malzemesini bazı noktalarda Macarca ile bazı noktalarda da vurgulamak istediğim hususlarla ilgili olmak üzere Türkiye Türkçesi ile karşılaştıracam. Örneğin, Karaçay-Malkar halkının ilk liderleri olarak kabul edilen *Karça ve* birçok Karaçay-Malkarca özel isim Macarlarda da hala kullanılmaktadır.

Karaçay-Malkarcada Kafkas dillerinin ve özellikle Hint Avrupalı Dil Ailesi üyesi olan İrani dil Osetçenin etkisi doğal olarak yoğundur. Söz varlığında çok sayıda Rusça ve Orta Moğolcadan alıntı sözcük yer almaktadır.

Macar dili için Karaçay-Malkarcanın özel bir yeri vardır. Dil tipolojisi bakımından ikisi de aynı grupta yer almakta ve ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı, söz dizimi, anlam bilimine, yani dil bilimin beş düzeyinin her birinde, pek çok benzerlik bulunmaktadır. Macarlar, M. S. dokuzuncu asırda Karpatlar Havzası'na yerleşmeden önce farklı Türk dillerinin etkisi altındaydılar. Macar kabileleri Karaçay-Malkarluların bugün yaşadıkları coğrafyada yaşıyorlardı. Karaçay-Malkarlular tarihi bakımdan diğer Türk topluluklarından daha geç bir tarihe sahip olsalar da, Karaçay-Malkar halkı ve Karaçay-Malkarca da birçok kavim ve gruptan ve o bölgede konuşulan dillerden etkilenmiştir.

2. Sayılar

Karaçay-Malkarcada çobanların vd. bazı grupların dilinde komşu Osetçeden alınma sayılar kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu gruplarda temel sayılar Türk dillerinden farklıdır¹

<i>duvu</i> ⁴⁴	‘bir’	krş. Osetçe <i>iu</i>
<i>duva</i>	‘iki’	krş. Osetçe <i>dluuae</i>
<i>dıs</i>	‘beş’	krş. Osetçe <i>fondz</i>
<i>duvardıs, ıshız</i>	‘altı’	krş. Osetçe <i>ækhsaez</i>
<i>as</i>	‘sekiz’	krş. Osetçe <i>ast</i>

Karaçay-Malkarca sayı sistemindeki farklılık da dikkate değerdir:

<i>Cıyırma</i>		20
<i>cıyırma bla on</i>	(yirmi ile on)	30
<i>eki cıyırma</i>	(iki yirmi)	40
<i>eki cıyırma bla on</i>	(iki yirmi ile on)	50
<i>üç cıyırma</i>	(üç yirmi)	60
<i>üç cıyırma bla on</i>	(üç yirmi ile on)	70
<i>tört cıyırma</i>	(dört yirmi)	80

Örneklerden de anlaşılacağı üzere Karaçay-Malkarca sayılarda 20-100 arasında yirmili sistem kullanılmaktadır.

Kafkas dillerinin etkisi, Karaçay-Malkarcanın sadece sayı sisteminde değil, gün, ay adlarında ve sıklıkla kullanılan deyim ve kalıp ifadelerde de görülmektedir.

3. Sıfatlar

Krç. *aruv* ‘güzel, saf, temiz’ (90)

Bu sıfat, Kumukça *arü* ‘güzel, hoş, temiz’ (Németh 1911:97), Klasik Moğolcada ‘pure, clear’ (L. 52) anlamındadır. Sözcük, *arig* ‘clean, pure’ şekliyle Eski Türkçe döneminden beri bilinmektedir (Clauson 1972:213). ET *arig* > arı, Osmanlıcada 14. asra kadar metinlerde sıklıkla göze çarpar; ancak modern Türkiye Türkçesinde bu sözcüğün kullanım sıklığı yüksek değildir.

⁴⁴ Tavkul (2000: 90, 153, 188, 225).

Karaçay-Malkarca eşanlamlı sözcükler bakımından oldukça ‘zengin’dir. Birçok kavramın birden fazla karşılığı vardır: *asuvlu* ‘münasip, elverişli, iyi, güzel, uygun’, *aşlı* ‘iyi, güzel, hoş’, *çiraylı* ‘güzel, yakışıklı’ (175); *çirailiy* (L. 191), *cahşı* (135), ‘iyi, hoş’. Ör: *Aruv sıfatın es+im+den*⁴⁵ *ketmey* ‘Güzel yüzün aklımdan çıkmaz.’

4. Adlar

Çalışmamın bu bölümünde Karaçay-Malkar söz varlığında bulunan, ancak Türkiye Türkçesinde kullanılmayan bazı inanç terimleri üzerinde duracağım.⁴⁶

4.1. İnançla ilgili terimleri

Adıham ‘şaman, büyücü’ (Tavkul 2000: 70)

Aşham ‘şaman, büyücü’ (Tavkul 2000: 90)

Bu sözcüklere diğer Türk dillerinde rastlamadığım için belki aşağıdaki çoğu terim gibi bunları yerel Kafkas sözleri olarak kabul etmem gerekiyor.

Batça ‘eski Karaçay-Malkarcada şaman törenlerinde dans eden delikanlı’ (Tavkul 2000: 113)

Eğlence ve törenlerde dans eden kadınlar için başka bir terim kullanılır:

Horur ‘eski Karaçay-Malkarlılarda Şaman törenlerinde dans eden genç kız’ (Tavkul 2000: 221) vb.

Karaçay-Malkar halk epik edebiyatında büyüünün önemli bir yeri vardır:

Aytuvtos ‘lanet, beddua, kötüleme’ (Tavkul 2000: 105)

Dever ‘Şamanizm döneminde Karaçay-Malkarlıların taptığı bir put’ (Tavkul 2000: 183)

Halmes ‘büyü’ (Tavkul 2000: 213)

Hamma-hırsa ‘kadın şaman, büyücü’ (Tavkul 2000: 213)

Hıynı ‘büyü’ (Tavkul 2000: 219)

Hıynıçı ‘büyücü, üfürükçü’ (Tavkul 2000: 219)

*Kargış*⁴⁷ ‘beddua’ (Tavkul 2000: 245)

⁴⁵ Macarca *ész* [es] ‘akıl’ sözcüğü Kafkas Türk dillerinde de es biçimindedir. Diğer Türk dillerinde genellikle Arapçadan kopyalanan *akıl* sözcüğü bulunmaktadır. Karaçaycada bilinen *es+ge al-* (krş. *ész* ‘es’+*be* Macarca ad durum eklerinden yaklaşıma hali, *vesz* ‘al-’), *ve es+li* (krş. *esze+s*) Macarcada da aynı yapı, işlev ve anlamdadır.

⁴⁶ Önceki makalelerimin birinde (Csáki 2005) Karaçaylıların atçılığa olan ilgisini ele almış ve atçılık terimlerini incelemiştım

⁴⁷ Bu sözcük kullanım sıklığı düşük olmakla birlikte, ölçünlü Türkiye Türkçesinde bulunmaktadır.

- Kart-kurtha* ‘cadı, büyücü kadın; kurnaz yaşlı kadın’ (Tavkul 2000: 246)
kımsaçı ‘şaman, büyücü’ [< *kımsa* ‘harf’] (Tavkul 2000: 259)
korgançı ‘eski Karaçay-Malkarda şaman ayinlerinde oyunları yöneten erkek’ (Tavkul 2000: 269)
*Közbav*⁴⁸ ‘göz bağlama, sihir, aldatmaca, hipnoz, şaşırtıcı hüner, hokkabazlık; sahte riyakar; büyüleyici’ (Tavkul 2000: 278)
Tabaltayçı ‘şaman, rahip’ (Tavkul 2000: 369)
Tubulçe ‘kadın şaman’ (Tavkul 2000: 408)
tüyürham ‘şaman, büyücü’ [< *tüyür* ‘çember, halka’] (Tavkul 2000: 414)
pulgura ‘eski inançlara göre, boğulan birinini cesedini bulmak için kavalla çalınan melodi’ Tavkul 2000: (321)
Purçan-taralık ‘Karaçay-Malkarlıların şamanizm döneminde taş ve ağaçlardan yapılmış tapınma yeri’ (Tavkul 2000: 322)
Ravbazi ‘Malkar’da şamanizm döneminde kutsal olduğuna inanılan bir armut ağacı⁴⁹ (Tavkul 2000: 322)

4.2 Diğer arkaik isimler

Karaçay-Malkarca, söz varlığında diğer Türk dillerinde unutulmuş çok sayıda sözcük bulunması bakımından, Türkiye Türkçesi gibi, kimi Türk dillerinden daha arkaik gözükmektedir. Örneğin:

ET [OT] *yer orun* ‘mekân’ (Clouston 1972: 233)

Bu ikilemenin ikincisi Karaçay-Malkarcada ‘yer’ anlamındadır. Aynı sözcüğün ‘yatak’ anlamı taşınması da ilginçtir. Bu sözcüğün diğer bir özelliği de yapım ekleriyle yeni yeni sözcüklerin tabanı olarak kullanılmasıdır:

Orunduk ‘karyola’ (Tavkul 2000: 311)

Ornal- ‘yerleşmek, yer almak’ (Tavkul 2000: 310)

Orunlan- ‘yerleşmek, yurt edinmek, kök salmak’ (Tavkul 2000: 311)

Ornat-⁵⁰ ‘yerleştirmek’ vb.

⁴⁸ Macarca *báj* sözcüğünün etimolojisi için bk. (VOT 83). Róna-Tas *báj*’ı Eski Türkçe *ba-* ‘bağlamak’ köküne götürmektedir.

⁴⁹ *Karaçaylıla ozgan ömürlede tereklege, tavlağa tabımb turgandıla* (Karaçaylılar geçen yüzyıllarda ağaçlara, dağlara tapmışlar) (Tavkul 2000: 370). Armut ağacının Macar geleneklerinde yeri için bk. (Csáki 2002).

⁵⁰ Bu eylem ölçünlü Türkçede ‘Bir şeyin yerine başka bir şeyi koymak, ikame etmek’, *ornatma* eylemi de fizik, kimya ve matematik terimi olarak İngilizce ‘*Ing.* substitution’ karşılığında kullanılmaktadır.

4.3. İki anlamlı isimler

Eski Türkçedeki *eşik* ‘threshold’ (Clouston 1972:260) sözcüğü, hemen hemen bütün modern Türk dillerinde kullanılmaktadır. Aynı sözcüğün Çağataycada ‘kapı’ anlamı da bulunmaktadır: *eşik* ‘dver’, porog’ (Fazylov 1966:175). Orta Türkçe eser olan *Codex Cumanicus*’ta da *eşik* bu anlamdadır.

Modern Karaçay-Malkarcada Orta Moğolcadan bir alıntı olan *bosaga*, ‘eşik’ karşılığındadır:

Bosagaga cuvuk orun bolsa Eşiğe yakın yer varsa,
Aşığıb törge ozma Acele edip başköşeye geçme.
(Tavkul 2001:87)

Karaçay-Malkar dilinde *eşik* sözcüğü iki anlamdadır:

(1) ‘kapı’ (Tavkul 2000: 196)
Kızını közü eşikte ‘Kızın gözü kapıda’
Eşikni tart- ‘kapıyı kapatmak’ (380)
(Tavkul 2001:164)

Sözcük; Kıpçak dili, komşu Kumukçada *eşik* ‘door’, *eşiğ/eşik auzda/eşik auzya* ‘in front of the door’ (Gürsoy-Naskali 1991:72), *eşik*, *eşik* ‘dver’ şekilleriyle Baraba Tatarcasında, *esik* şekliyle Kazakçada da kullanılmaktadır.

Çağatayca sözlüklerde *eşik* ‘kapı, giriş’ (ATef), (ACHagB116), (PdC117), (Zenker 148) sözcüğü yer almaktadır. Diğer Kafkas dillerinde ise bu sözcük bilinmemektedir.⁵¹

(2) ‘dışarı, dışarıda; eşik’
Taza suvnu kişi eşikge tökmeydi ‘Temiz suyu kimse dışarı dökmez.’
Üy işlegen balta eşikte kalır ‘Evi yapan balta dışarıda kalır.’
(Tavkul 2001:214, 234)

Eşikge çık- ‘tuvalete gitmek’ (ihtiyacını gidermek)’

Bu deyim Macarcada anlam çevirisi (calque) vardır. Tarihi dönemlerde aynı bölgelerde yaşayan iki halkın dili arasında bu tür benzerlikler görülebilmektedir.

Carlı uvçunu tüyüb athan elle eşikge ‘Zavallı avcıyı dövüp dışarıya atmışlardı.’

(Tavkul 2010:94)

Bu sözcük Kumukçanın söz varlığında bu iki anlamın yanı sıra *eşikke bar-* deyiminde ‘ihtiyaç gidermek’ (Gürsoy-Naskali 1991:78) anlamıyla kullanılmaktadır.

⁵¹ Azerbaycan Türkçesinde Farsçadan kopyalanan astana ‘eşik, kapının pervazlarının dayandığı ağaç veya taş basamak’ (Azeri) ve *kandar* ‘kapı ağzı, eşik’ (Az). Diğer Türk dillerindeki biçimler üzerine ayrıntılı bilgi için bk. (Ligeti 1986: 83).

Terek

Eski Türkçe döneminin kimi sözcükleri biçimce korunmuş olmakla birlikte daha farklı bir anlam taşımaktadır. Eski Türkçe *terek* ‘poplar’ (Clauson 1972: 543) Karaçay-Malkarcada yalnızca ‘ağaç’ karşılığındadır. Codex Cumanicus’ta da bugünkü Kafkas Türk dillerinde olduğu gibidir.

Ağaç

Diğer Türk dillerinde kullanılan *ağaç* (< Eski Türkçe *iğaç*), (Clauson 1972:79) ise, Karaçay-Malkarcada ‘ormanlık bölge’ karşılığındadır. Türkçedeki *orman*’a karşılık olarak Karaçay-Malkarcada *çeget* sözcüğü bulunmaktadır (Tavkul 2000: 171). *Orman* sözcüğü ise ‘Slav halkından olan’ anlamındadır.

Saban⁵²

Krç. *saban* ‘tarla’ (Tavkul 2000: 323) sözcüğü hem ‘tarla’ hem de ‘tarlayı işlemek için kullanılan alet’⁵³ anlamındadır; oysa sözcük diğer Türk dillerinde yalnızca ilk anlamıyla kullanılmaktadır. Eski Türkçe *saban* ‘plough’ (Clauson 1972:790) anlamındadır: *Nartın sabanları baş etmesinle* ‘Nartların tarlalarında başak bitmesin’, (Nartlar adlı Malkarca destan, Kovács 2005:166). Krç. *cazlık saban* ‘ilkbaharda sürülmüş toprak’ ve *küzlük saban* ‘sonbaharda nadasa bırakılan toprak’tır (Tavkul 2000: 288). Sözcüğün +*ilk* ekiyle türetilmiş şekli Karaçay-Malkarcada *sabanlık* ‘tarla, ekilecek arazi, toprak’ anlamında kullanılır.

Goton

Goton ‘pulluk, kara saban’ (Tavkul 2000: 207); *goton temir* ‘pulluk demiri’ (Tavkul 2000: 207) ile *saban temir* ‘pulluk demiri’ (Tavkul 2000: 323) aynı aletin iki farklı karşılığıdır.

Sal

Sal Karaçay-Malkarcada ‘1. ceset, ölü; 2. cansız, uyuşuk, hâlsiz’ anlamındayken Türkçede bu sözcüğün anlamı ‘birçok kalın direğin yan yana bağlanmasıyla yapılan, düz ve korkuluksuz, deniz veya ırmak taşıtı’dır. Karaçay-Malkar şarkılarında ‘üzerinde cenazeyi taşımak için kullandıkları araç’ anlamında da kullanılır.

⁵² Orta-Asyalı Türklerde de yaygın olan bu sözcük hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Molnár 2001:103-118).

⁵³ Eski Türkçe bir alıntı olarak bildiğimiz Macarca eke ‘plough’ hakkında Róna-Tas’ın verdiği ayrıntılı bilgi için bkz. (VOT 313).

4.4. Yer adlarıyla ilgili notlar⁵⁴

Krç. *ındır orun* ‘harman yeri’ ya da dağ adları arasında geçen *Tonguz orun* ‘domuzların buldukları yer’ (Tavkul 2000: 485). İlk Macarca yazılı belge olan Tihany Papazlığı’nın Kuruluşu Yazısı’ndaki (MS 1055) ‘güzel ot yetişen’ *kerthel* ya da *petre zanaia hel* yani ‘Peter’in ot kurduğu yer’ vb. yer adlarıyla çok benzerlik göstermektedir.

Bunlara paralel olmak üzere Karaçay-Malkarca birleşik kelimelerin ikinci kısmındaki *-baş* ile yapılmış yer adlarıyla (örneğin dağ adlarında görülen: *Adırsuvbaşı, Alibekbaşı, Çegetkarabaşı, Garalıkolbaşı*, vb.). Eski Macarcadan günümüze kadar *fej/fő* ‘baş’ ile yapılmış birleşik kelimelerin kullanıldığı yer adları vardır. Yukarıda bahsettiğimiz ilk Macarca yazılı kaynakta geçen *Sar feu* ‘Sarı baş’ ya da *Azah fehe* (TA) örneklerini verebiliriz. Bunlara benzer birçok örnek yanında Krç. *baş oram* ‘ana cadde’ (Tavkul 2000: 310) teriminin aynısı, Macarcada *fő utca* şeklinde kullanılmaktadır.⁵⁵

Macarca *fő ~ fej > kút+fő* ‘kuyu+baş’, *forrás+fő* ‘pınar+baş’ vb. Macarcada ve Karaçay-Malkarca yer adlarında çok yaygındır: *Aszó+fő, Disznó+fő*. Diğer yandan Karaçay-Malkarca dağ adlarından: *Alibekbaşı, Amanavuzbaşı, Çegetkarabaşı, Mingikölbaşı* (Tavkul 2000: 485) vb.

Macarca deyim: *A fejét veszi vkinek* ‘birinin kellesini uçurmak’ Malkarcada şu şekildedir: *kılıç bla sermep, başların aladı* (Kovács 2005: 176), (Kılıcıyla kelleleri uçurdu.).

Farklı dillerden etkilenmiş olan Karaçay-Malkarcanın söz varlığını oluşturan bazı sözcükler özel bir anlam taşımaktadır. Çok yetenekli avcılar olarak bilinen Karaçay-Malkarlılarda ‘dişi geyik’ anlamında *maral* (Tavkul 2000: 293), *kıyık* ‘geyik’ (Tavkul 2000: 266) ve ‘erkek geyik’ anlamında *buv* kelimeleri bulunmaktadır (Tavkul 2000: 131).⁵⁶ Bu sözcükler Türkiye Türkçesinde de bulunmakla birlikte genel olarak *geyik* kullanılır. *Kıyık* sözcüğü Karaçay-Malkarcada ‘yabani, vahşi’ (266) ya da ‘ormanda yaşayan hayvan’ - tıpkı Eski Türkçedeki *keyik* ‘wild four legged game animal’ (Clauson 1972:755) anlamıyla arkaik bir unsur olarak yer almaktadır. Karaçay-Malkarcada bu sözcükten bir de fil türetilmiştir: *kıyık+se-* ‘yabanileşmek’ (266).

⁵⁴ Karaçaylıların yer adları üzerinde durulacak olan bu bölüm, Tavkul’un sözlüğünden yararlanarak hazırlanmıştır.

⁵⁵ Macarlarda yer adı verme geleneği ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Hungaroloji Bölümü’nün 75. yıldönümü kutlamaları kapsamında düzenlenen sempozyumda tarafımdan ayrıntılı bilgi verilmiştir.

⁵⁶ Kumandadaki *bolan* ‘geyik’ (Németh 1911: 103) kelimesi Macarcadaki *bölény* ile bağlantılı olabilir (VOT 172). Macarlar bu sözcüğü büyük ihtimalle Kafkas bölgesi olan Batı Karadeniz’in kuzeyinde, Eski Türklerden ödünç almışlardır.

5. Anlam kopyaları (Calque'lar)

Macarlar Karaçay-Malkarlılar ile uzak coğrafyalarda bulunmalarına karşın, dillerinde belki atalarının atalarının teması ya da üçüncü bir halk vasıtası ile kopyalanan çeşitli terimleri korumaktadır.

Eski Macarcada bulunan Eski Türkçe alıntı kelimelerden daha önce de bahsetmiştik, burada ise *calquelar* üzerinde duracağım. Bilindiği gibi dilbilimde *calque* terimi, kaynak dilden sözcüklerin aynen kopyalanması yerine, anlamlarının kopyalanması yoluyla alıcı dilde zaten var olan sözcüğe yeni bir anlam kazandırılmasıdır.

Eski Batı Türkçesi (West Old Turkic) adlı kitabında Róna-Tas, Schmidt, bu konulardan söz etmiştir (WOT 1324). Bunun yanı sıra Ligeti (1986:192) ve Bereczki (1981, 1991) de Macarca söz varlığı ile görüşlerini ayrıntılı biçimde bildirmişlerdir.

Macarca ile Karaçay-Malkarca arasında birleşik veya türemiş kelimeler bakımından da kimi benzerlikler görülmektedir:

Mac. *egész+ség* krş. Krç. *sav+luk*
 Mac. *egész+ség+telen* krş. Krç. *sav+luk+suz*

Mac. has+as	Krç. karın+lı (Tavkul 2000: 245)
Mac. hely+es	Krç. orun+lu (Tavkul 2000: 311)
Mac. helyre jön (kedv)	Krç. cüregi ornuna kel- (Tavkul 2000: 162)
Mac. hely+telen	Krç. orun+suz (Tavkul 2000: 311)
Mac. Hó+ember	Krç. kar kişi (Tavkul 2000: 245)
Mac. nap+nyugat	Krç. kün+bathan/kün+batış (Tavkul 2000: 287)
Mac. név+telen ujj 'küçük parmak' ⁵⁷	Krç. Ad+sız barmak
Mac. sohanapján/kiskedden	Krç. karka şabat kün (Tavkul 2000: 245)
Mac. szám+talan	Krç. sanav+suz (Tavkul 2000: 329) < sanav < san
Mac. szín 'renk', szín+es 'renkli'	Krç. sını+lı (Tavkul 2000: 343)
Mac. szín+telen 'renksiz'	Krç. sını+sız (Tavkul 2000: 343)
Mac. szív+ére vesz vmit	Krç. cürek+ge al- (Tavkul 2000: 163)
Mac. szív+verés	Krç. cürek uruv (Tavkul 2000: 163)

Mac. *szoros/szűk* : Krç. *tar* 'dar; dağ geçidi, boğaz' (Tavkul 2000: 377)

Mac. *fogom magam és elmegyek* : Krç. *başımı alıb ketgenem* (No 109)

Mac. *nyom+á+ban van* : Krç. *ız+ın+da bol-* (No 56)

Mac. *rajta van a szeme vkin/vmin* : Krç. *közü ...-de bol-*

⁵⁷ Krş. Eski Macarca *kisujj* 'küçük parmak'

Mac. *választ talál* : Krç. *cuvab tab-* (Tavkul 2001: 43)

Mac. *elaltat (tüzet)* : Krç. *otnu cuklat* (Tavkul 2000: 159)

Mac. *kijön vkivel* (olumsuzu) → *nem jön ki a barátaival* : Krç. *nögerleri bla kelişmeydi* (Tavkul 2000: 253)

Mac. *vendégség+be megy* : Krç. *konak+ga bar-* (Tavkul 2000: 268)

Macarca halk türkülerinde geçen Türkçe karşılığı ‘cennetin kapısı açıl-’ deyimini, Karaçay-Malkarca halk türkülerinde de vardır.

5.1 Aile ile ilgili calquelar

Editörlüğünü Ligeti’nin yaptığı *Macarların Eski Tarihi* adlı kitabın giriş kısmında şöyle bir soru ile karşılaşmaktayız: “Macarların, *Alan* dilinden ödünç aldıkları *asszony* ‘hanım, evli kadın’ ve *özvegy* ‘eşini kaybetmiş kadın, dul kadın’ sözlerinin açıklaması ne olabilir?” (Ligeti 1986:V). Soruyu şöyle de sorabiliriz: Macarcadaki evlilik terimi tam bu sahalarda ortaya çıkmış olabilir mi? Yoksa Macarlar *ház* ‘ev’ + *as* ‘1’ (< ‘ev+li’) kelimesi, Türkçeden bir calque olduğu için, *házas+ság* ‘evli+lik’ kavramıyla buralarda mı tanışmışlardı? Aynı sahada yaşayan Karaçay-Malkarlılar, kendileri için *Alan* etnonimini kullanmaktadırlar.

Karaçay-Malkarcada bugün de kullanılan ‘Kime gideyim?’, ‘Beni kime vereceksin?’ gibi evlilikle ilgili kimi ifadeler aynı anlamda Macarcada da bulunmaktadır (krş. *feleségül vesz/elvesz vkit, hozzámegy vkihez*).

Aşağıdaki veriler, Budapeşte’de Mayıs 2012’de yayımlanan, araştırma ve derleme ürünü *Karaçay-Malkar Halk Türküleri* adlı kitaptaki türkülerin sözleri üzerine yapılan çalışmalara dayalıdır:⁵⁸

Krç. *bilmeyle kimge keterin* (No 235)

Krç. *kim+ge keterin?* (No 235), krş.Mac. *Kihez mész* [hozzá]? Vb.

Krç. *erge ber-* ‘kocaya vermek’ (No 3)

Krç. *erge bar-* ‘kocaya varmak’ (193, No 258)

Krç. *kelinçik* ‘çeyiz’ (WOT 521)

Krç. *men da seni alligem* ‘Ben de seni alacaktım’ (eş olarak) (Ex 3.4)

Krç. *Kök Teyrisi Cer Teyrisin alganda* ‘Gök Tanrısı Yer Tanrıçasını aldığı zaman’ (No164)

Macarlarda evli bir kadın geleneksel ortamlarda başını bağlamaktadır. Karaçay-Malkarca *baş baylagan* teriminin karşılığı Macarcada vergi terimi olarak kullanılmıştır.⁵⁹

⁵⁸ Kitaptaki numaralar, buraya alınan örneklerin önüne Ex/No yazılmış şekilde parantez içinde gösterilmiştir.

⁵⁹ Karakişi’ler, yani prene az bağımlı, toprak sahibi köylüler prensin yeni evlenen kızına iki ya da iki buçuk yaşında inek vermek zorundaydı.

Allah berdi seni mañña ‘Allah verdi seni bana’ (No 2a-10) örneğinde görüldüğü gibi Macar ve Karaçay-Malkar inancına göre insan çocuğunu *Tengri*’den alır.

Karaçay-Malkarca aile büyüklerine verilen *kart ata/ana* ‘dede, büyük baba/nine, büyük anne’ (246) sözcüklerine Macarcada da rastlanmaktadır.

6. Eski fiiller

Karaçay-Malkarcada, diğer Türk dillerinde olduğu gibi çok sayıda fiil Eski Türkçedeki biçimleriyle kullanılmaktadır. Örneğin *ayt-* ‘söylemek’⁶⁰ Türkiye Türkçesinde ise bu sözcüğe *eyit-* biçimiyle tarihi metinlerde ve Alevi ve Bektaşilerin dini törenlerinde söyledikleri nefeslerde bol bol rastlanmaktadır.

7. Zarflar

Karaçay-Malkarca ve Macarca zarflar arasında da benzerlikler vardır. Çok sayıda zarf benzer şekilde oluşturulmaktadır.⁶¹

Krç. *baştın* ‘yukarıdan doğru’ (Tavkul 2000: 113),

Krç. *cangırtından* ‘yeni+den’ (Tavkul 2000: 138) vb.

Karaçay-Malkarlılar için ‘yukarı’ ve ‘güney’ eş anlamlıdır: Krç. *ogarı cel* ‘güneyden esen rüzgâr’ (Tavkul 2000: 307) Krç. *ogarı canı* ‘güney’ (Tavkul 2000: 137)

Karaçay-Malkarca *köz+üv* ve Macarca *köz* erken dönemden beri birçok yer adında görülmektedir: *Etel+köz* (krş. Mac. *Csalló+köz*, *Ormán+köz*, vb.)

Bu sözcük Karaçay-Malkarcada da hem yer, hem zaman zarfı olarak kullanılır: Krç. *bir közüvde* ‘bazen’ (Tavkul 2000: 123, 278), Krç. *közüv* ‘sırayla’ (Ex. 6.7):

kegeyle da közüv aylandıla ‘tekerleğin parmakları bile sırayla döner’ (Tavkul 2000: 253)

köz baylangan közüv ‘akşam karanlığı’ (Tavkul 2000: 277)

Krç. *bu közüv+de* (Karaçay-Koşay 1954: 14), krş. Mac. *e köz+ben* ‘bu ara+da’ vb.

cangur cavgan közüvde men tavda em ‘yağmur yağdığı sırada ben dağdaydım’ (Tavkul 2000: 278)

⁶⁰ Fiilin Orta Türkçe şekillerinde *ay-* ve *ayd-* ‘govorit’ de bulunmaktadır (Nadžip 1979: 129, 77).

⁶¹ +*DAn* ile ilgili makalemde bu benzerlikler üzerinde durmuştum. Macar dil tarihinin en eski dönemlerinde çıkma ekiyle kullanılan pek çok fiil bulunuyordu, ancak sonraki dönemlerde, onların yerini bulunma ve yaklaşma halleriyle kullanılan fiiller almıştır (Csáki 2007).

Sonuç

Araştırmalarımız bu hususta pek çok yeni bulguları ortaya çıkardığı için Karaçay-Malkarca söz varlığının Macarca için önemi buradaki örneklerle sınırlı değildir. Erken Macar tarihinde kullanılan yer adları incelediğinde Karaçay-Malkarca ile birçok benzerliğin bulunduğu fark edilmektedir. Macarca yer adları Macarların erken dönemlerindeki inançları, ayinleri, törenleri, geleneksel hayat tarzları hakkında daha ayrıntılı bilgiler sağlayabilir.

Tarihi haksızlıklarından dolayı bugün Macaristan sınırları dışında kalan Macarların dillerinde de arkaik özellikler ve tarihi dil temaslarının izlerini yansıtan sözcükler çoktur. Örneğin, Moldova'da yaşayan Çango Macarlarının dilindeki erken döneme ait Kıpçak alıntı kelimeler, bugünkü Karaçay-Malkarcada da karşımıza çıkar.

Éva Csáki Türkiye'de bir Karaçay kadınıyla birlikte

VI. METİNLER VE TÜRKÇEYE ÇEVİRİSİ

Ufuk TAVKUL

- 1. örnek. Gollu, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

<i>Aş aşamaydıla ma bizni çaşla, oyra Gollu</i>	Yemek yemiyor bizim delikanlılar, oyra Gollu
<i>Da suv içmeyle da ma bizni kızla, oyra Gollu</i>	Su içmiyor bizim kızlar, oyra Gollu
<i>Keçe teşinib da catmayla, deydi, oyra Gollu</i>	Gece soyunup yatmıyorlar, oyra Gollu
<i>Kündüz kiyinib da kaçmayla deydi, oyra Gollu</i>	Gündüz giyinip kaçmıyorlar, oyra Gollu

- 2.1a örnek. Zikir, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

<i>Kök bla cerni arası</i>	Gökyüzü ile yeryüzünün arası
<i>Başıç bolsun ya Allah</i>	Merdiven olsun ya Allah
<i>Türklülöni kılıçları</i>	Türklerin kılıçları
<i>Kesgiç bolsun ya Allah</i>	Keskin olsun ya Allah

<i>Anvar biy bolğıyed</i>	Enver bey olsaydı
<i>Kafkazyanı paşası</i>	Kafkasya'nın paşası
<i>Bizni bu halğa salğan</i>	Bizi bu hale koyan
<i>Soltan Raşid çaşasın</i>	Sultan Reşat yaşasın

- 2.1b örnek. Tekerleme, Türkiye, Yağlıpınar, 2005

<i>Cüv cüv cüv ala⁶²</i>	Cüv-cüv cüv ala
<i>Eki çıpcık suv ala</i>	İki serçe su alıyor
<i>Çazi Kumukdan keleme</i>	Gazi Kumuk'tan (Dağıstan'dan) geliyorum
<i>İt çabhand da öleme</i>	Köpek saldırdı da ölüyorum
<i>Amma boza bişirir</i>	Nine boza pişirir
<i>Akka açha tüşürür</i>	Dede para kazanır

- 2.2. örnek. dans ezgisi, Türkiye, Eskişehir Karaçay-Malkar Derneği, 2005

<i>Meni alaşam çabhan eted hay hay hay hay</i>	Benim atım koşar, hay hay
<i>Kızganlay da kabhan eted hay hay hay hay</i>	Sinirlenince ısıırır hay hay
<i>Arı aylan da salam aş</i>	O tarafa dön de saman ye
<i>Beri aylan da biçen aş</i>	Bu tarafa dön de ot ye
<i>Aşamasan talav⁶³ aş!</i>	Yemezsen elinin körünü ye!

⁶² Bu ezgiyi Macaristan'da çocuklara söylerler ve oyunu da aynıdır.

⁶³ *talav* 'ruam hastalığı', at hastalıklarından (Tavkul 2000: 372), burada bir bedduanın parçasıdır.

• 2.3a örnek. Zikir, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

Sözüm avvalı – bismillah
Ekinçi – alhamdulillah
Salat-salam⁶⁴ fayğambarğa
Ahlusuna-ashablağa

Sözümün ilki – bismillah
 İkinci – elhamdülillah
 Salat-selam peygambere
 Akrabalarına ashablarına

Añña tabiy bolğanlağa
Din colunda turğanlağa
Razı bolsun sıylı Allah
Din colunda tutsun illah

Ona tabi olanlara
 Din yolunda duranlara
 Razı olsun aziz Allah
 Din yolunda tutsun Allah

• 2.3b örnek. Nart kahramanlık destanı (Eliya), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav, 2000

Aşırdıla bizni Nartla kuçaqlaşıb Eliya⁶⁵
Saklaydıla bizni Nartla cuvuklaşıb Eliya
Qara karga col nögerdi bizge barırga Eliya
Kim biledi kayturbızmu biz a endi Eliya

Uğurladılar bizi Nartlar kucaklaşıp Eliya
 Bekliyorlar bizi Nartlar yakınlaşıp Eliya
 Kara karga yol arkadaşıdır bize gitmek için Eliya
 Kim bilir döner miyiz biz artık Eliya

Tav başında Nartla tamur qazadıla Eliya
Alanı katınları saklaydıla Eliya
Ala bugün cortuvulğa ketgendile Eliya
Kim biledi ala savlay kaytırlamı Eliya

Dağ başında Nartlar ağaç kökü kazıyorlar Eliya
 Onları karıları bekliyorlar Eliya
 Onlar bugün yağmacılık seferine gittiler Eliya
 Kim bilir onlar sağ olarak dönerler mi Eliya

• 2.4a örnek. Cır, Türkiye, Yağlıpınar, 2005

Oy kuvañç ete kelirse canım camağatıña, eliñe
Burulub burulub baradı ol Erzurumnu
ullu colları
Men mından qarab körmeyme Palantökenni
tavların
Seni amaltın eridi canım eki közümü cavları
Altından kâmar tağarıkma süygen kızını beline
Kuvañç bla kelgeyey canım camağatıña eliñe

Sevinerek gelirsin canım halkına, köyüne
 Döne döne gidiyor o Erzurum'un
 büyük yolları
 Ben buradan bakıp göremiyorum Palandöken'in
 dağlarını
 Senin yüzünden eridi canım iki gözümün yağları
 Altın kemer takacağım sevdiğin kızın beline
 Mutlulukla gelseydin canım halkına, köyüne

• 2.4b örnek. Cır, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

Qaraññı keçe qara cılan bla qalay catayım hoy
Seni amaltım başımı suvğa qalay atayım hoy

Karanlık gecede kara yılan ile nasıl yatayım
 Senin uğruna kendimi ırmağa nasıl atayım

• 2.5. örnek. Zikir, Türkiye, Eskişehir Karaçay-Malkar Derneği, 2005

Allah bersin pubmillerge payğambarı
şafağatından
Ya hu yaman hu yamanilissan illa hu

Allah versin müminlere peygamberin
 şefaatinde
 Ya hu yaman hu yamanilissan illa hu

⁶⁴ *Salat-salam fayğambarga* – bilinen bu algış her söyleyenin sevap listesine melekler tarafından yazılır.

⁶⁵ Karaçay halk inanışlarında *Eliya*, şimşek ve yıldırım tanrısıdır (Tavkul 2000: 191).

• 3.1. örnek. Zikir (Türkçe), Türkiye, Yazılıkaya, 2005

• 3.2. örnek. Mevlid, Türkiye, Bolvadin, 2005

*Muslimanlar aytayım siz mavlutha tıñılağız
Payğambarı halların başdan ayaq añılağız
Men başlab aytayım boluşlusun bolurun
Halqdan alğın caratdı payğambar bolluq
nurun*

Müslümanlar söyleyeyim siz mevlüdü dinleyin
Peygamberin hallerini baştan sona anlayın
Ben başlayıp söyleyeyim olanı ve olacağı
Her şeyden önce yarattı peygamber olacak
nurunun

*Anı üçün caratdı ceti köknü cerleni
Anı üçün boldurdu tişleni erleni
Taza bolğan atadan sıylı anağa aylana
Ata ana aşısı payğambarğa saylana*

Onun için yarattı yedi göğü ve yerleri
Onun için oldurdu dişileri ve erkekleri
Temiz babadan asil anneye döndürerek
Anne ve babanın iyisi peygamber için seçilerek

• 3.3a örnek. Zikir, Türkiye, Eskişehir, 2005

*Muslimanlar aytayım siz mevlütge tıñılağız
Payğambarı halların başdan ayaq añılağız
Alğın başlab aytayım boluşlusun bolurun
Halqdan alğın carathand payğambar bolluq
nürün*

Müslümanlar söyleyeyim siz mevlüdü dinleyin
Peygamberin hallerini baştan sona anlayın
Önce başlayıp söyleyeyim olanı ve olacağı
Her şeyden önce yaratmış peygamber olacak
nurunun

• 3.3b örnek. dans ezgisi, Türkiye, Başhüyük, 2003

*Ullu suvnu köprü
Ekibiz minsek költür
Men da seni allıgem
Ol gâvur atañ öltürür*

Büyük ırmağın köprüsü
İkimiz çıksak da taşır
Ben de seni alacaktım
O gâvur baban öldürür

*Qolumdağı cüzügüm
Qorğaşınley avurdu
Seni va mayğa bermegen
Ceti Orusdan gâvurdu*

Elimdeki yüzüğüm
Kurşun gibi ağırdır
Seni bana vermeyen
Yedi Rus'tan gâvurdur

• 4.1. örnek. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Başhüyük, 2001

• 4.2. örnek. Zikir, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

*Allah bizni da caratdı
Kimni arı, kimni beri atdı
Şukur bolsun ullu Allaha
İslam dinine qaratdı*

Allah bizi de yarattı
Kimini oraya, kimini buraya attı
Şükür olsun Allaha
İslam dinine yöneltti

*Payğambarla arasında
Köb zamanla anı ötdürdü
Şukur bolsun ullu Allaha
Habibni bizge cetdirdi*

Peygamberler arasında
Çok zamanlar onu öne aldı
Şükür olsun yüce Allaha
Habib'i (Muhammed peygamberi) bize ulaştırdı

• 4.3. örnek. Orayda, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Teberdi, 2000

*Ƙab-Ƙaradıla seni Ƙaşlarıñ
Anı tübünden közleriñ
Cürek cavumu aşab baralla
Ol meññe aythan sözleriñ*

Kap-karadılar senin kaşların
Onun altından gözlerin
Kalbimin yağını yiyorlar (kalbimi eritiyorlar)
O bana söylediğin sözlerin

• 4.4. örnek. Nart kahramanlık destanı, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, konser Nalçık'ta, 2000

*ShurtuƘ elden çıǵıb barabız, oy da orira oy,
Nart Özümek a allıbzıdadı, oy da orira oy,
Anı cüregi Ƙanıbzıdadı, oy da orira oy,
Anı öhtemliǵı barıbzıdadı,
oy da orira oy,*

Shurtuk ülkesinden çıtkıp gidiyoruz, oy da orira oy,
Nart Özümek önümüzdedir, oy da orira oy,
Onun yüreği kanımızdadır, oy da orira oy,
Onun cesareti (mağrurluǵu) hepimizdedir,
oy da orira oy,

*Ƙarlı tavlaǵa biz ceterikbiz, oy da orira oy,
Dommayla Ƙırıp biz keltirikbiz, oy da orira oy,*

Ƙarlı daǵlara biz çabuk ulaşacaǵız, oy da orira oy,
Bizonlar avlayıp biz getireceǵız, oy da orira oy,

• 5.1. örnek. dans ezgisi, Türkiye, Başhüyük, 2001

*Senden sora Ƙaysı tavdu
ArıvluƘ bla bay bolǵan
Başı Ƙış bolub, beli caz bolub
Eteklerinde cay bolǵan*

Senden başka hangi daǵdır
Güzellik ile zengin olan
Başı Ƙış olup, beli bahar olup
Eteklerinde yaz olan

• 5.2. örnek. Tepena, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

*Oyra, oyra Tepena oyra Tepena⁶⁶
Tepenamı tebsegiz oyra Tepena
Oyra, oyra Tepena oyra Tepena
Oñña solǵa barıǵız oyra Tepena
Oyra, oyra Tepena oyra Tepena
Caşla aruv tebseyle oyra Tepena
Oyra, oyra Tepena oyra Tepena
Ƙızla aruv tebseyle oyra Tepena*

Oyra, oyra Tepena oyra Tepena
Tepena dansını yapın oyra Tepena
Oyra, oyra Tepena oyra Tepena
Saǵa, sola gidin oyra Tepena
Oyra, oyra Tepena oyra Tepena
Delikanlılar güzel dans ediyorlar oyra Tepena
Oyra, oyra Tepena oyra Tepena
Ƙızlar güzel dans ediyorlar oyra Tepena

• 6.1. örnek. Garmon ile dans ezgisi, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, konser Nalçık'ta, 2000

• 6.2. örnek. Zikir (Türkçe), Türkiye, Başhüyük, 2001

• 6.3 örnek. Cır, Türkiye, Başhüyük, 2001

Zıñırdaydı telefon
Uzatama Ƙolumu
Aññılathan Ƙıyındı
Cüregimi bolumun

Çalıyor telefon
Uzatıyorum elimi
Anlatmak zor
Yüreğimin halini

⁶⁶ Karaçay-Malkar inanışlarına göre Tepena Bereket Tanrılarında birinin adıdır. Baharda ürünlerinin bol olması için Karaçay-Malkarlılar şölen düzenleyerek Tepena'dan bolluk ve zenginlik dilerler onun dansını oynarlardı.

Tanımasam da seni
Körmesem da ömürde
Seni nazik avazın
İleşdirdi kesine

Tanımasam da seni
Görmesem de hayatta
Senin yumuşak sesin
Bağladı kendine

• 6.4. örnek. Zikir (Arapça), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar (Agócs–Lukács), 2007

• 6.5. örnek. Zikir, Türkiye, Belpınar, 2005

Bismillah deb başlayık
Salat salam aytayık
Adet etib künde cetmiş
Biz tobağa kıytayık

Bismillah diyerek başlayalım
Salat-selam söyleyelim
Alışkanlık edinip günde yetmiş kere
Biz tövbe edelim

Har bir işni allında
Bismillahni oğuz
Bismillahsız iş etsegiz
İblis bolur şohuğuz

Her işin başında
Bismillah deyiniz
Bismillahsız iş yaparsanız
İblis olur dostunuz

• 6.6. örnek. Zikir (Türkçe), Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2001

• 6.7. örnek. Mevlid, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2005

Payğambarla tüşünde közüv közüv keldile
Karındağı caşından süyümçülük berdile
Senden sıylı ulla Allah bir kıatınnı
körmedi
Saňa bergen balanı bir anağa bermedi

Peygamberler rüyasında sırayla geldiler
Karnındaki oğlunun müjdesini verdiler
Yüce Allah hiçbir kadını senden daha değerli
görmedi
Sana verdiği yavruyu hiçbir anneye vermedi

• 7.1. örnek. İynar, Türkiye, Eskişehir, 2005

Keçe cıkılab bir tüş kördüm
Allah da aytsa hayırdı
Seni da mañña almağan
Gâvur ulu gâvurdu

Gece uyuyup bir rüya gördüm
İnşallah hayırdır
Seni bana almayan
Gâvur oğlu gâvurdur

• 7.2. örnek. Zikir, Türkiye, Belpınar, 2005

Ay karnaşla tıñılağız
Mından oyum alayık
Añña oylanıb tüzelib
Carık betden marayık

Ey kardeşler dinleyin
Bundan fikir alalım
Onu düşünüp düzelip
Aydınlık yüzümüzle gözleyelim⁶⁷

Bir adam umut etmesin
Bu dünyada çaşarğa
Uzaq uzun har zaman
Dunyadagin aşarğa

Hiç kimse umut etmesin
Bu dünyada yaşamayı
Uzun bir süre, her zaman
Dünya malını yemeyi

⁶⁷ Burada Allaha inananların ibret alması ve ona göre kendilerini düzelterip bu sayede yüzleri aydınlık olarak yani utanmadan yaşamaları söyleniyor.

• 7.3. örnek. İynar, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Bızıngı, 2000

Suv boynuna barganma

Suv bla birge cılargä

Bir-eki İynarla da men aythanma

Seni halleriñi sınarğa

İrmak kenarına gittim

İrmakla birlikte ağlamak için

Bir-iki mani ben söyledim

Senin karakterini denemek için

Seni halleriñi sınısam haman

Amandan aman çaşsa sen

Senden iğini dağı tabmasam

İzlerme deb aylanama men

Senin karakterini densesem hep

Kötüden daha kötü delikanlısın sen

Senden iyisini yine bulamasam

Ararım diye dolaşıyorum ben

• 7.4. örnek. Mizahlı halk şarkısı, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

Oy, sandıraç, sandıraç

Sandıraçnı sanayım

Çıvançığa barayım

Seyirine karayım

Oy sandırak, sandırak⁶⁸

Sandırak'ı sayayım

Mutluluğuna gideyim

Seyrine bakayım

İndirisni Mahayı

Çaşhasında hahayı

Oy Mahayım, Mahaylay

Sırtha çığıb hahaylay

İndiris'in Mahayı

Başının kelinde feryadı

Oy Mahayım, Mahay gibi

Yamaca çıkıp bağırarak

• 7.5. örnek. İynar, Türkiye, Başhüyük, 2001

Çobuz soğa turama

On altı bardı tüyegi

Gabatıy biyge da uşaydı

Süygenimi da cüregi

Akordeon çalıyorum

On altı tuşu vardır

Gabatıy beye benziyor

Sevgilimin yüreği

Ustol üsünde bir alma

Men da almayma sen da alma

Men barmağan toylağa

Da sen da barıb kıynalma

Masa üzerinde bir elma

Ben almıyorum sen de alma

Benim gitmediğim düğünlere

Sen de gidip zahmet etme⁶⁹

• 8.1a örnek. Kahramanlık destanı (Biynöger), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2000

Oy Gezoh ulu da ol cigit tuyğan Biynöger

Tamada çarnaşığı ol it avruvdan avruydu

Ol aña cararıç ol aq maralını sütüdü

Anı tutarıç a ana çarındaşığı itidi

Gezoh oğlu yiğit doğmuş Biynöger

Ağabeyin uyuz hastalığına tutulmuş

Onu iyileştirecek olan beyaz dişi geyiğin sütüdür

Onu yakalayacak olan dayımın köpeğidir.

⁶⁸ Sandırak "uykuda sayıklama, saçma, anlamsız söz" manasına gelir. O yüzden şarkının sözleri de saçmalamayı andırır.

⁶⁹ Sevgililer birbirlerini görebilmek için düğünlere giderler.

• 8.1b örnek. İynar, Türkiye, Kilisa – Orhaniye, 2001

*Tavлада aylaňňan kiyikle
Kiyikni ullusu cuğutur
Aman tişiruvğa surınsaň da
Emegenden aman suvutur*

Dağlarda dolaşan yaban keçileri
Yaban keçisinin büyüğü dağ keçisi
Kötü kadına ilgi gösterirsen
Devden beter soğutur

• 8.2a örnek. A-Emina destan / b-Cır, Türkiye, Doğlat, 2001

a-

*Biz çıķğan edik a voy Ullu Bashandan üzülüb
Da kirgen edik şam Teberdige voy voy tizilib
Biz umut etgenek ullu Teberdide çaşarğa
Bizge buyurulmad Muhunu da budayından
aşarğa*

Biz çıkmıştık Büyük Bashan'dan kopup
Girmiştik kutsal Teberdi'ye dizilip
Biz umut etmiştik büyük Teberdi'de yaşamayı
Bize kısmet olmadı Muhu'nun buğdayını
yemek

b-

*Kel aruvçuğum alıb keteyim voyra rırara voy
Beri cuvuk kelçi oň canıma
Seni anama kelin eteyim
Oltur meni çaňňı maşınama*

Gel güzelim alıp gideyim
Bu tarafa yaklaş gelsene sağ tarafıma
Seni anneme gelin edeyim
Otur benim yeni arabama

• 8.2b örnek. dans ezgisi, Türkiye, Kilisa – Orhaniye, 2001

• 8.3a örnek. İynar, Türkiye, Başhüyük, 2001

*Alayda karab körese
Meşına colnu kıyırın
Endige deri bilmey edim
Da süygenlikni kıyırın*

Orada bakıp görüyorsun
Tren yolunun kenarını
Şimdiye kadar bilmiyordum
Aşkın zorluğunu

*Bahçada bitgen bal havun
Barmağım bla salayım
Termilib a turama oy Alan
Izından a karab kalayım*

Bahçede yetişen bal kavun
Parmağımla koyayım
Hasret kalıyorum Alan
Peşinden (arkandan) bakıp kalayım

• 8.3b örnek. Zikir (Türkçe), Türkiye, Yazılıkaya, 2005

• 8.4. örnek. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Kilisa – Orhaniye, 2001

• 8.5. örnek. Zikir, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

*Toyğa kirib tebsemegiz
Kızla bla ulanla
Tar kabırda azab eter
Akrabla bla cılanla*

Düğüne (şölene) girip dans etmeyin
Kızlarla delikanlılar
Dar mezarda eziyet eder
Akreplerle yılanlar

*Azığız ol bolur
Kur'anı kerim okuğuz
Ullu Allahı kesinden
Sıyınışız korkuğuz*

Azığımız o olur
Kur'anı kerim okuyun
Yüce Allah'ın kendisinden
Sonsuz derecede korkun

• 8.6. örnek. Orayda, Türkiye, Yağlıpınar, 2005

• 9.1. örnek. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Billım (Agócs–Lukács), 2007

*Tirmenli kolnu da başına çıksan
çıksan*

Tirmenli Kol'un (Değirmenli derenin) başına

*Tavnu arasında va köl bardı
Anı túbünde va teren özende
Hurzuk çaşağan a el bardı*

Dağın arasında göl vardır
Onun altında (aşağısında) derin vadide
Hurzuk adlı (Hurzuk'un yaşadığı) köy vardır

• 9.2. örnek. Cır, Türkiye, Doğlat, 2001

*Men duğum cıya turayem
Çelegimi tolturub
Cüregim süyse ketib kálligem
Anı arbasına olturub*

Ben frenk üzümü topluyordum
Kovamı doldurup
Canım istese giderdim
Onun arabasına oturup

• 10.1. örnek Cır (Bijnöger), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Hurzuk (Agócs–Lukács), 2007

*Oy Gezoh ulu da biyleni va biyi Biynöger
Carathan Allah a seni çaşarını süymegen,
Ey tay voy Gezoh ulu Biynöger
Tamada karnaşın ol it avrıvdan avrıydu
Da avrıy ese va aňña darmanňña ne carar,
Ey tay voy Gezoh ulu Biynöger*

Ey Gezoh oğlu, beylerin beyi Biynöger
Yaradan Allah senin yaşamamı istememiş
Ey Gezoh oğlu Biynöger
Ağabeyin uyuzdan hasta olmuş yatıyor
Hasta ise ona ilaç olarak ne fayda eder
Ey Gezoh oğlu Biynöger

*Aňña cararık da ol aķ maralmı sütüdü
Anı tutarık da ana karnaşını itidi,
ey tay voy Gezoh ulu Biynöger
Men barğan edim da ana karnaşıma it tiley
Da ala meni va bir adam kibik körmelle
Tilegenimde va manňa it küçüknü bermelle*

Ona fayda edecek olan beyaz dişi geyiğin sütüdür
Onu yakalayacak olan dayının köpeğidir
Ey Gezoh oğlu Biynöger
Ben gitmiştim dayıma köpek istemeye
Onlar beni adam gibi görmediler
İstedim köpek yavrusunu bana vermediler

• 10.2. örnek. Cır-Ağıt (Gapalav), Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2001

*İjaları taş başında çaşaydıla
İjaları adam et aşaydıla
Gapalavla eki elle bir boldu
Gapalavnu cathan ceri nür toldu*

İjalar soyu taş başında yaşıyorlar
İjalar soyu insan eti yiyorlar
Gapalavlar iki (kardeş) idiler bir oldu
Gapalav'ın yattığı yer nur doldu

• 10.3. örnek. Şarkı (Türkçe), Türkiye, Yağlıpınar, 2001

• 10.4. örnek. Lırai dal, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kara Suv, 2000

<i>Ishavat deyle da, ıshavatdı deyle, qoymayla</i>	Ishavat diyorlar da, Ishavattır diyorlar, bırakmıyorlar
<i>Canım, ıshavatda va adam a mölekle oynayla</i>	Canım, Ishavat'ta insan melekler oynuyorlar
<i>Közüm a ilindi da adam a möleknı kaşına</i>	Gözüm takıldı (ilişti) insan meleğin kaşına
<i>Süyüb a tebredim sora men da başından</i>	Sevmeye başladım (aşık oldum) sonra ben de en baştan

• 10.5a örnek. Cır, Türkiye, Başhüyük, 2001

<i>Biz barabız İstanpulnu coluna</i>	Biz gidiyoruz İstanbul'un yoluna
<i>Allah da salsın müsliman patçahnı koluna</i>	Allah da koysun Müslüman padişahın eline
<i>Biz İstanpulda zemzem kıuyarbiz kıumğañña</i>	Biz İstanbul'da zemzem suyu koyarız ibriğe
<i>Biz İstanpulda tiye soyarbiz kıurmanña</i>	Biz İstanbul'da deve soyarız kurbanlık olarak

10.5b örnek. Ağıt, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

10.6. örnek. Aycayak / Cır, Türkiye, Başhüyük, 2001

<i>Aycayağım seni arbazıñ tik bolsun</i>	Aycayağım senin evinin avlusu dik olsun
<i>qantor atla oynab oynab çabmazça</i>	Parlak doru renkli atların koşup oynayamayacağı gibi
<i>Oy ekibiz kıayrı kıaçıb buğarek</i>	İkimiz nereye kaçıp saklanırdık
<i>Savlay Kıaraçay izleb izleb tabmazça</i>	Bütün Karaçay'ın arayıp da bulamayacağı gibi
<i>Alay Golalada baliy terekle</i>	Golalar ailesinde vişne ağaçları
<i>Caz başında alay aruv çağalla</i>	Bahar başında öyle güzel çiçek açıyorlar
<i>Meni kibik aman tişsiz kıartla da</i>	Benim gibi kötü dişsiz ihtiyarlar da
<i>Seni kibik aruvlanı taballa</i>	Senin gibi güzelleri buluyorlar

• 11.1. örnek. Zikir, Türkiye, Bolvadin, 2005

<i>Sarı gâvur mülkübüznü alğandı</i>	Sarı Gâvur (Rus) mülkümüzü aldı
<i>Cürekeleğe kıara muhur salgandı</i>	Kalplere kara mühür vurdu
<i>Mümin kıafir tanılmayın kıalğandı</i>	İman eden ve kafirler ayırt edilemeden kaldı
<i>Aldanmağız ahır zaman dunyağa</i>	Aldanmayın geçici dünyaya
<i>Nek salmaysız Payğambarğa salavat</i>	Neden peygambere salavat getirmiyorsunuz
<i>Onu için (anı üçün) eter sizge şafağat</i>	Onun için size şefaah eder
<i>İnanmanğanlağa bolsun nalat</i>	İnanmayanlara olsun lanet
<i>Aldanmağız ahır zaman dunyağa</i>	Aldanmayın geçici dünyaya

• 11.2. örnek. Cır, Türkiye, Doğlat, 2001

Çuvağ kökden kölek tigib kiyeş da
Culdzuladan tüyme etib tikşeş da
Sen ıylıkma ataş kiyeş kiyimge
Kağdalında am halı tüymege⁷⁰

Berrak gökyüzünden gömlek dikip giysen de
Yıldızlardan düğme yapıp diksen de
Sen utanma babanın giydiği giysiden
Kaftanındaki iplikten örölmüş düğmeden

• 11.3 örnek. Cır (mizahlı türkü), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nałık, 2000

Meni alaşam boz horadı, oyra oy
Anı kim da nek soradı, oyra oy
Alaşamı çaññız tüğü, oyra oy
Sirtındağı kertme cüğü, oyra oy

Benim atım boz renkli attır, oyra ay
Onu herkes neden soruyor, oyra oy
Atımın tek tüyü, oyra oy
Sirtındaki armut yükü, oyra oy

Meni alaşam Kırgız corğa, oyra oy
Sekiredi arşın carğa, oyra oy
Alay ötkür meni alaşam, oyra oy
Oy alaşam, boz alaşam, oyra oy

Benim atım Kırgız rahvanı, oyra oy
Atlıyor bir arşınlık uçuruma, oyra oy
Öyle cesur benim atım, oyra oy
Oy atım, boz atım, oyra oy

• 11.5 № 91. örnek. Orayda, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

• 12.1. örnek. Cır, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

Kafkaziya'da biz da bara bara
Sürüv da sürüv koy kördük
Ullu Karaçay'da tögerekde va tutub
Tögerekde va tutub a toy kördük

Kafkasya'da biz de gide gide
Sürü sürü koyun gördük
Büyük Karaçay'da halka halinde tutuşup
Halka halinde tutuşup şölen (dans) gördük

• 12.2. örnek. Cır (Kargış), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Bızıngı, 2000

Süygenim cırıñı men aytırıkma
Süymeydile seni tenlerin
Başha zatıña men kızınmavçuem
Canımı kıynaydı közlerin

Sevgilim, şarkını ben söyleyeceğim
Sevmiyorlar seni arkadaşların
Başka şeyinle ben ilgilenmiyordum
Canıma eziyet çektiriyor gözlerin

Birsileden başha köreyem seni
Kiyimiñ bla süyümün
Börü terisinden erşi körünsün
Üşüne kiyeş kiyimiñ

Diğerlerinden farklı görüyordum
Kıyafetin ile sevimliliğın
Kurt derisinden daha çirkin görünsün
Üstüne giydiğın elbisen

⁷⁰ Halı tüyme: eskiden plastikten ya da kemikten düğmenin olmadığı zamanda Kafkaslıların iplikten öreerek yaptıkları düğme çeşidi.

Albert Uzdenov'un 1980'li yıllarda yazdığı bir şarkı. Karaçaylılara atalarının kültüründen utanmamaları gerektiğini, onunla övünmelerini söyleyen bir şarkı.

• 12.3a örnek. Küy-Ağıt, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Bızıngı, 2000

*Men Carahmatnı ölmezlik sunuvçem
Bel tögeregi oğ edi*

Ben Carahmat'ı ölmez sanıyordum
Belinin etrafı kurşun doluydu (vurulmuştu
yaralıydı)

*Ne bek cılasaŋ da oy aman Halimat
Senden süygençigi çok edi*

Ne kadar çok ağlasan da Halimat
Senden daha çok sevdiği yok idi

*Huna canına kesim bukdurğanma
Çuruqların bila kamasın
Carahmatha cılay teli bolğand deyle
Qalay tıyarıkma anı anasın*

Duvar kenarına kendim sakladım
Çizmeleri ile kamasını
Carahmat'a ağlaya ağlaya deli olmuş diyorlar
Nasıl teselli edeceğim onun annesini

• 12.3b örnek. Küy sızığı/kaval ile Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2000

• 12.4a örnek. Lirik Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kara Suv, 2000

*Keŋ arbaz adamdan tolgandı baradı carıq toy
Cer cerde qazan asılğand soyuladı köb qoy*

Geniş avlu insanlarla dolmuş sürüyor mutlu düğün
Birkaç yerde kazanlar asılmış kesiliyor pek çok
koyun

Nasıb kuvanç külkü ulludu baradı carıq toy

Mutluluk, sevinç, eğlence büyük, sürüyor
mutlu düğün

Bütev beri cıylğançalla elde kızla caşla

Herkes buraya toplanmış gibi köyde kızlar
delikanlılar

Alay men kişini körmeyme canıñız senden başha

Ama ben kimseyi görmüyorum yalnız senden
başka

Eki közüm sendedi meni sendedi cüregim

İki gözüm sendedir benim sendedir kalbim

• 12.4b örnek. Eski Cır, Türkiye, Ankara, 2005

*Macir biy kaydan kelese
Qarabaşlanı karab da
Ne kara künle kelgendi
Qarakötlanı Abatha*

Macir bey nereden geliyorsun
Karabaşlar sülalesine bakıp da
Ne kara günler gelmiş
Karaköt sülalesinden Abat'a

*Eşik allında çeget bar
Çegetni içinde börü bar
Macirni süymey ne eteyim
Eki közünü nürü bar*

Kapı önünde (dışarıda) orman var
Ormanın içinde kurt var
Macir'i sevmeyip ne yapayım
İki gözünün nuru var

• 12.5a örnek. Küy-Ağıt, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Ogarı Mara, 2000

*Şupu, Tuvğan a desele anam,
İyilib cerge kiredi anağız
Ekeven bolub a da qalay soydurduğuz
Coqmedi sizni qanığız*

Şupu, Tuvğan deseler, anam
Eğilip yere giriyor anneniz ⁷¹
İki kişi olup da nasıl öldürttünüz (kendinizi)
Yok muydu sizin kanınız (cesaretiniz)

⁷¹ Utancından başını kaldıramıyor anlamında söylenmiş bir söz.

• 12.5b örnek. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

*Oy ayt deysiz da kıymaysız meni
Men tanımayma atasın
Toğuz-on cılnı da adej tutanam*

Oy, söyle diyorsunuz da bırakmıyorsunuz beni
Ben tanıyorum babasını
Dokuz-on yıl dizginlerini yedekte tuttum
(birlikte yaşadım anlamında)
Hiç görmedim kusurunu

Bir da körmegenem hatasın

Göklerde uçan güvercin

Köklerde uçhan alay köğürçün

Kanadı dönüp denize

Kanadı aylanıb teññizge

Güneş buluta girene kadar (girmeden),
delikanlılar

Ay, kün bulutha kirginçi çaşla

Damat olacağım ben size

Kiyov da bollukma men sizge

• 12.6a örnek. Cır (Aşk şarkısı), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Ogarı Mara, 2000

*Meni aruvum kele da turad
Burma çaşçığı kıltıray
Söleşib başlasa aruvçuq bolad da
Altın tişçikleri cıltıray*

Benim güzelim geliyor
Dalgalı saçları titreyerek
Konuşmaya başlasa güzelleşiyor
Altın dişleri parlayarak

Beliñe kışhan seni kâmarıñ

Beline taktığın senin kemerin

Anı kirişleri uvakdı

Onun şeritleri küçüktür

Izıña aylan da hoy söleşe barsañ a

Geri dönüp bir konuşup gitsene

Ölgenleriñe suvabdı

Ölenlerin (ölmüş akrabaların) için sevaptır

• 12.6b örnek. Cır (sıbzıgı / kavali ile), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2000

• 12.7a örnek. İynar (mani), Türkiye, Başhüyük, 2001

*Siz cıklağız da men aytayım
İynarlarımı üçüsün
Eki süygeññe zaran bolgan da
Cav töşeklede termilsin*

Siz uyuyun ben söyleyeyim
Manilerimin üçünü
İki sevgiliye zarar veren (kötülük yapan)
Düşman yatağında ıstırap çeksin

• 12.7b örnek. Aşk şarkısı, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

*Tavlamı başından biyik a tav bolmaz
Caññız terekden bav bolmaz
Süygençiginden a kıru da kalğannı
Ne cüreğinde cav bolmaz*

Dağların zirvesinden daha yüksek dağ olmaz
Tek ağaçtan bağ (bahçe) olmaz
Sevdiğinden mahrum kalanın
Yüreğinde yağ olmaz (yüreği erir, çok üzülür anlamında)

• 12.8a örnek. Küy-sarın (ağıt), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Ogarı Mara, 2000

*Kuban özende da sürüvçü çaşlanı da Catday
Endi canıñ kibik körese
Meni da közümden da körüb tutuğuz deb
Işım bavlarıñı berese*

Kuban vadisinde çoban gençleri Catday
Şimdi canın gibi görüyorsun
Benim gözümde görün saklayın diye
Çizme (tozluk) bağlarını veriyorsun (hediye ediyorsun)

- 12.8b örnek. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

<i>Men senden aruv a körmegen edim</i>	Ben senden daha güzelini görmemiştim
<i>Bu men aylayğan cerlede</i>	Dolaştığım (gezdiğim) yerlerde
<i>Seni aruvluğun alay ayılğandı</i>	Senin güzelliğin öyle anlatılmış
<i>Da bu tav eteklege ellege</i>	Bu dağ eteklerine, köylere

- 12.9a örnek. Sarın (ağıt), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav, 2000

<i>Camal da deyle, Camal da deyle</i>	Camal diyorlar, Camal diyorlar
<i>Malğarda kavğa sözlege</i>	Malkar'da endişeli sözlere
<i>Oy kara kanla, kan cavğand deyle</i>	Oy kara kanlar, kan yağmış diyorlar
<i>Camalda çolpan közlege</i>	Camal'da çolpan gözlere

<i>Çuru da kañğadan işleñğend deyle</i>	Yalnız tahtadan yapılmış diyorlar
<i>Ullu da Malğarnı köpürü</i>	Ullu Malkar'ın köprüsü
<i>Çaysı Oruslu bolur edi anam</i>	Hangi Rus olurdu annem
<i>Can Camalını ökülü</i>	Sevgili Camal'ımın vekili

- 12.9b örnek. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

<i>Oy kün çıkğandan bilay kün bathañña</i>	Oy doğudan batıya doğru
<i>Çara tumanla kelelle</i>	Kara sisler geliyor
<i>Süymeklik üçün ol carlı cürekle da</i>	Aşk için o zavallı kalpler
<i>Köb kıynlıkla körele</i>	Çok eziyetler çekiyor

<i>Meni canımda da turadı, teyri</i>	Benim yanımda duruyor, vallahi
<i>Bir da süygenim mor çebken</i>	Çok sevdiğim bej rengi elbiseli
<i>Duniyada menden a nasıbsız kim bolur</i>	Dünyada benden şanssız kim vardır
<i>Süymeklik üçün zor çekgen</i>	Aşk için acı çeken

- 13 örnek. Cır (yeni), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kara Suv, 2000

<i>Carlı üyürde, calçı üyürde</i>	Fakir ailede, ırgat ailesinde
<i>Çazan şaharında tuvğanem</i>	Kazan şehrinde doğmuştum
<i>Aşavum bolmay, çaşavum bolmay</i>	Yemeğim olmayıp, hayatım olmayıp
<i>Andan keter akıl alğanem</i>	Oradan gitmeye niyetlenmişim

<i>Aylana kelib tavlani beri</i>	Dolaşarak gelip dağların bu tarafına
<i>Ullu Çaraçayğa barğanem</i>	Büyük Karaçay'a gelmişim
<i>Aşavun süyüb çaşavun süyüb</i>	Yiyeceklerini beğenip, yaşantısını beğenip
<i>Anda kalır akıl alğanem</i>	Orada kalmaya niyetlenmişim

- № 1. Yağmur duası, Türkiye, Eskişehir, 2005

<i>Çağğur cavadı</i>	Yağmur yağıyor
<i>Cıkkır avadı</i>	Fıçı devriliyor
<i>Anam inek savadı</i>	Annem inek sağlıyor

- № 2. Gollu ezgisi (garmon ile), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanikoy, 2000

- № 3. Ninni, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar (Agócs–Lukács), 2007

<i>Böllay böllay bala sen</i>	Ninni ninni yavrum sen
<i>Asırağan kıala sen</i>	Büyüttüğüm kale sen
<i>Böllay böllay balaçık</i>	Ninni ninni yavrucak
<i>Böllay böllay balaçık</i>	Ninni ninni yavrucak
<i>Asırağan kıalaçık</i>	Büyüttüğüm kalecik
<i>Seni aruv eteyim</i>	Seni güzel edeyim
<i>Erge berib köreyim</i>	Kocaya verdiğimi göreyim

- № 4. Gollu, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

<i>Voy vori vora dara vori vora dara</i>	Voy vori vora dara vori vora dara
<i>Ot başında emen çıkır vori vora dara</i>	Ateşin üzerinde meşe ağacından fıçı
<i>Anı içinde zınthi boza vori vora dara</i>	Onun içinde yulaf bozası
<i>Andan içdim kekirdim vori vora dara</i>	Ondan içtim geçirdim
<i>Arı beri sekirdim vori vora dara</i>	Öteye beriye sıçradım

- № 5. dans ezgisi (garmon ile), Türkiye, Ankara, 2003

- № 6. Yağmur duası, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

<i>Kürek biyçeden cavun tileybiz</i>	Kürek prenesten yağmur diliyoruz
<i>La ilaha illallah</i>	La ilahe illallah
<i>Biz küyebiz, bişebiz</i>	Biz yanıyoruz, pişiyoruz
<i>Allahdan cavun tileybiz</i>	Allahtan yağmur diliyoruz

- № 7. Yağmur duası, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

<i>Kürek biyçeden cavun tileybiz</i>	Kürek prenesten yağmur diliyoruz
<i>La ilaha illallah</i>	La ilahe illallah
<i>Biz küyebiz, bişebiz</i>	Biz yanıyoruz, pişiyoruz
<i>Allahdan cavun tileybiz</i>	Allahtan yağmur diliyoruz

- № 8. Tekerleme, Türkiye, Başhüyük, 2001

<i>Çopuna ketgend bazarğa</i>	Çopuna gitmiş pazara
<i>Ağ ögüzün satarğa</i>	Beyaz öküzünü satmaya
<i>Parasına batarğa</i>	Parasını kazanmaya
<i>Hay hay haydası</i>	Hay hay haydası
<i>Kayda munu faydası</i>	Nerede bunun faydası
<i>Kaçan tiyer faydası</i>	Ne zaman dokunur faydası
<i>Caz tiyese küz tiyer</i>	İlkbaharda dokunmazsa sonbaharda dokunur
<i>Kesin Allah bek süyer</i>	Kendisini Allah çok sever

- № 9. Ninni, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Bızıngı, 2000

Böllay-böllay böleyim

Saŋŋa igilikle tileyim

Candan süygen can balam

Üyür bolub köreyim

Ninni-ninni beşiğe yatırırım

Sana iyilikler dileyim

Canımdan çok sevdiğim yavrum

Aile olduğunu göreyim

- № 10. Zikir, Türkiye, Eskişehir Karaçay-Malkar Derneği, 2005

*(Allah bersin) pubmillerge payğambarı
şafağatundan*

Ya hu yaman hu yamanilissan illa hu

Allah versin müminlere peygamberin
şefaatinde

Ya hu yaman hu yamanilissan illa hu

- № 11. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2005

- № 12. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Başhüyük, 2003

- № 13. Cır, Türkiye, Başhüyük, 2001

Kübür başında kobuzum

Ber kelinçik soğayım

Köme Karaçaydan ketginçin

Men a kayrı buğayım

Sandığın üzerinde akordeonum

Ver gelin çalayım

Kızamık hastalığı (salgını) Karaçay'dan
gidinceye kadar

Ben nereye saklanayım

- № 14. Cır (Mizahlı şarkı), Türkiye, Bolvadin, 2005

- № 15. Dans ezgisi, Türkiye, Eskişehir Karaçay-Malkar Derneği, 2005

Bergen zamanı kaçça ed da

Kaçbız ketdi caz boldu

Seni ızıldan aylana da

Sabiy sanlarım kart boldu

Verdiğin zaman sonbahara idi

Sonbaharımız gitti ilkbahar oldu

Senin peşinde dolaşarak

Çocuk (genç) bedenim yaşlandı

- № 16. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2003

- № 17. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Başhüyük, 2003

- № 18. İynar, Türkiye, Yağlıpınar, 2001

Aylan aylan cav kalağ

Cılurğanlay ah ah

Nişanlım⁷² toyğa baradı

Men turğanlay ah ah

Gez gez (dolaş dolaş) yağ kaşığı

Yırtılmış gibi ah ah

Nişanlım düğüne gidiyor

Ben dururken ah ah

⁷² Şarkıyı söyleyen hanım nişanlısı çok gezip tozduğu için (avare olduğu için) onu yağ karıştırılan tahta kaşığa benzetiyor ve kendisini bırakıp eğlenmeye (düğüne) yalnız gittiği için sitem ediyor

• № 19. Cır, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Uçkulan (Agócs–Lukács), 2007

*Kesek kesek bulut çıktı Kertmeli⁷³ Koldan
Kesilginçi argış çıktı Aksaray başdan
Aksarayını suvuk suvu, sohanı tatlı
Sohanından etgen edim Hanmölek atlı*

Parça parça bulut çıktı Armutlu dereden
Kesilene kadar kervan çıktı Aksaray başından
Aksaray'ın soğuk suyu, soğanı tatlı
Soğanından yapmıştım Hanmölek adlı

*Hanmöleğe kabdal etdim çağası kat kat
Çağasına şemşer urdum Savaslan batır
Dudalim, Alim, Salim
Zalihat da, Kelimat da ışkalla du*

Hanmölek'e kaftan biçtim yakası kat kat
Yakasına şimşir diktim Savaslan yiğit
Dudalim (anlamsız bir söz), Alim, Salim
Zalihat da, Kelimat da ışkalla du (anlamsız söz)

• № 20. Zikir, Türkiye, Başhüyük, 2001

*Bismillah deb başlayık
Salat salam aytayık
Adet etib künde biz
Cetmiş miñ töbege kaytayık*

Bismillah diyerek başlayalım
Selat ve selam söyleyelim
Adet ederek her gün biz
Yetmiş bin tövbe edelim

*Har bir işni işlegende
Bismillahı okuğuz
Bismillahsız iş etsegiz
İblis bolur şohuğuz*

Her bir işi yaptığınızda
Bismillah sözünü okuyun
Bismillahsız iş yaparsanız
İblis olur dostunuz

• № 21. Ninni, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

*Bellav-bellav böleyim
Sanğa aşhılık tileyim
Candan süygen can balam
Adam bolub köreyim*

Ninni ninni beşiğe yatırayım
Sana iyilik dileyim
Canımdan çok sevdiğim yavrum
Adam olduğunu göreyim

• № 22. Dans ezgisi (sıbzıgı /kaval ile), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2003

• № 23. Zikir, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

*Bu duniyağa karagız
Bu tüşmüdü, tünmüdü?
Colovçula keçe kalğan
Col boynunda üymüdü?*

Bu dünyaya bakın
Bu rüya mı, gerçek mi?
Yolcuların gece kaldığı
Yol kenarındaki ev mi?

⁷³ Macarca *körte* 'armut' kelimesi eski Türkçeden ve Karaçay-Malkarcadan alıntıdır.

- № 24. Nart kahramanlık destanı, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanikoy, 2000

<i>Bahsan elde töre boldu maral bala marağan</i>	Bashan köyünde adet oldu geyik yavrusu avlamak
<i>Hoyra hoy marağan</i>	Hoyra hoy, avlamak
<i>Cantuvğan a tar avuzda ayuv bala koymağan</i>	Cantuvğan ise dar vadiye ayı yavrusu bırakmadı
<i>Hoyra hoy koymağan</i>	Hoyra hoy, bırakmadı
<i>Bahsan tavda az bolğandı Apsatını malları</i>	Bashan dağında azaldı Apsatı'nın malları (hayvanları)
<i>Hoyra hoy malları</i>	Hoyra hoy, malları
<i>Cantuvğanı saklay edi Apsatını nalatı</i>	Cantuvğan'ı bekliyordu Apsatı'nın laneti
<i>Hoyra hoy nalatı</i>	Hoyra hoy, laneti
- № 25. Ninni, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar (Agócs–Lukács), 2007

<i>Böllay-böllay balasın</i>	Ninni-ninni yavrusunu
<i>Asırağan çalasın</i>	Büyüttüğü kalesini (kale sözü burada bir benzetme olarak kullanılmış)
<i>Ullu bolub köreyim</i>	Büyüdüğünü göreyim
<i>Seni erge bereyim</i>	Seni kocaya vereyim
- № 26. Ninni, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Bızıngı (Agócs–Lukács), 2007

<i>Bullay-bullay böleyim</i>	Ninni-ninni, beşiğe yatırırım
<i>Hayırnı köreyim</i>	Hayrını göreyim
<i>Çabıb kirgin eşikden</i>	Kapıdan koşup giresin
<i>Sav kutulğun beşikden</i>	Beşikten sağ-selamtle kurtulasın
- № 27. İynar, Türkiye, Yağlıpınar, 2001

<i>Tavdan avub keledi</i>	Dağdan aşır geliyor
<i>Çille satuvçu Çuvutlu</i>	İpek kumaş satan Yahudi
- № 28. Dans ezgisi, Türkiye, Kilisa – Orhaniye, 2001
- № 29. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2003
- № 30. Zikir, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2005

<i>Başha halkla keldile</i>	Başka halklar geldiler
<i>Eşigimi açdula</i>	Kapımı açtılar
<i>Balta alıb mindile</i>	Balta alıp çıktılar
<i>Minaramı çaçdula</i>	Minaremi yıktılar ⁷⁴
- № 31. Zikir, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar (Agócs–Lukács), 2007

<i>İnanullahnı oğub</i>	İnanullahı okuyup
<i>Huseyin öre turğan</i>	Huseyin ayağa kalkmış
<i>Etgen kadarullahdan</i>	Allah'ın yazdığı kaderden
<i>Kim da bolmaz kutulub</i>	Hiç kimse kurtulamaz

⁷⁴ Bu ağıt Karaçaylılar sürgüne gönderildikten sonra yapılmış. Ağıtta Karaçaylılar sürgüne gidince boş kalan köylerinin Svanlar tarafından nasıl yıkılıp yok edildiği anlatılıyor.

- № 32. Cır, Türkiye, Eskişehir, 2005

*Bu bir keçeğe toğuz keleşini*⁷⁵
Suvuthan Gokka hay hay hay

Bir gecede dokuz dünürücü ile
Başa çıkan Gokka hay hay

- № 33. Zikir, Türkiye, Kilisa – Orhaniye, 2001

- № 34. Dua (Arapça), Türkiye, Başhüyük, 2001

- № 35. Zikir (Türkçe), Türkiye, Eskişehir, 2005

- № 36. Zikir, Türkiye, Eskişehir, 2005

- № 37. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Otarov 2001: 115

Aycayağ ala cavluğun
Aruv caraşadı boynuna.
Men a suklanama, öleme
Mamuğdan cumuşak koynuna

Aycayağ alacalı eşarbin (şalın, başörtün)
Güzel yakışıyorum boynuna
Ben arzuluyorum, ölüyorum
Pamuktan yumuşak koynuna

Oy, cılkı anası – ağ baytal,
Ol a karışkulak tay tabar.
Men seni anangi usta tanıyma
Ol a kalğan katınladan fayğambar

At sürüsünün annesi – beyaz kısrağ
O karış kulaklı tay doğurur
Ben senin anneni iyi tanıyorum
O diğer kadınlardan daha peygamber gibidir
(azizdir)

- № 38. Mevlid, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2005

Onekinçi baş keçe da
Rabiyulavval ayında
Tıvdu kuvanç köb boldu
Kökde cerde har kayda

On ikinci pazartesi gecesi
Rebiyulevvel ayında
Doğdu, mutluluk (sevinç) çok oldu
Gökte, yeryüzünde, her yerde

Anı nürü carıtdı
Kün çıkğannı bathannı
Sıylı etdi ıllu Allah
Anı bizge tabhannı

Onun nuru aydınlattı
Doğuyu ve batıyı
Şereflî (değerli) kıldı yüce Allah
Onu bize doğurandı

- № 39. Zikir, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav (Agócs–Lukács), 2007

- № 40. Zikir, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav (Agócs–Lukács), 2007

⁷⁵ Karaçay köylerinde gençler düğünlerde (*toy*) birbiriyle tanışırlar. Bir delikanlı beğendiği genç kıza yaklaşır ona güzel sözler söyler. İş ciddiyet kazanırsa kıza bir vekil gönderir. Çoğunlukla her iki tarafın dostu, mümkünse kızın de akrabası olan bu kişi kızı istedikten sonra onlar artık nişanlı sayılır, ona göre davranırlar. (Tekin Koçkar'ın sözlük katkısından dolayı teşekkür borçluyuz). Karaçayca *keleş* 'elçi, sağdıç' Orta Moğolca'dan alıntı bir kelime olup kız evine gönderilen bütün heyetin adıdır.

- № 41. Zikir (Türkçe), Türkiye, Yazılıkaya, 2005
- № 42. Cır, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Hurzuk (Agócs–Lukács), 2007
<i>Salma koluju, salma koluju</i>	Koyma elini, koyma elini
<i>Költüralmaydı bilegim</i>	Kaldıramıyor (taşıyamıyor) kolum
<i>Sıññan miyala savmu boladı</i>	Kırılan cam tekrar sağlam olur mu
<i>Sıññandı meni cüregim</i>	Kırılmış benim kalbim
- № 43. Zikir, Türkiye, Eskişehir Karaçay-Malkar Derneği, 2005
<i>Allah bersin fayğambarnı şafağatından</i>	Allah versin peygamberin şefaatinde
<i>Ya hu yaman hu yaman igisan illa hu</i>	Ya hu yaman hu yaman igisan illa hu
- № 44. Zikir, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav (Agócs–Lukács), 2007
- № 45. Mevlid, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2005
<i>Çaynatası cük boldu</i>	Kaynatası kefil oldu
<i>Eminağa qararğa</i>	Emine'ye bakmaya
<i>Ayamayın küreşib</i>	Bütün gücüyle çabalayıp
<i>Har işine cararğa</i>	Her işine faydalı olmaya
<i>Allah süygen payğambar</i>	Allah'ın sevdiği peygamberin
<i>Tuvğan köziñ cetgende</i>	Doğum anı geldiğinde
<i>Anı tabhan anasın</i>	Onu doğuran anneye
<i>Küçenmezlik etgende</i>	Doğum sancısı çekti
- № 46. İlahi (Türkçe), Türkiye, Başhüyük, 2001
- № 47. Zikir, Türkiye, Eskişehir Karaçay-Malkar Derneği, 2005
<i>Allah bersin bukmillerge payğambarnı</i>	Allah versin müminlere peygamberin
<i>takdirinden</i>	takdirinden
<i>Ya hu yaman hu yamanilissan illa hu</i>	Ya hu yaman hu yamanilissan illa hu
- № 48. Nart kahramanlık destanı, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Otarov 2001: 18
<i>Nart batırla cortuvulğa çıkğandıla</i>	Nart kahramanları yağmacılığa çıktılar
<i>Atları urub alğa aşıkğandıla.</i>	Atları kamçılıyıp ileri fırladılar (acele ettiler)
<i>Nart Özümekdi başçıları, başları,</i>	Nart Özümekdir öncüleri, liderleri
<i>Sosuruğdu bek kiçileri-caşları.</i>	Sosuruktur en küçükleri – gençleri
<i>Nart uyadan çığıb uzak ketgendile</i>	Nart ülkesinden çıkıp uzağa gittiler
<i>Köb tavladan, köb kolladan ötgendile.</i>	Çok dağlardan, çok vadilerden geçtiler
<i>Bara ketip, Nart-sanağa cetgendile,</i>	Gide gide Narsana'ya ulaştılar
<i>Alayda tohtarğa onov étgendile.</i>	Orada durmaya karar verdiler

• № 49. Nart kahramanlık destanı, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Çegem, 2003

<i>Bolat Hımiçni men aytayım hoy voradara</i>	Bolat Hımiç'i ben anlatayım
<i>Cavrun kengin a men aytsam hoy voradara</i>	Kürekkeğinin genişliğini ben söylesem
<i>Üç arışın bola ed</i>	Üç metre idi
<i>Belin kezin men aytsam</i>	Belinin etrafını ben söylesem
<i>Eki arışın cete ed</i>	İki metreye ulaşıyordu
<i>Hımiçni eki aruv katını bar edi</i>	Hımiç'in iki güzel karısı vardı
<i>Ala camçı etelle</i>	Onlar yamçı yapıyorlar
<i>Bir elisi da pud tarhtan</i>	Bir karışı on altı kilo gelen

• № 50. Cır, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2005

<i>Bu dünyada can barmıdı</i>	Bu dünyada can var mıdır
<i>Har muratın tındırğan</i>	Bütün arzularını yerine getiren
<i>Acal kelse eltirge</i>	Ecel gelse götürmek için
<i>Açha berib tydırgan</i>	Para verip engelleyen

<i>Ketib barğan coluñdan</i>	Gitmekte olduğun yoldan
<i>Çaytırmısa ızıña</i>	Döner misin geriye
<i>Açıçıñı kıya bar</i>	Anahtarını bırak da git
<i>Çaşlarıña kızıña</i>	Oğulların ile kızına

• № 51. Nart kahramanlık destanı, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav, 2000

<i>Aşırıldı bizni Nartla kuçaklaşıb Eliya</i>	Uğurladılar bizi Nartlar kucaklayarak Eliya
<i>Saklaydıla bizni Nartla cuvuklaşıb Eliya</i>	Bekliyorlar bizi Nartlar yakınlaşıp Eliya
<i>Çara karga col nögerdi bizge barırğa Eliya</i>	Kara karga yol arkadaşdır bize gitmek için Eliya
<i>Kim biledi çaytırbızımı biz a endi Eliya</i>	Kim bilir döner miyiz biz artık Eliya

<i>Tav başında Nartla tamır kazadıla Eliya</i>	Dağ başında Nartlar ağaç kökü kazıyorlar Eliya
<i>Alanı katınları saklaydıla Eliya</i>	Onları karıları bekliyorlar Eliya
<i>Ala bugün cortuvulğa ketgendile Eliya</i>	Onlar bugün yağmacılık seferine gittiler Eliya
<i>Kim biledi ala savlay çaytırlanı Eliya</i>	Kim bilir onlar sağ olarak dönerler mi Eliya

• № 52. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2003

• № 53. Cır, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Uçkulan, 2007

<i>Hasanlanı Magamed oy hoy dri oy marca</i>	Hasanlar sülalesinden (ailesinden) Magamed
<i>Taçankasın sılathand oy oy oy</i>	Mitralyözlü arabasını kaptırmış
<i>Ayıb bolsun Tavlu kız o hoyra oy marca</i>	Ayıp olsun Dağlı (Karaçaylı) kız
<i>Çol cavluğun urlathan oy oy oy</i>	Mendilini çaldırmış

• № 54. Zikir, Türkiye, Başhüyük, 2001

Bismillah deb başlayık⁷⁶
Salat salam ayтайık
Adet etib künde cetmiş
Biz tobağa kayтайık

Bismillah diyerek başlayalım
 Salat selam söyleyelim
 Adet edip her gün yetmiş kere
 Biz tövbe edelim

Adetigiz ol bolur
Quran Kerim okuğuz
İbadette subaylıksız
Ullu Allahdan korkuğuz

Adetiniz odur
 Kuran-ı Kerim okuyun
 İbadette gösterişsiz
 Yüce Allahtan korkun

• № 55. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Naçik radio

Tay alası çolpan culduz
Mariyam, Mariyam, Mariyam
Uzaldım da cetalmadım
Neçik bolur duniyam

Tan alası (şafak aydınlığında) Venüs yıldızı
 Mariyam, Mariyam, Mariyam
 Uzandım da yetişemedim
 Nasıl olur dünyam

• № 56. Dans ezgisi, Türkiye, Başhüyük, 2001

Savet lotçikle tav kuşla kibik
Kök miyiginde uçhanda
Duşman lotçikle kaçça elle
Alim ızından bolğanda

Sovyet pilotları kartallar gibi
 Gökyüzünün yükseklerinde uçtuklarında
 Düşman pilotlar kaçıyorlardı
 Alim (pilotun adı) peşlerinde olduğu zaman

• № 57. Dans ezgisi (düğünde), Türkiye, Başhüyük, 2001

• № 58. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Başhüyük, 2003

Tavnu başında maral kiyikni
Künje aylanıbdı catuvu
Süygenişi sañña bersele Alan
Andadı çaşavnu tatuvu

Dağın zirvesinde dişi geyiğin
 Güneşe doğru dönüptür yatması
 Sevdiğini sana verilerse Alan
 Ondadır hayatın tadı

Kar cavgandı tav çatlağa
Erimey cayğa deri catadı
Süygenim kelirge unamaydı Alan
Tağım aman bla atadı

Kar yağmış dağ tepelerine
 Erimedен yaza kadar yatıyor
 Sevgilim gelmeyi kabul etmiyor Alan
 Şafağım zor atıyor (Sabahı zor ediyorum)

• № 59. Dans ezgisi, Türkiye, Yağlıpınar, 2005

• № 60. Tekerleme, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar (Agócs–Lukács), 2007

Çüv çüv çüv ala
Eki çıçhan suv ala
Inna boza bişire
Appa otdan tüşüre

Çüv çüv çüv ala
 İki sıçan su alır
 Nine boza pişirir
 Dede ateşten indirir

⁷⁶ Bu dini ilahinin de halk türküsü şeklindeki varyantleri bilinir (örneğin № 20, № 79, № 91 ve 6.5. örnek).

- № 61. Cır, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Teberdi, 2000

*Eşikleni arı bir aç, arı bir kireyim
Közleriği aruvluğun kesim bir köreyim
Közlerimi aruvluğun bilmegenmise
Çegetlede kara düğüm körmegenmise*

Kapıları bir aç içeri bir gireyim
Gözlerinin güzelliğini kendim bir göreyim
Gözlerimin güzelliğini bilmeyen misin
Ormanlarda siyah frenk üzümü görmemiş misin

- № 62. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2005

- № 63. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

- № 64. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Bolvadin, 2001

- № 65. Garmon ile dans ezgisi, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

- № 66. Cır (Nart destanı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav (Agócs–Lukács), 2007

*Kara Şavay anasına tuvğanda
Oy, mıñña buzdan beşik işlelle
Buzdan sıppa etib saldıla
Oy, buz beşikden ösgen Kara Şavay deydile*

Kara Şavay annesine doğduğunda
Oy, buna buzdan beşik yaptılar
Buzdan sübek yapıp koydular
Oy, buz beşikte büyümüş Kara Şavay diyorlar

- № 67. Zikir, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav (Agócs–Lukács), 2007

*La ilaha illallah
Allah Allah deb kelelle
Cennetleri suvları
Cennet ahlusu bolsunla
Sıylı Allahı kulları*

La ilahe illallah
Allah Allah diyerek geliyorlar
Cennetlerin ırmakları
Cennet ehli olsunlar
Aziz Allahın kulları

- № 68. Cır, Türkiye, Kilisa – Orhaniye, 2001

*Eçkibaşları aruv Horasan
Aruv bolasa hay, hay, hay
Suvğa barasa üçlü gıluv bla
o hayra hayra hayra...*

Eçkibaşlar soyundan güzel Horasan
Güzel oluyorsun hay, hay, hay
Su almaya gidiyorsun üç yaşında sıpayla
o hayra hayra hayra

- № 69. İynar, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Teberdi, 2000

*Alğın da kılığın a bir a igi edi
Alğın kılığın koyğansa
Kayadan başıñı da sen a atar kibik
Kalay bek canıñdan toyğansa*

Önceki huyların (karakterin) çok iyi idi
Eski huylarını bırakmışsın
Kayadan kendini atacak gibi (intihar edecek kadar)
Ne kadar çok canından doymuşsun

- № 70. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

*At mindim Ayman tüzde
Atım caydım teñjizge
Ay bulutha girdiğende
Gelecekmen men sizge*

Ata bindim Ayman ovasında
Atımı yaydım denize
Ay buluta girdiğimde
Geleceğim ben size

*Yüregimde yüz kaygı
 Kıysın alğa aytayım
 Sağa sinjen yanımnu
 Ne bila yubatayım*

Yüregimde yüz kaygı
 Hangisini önce söyleyeyim
 Sana bağlanan canımı
 Ne ile oyalayayım

Not: Karaçay-Malkarca / Kumukça / Nogayca karışık bir şivede söylenmiş

- № 71. Mevlid, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar (Agócs–Lukács), 2007

*Ķarnıñdağı caş bolsa
 Biz Muhammad atarbiz
 Allah aytsa andan sora
 Rahatlanıb caşarbiz*

Karnındaki erkek çocuk olsa
 Biz Muhammed adını koyarız
 Allah dilerse (inşallah) ondan sonra
 Rahat edip yaşarız

- № 72. Zikir (Türkçe), Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

- № 73. Mevlid, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2005

*Sıylı bolğan mölekler
 Can canımdan çabdılar
 Başhaladan çarırb
 Ķanatların cabdılar*

Aziz olan melekler
 Dört bir yanımdan koşular
 Başkalarından gizleyip
 Kanatlarını örttüler

*Maryam bla Amina
 Mıçımayın cetdiler
 Eki huri keldiler
 Anaçılık etdiler*

Meryem ile Emine
 Gecikmeden yetiştirler
 İki huri geldiler
 Ebelik yaptılar

- № 74. Mevlid, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar (Agócs–Lukács), 2007

*CuvuĶ bolğan zamanda
 Ol duniyadan keterge
 Allah iydi keleçi
 Añña hapar eterge*

Yakınlaştığı zamanda
 O dünyadan gitmeye
 Allah elçi gönderdi
 Ona haber vermek için

- № 75. Mevlid, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2005

*Maryam bla Emına
 Mıçımayın cetdile
 Eki huriy keldile
 Anaçılık etdile*

Meryem ile Emine
 Gecikmeden vardılar
 İki huri geldiler
 Ebelik yaptılar

*Anasından tuvdu ol
 Avrutmayın arıtıb
 Bu duniyağa çıĶdı ol
 Tolğan aylay carıtıb*

Annesinden doğdu o
 Yorup hasta etmeden
 Bu dünyaya çıktı o
 Dolun ay gibi aydınlatıp

• № 76. Cır, Türkiye, Yazılıkaya, 2005

*Kış suvuqlada cıluv beresiz
Biz uşatabız cazğa
Caz issilede teñleşdirebiz
Sizni salkın ayazğa*

Kış soğuklarında sıcaklık veriyorsunuz
Biz benzetiyoruz bahara
Bahar (yaz) sıcaklarında eşit tutuyoruz
Sizi serin rüzgara

*Colubuzğa tiyedi carık kün
Bizge kuvañç beresiz aruv kızla
Bizden bek süye bilgenigiz üçün
Sizni artık süyebiz tişiruvla*

Yolumuza vurup parlak güneş
Bize mutluluk veriyorsunuz güzel kızlar
Bizden daha çok sevmeyi bildiğiniz için
Sizi daha fazla seviyoruz kadınlar

• № 77. Cır, Türkiye, Bolvadin, 2001

*Kış suvuqlada cıluv izleseñ
Biz uşatabız cazğa
Cay issilede teñleşdirebiz
Sizni salkın ayazğa*

Kış soğuklarında sıcaklık arasak
Biz benzetiyoruz bahara
Yaz sıcaklarında eşit tutuyoruz
Sizi serin rüzgara

*Colubuzğa tiyedi carık kün
Bizge kanat beresiz aruv kızla
Bizden bek süye bilgenigiz üçün
Sizni artık süyebiz aruv kızla*

Yolumuza vuruyor parlak güneş
Bize kanat veriyorsunuz güzel kızlar
Bizden daha çok sevmeyi bildiğiniz için
Sizi daha fazla seviyoruz güzel kızlar

• № 78. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)

*Aşha da coğ karuvum
İşge da coğ karuvum
Tileyme da tileyme
Dos bolayıñ aruvum*

Yemeğe de yok gücüm
İşe de yok gücüm
Diliyorum, diliyorum
Dost olalım güzelim

• № 79. Zikir, Türkiye, Kilisa – Orhaniye, 2001

*Bismillah deb başlayıñ
Salat salam aytayıñ
Adet etib künde cetmiş
Miñ tobağa kaytayıñ*

Bismillah diyerek başlayalım
Salat selam söyleyelim
Adet edip her gün yetmiş kere
Bin tövbe edelim

*Har bir işni allında
Bismillahni oquğuz
Bismillahsız iş etsegiz
İblis bolur şöhguz*

Her işin öncesinde
Bismillahı okuyun
Bismillahsız iş yaparsanız
İblis olur dostunuz

• № 80. Zikir (Arapça), Türkiye, Kilisa – Orhaniye, 2001

• № 81. Zikir, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav (Agócs–Lukács), 2007

*La ilaha illallah
Allah Allah deb kelelle
Cennetleni suvları
Cennet ahlusu bolsunla
Sıylı Allahnı kulları*

La ilahe illallah
Allah Allah diyerek geliyorlar
Cennetlerin ırmakları
Cennet ehli olsunlar
Aziz Allahın kulları

- № 82. Ninni, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

- № 83. Cır (mizahlı şarkı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

<i>Oy nença kere çağıldın</i>	Oy, kaç kere yanıldın
<i>Çağız kere da oğmadın</i>	Bir kere bile mutlu olmadın
<i>Harbuz kabuqlay atıldın</i>	Karpuz kabuğu gibi atıldın
<i>Kişige kerek bolmadın</i>	Kimseye lazım olmadın

- № 84. Kanamat - Cır, Türkiye, Başhüyük, 2003

<i>Orayda rayda Kanamat</i>	Orayda rayda Kanamat
<i>Eki közünden kan ağad</i>	İki gözünden kan akıyor
<i>Eter edin sanlarıña boş bolsan</i>	Yapardın serbest olsaydın
<i>Seni urğan itle bla kazavat</i>	Seni vuran köpeklerle savaş

<i>Kökde bir carık culduz</i>	Gökte bir parlak yıldız
<i>Tavğa aylanıb batadı</i>	Dağa yönelip batıyor
<i>Oy Alanla Uçkulan'da</i>	Oy Alanlar Uçkulan köyünde
<i>Bir tulpar ölüg catadı</i>	Bir yiğit ölü yatıyor

- № 85. Cır, Türkiye, Başhüyük, 2003

- № 86. İlahi, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

Dert çekmekten usandı mı
Sen anañdan ayrıldı mı
Külhanla kibik (gibi) candı mı (yandın mı)
Allah kişini (kimseyi) boş koymaydı (bırakmaz)

Sen Allahha tayandı mı
Allah Allah Allah Allah
Rahman Allah Rahim Allah
Sen Rahmansa Sen Rahimse
İgi künle körgüz (İyi günler göster) Allah

Not: Yarısı Karaçay-Malkarca, yarısı Türkçe söylenmiştir. Türkçe bir ilahinin nasıl Karaçay-Malkarca söylemeye çalışıldığının ilginç bir örneğidir.

- № 87. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Bolvadin, 2001

- № 88. Garmon ile dans ezgisi, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

- № 89. İynar, Türkiye, Başhüyük, 2001

<i>Suv ızında terekle</i>	İrmak gerisinde ağaçlar
<i>Cıpcıkla emedi çayırın</i>	Serçeler emiyor sakızını
<i>Kimleni süygen balaların</i>	Kimleri seven yavrularının
<i>Kimle köred hayırın</i>	Kimler görüyor hayrını

• № 90. İynar, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)

• № 91. Zikir, Türkiye, Kilisa – Orhaniye, 2001

• № 92. Cır, Türkiye, Doğlat, 2005

*Karahisarğa barlıkma
Eski tonumu davuna
İynanmasağız karağız
Nadimni cürek cavuna*

Karahisar'a gideceğim
Eski kürkümün davası için
İnanmazsanız bakın
Nadim'in heyecanına

*Onovlan bolub barayek
Biz dorbunlağa suvlaga
Allah razı bolmasın
Acakalanı Gulağa*

On kişi olup gidiyorduk
Biz mağaralara, sulara
Allah razı olmasın
Acakalar ailesinden Gula'ya

• № 93. Mevlid, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2005

*Ol tuvğanın çıķanın
Cumla alam bilgende*

Onun doğduğunu belirttiğini
Cümle alem bildiğinde (anladığında-
öğrendiğinde)
Bütün dertler yok oldu
Büyük mutluluk geldiğinde

*Har bir kayğı tas boldu
Ullu kuvanç üley kelgende*

Buraya onların hepsi
Seslenerek merhaba diye
Merhaba vay merhaba
Vay ahiret....

*Beri alanı har barı
Tavuş etib marhaba
Marhaba vay a marhaba
Vay ahirat ...*

• № 94. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

• № 95. Ninni, Türkiye, Yağlıpınar, 2005

*Bellav bellav bellav bellav bölekle
Aķ betiņe balam kirpiklerin köleķe
İncitmesin seni balam can aluvçu möleķle
Bellav bellav bellav bellav böleyim*

Ninni,ninni,ninni,ninni
Beyaz yüzüne yavrum kirpiklerin gölge olsun
İncitmesin seni yavrum can alıcı melekler
Ninni, ninni, ninni, beşiğe yatırırım

*Laluv laluv laluv laluv laluva
Balam seni aşığanıñ haluva
Haluva tüyüldü balam böreķdi
Ullu Allahdan bu balağa hayırlı ömür kereķdi*

Laluv laluv laluv laluv laluva
Yavrum senin yediğın helva
Helva değil yavrum börektir
Yüce Allah'tan bu çocuğa hayırlı ömür gerektir

*Laluv laluv laluv laluv lalaçık
Cennet tabsın seni tabhan anaçık*

Laluv laluv laluv laluv lalaçık
Cennet bulsun seni doğuran anne

• № 96. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2003

• № 97. Zikir, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

<i>Tavnu taşnı kül eter</i>	Dağı taşı kül eder
<i>Sultanları kul eter</i>	Sultanları kul (köle) eder
<i>Haram kazançnı pul eter</i>	Haram kazancı pul eder (yok eder)
<i>La ilaha illallah</i>	La ilahe illallah

<i>Cerde kökde bir Allah</i>	Yerde gökte bir Allah
<i>Cerde kökde nür Allah</i>	Yerde gökte nur Allah
<i>Kalplede muratları</i>	Kalplerdeki muratları
<i>Seherlede ber Allah</i>	Seherlerde ver Allah

Not: Bu zikir büyük bir ihtimalle Türkçe'den Karaçay-Malkarca'ya çevirilmiştir.

• № 98. Zikir, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

<i>Allah Allah Allah Allah</i>	Allah Allah Allah Allah
<i>Rahman Allah Rahim Allah</i>	Rahman Allah Rahim Allah
<i>Sen Rahmansa sen Rahimse</i>	Sen Rahmansın, sen Rahimsin
<i>İgi künle körgüz Allah</i>	İyi günler göster Allah

• № 99. Cır (Destan), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 1997

<i>Voy voy Cora bir kün erikenden tav başlağa karay çıkğand ey</i>	Oy oy Cora bir gün can sıkıntısından dağ zirvelerini seyretmeye çıktı
<i>Ey Sukan başı caylıklada çola malla körgendi</i>	Sukan dağı başındaki yaylada sahipsiz hayvanlar gördü
<i>Ey andan kaytıb nögerine hapar bergendi</i>	Oradan dönüp arkadaşına haber verdi
<i>Bugün erikenden tav başlağa karay çıkğanem deydi</i>	Bugün can sıkıntısından dağ zirvelerini seyretmeye çıkmıştım dedi

<i>Ey Sukan başı caylıklada çola malla körgeme</i>	Sukan dağı yaylasında sahipsiz hayvanlar gördüm
<i>Biz a barıb ol malları sürüb keltirsek dedi</i>	Biz gidip o hayvanları sürüp getirsek dedi
<i>Ey alıb barıb Uçkulanda bazarlada satarbız</i>	Alıp gidip Uçkulan'da pazarda satarız
<i>Ahçaların arağığa tartarbiz dedi az az</i>	Paralarıyla rakı (içki) alıp içeriz dedi

• № 100. Cır, Türkiye, Kilisa – Orhaniye, 2001

<i>Ay kabırğam kabırğam da, canımı alğan a kabırğam</i>	Ey kaburgam da, canımı alan kaburgam
<i>Cigıt a Börünü da menley eşigi va cabılğan⁷⁷</i>	Yiğit Börü'nün benim gibi kapısı kapanmış (ocağı sönmüş)
<i>Oy ta orirav cabılğan</i>	Oy ta orirav kapanmış
<i>Azrail kelgendi Tutaraşlada va kışlaydı</i>	Azrail gelmiş Tutaraşlar ailesinde kışı geçiriyor (kışlıyor)
<i>Nede kelinleden da bir a cetgen kızladan başlaydı</i>	(Can almaya) gelinlerden önce ergen kızlardan başlıyor
<i>Oy ta orirav, başlaydı</i>	Oy ta orirav, başlıyor

⁷⁷ Karaçaylılar kapıyı içerde ağır hasta, ya da ölmek üzere olan kişi olmadan kapatmazlar.

Ķutas açımı da cuvub a cıydılar a eşmeyin Sırma saçımı yıkayıp topladılar örmeden
Ay anam, ölib barama bir a kıız tüymemi Ey annem, ölüp gidiyorum kızların taktığı
teşmeyin korsemi özmeden
Oy ta orirav, teşmeyin Oy ta orirav, özmeden⁷⁸

• № 101. Cır (Hoj destanı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Otarov 2001: 54

Oy, Ullu Hojdan a ma ıkĶan lle ceti aruv, orayda, Büyük Hoj köyünden ıkmıştı yedi güzel
Da amaladan a bir an tamızĶan a eki aruv, orayda. Kamalardan kan damlatan iki güzel
Oy, uruş ete da bir alda bargan UrĶuyat, orayda, Savaşarak önde giden Urkuyat
Urgan cerinden a kıb-kızıl aruv a an kıuyad, orayda. VurduĶu yerden kıp-kızıl kan döküyor
Oy kökde oynaydı da aruv UrĶuyatını bilegi, orayda, Gökyüzünde oynuyor güzel Urkuyat'ın kolu
Da abil bolsun a bu carlı halkı va tilegi, orayda. Kabul olsun bu zavallı halkın dileĶi

• № 102. Cır (Hoj destanı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalık, 2000

Oy Ullu Hojda da bir seyir bardı taş bardı orayda Oy Büyük Hoj'da hayranlık uyandıran bir ihtişam var
Ertidenden başlab a inĶirge derii an bardı orayda Sabahtan başlayıp akşama kadar kan (savaş) var
Oy Ullu Hojda da bir seyir bardı alamat orayda Ullu Hoj'da bir muhteşemlik var
Ķatınla bla va kıızla etelle da azavat orayda Kadınlar ile kıızlar savaşıyorlar

• № 103. Cır (Aktamak), Türkiye, Ankara, 2005

Ey, min aruv AĶtamak faytonĶa Ey, bin güzel Aktamak faytona
Hamit salayım toratha Boyunduruk (hamut) takayım doru renkli ata
Ey, cayĶı illede bezgeĶ⁷⁹ bolursa Ey, yaz sıcaklarında sıtma olursun
Alıb keteyim naratha Alıp gideyim am ormanına

Ey, suvĶa kirsele abakla kibik Ey, ırmaĶa girseler balıklar gibi
Oy atlarımız cüzerle Oy, atlarımız yüzerler
Ey, Ķaraay adam alay küçlüd deb Ey, Ķaraay insanı ne kadar güçlü diye
Bize mahtavla tizerle Bize övgüler dizerler

• № 104. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Otarov 2001: 135

Ķara aĶada ar bardı, Ķara aĶata kar var
Terk cürüşen, ceterse, abuk yürürsen varırsın
Emen terek men bolup, Meşe aĶacı ben olup
Cerge kirsem, neterse? TopraĶa Ķirsem ne yaparsın?

Emen terek sen bolup, Meşe aĶacı sen olup
Cerge kirgen sen bolsarı TopraĶa Ķiren sen olsun
Cütü balta men bolup, Keskin balta ben olup
Kesip alsam, neterse? Kesip alsam ne yaparsın?

⁷⁸ Eskiden Kafkasya'da genç kıızlar belleri ince ve göĶüsleri küçük olsun diye bir tür korse takarlardı ve onun düĶümlerini evlendikleri gece damat kamasıyla keserek açardı. O korseye **kız tüyme** adı verilirdi. şarkıdaki kıız henüz evlenmeden öldüğünü böyle anlatıyor.

⁷⁹ Ķaraayca *bezgeĶ* "sıtma" bir Türk dilinden Macarçaya gemiş olabilir. Macarcadaki beteg 'hasta' kelimesi Macar Dilinin Etimolojik Sözlüğünde (TESZ) bilinmeyen asıllı olarak tanıtılmaktadır.

- № 105. Cır (Emina – Veba destanı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

Biz çıķķan edik tar Bahsandan cer karay
Cürüĝen edik calĝan duniyada kün sanay
Kaçıb a keldik oy tar Bahsandan üzülib
Da kirgen edik şam Teberdige tizilib

Biz çıkmıştık dar Bashan'dan yer arayarak
 Yürümüştük fani dünyada gün sayarak
 Kaçıp geldik dar Bashan'dan ayrılıp
 Girmiştik kutsal (aziz) Teberdi'ye dizilip⁸⁰

- № 106. İynar (Mizahlı Nogay şarkısı), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, (Cögetey Ayacı) (Agócs–Lukács), 2007

- № 107. İynar (Mizahlı şarkı), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Uçkulan (Agócs–Lukács), 2007

Tıraktor barad ız bla
Küres tartulĝan sız bla
Bu kıyınlıkdan⁸¹ men bir kütulsam
Küreşmez edim kız bla

Traktör gidiyor iz takip ederek
 Ot yığımının çekildiği hat üzerinde
 Bu sıkıntıdan ben bir kurtulsaydım
 Uğraşmazdım kız ile (Kızlarla ilgilenmeyi bırakırdım)

- № 108. İynar, Türkiye, Başhüyük, 2001

Kökde uçan eki kaz
Biri ala biri boz
Ala seni boz meni
Katın seni kız meni

Gökte uçan iki kaz
 Biri ala renkli biri boz renkli
 Ala senin boz benim
 Kadın senin kız benim

Kökge baçış salĝanma
Bulutlanı çaçarĝa
Allah nasıb etgeyed
Seni alıb kaçarĝa

Gökyüzüne merdiven dayadım
 Bulutları dağıtmak için
 Allah nasip etseydi
 Seni alıp kaçmayı

- № 109. Cır, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Uçkulan (Agócs–Lukács), 2007

Meni Nanım ketib baradı
Avuşladan avub, tavladan
Başımı da alıb ketgenem
Elibizde kanlı cavladan

Benim sevdiğim gidiyor
 Dağ geçitlerinden aşıp, dağlardan
 Başımı alıp gitmişim
 Köyümüzdeki kanlı düşmanlardan

- № 110. İynar, Türkiye, Yağlıpınar, 2005

İynarlarımı ayıtb tebresem
Borbaylarıı kıyarma
Süymekligimi ayıtb cırlasam
Barlık çaşııdan tıyarma

Manilerimi söylemeye başlasam
 Senin gücünü tüketirim (Seni halsiz bırakırım)
 Aşkımı şarkı olarak dile getirsem
 Evleneceğin delikanlıdan vaz geçiririm

⁸⁰ Karaçay-Malkarca *tar* 'dar; dağ geçidi, boğaz', kelimesi Macar dilinde de tam bu ikili anlamı taşımakta: *szoros* 'dar; dağ geçidi'.

⁸¹ Macarca *kın* 'kıyın' kelimesi (Tonyukuk yazıtında gördüğümüz gibi) eskiden beri Türkler arasında yaygın bir kelime idi.

• № 111. Zikir (Türkçe), Türkiye, Eskişehir, 2005

• № 112. Zikir, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

• № 113. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar (Agócs–Lukács), 2007

Atadan öksüz kılğan malhun sabıyçık

Babadan yetim kalan saf küçük çocuk

Anı tabhan anası medirsğa salğandı

Onu doğuran annesi onu medreseye verdi

Medirsğa salğan bla avruv tiyib kaythandı

Medreseye vermesiyle çocuk hastalanıp döndü

Avrurunı har halların anasına aythandı

Hastalığının bütün hallerini annesine anlattı

• № 114. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2005

• № 115. İynar, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Teberdi, 2000

Oy kökde barğan köksülle

Gökte uçan güvercinler

Aylanıb bizni körsünle

Dönüp bizi görsünler

İy, eki patçah kol salıb

İki padişah imza atıp (imzalayıp)

Meni nanıma da bersinle

Beni sevgilime versinler

• № 116. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar (Agócs–Lukács), 2007

• № 117. Cır (Biynöger), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Ogarı Mara, 2000

Ma bu Gezoh ulu da cigit tuvğan Biynöger

İşte bu Gezoh oğlu yiğit doğmuş Biynöger

Da seni canıñı bu carathan Allah süymegen

Senin canını bu yaratan Allah sevmeyen

Tamada karnaşuñ Umar it avruvdan avruydu

Ağabeyin Umar uyuz hastalığından hastalanmış
yattıyor

Avruy ese da aña darmaña ne carar

Hasta ise ona ilaç olarak ne yarar (fayda eder)

Aña cararık bu aq maralrı sütüdü

Ona fayda edecek olan bu beyaz dişi geyiğin
sütüdür

Anı da tutarık ana karnaşuñ itidi

Onu yakalayacak olan dayının köpeğidir

• № 118. İynar, Türkiye, Başhüyük, 2001

Bağhada bitgen bal havun

Bahçede yetişen bal kavun

Barmağım bla salayım

Parmağımla koyayım

Termilib a turama oy Alan

Hasret kalıyorum Alan

Izıñdan a karab kalayım

Peşinden (arkandan) bakıp kalayım

• № 119. Cır, Türkiye, Ankara, 2001

Sen körüb turğansa tavnu aq buzun

Sen görüp durmuşsun dağın beyaz buzunu

Suvları sarquvların

Nehirlerin akışını

Bir aruv soğadı Laba kóbuzun

Çok güzel çalıyor Laba markalı akordeonun

Curtumu tartuvların

Yurdumun müziklerini

Soğçu soğçu culduzum

Çalsana çalsana yıldızım

Curtumu tartuvların

Yurdumun müziklerini

*Oy, süygen elimi tatlı kızısa
Cüreknî cubançısıa
Cerimi casağan subay nızısa
Halkımı kıvançısıa
Sokçu sokçu culduzum
Curtumu tartuvların*

Sevgili ülkemin tatlı kızısın
Kalplerin tesellisisin
Vatanımı süsleyen gösterişli ladin ağacısın
Halkımın sevincisin
Çalsana çalsana yıldızım
Yurdumun müziklerini

• № 120. Zikir, Türkiye, Yazılıkaya, 2005

Halisan, muhlisan la ilaha illallah
Halisan, muhlisan la ilaha illallah
Sadihan, musaddikan, Muhammeden resulullah
Halisan, musaddikan, Muhammeden resulullah

• № 121. Tekerleme, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar (Agócs–Lukács), 2007

*Çüv çüv çüv ala⁸²
Eki çıçhan suv ala
Inna boza bişire
Akka⁸³ otdan tüşüre*

Çüv çüv çüv ala
İki sıçan (fare) su alıyor
Nine boza pişiriyor
Dede ateşin üzerinden indiriyor

• № 122. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Başhüyük, 2003

• № 123. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2003

• № 124. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

• № 125. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2003

• № 126. Cır (Destan – Aval ile Astal), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Hasaniya (Agócs–Lukács), 2007

*Ertde ertde zamanda
Altavlan töşge keldile
Elge kirmey tohtalla
Alayda keçinirge dedile*

Çok eski zamanlarda
Altı kişi dağın yamacına geldiler
Köye girmeyip durdular
Orada oyalanalım dediler

*Keçinirge dedile da olturuşub kaldıla
Batırılığa seyirsinib Avalğa Astalğa cetdile*

Oyalanmak üzere orada oturup kaldılar
Cesurluğa (yiğitliğe) hayran kalıp, Aval ile
Astal'a ulaştılar

*Arı beri kırmalla, bıçaqların tabmalla
Mizlerin da tüşürüb colda oturub kaldıla*

Öteyi beriyi karıştırdılar, bıçaklarını bulamadılar
İğnelerini de düşürüp, yolda oturup kaldılar

⁸² Macar *Çsip-csip csóka* ile başlayan çocuk oyununun ta kendisi, ya da tam benzeridir. Çocuğu banyoya koyduklarında bir nevi destek sağlayıp cesaret verir.

⁸³ *Akka ~ appa* 'dede' her iki şekilde de söylenir.

• № 127. Nart Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)

Sırtındağı iç kübesi aķ kümüşden eşilgen
Aķ kümüşden eşilgen
Ėaratorum bek arıdı, ığır kuşlay sekirgen
Ėaratorum col salĖandı Nart uyanı başına
Nart uyanı başına
Ėatı bişgen nartüh Ėurmac bereme tüş aşına

Sırtındaki zırhı beyaz gümüştten örülmüş
 Beyaz gümüştten örülmüş
 Akbabalar gibi zıplayan Karator'um çok yoruldu.
 Karator'um yola ıktı Nart ülkesinin başına doğru
 Nart ülkesinin başına doğru
 İyi pişmiş mısır kavurması veriyorum ona öğle
 yemeği olarak⁸⁴

• № 128. Cır, KaraÇay-Ėerkes Cumhuriyeti, KaraÇayevsk, 2005

KaraÇay-Malkar Tavlılula
Bir Ėolda bitgen barmağla
Ėabartı, Ėerkes, Abaza, Noğay
Ėızdan da tuvgan Ėarnaşla

KaraÇay-Malkar Dağlıları
 Bir elde uzayan parmaklar gibi
 Kabardin, Ėerkes, Abaza, Nogay
 Kız kardeşimizden doğan kardeşler gibi
 (yeğenlerimiz gibi)

• № 129. Cır, KaraÇay-Ėerkes Cumhuriyeti, CD'den, 2005

Maşoğ başlanı tikgen iyneÇa
Bardıla sende barmağla
AĞlık cetgen kün ĖabaĖ tutarsa
Alanı etib ĖarmaĖla

Ėuval ağzını diken iğne gibi
 Vardır sende parmaklar
 AĞlık geldiği gün balık tutarsın
 Onları olta yapıp

Seni başĖıĖın alay sıydamdı
Ėibin da tayıb töñnerer
Tübü va Ėalayd Ėaydan bileyim
Sıyına ese da sav cer

Senin başın öyle pürüzsüzdür
 Sinek bile kayıp yuvarlanır
 Alt tarafı nasıldır nereden bileyim
 Bütün dünya sığıyorsa iine şayet

(Halk ozanı burada şarkı söylediği kişinin kel kafalı ve şişman olduğunu hicvediyor)

• № 130. Cır (Cörme), KaraÇay-Ėerkes Cumhuriyeti, KaraÇayevsk, 1998

Hoyra hoy hoy hoy
Caşla barıb tav başına örledile
İzledile cörmelerin⁸⁵ körmedile
Bizni cörme cörmeleden bazığ edi
Bizni cörme sav askerge azığ edi

Hoyra hoy hoy hoy
 Delikanlılar gidip dağ başına tırmandılar
 Aradılar cörmelerini göremediler
 Bizim cörme diğer cörmelerden kalındı
 Bizim cörme bütün askerlere azıktı

• № 131. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2003

• № 132. Dans ezgisi, Türkiye, Başhüyük, 2003

ĖaranĖı keÇe Ėara cılan bla Ėalay catarığsa
Meni va Ėoyub başını suvĖa Ėalay atarığsa
Orayda rayda orayda hoy orayda rayda hoy

Karanlık gece kara yılanla nasıl yatacaksın
 Beni bırakıp kendini ırmağa nasıl atacaksın
 Orayda rayda orayda hoy orayda rayda hoy

⁸⁴ Nart kahramanı Sosurka'nın atı Karator hakkında bir destan parçası.

⁸⁵ Cörme işkembeden yapılan bir KaraÇay-Malkar yemeğidir.

- № 133. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Otarov 2001: 128

Calan başımı salıp cathanma
Rosseyni suvuğ taşına
İgi umut ete igi umut ete
Aman kün keldi başıma

Çıplak başımı koyup yattım
 Rusya'nın soğuk taşına
 İyi umutlar hayal ederken
 Kötü gün geldi başıma

- № 134. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2003

- № 135. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Yazılıkaya, 2005

- № 136. Garmon ile dans ezgisi, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, 2005

- № 137. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

Küz tavlada talala, o hoyri o marca,
Çalkı alıb çalalla, oy, oy, oy
Eki süygen bir bolsa, o hoyri o marca,
Ala cuklab kalalla, oy, oy, oy.

Sonbaharda dağlarda çayırılar, o hoyri o marca,
 Tırpan alıp biçiyorlar, oy, oy, oy
 İki sevgili birlikte olsa, o hoyri o marca,
 Onlar uyuyup kalıyorlar, oy, oy,oy.

Atla cekdim arbağa, o hoyri o marca,
Armavirge barırğa, oy, oy, oy
Çadar mañña buyursun, o hoyri o marca,
Sen aruvnu alırğa, oy, oy, oy.

Atlar koştum arabaya, o hoyri o marca,
 Armavir'e gitmek için, oy, oy,oy
 Kader bana buyursun, o hoyri o marca
 Sen güzeli almayı, oy, oy,oy.

- № 138. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

Min Aktamağım a faytonğa
Hamut salayım tarpañña
Ey, avuz mardasın berligem, Teyri
Sañña keleşilik aythanğa

Bin Aktamağım faytona
 Hamut takayım vahşi ata
 Ey, hediyesini verecektim, Vallahi
 Sana talip olduğumu söyleyene

- № 139. Dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2003

- № 140. Cır (Aşk şarkısı), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Hurzuk (Agócs–Lukács), 2007

- № 141. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogari Malkar (Agócs–Lukács), 2007

Men seni körgenli beri tınçlıgım ketdi
Sıpatıñ ketmeyin keçe cukusuz etdi

Ben seni gördüğümden beri rahatım kaçtı
 Görüntün gözümden gitmeyip gece uykusuz
 bıraktı

Sen mañña cuvab bermeyin aytçı nença ay ötdü
Sense meni kuvandırılığ
Çaşavumu kuararık

Sen bana cevap vermeden, söylesene kaç ay geçti
 Sensin beni sevindirecek olan
 Hayatımı kuracak olan

<i>Keçe kün da birgemese cürekge kirib</i>	Gece gündüz beraberimdesin (benimlesin) kalbime girip
<i>Ornalğansa nek körmeyse, barama erib</i>	Yerleşmişsin neden görmüyorsun, eriyip gidiyorum
<i>Cılı söz a sen bilmeyse, meni halımı körüb</i>	Sıcak (gönül alan) bir söz bilmiyorsun, benim halimi görüp
<i>Sense meni kuvandırılık</i>	Sensin beni sevindirecek olan
<i>Çaşavumu kurarık</i>	Hayatımı kuracak olan

• № 142. Cır , Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Hasaniya (Agócs–Lukács), 2007

<i>Boza kelsin deb aytığız</i>	Boza gelsin diye söyleyiniz
<i>Tukum-çökge kuvanığız</i>	Tukum-çök törenine sevininiz
<i>Olturuğuz ayaklanı bozadan</i>	Oturun kaseleri boza ile
<i>Tolturuğuz ayaklanı bozadan</i>	Doldurun kaseleri boza ile
<i>Egeçlerigiz aruv kızla</i>	Kız kardeşleriniz güzel kızlar
<i>Çarnaşlarığız a cigit çaçla</i>	Kardeşleriniz ise yiğit delikanlılar
<i>Boza ayaknı költüirelle kollarına</i>	Boza kasesini kaldırıyorlar ellerinde
<i>Boza boza dedigiz da</i>	Boza boza dediniz de
<i>Tukum-çökge⁸⁶ keldigiz da</i>	Tukum-çök törenine geldiniz de
<i>Aruvla, alamat adamla</i>	Güzeller, muhteşem insanlar
<i>Çız aruvun kördüğüz da</i>	Kızların güzelini gördünüz de
<i>Seyirlikge kaldıgız da</i>	Hayran kaldınız da
<i>Çonaklarım, canlarım</i>	Misafirlerim, canlarım
<i>Olturuğuz meni bla boluğuz</i>	Oturun benimle kalın

• № 143. Garmon ile dans ezgisi, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

• № 144. Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2005

• № 145. Zikir, Türkiye, Bolvadin, 2005

Ya Allah hu, ya Allah
Ya Allah hu, ya Allah
Ya Allah hu, ya Allah
Ya Allah hu, ya Allah

Ölüm degen alaydı
Marlab kelib tutadı
Cılab turğan etişi
Aķırabla cutadı

Ölüm denilen şey öyledir
Gözetleyip gelir tutar
Ağlamakta olan bedenini
Akrepler yutar

⁸⁶ *tukum çök* ‘geleneksel akraba bayramıdır’ Eskiden aynı kabileden gelen Karaçay-Malkarlılar bir araya gelip günlük bir bayram yaparlardı. Bu şölen sırasında danslar edilir, at yarışları yapılır, gençler güreşirler, halk ozanları atıştırlardı.. *çök* kelimesi ta Eski Türkçe’den beri (VOT 299) ‘tören, ad verme töreni’, Uygurca kurban metinlerinde ise ‘dini ibadetlerin sırasında diz çökmek, tanrının önünde saygı göstermek’ anlamındaydı. Macarca’da Türkçe’den ödünç kelimeler arasında *csökken* ‘azal-’ ve *sekély* ‘sığ’ kelimelerin de kökü aynen budur.

• № 146. Dügün melodisi, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav, 2000

Kelinni alıb kelebız col berigiz Gelini alıp geliyoruz yol verin
Ey, bek aruvun saylağanbız ma körügüz Ey, en güzelini seçtik, işte görün
qolan küyüzle cayıgız colubuzğa Alacalı desenli halılar yayın yolumuza
Ey, alğış ayak tutduruğuz qolubuzğa Ey, dua tasını tutturun elimize

Kelin keled, üyge kired, col qoyuğuz Gelin geliyor, eve giriyor, yol verin
Ey, toy etigiz, qonaklağa qoy soyuğuz Ey, şölen düzenleyin misafirlere koyun kesin
qıvanç keled eşikleni keñ açığız Mutluluk geliyor, kapıları geniş açın
Ey, üynü tübüne aruv gülleni qaçıgız Ey, evin tabanına güzel gülleri saçın

• № 147. Cır (halk şarkısı), Türkiye, Bolvadin, 2001

Gapalavla eki elle bir boldu Gapalavlar iki idiler bir oldu
Oy Gapalav seni soyğan İjalada kim boldu Oy, Gapalav seni öldüren İjalar sülalesinde kim oldu
Istavatıñ cılan a cırmaz mursadı... Çiftliğinin etrafı yılan geçmez ısırgan otu idi...

• № 148. Orayda (düğünde), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

Ey, orayda, orayda ra Ey, orayda, orayda ra
Ey, kelinni çığara turalla orayda ra Ey, gelini çıkarıyorlar orayda ra
Ey, hey orira oyra Ey, hey orira oyra
Ey, aşıkğan etebiz, terkiraq boluğuz Ey, acele ediyoruz, daha çabuk olun
Ey, hey orira oyra Ey, hey orira oyra

• № 149. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)

Calbavur a tab bişgendi kızarıb Calbavur güzel pişmiş kızarıp
Keldi allıma suvumayın tuzlanıb Geldi önüme soğumadan tuzlanıp
Calbavurnu qolğa alama qıvana Calbavuru elime alıyorum sevinerek
Söz aytama sizni bla cubana Söz söylüyorum sizinle eğlenerek

Munu kibik tatlı körün anağa Bunun gibi tatlı görün annene
Aşağanda arı beri qarama Yerken oraya buraya bakma
Közün bla çırdılanı sanama Gözünle tavandaki çubukları sayma
Qartlanı va sıylağandan arıma Yaşlıları ağırlamaktan yorulma

(Calbavur iç yağı ve karaciğer ile yapılan baharatlı bir yemektir, ateşte kızartılarak yenir)

• № 150. Cır (Kanamat), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

Sav ceti cılnı da ma Morh başında turğanem Tam yedi yıl ben Morh ırmağı başında yaşadım
Oy iynanığız a kıyikle bla va qoş bolub Eğer inanırsanız, geyiklerle çiftlik kurup
İt biyle bla va açi qazavat eterem Köpeğin soyu beylerle açıkça savaşırdım
Aqbaş qamama da ma eki qolum boş bolub Beyaz kemik saplı kamama bu iki elim serbest kalsaydı

- № 151. Cır (Gapalav), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Hurzuk (Agócs–Lukács), 2007

*Öksüz bolub ösgeñ ediñ Gapalav
Köb kıynlık körgen ediñ Gapalav
Çaruvusuzğa nöger ediñ Gapalav
Anasından cigit tuvğan Gapalav*

Öksüz kalıp büyümüşün Gapalav
Çok sıkıntı (eziyet) çekmiştin Gapalav
Güçsüzlere arkadaştın Gapalav
Anasından yiğit doğmuş Gapalav

*Carlılağa sen tayançak boluvçeñ
Ala üçün söznü tavkel saluvçeñ
Çaruvusuzña sen a köpür saluvçeñ
Anasından cigit tuvğan Gapalav*

Fakirlere sen destek olurdun
Onlar için sözünü cesurca söyledin
Güçsüzlere sen köprü olurdun
Anasından yiğit doğmuş Gapalav

- № 152. Cır (Biynöger), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2000

*Oy atasından a ol cigit tuvğan Biynöger
Tamada çarñaşñ ol it avruvdan avruydu
Ol anña cararık ol aq maralmı sütüdü
Anı tutallık a ana çarñaşñı itidi*

Babasından o yiğit doğmuş Biynöger
Ağabeyin uyuz hastalığından hasta yatıyor
Ona fayda edecek olan beyaz dişi geyiğin sütüdür
Onu tutabilecek olan ise dayının köpeğidir

- № 153. Cır (Kanamat), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Uçkulan (Agócs–Lukács), 2007

*Ebzeleni da cigit a tuvğan Çanamat
Eki közüñden cuvub cuvub kan ağad
Eter ediñ a sanlarıña boş bolsañ
Seni bla küreşgeñ itle bla çazavat*

Ebzeler sülalesinden yiğit doğmuş Kanamat
İki gözünden gürül gürül kan akıyor
Yapardın eğer serbest kalsaydın
Seninle uğraşan köpeklerle savaş

- № 154. Cır (Hasavka), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Hurzuk, 2007

*Çıçıradı Davle hahay kuvğun
Çaraçaynı şohun, barın, cuvugun
Çakırığız beri ceñnil cetsinle
Kara künde bir boluşluk etsinle*

Haykırıyor Davle, hey haber verin
Karaçay'ın dostunu, yakını, akrabasını
Çağırın buraya çabuk ulaşınlar
Kötü günde bir yardım etsinler

*Cav kirgendi Hasavkağa kelgendi
Tab collanı Amantişden bilgendi
Çanka, biydi bizni satub koyarık
Çaraçaynı bağasından toyarık*

Düşman girdi Hasavka'ya geldi
Gizli yolları Amantiş'ten öğrendi
Prensler, beylerdir bizi satacak olan
Karaçay'ın bedeliyle doycak olan

- № 155. Ninni, Türkiye, Bolvadin, 2001

*Arbazında altın terek ornalsın
Baş bulçuğu culduzlanı sanasın
Tüb tamırı Rafat tavdan çarasın
Allah Allah Allah Allah eteyim...*

Evinin avlusunda altın ağaç dikilsin
Tepesindeki filizi yıldızları saysın
Kökleri Arafat dağından baksın
Allah Allah Allah Allah eteyim...

• № 156. Ninni, Türkiye, Belpınar, 2005

Bellav bellav bellav bellav böleyim

Seni asker bolub köreyim

Bellav bellav bellav bellav beşikge

Çıvanç bla kelgin sen bu eşikge

Bellav bellav arbaziñda kúrmanlıklar kaynasın

Arbaziñda at oyunlar oynalsın

Bellav bellav baylav bavuş açılısın

Seni başıñdan bir hayırlı karga kıçırsın

Kıçırğan karganı başı karabaş

Sañña tutar seni anañ toğuz on a qaravaş

Ninni ninni ninni ninni beşiğe yatırırım

Seni asker olup göreyim

Ninni ninni ninni ninni beşiğe

Mutlulukla gel sen bu kapıya (eve)

Ninni ninni avlunda kurbanlıklar kaynasın

Avlunda at oyunları oynansın

Ninni ninni beşik bağın açılısın (çözülün)

Senin başından bir uğurlu karga ötsün

Öten karganın başı siyah renkli

Sana tutar senin annen dokuz on kız köle (cariye)

• № 157. Ninni, Türkiye, Yağlıpınar, 2005

Çargalanı konuşları koldadı

Kele ese seni atañ coldadı

Colukğanına senden hapar soradı

Sorub alğanın hircununa saladı

Kargaların yuvaları vadidedir

Geliyorsa senin baban yoldadır

Rastladığına senden haber soruyor

Sorup aldığına cebine koyuyor

Hircununda bolur anı cavluğu

Esen kelsin camağatha savluğu

Kışt kişuvla, kışt kişuvla, kişuvla

Etimegeyem sizge açı puşuvla⁸⁷

Cebinde vardır onun mendili

Esenlik getirsin halkımıza sağlığı

Pist kediler, pist kediler, kediler

Keşke çok üzülmeseydim sizin için

• № 158. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

Şorhuldağan su çağada oturub

Şıbirdadım kulağıña akırın

Şoş tıñılab ışardıñ da burulub

Şor taratdıñ cüregimi tamırın

Şırıldayan su (dere) kıyısında oturup

Fısıldadım kulağına yavaşça

Sessizce dinleyip gülümsedin dönüp

Sızlattın kalbimin damarını

• № 159. Orayda, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

• № 160. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

Men seni üçün süymeklik otda küydüm

Sen aruvuçuknu da duniyada kemsiz süydüm

Men seni köre da ma sizni üyge barsam

Ma seni anañ a seni mañña davsuz berse

Ben senin için aşk ateşinde yandım

Sen güzeli bu dünyada çok sevdim

Seni görmek için evinize gitsem

Annen seni bana münakaşasız verse

⁸⁷ Kelime başındaki ünsüz sonradan ötümsüz olmuştur. Eski Türkçe *bung* > *mung* > Macarca *bú* 'dert' kökünden bir de fiil yapılmıştır. O da Macarca'da Türkçe alıntı söz olarak bilinmektedir (Ligeti 1986: 499).

• № 161. Cır (Galpalav), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

*Çaylıkları koruy ketdi hans boldu
Carlı balam dünyadan tas boldu
Anasına cigit tuvğan Galpalav
Stavatuş cılan cırmaz mursadı
Seni öltürgen İjalanı Mussadı
Anasına cigit tuvğan Galpalav*

Yaylaları korumaya gitti ot oldu
Zavallı yavrum dünyadan yok oldu
Anasına yiğit doğmuş Galpalav
Çiftliğin yılan geçemez ısırgan otudur
Seni öldüren İja ailesinden Mussadır
Anasına yiğit doğmuş Galpalav

• № 162. Cır (Galpalav), Türkiye, Yağlıpınar, 2005

*İjaları taş başında çaşayla
İjaları cıldan cılğa adam etle aşayla
Galpalavum seni öltürgen İjalanı Mussadı*

İjalar sülalesi kayalık bir bölgede yaşıyorlar
İjalar her yıl insan etleri yiyorlar
Galpalavım seni öldüren İjalar ailesinden
Mussadır
Avlunuz yılanın geçemeyeceği gibi ısırgan
otlarıyla kaplıdır

Cılan cırmaz arbazında mursadı

Avlunuz yılanın geçemeyeceği gibi ısırgan
otlarıyla kaplıdır

• № 163. Cır (Cansohlar kahramanlık destanı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav, 2000

*Cansohları Taşlı Kolda çaşayla
Ala kesi kıyınlarmın aşayla
Bek tamataları va Çibijjiya bolğandı
Anı başında bolur tülkü borkü, deyle
Üsünde bolur da börü tonu, deyle
Avzunda bardı kümüş üllesi
Tübünde bolur munu da toru atı*

Cansohlar⁸⁸ Taşlı Vadi'de yaşıyorlar
Onlar kendi emeklerinin karşılığını yiyorlar
En büyükleri Çibijjiya imiş
Onun başında vardır tilki derisi kalpağı
Üzerinde vardır kurt derisi kürkü
Ağzında vardır gümüş ağızlığı (piposu)
Altında vardır bunun doru renkli atı

• № 163. Nart Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav, 2000

*Taş tegene, ağaç elek bolğanda
Kök Teyrisi Cer Teyrisin alğanda
Kök küküreb cer a buvaz bolğanda
Cer carılıb sora Debet tuvğanda*

Taştan yalak (tekne), ağaçtan elek varken
Gök Tanrısı Yer Tanrıçasıyla evlendiğinde
Gök gürleyip yer hamile kaldığında
Yer yarılıp sonra Debet doğduğunda

*Suv Teyrisi alıb anı cuvğanda
Otdan bolğand ol Debetni cüregi
Çurçdan bolğand sanlarını keregi
Körük bassa Miñji Tav titiregend*

Su Tanrıçası alıp onu yıkadığında
Ateştenmiş o Debet'in yüreği
Çeliktenmiş vücudunun parçaları
Körük bastığında Elbruz Dağı titrermiş

• № 164. Cır (Nart destanı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav, 2000

Metni = № 163

⁸⁸ Cansohlar Kabardeylerin İnal soyundan gelen prens ailelerindedir.

- № 165. Cır (Kanamat), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanikoy, 2000

*Sav ceti cılnı da men karağaçda çaşadım
Oy keçe bürüme da kündüz it bolub
Kiygen kiyimim sirke bolub bit bolub
Asırı açdan a bu kara suvla süt bolub*

Tam yedi yıl ben karağaç ormanında yaşadım
Gece kurt, gündüz köpek olup
Giydiğim elbisem bit yumurtası olup, bit olup
Çok açlıktan pınar suları süt olup

*Sav ceti cılnı da men Morh başında turğanma
Oy iynansağız a kiyikle bla koş bolub
Oy igi sağan a açık kazavat eterem
Ağbaş kamağa bu eki kolum boş bolub*

Tam yedi yıl ben Morh ırmağı başında yaşadım
Eğer inanırsanız, geyiklerle çiftlik kurup
Keşke açıkça savaşırdım
Beyaz kemik saplı kamama bu iki elim serbest
kalsaydı

- № 166. Orayda⁸⁹, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2001

- № 167. Orayda, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

- № 168. Orayda, Türkiye, Akhisar, 2005

Ohoho rayra rayra oyra *marcala* orayda orayda
Ohoho rayra rayra oyra ma *teñle alıb kelebiz* hoy
Ohoho rayra rayra oyra *marcala* orayda orayda
Ohoho rayra rayra oyra *marcala alıb kelebiz* hoy

- № 169. Ağıt, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

- № 170. Cır (Domalay), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Bıllım (Agócs–Lukács), 2007

*Vo, cannetli bolsun a Eçkibaşları Domalay
Tınçlık a çokdu da sen Uçkulandan koramay*

Cennetlik olsun Eçkibaşların Domalay
Huzur yok sen Uçkulan'dan defolmadan⁹⁰

- № 171. Cır, Türkiye, Bolvadin, 2001

*O, burun zamanda oğarı Gıdamlada koyçu edim
Koyla kıyırında men a cukladım da tüş kördüm,
o tüş kördüm*

Eski zamanda, yukarı Gıdamlarda* çoban idim
Koyunların kenarında ben uyuyup rüya gördüm

*Ol aruv Kıştay bla da başıma hayırlı da iş
kördüm*

O güzel Kıştay (bir kız ismi) ile benim için
hayırlı bir iş gördüm

*Dağıda ne körmedim, ov teñle bılay ne kördüm,
o ne kördüm*

Yine ne görmedim, arkadaşlar böyle ne gördüm

*O, Çomalada ma çalman tolu da koy kördüm
Dağıda ne körmedim, ov teñle tabu ne kördüm*

Çomalar ailesinde ağıl dolusu koyun gördüm
Yine ne görmedim, arkadaşlar vallahi ne gördüm

* Gıdamlarda. Bir yer adı

⁸⁹ Gelini baba evinden alıp kocasının evine götürdükleri zaman vokal ile söylenen melodi.

⁹⁰ Bu şarkı XIX: yüzyılda Karaçay'da eşkıyalık ile geçinen Domalay hakkındadır.

• № 172. Ninni, Türkiye, Başhüyük, 2001

*Bellav bellav böleyim a bala seni va
Arbaziñda toru atla oynatıb a köreyim a
Arbaziñda altın terek ornalsın
Baş bulcuğu culduzlamı sanasın
Meni balam ceti atağa aylansın
Bellav bellav bellav bellav böleyim*

Ninni ninni beşiğe yatırayım yavrum seni
Avlunda doru atlar oynattığını göreyim
Avlunda altın ağaç yetişsin
Filizleri yıldızları saysın
Benim yavrum yedi nesil görsün
Ninni ninni ninni ninni

• № 173. Nart kahramanlık destanı, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Çegem, 1998

*Bara corta ketdi Şavay hoyra
Üç künlükge cetdi Şavay hoy hoy
Bara bara ketdi Şavay hoy hoy
Em bla alaşa tillengen ed hoy hoy
Andağlanı köremise hoy hoy
Közüm cetmey köralmayma hoy hoy
Kart bolğansa igi saķ bol hoy hoy*

Koşturarak gitti Şavay hoyra
Üç günlük yola yetişti
Gide gide gitti Şavay
Giderken atı dile geldi
Oradakileri görüyor musun
Gözüm yetmiyor göremiyorum
Yaşlanmışsın iyi dikkatli ol

• № 174. Cır, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2000

*Oy Erirey degen kuvatdı

Oy carlığa bergen suvabdı
Carlığa bergen cal üçün
Bayğa biyge bergen a mal üçün*

Oy Erirey demek berektettir
(bolluktur, zenginliktir)
Oy fakire vermek sevaptır
Fakire vermek gündelik ücret için
Zengine, beye vermek ise mal için

Erirey paganizm döneminde Bereket tanrısının adıdır. *Cal*, işçilere ya da ırgatlara gündelik olarak ödenen ücrettir.

• № 175. Orayda, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Ogarı Mara, 2000

*Hoy, hoy orayda
Hoy orayda ra rayda hoy
Hoy, orayda orayda
Hoy çığa eseñ çık marca
Çıkmya eseñ a koyub ketebiz orayda*

Hoy, hoy orayda
Hoy, hoy orayda
Hoy, orayda orayda
Hoy, çıkıyorsan çık haydi⁹¹
Çıkmyorsan bırakıp gidiyoruz

• № 176. Cır, Türkiye, Doğlat, 2001

*Men a caşlığında da orta Gıdamlada da
koyçu edim
Koyla kıyırında catıb cuklab a tüş kördüm
Ol aruv Kıştay bla da başıma bir hayırlı da
iş kördüm
Ertlenblasında da salıb ishavatha da men bardım
Ishavatda da bir küyöv nöger a cıydıla
Men a çıkğan edim da küyöv nögerge sanalıb*

Ben gençliğimde orta Gıdamlarda çoban idim
Koyunların kenarında yatıp uyuyup rüya gördüm
O güzel Kıştay ile benim için hayırlı bir iş gördüm
Sabahleyin çıkıp Ishavat köyüne ben gittim
Ishavat'ta sağdıçlar topladılar
Ben de sağdıç sayılarak çıktım

⁹¹ Orayda: Gelini baba evinden çıkarırken söylenen melodi.

• № 177. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Otarov 2001: 90

*Oy, Candar, canıñ barsın Kabağa,
İt Tamlula⁹² cıyılğandıla⁹³ Labağa.
Murduh başında bir bölek atlı köründü –
Ala tosmu eken, sora cavmu eken?
Ala bizni tashabızını bilgenle,
Üslerine kök gebenekle kiygenle.*

Candar. Candar canın ulaşsın Kâbe'ye
Hain Abazalar toplandılar Laba'ya
Murduh ırmağı başında bir bölük atlı göründü
Onlar acaba dost mu düşman mı
Onlar bizim sırrımızı (varlığımızı) öğrendiler
Üzerlerine boz renkli keçe pelerinler giymişler

• № 178. Cır (Hasavka), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Hurzuk (Agócs–Lukács), 2007

*Hasavkağa tuşman asker kirgendi
Tahsağızını Amantiş'den bilgendi
Hasavkağa tuşman asker kirgendi
Batur Umar kazavata öğlendi*

Hasavka'ya düşman askeri girmiş
Sırrınızı Amantiş'den öğrenmiş
Hasavka'ya düşman askeri girmiş
Cesur Umar savaşta ölmüş

• № 179. Cır (Emina-Veba salgını), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2000

*Biz a çıķğan edik Ullu Bashandan kün qaray
Kelib kirgenek Şam Teberdige cer sanay*

Biz çıkmıştık Büyük Bashan'dan iyi gün bakarak
Gelip girmiştik Kutsal (aziz) Teberdi'ye yaşayacak
yer olarak beğenerek

*Biz umut etgenek Ullu Teberdide çaşarğa
Bizge buyurulmad Muhunu da budayından
aşarğa*

Biz umut etmiştik Büyük Teberdi'de yaşamayı
Bize buyurulmadı (kısmet olmadı) Muhu'nun
buğdayından yemek

*Qar acavğandı da Muhu başında çatlağa
Kimle minerikle Meker a tamğalı atlağa
Bizni haporıbızını oyra kimle barıb ayırla
Ullu Bashanda niğışını saklağan oy kartlağa*

Kar yağmış Muhu başında zirvelere
Kimler binecekler Meker damgalı atlara
Bizim haberimizi kimler gidip verir
Büyük Bashan'da köşe başlarında oturan ihtiyarlara

• № 180. Ninni, Türkiye, Başhüyük, 2001

*Bellav bellav bellav bellav belimçik
Bu kızçık bolsun bay üylege kelinçik
Bellav bellav bellav bellav böleyim
Balaçıkdan men kuvançla köreyim*

Ninni ninni ninni ninni yatırayım
Bu kız olsun zengin evlere gelin
Ninni ninni ninni ninni yatırayım
Yavrucuktan ben sevinçler göreyim

• № 181. Cır, Türkiye, Bolvadin, 2001

*Sen da süyese men da süyeme
Qara kaşlım, anay nek bermeyd
Oyra orayda rayda ha ha*

Sen de seviyorsun ben de seviyorum
Kara kaşlım, annen neden vermiyor
Oyra orayda rayda ha ha

• № 182. Cır (Gapalav), Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

⁹² Tam Kafkasya'da bir Abaza kabilesi.

⁹³ Macarca *gyül-* 'yığıl-' fiili ve en alttaki sırada Macarca *kék* 'mavi' Karaçay-Malkarca kelimeleri görmekteyiz.

• № 183. Cır, (Açemez) Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Otarov 2001: 48

*Oy, tay-tay! Kırimdan a kelgen Kırim semenle,
Oy, semenle,
Açey ulu Açemezge biydi, handı demelle, oy.
Oy, Tay-tay! Açemezge konağ bolub tüşdüle, oy,
tüşdüle!
Konağlağa birer kaçña iydile.
Oy, tay-tay! Ol kaçñadan aşab-içib toymalla, oy,
toymalla.
Cav cerinde savut-saba koymalla,
Oy, tay-tay! Êkinçi birer kaçña iydile, oy, iydile,
Ol kaçñadan aşab-içib toydula,
Oy, tay-tay! Ol kaçñada cüreklerin basdıla, oy,
basdıla.*

Oy, tay-tay! Kırimdan gelen Kırim askerleri
Açey oğlu Açemez beydir, handır demediler.
Oy, tay-tay! Açemez'e misafir olup indiler.
Misafirlere birer sofraya gönderdiler.
Oy, tay-tay! O sofradan yiyip-içip doymadılar.
Düşman toprağında silahlarını bırakmadılar,
Oy, tay-tay! Tekrar birer sofraya gönderdiler.
O sofradan yiyip-içip doydular,
Oy, tay-tay! O sofrada kalplerini yatıştırdılar.

• № 184. Cır (Badinat-Basiyat), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık radyo arşivi

*Ey Düger Badinatı da cortuvulğa da çıkdıla degendi
Ay arı çıkdıla deydi Tağını boynunda kertme terekge
Ey onov etelle bila tonov da kerekge
Ay alay da kerekge deydi
Kişini da aşısın surayla oy ketdile degendi*

Ey Oset asilzadeleri yağmacılık seferine çıktılar
Çıktılar Tağı ırmağı kıyısında armut ağacına
Yağma yapmaları gerekirken bunlar tartışıyorlar
Öyle gerekirken
Erkeğin (yiğidin) iyisini soruşturuyorlar

• № 185. Cır (Gapalav), Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

*Gapalavla eki boldu, bir boldu
Oy Allah, İjalada seni öltürgen kim boldu
Üç kişi da bir kişiğe ayıbdı
Oy Allah, İjalada seni öltürgen Ayıpdı*

Gapalavlar iki oldu, bir oldu
Oy Allah, İjalarda seni öldüren kim oldu
Üç kişinin bir kişi ile dövüşmesi ayıptır
Oy Allah, İjalarda seni öldüren Eyüp'tür

• № 186. Orayda, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Teberdi, 2000

• № 187. Zikir, Türkiye, Bolvadin, 2005

*Kollarına temir tokmak alırla
Taş sanıña temir buğov salırla
Urğan sayın başıñı dört carırla
Aldanmağız ahır zaman duniyağa*

Ellerine demir tokmaklar alırlar
Taş kesilmiş bedenine demir boyunduruklar
takarlar
Her vurduklarında başını dört parçaya yararlar
Aldanmayın fani (geçici) dünyaya

*Kara kültüm tüşer seni sanıña
Akrabla çabar ağan kañıña
Madar izle mında carlı canıña
Aldanmağız ahır zaman duniyağa*

Bedenine mor izler (yara bereler) düşer
Akrepler akan kanına koşarlar
Çare ara burada zavallı canına
Aldanmayın fani (geçici) dünyaya

• № 188. Cır (Karça destanı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti(Tamara Bittirova)

*Batır Karça Karaçayın başı edi
Üyü anı kara sostar taşdan edi
Halkı bla Ullu Bashanda çaşay edi
Buday, arpa, tarı sürüb aşay edi*

Kahraman Karça Karaçay'ın başı idi
Evi onun siyah granit taşından idi
Halkı ile Ullu Bashan'da yaşıyordu
Buğday, arpa, darı yetiştirip yiyordu

ƘıyınlıƘda halkın cavdan saƘlay edi Zorlukta halkını dūřmandan koruyordu
Üsün teşib bir keçeni catmay edi Üstünü soyunup bir gece yatmıyordu
Hanla, biyle çabıvulda ot salsala Hanlar, beyler saldırıp ateşe verseler
Sabanladan halkı hayır tabmay edi Tarlalardan halkı hayır bulamıyordu

• № 189. Cır (Domalay), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2000

Eçkibaşlanı da oy bir cigit tuvğan Domalay Eçkibaş ailesinden bir yiğit doğmuş Domalay
Sen a tura ediñ a bu Narsanada biy kibik Sen yaşıyordun bu Narsana'da bey (prens) gibi
Oy çıgıb kelgen cıtırab çıķğın kün kibik Doğup parlayıp çıkan güneş gibi
Alıb baralla bu kömür kibik kül kibik Alıp gidiyorlar (şimdi) kömür gibi kül gibi

• № 190. Cır (Gapalav), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Cögetey Ayadı (Agócs–Lukács), 2007

• № 191. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2007

• № 192. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar (Agócs–Lukács), 2007

Aķ tavlını başların sılay baralla Beyaz dağların zirvelerini okşayarak gidiyor
Bu kökden kelgen ceññil köksül bulutla Gökyüzünden gelen hafif, mavimsi bulutlar
Köllendirgenleyn turadı alanı Cesaretlendiriyor onları
Künden küñje caññıdan caññı umutla Her gün yeni yeni umutlar

• № 193. Garmon ile dans ezgisi, Türkiye, Ankara, 2003

• № 194. Cır (Canbolat), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Otarov 2001: 84

Hadavcuķ ulu batır Cambolat, oy, oy, Hadavcuk oğlu kahraman Cambolat⁹⁴
Atlan, Cambolat, caş Cambolat, a Cambolat, Yola çık Cambot, genç Cambolat
Atlanğanda da, at arbala cekdirgen, Yola çıktığında at arabaları koşturan
At arbağa da kızıl kanla tökdürgen. At arabasına kızıl kanlar döktüren

Hadavcuķ ulu Cambolat, Hadavcuk oğlu Cambolat
Atlanğaneñ Islameyge barırğa Yola çıkmıştın Islamey köyüne gitmek için
Anda cesir borçla éndi alırğa, Orada esir borçlarını almak için
Umutuñ coğed andan Ƙaytmay Ƙalırğa. Umudun yoktu oradan dönememek için

• № 195. Cır (Abezek), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

Men seni bek süyeme Ben seni çok seviyorum
Süymeklik otda küyeme Aşk ateşinde yanıyorum
Seni körsem aralıb Ƙalama Seni görsem dikkat kesilip kalıyorum
Büğüñnü oyunda Bugünkü eğlencede
Caş tölü toyunda Gençlerin şöleninde
Ƙoltuğundan kirgenleyn barama Koltuğuna (koluna) girip gidiyorum

⁹⁴ Kabardey prensi Hatohşuk oğlu Canbolat'ın destanı.

*Tav başında miyikde
Sekiredile kıyikle
İlişanğa men birin salama*

*Sen da anıçasa
Tepsevde uçaşa
Koltuğundan kirgenleyin barama*

Not: Abezek adlı halk oyunu sırasında delikanlılar ve genç kızlar kol kola girerek dans ederler.

Dağ başında yükseklerde
Sıçırıyor geyikler
Hedefime birini koyuyorum (Birine nişan alıyorum)

Sen de onun gibisin
Dans ederken uçuyorsun
Koltuğuna girip gidiyorum

• № 196. Ninni ve Zikir, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, CögeteyAyacı (Agócs–Lukács), 2007

*Bellav bellav bellav bellav böleyim
Balaçığım senden ağın öleyim
Balaçığım baldan tolsun tamağın
Küren tartсын gitçeçğim kabağın
kabağında cüz miñ atlı otlasın
Arbaşında cüz konakla tohtasın*

Ninni ninni ninni ninni beşiğe yatırayım
Yavrucuğum senden önce öleyim
Yavrucuğum bal ile dolsun boğazın
Daire biçiminde olsun küçük yavrum senin köyün
Köyünde yüz bin atlı otlasın
Avlunda yüz misafir konaklasın

Not: Eskiden Kafkasya'da düşmanlara karşı korunabilmek için köyler daire biçiminde kurulup etrafı duvarlarla çevrilirdi. Ninnide ondan bahsediliyor.

*Bismillahirrahmanirrahim
Bismillahirrahmanirrahim
Bismillahirrahmanirrahim
Bismillah bla men başlayma sözümü
Haq colğa karat Allah eki közümü
Bilgenim çok ay men carlı ne eteyim
Sıylı Allahha mahtav ispas eteyim*

Bismillahirrahmanirrahim
Bismillahirrahmanirrahim
Bismillahirrahmanirrahim
Bismillah ile ben başlayayım sözüme
Hak yoluna bakıt (baktır) Allah iki gözümü
Bildığım yok ey zavallı ben ne yapayım
Yüce Allah'a övgüler ve şükürler edeyim

• № 197. Cır (Domalay), Türkiye, Eskişehir, 2005

*Oy Eçkibaşlanı Domalay
Ol a bir keçege da kırk öğünü kesdirgen
Subay sanların adam haq bla ösdürgen, tabu
Kırğıy sanlardan haram haqını da ösdürgen*

*Candetli da bolsun Eçkibaşlanı Domalay
Domalayım da oy sabiy boldu çaş boldu
Keçe ortada Naçalnikden tas boldu, tabu*

Oy Eçkibaş sülalesinden Domalay
O bir gecede kır öküzü kestiren
Gösterişli vücudunu kul hakkıyla büyüten
Zarif (endamlı) vücudunu haram yiyerek
geliştiren
Cennetlik olsun Eçkibaş sülalesinden Domalay
Domalayım çocuk oldu, delikanlı oldu
Gece yarısı (Rus) şefin yanından kayboldu

• № 198. Cır (Atalay), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Hasaniya (Agócs–Lukács), 2007

*Keç boldu da Ayuv Çatda ğaldı Atalay
Cuku arada tüş kördü da aytdı bılay
Marcama men keçe turub ketmesem
İlizmığa Taşbavatha cetmesem
Ormanantnı kara kültüm etmesem
Atalay a keçe ilgenib uyandı
Örge turub taş hunaga tayandı
Bir tartıb erlay atha miñğendi
Ayuv Çatdan ıllu colğa eñğendi
Atalay a Düger elge bargandı*

Geç oldu da Ayı Dağında kaldı Atalay⁹⁵
Uyku sırasında rüya gördü de söyledi böyle
Eğer ben de gece kalkıp gitmezsem
Şafak sökmeden Taşbavat'a ulaşmazsam
Ormanant'ı yara bere içinde bırakmazsam
Atalay gece irkilip uyandı
Ayağa kalkıp taş duvara yaslandı
Bir çekip hemen atına bindi
Ayı Dağından büyük yola çıktı
Atalay Oset köyüne gitti

• № 199. Cır (Apsatı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)

*Tav başları oyra bolur çuvana
Maravçu da kele bolur kuvana
Arkasında oyra anı ğavalı
Apsatığa bolur bılay cuvabı*

Dağ başları sarp olur
Avcı da sevinerek geliyordu
Sırtında onun tüfeği
Apsatı'ya vardır böyle cevabı

*Apsatını berir künü süt kibik
Bermez künü bolur anı it kibik
Berir bolsañ tar koşunda ulutma
Berüvçünü oyra bizge unutma*

Apsatı'nın verdiği gün süt gibi⁹⁶
Vermediği gün olur onun köpek gibi
Verecek olsan dar kayalıklarda ulutma
Vereceğini bize unutma

• № 200. Kahramanlık destanı (Tatarıkan), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Hurzuk (Agócs–Lukács), 2007

*Cavumla cavalla tav calpağlağa oyra kollege
Kıvğunla kirğendi oy karaçayda ellege, oyra batır
a Tatarıkan
Nihit başından uzatıldı bizge oyra üç kırık
Duvut ayağından a çıkdı açı kıvğun kıçırık, oyra
batır a Tatarıkan
Duvut özenine va kızılbek asker oyra kirğendi
Ğatınrı kızını va calan ayak etib sürğendi, oyra batır
a Tatarıkan*

Yağmurlar yağıyor dağ yaylalarına göllere
Haber geldi Karaçay'da köylere, oyra kahraman
Tatarıkan
Nihit geçidinden uzatıldı bize üç haber bayrağı
Duvut ırmağının aşağısından çıktı acı haber,
feryat, oyra kahraman Tatarıkan
Duvut vadisine Abaza askerleri (eşkiyalı) girmiş
Kadınları, kızları yalınayak sürüp kaçırmış, oyra
kahraman Tatarıkan

⁹⁵ Atalay Malkar'da yaşamış bir destan kahramanıdır. Bu şarkıda anlatılan olayın başı şöyledir. Atalay bir kahramanlık seferinden sonra dağlardaki köyüne dönerken hava kararır ve geceyi Ayı Dağı'nda geçirmek zorunda kalır. Gece kötü bir rüya görür ve atına binip yola çıkmaya karar verir. Sabah henüz hava aydınlanmadan (Karaçay-Malkar dilinde sabahın bu vaktine ilzımı denir) atına binip yola çıkar ve arkadaşlarının bulunduğu bir Oset köyüne ulaşır. Tanıdığı hiç kimseyi göremeyince ne olduğunu sorar ve Osetler ona büyük bir veba hastalığı salgınının geldiğini ve herkesin hastalanıp öldüğünü söylerler. Bu olay sonrasında pek çok Oset ailesi Malkar bölgesine göç ederler ve Malkarlı olarak yaşamaya devam ederler.

⁹⁶ Avcılar Av Tanrısı Apsatı'ya av vermesi için yalvarırlar. Verdiği günlerde süt içmek kadar kolay avlanırlar. Vermediği günlerde köpekler gibi dağlarda elleri boş dolaşırlar.

• № 201. Cır (Japon Kazavat), Türkiye, Eskişehir, 2001

*Akbaş da aruv kümüş kamala
Karaçay caşlanı belinde
O tolu üy a bolsun Hacı-Murat
Bılay çığıb ketgen elinde*

Beyaz saplı güzel gümüş kamalar
Karaçay delikanlılarının belinde
Büyük bir aile olsun Hacı-Murat⁹⁷
Böyle çıkıp gittiği köyünde

*Bizni mindirdile oyra mindirdile
Meşinani artı bölgeñje
Kelmegiz a caşla canazı çoğdu
Capon kazavatda ölgeñje⁹⁸*

Bizi bindirdiler
Trenin arka bölümüne
Gelmeyin delikanlılar cenaze namazı yoktur
Japon savaşında ölenlere

• № 202. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Otarov 2001: 184

*Ey, kel, kızım a, kel, kızım,
Ullu Holamğa barayık, kızım.*

Gel kızım, gel kızım
Büyük Holam köyüne gidelim, kızım

*Oy, uğay, uğay barmayma, atam,
Men Holam elge kirmeyme, atam.
Oy, közlevden suv bermez a, atam,
Oy katınları kün körmez, atam.*

Hayır, hayır gitmiyorum, babacığım
Ben Holam köyüne girmiyorum, babacığım
Pınardan su vermez, babacığım
Kadınları gün görmez, babacığım

• № 203. Cır, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

*Meni koyolarım baralla Alan
Ak kırmalanı aylanıb
Yakapınar kızları kalğanla savlay
Karaçay ellede saylanıb*

Benim koyunlarım gidiyorlar Alan
Ak Kıрма'dan dönerek (bir yer adı)
Yakapınar köyünün kızları hepsi kalmış
Karaçay köylerinde seçilip

*Közüm a çıraq a baradı anam
Ak kırmada taşlağa
Alay carağan toyla kerekdi
Bizni hoyubuzda⁹⁹ caşlağa*

Gözüm takılıyor annem
Ak Kıрма'da taşlara
Öyle mükemmel düğünler (şölenler) lazımdır
Bizim köyümüzde delikanlılara

• № 204. Cır, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, CD'den, 2000

*Kökle tübünde kökbaş üylede
Caşaydı aruv Kögala
Ekibiz birge küyüb barabız
Kөгala sañña tarala*

Gökyüzünün altında sac çatılı evlerde
Yaşiyor güzel Kögala
İkimiz birden yanıp gidiyoruz
Kөгala sana hasret kalarak

*Kökle tübünde kökbaş üylede
Men bir kayğısız caşayem
Toygа оууñña koşulmay edim
Men süymeklikden taşayem*

Gökyüzünün altında sac çatılı evlerde
Ben dertsiz tasasız yaşıyordum
Düğüne eğlenceye katılmıyordum
Ben aşktan uzaktım (habersizdim)

⁹⁷ 1905 Rus-Japon savaşına Karaçay'ın Duvut köyünden giden Abayhanların Hacı-Murat.

⁹⁸ 1905 Rus – Japon savaşında şehit düşenler için yakılan ağıttır.

⁹⁹ Eskişehir yöresi Karaçay-Malkar dilinde Farsçadan Türkçeye geçen “köy” kelimesi “hoy” biçimine dönüşmüştür.

• № 205. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

*Da meni anam da bala da küsesin
Ol menden seyir toyğandı
Halq arasında bergen zamanda va
Meni da tışında koyğandı*

Benim annem evlada hasret kalsın
O bana doymuş görünüyor
Herkesin içinde verdiği zamanda
Beni dışarıda bıraktı

• № 206. Cır,¹⁰⁰ Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

*Oy terezeden qarab turğanlay
Ay kaya artına taşaydı
Orus da bolmay, Tavlu da bolmay
Mında Vengerlile çaşaydı*

Oy, pencereden bakarken
Ay kayanın arkasında kayboldu
Rus da, Karaçay-Malkarlı da olmayıp
Burada Macarlar yaşıyor.

• № 207. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kara Suv, 2000

*Dila brigadir bolsam a Alan
Pastroykağa sallıkma(n)
Da sen da meni va süyüb ölseñ da
Kaçırıp arı alay allıkma(n)*

İş ekip şefi olsam Alan
Binaya yerleştireceğim
Sen beni sevip ölsen de (çok sevsen de)
Seni kaçırıp öyle alacağım (evleneceğim)

*Da tübündegi atçığın a caşım
Bardırallıkmsa cürüşün
Kesim süymegenley tiyseñ a Rasul
Cıyırma cılğa etdirirme südüsün*

Altındaki atın delikanlı
Devam ettirebilecek misin temposunu
Ben istemeden dokunursan Rasul
Yirmi yıla mahkum ettiririm mahkemede

• № 208. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)

*Çille bayrak çaçdıla
Budapeşt degen gorodda
Uruş boşalğanğa cüregim kuvaññan
Men sizni körür muratda*

İpek bayrak dağıttılar
Budapeşte denilen şehirde
Savaşın bittiğine kalbim sevindi
Sizi görmek arzusuyla

*Karalığınızni saklağız deyd da
Oldu da sıylı borçuğuz
Kıynlık üçün adam ölmeydi
Acal kelir deb korkuğuz*

Devletinizi koruyun diyor
Odur kutsal göreviniz
Zorluktan insan ölmüyor
Ecel gelir diye korkun

• № 209. Küy-Ağıt (Sürgün), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 1998

*Keçe da tüşümde men bir tüş körgenem
Bizge bir kıynlık cetedi
Meni körgen tüşüm kerti ese anam
Karaçay Kafkazdan ketedi*

Gece rüyamda bir düş gördüm
Bize bir felaket geliyor
Gördüğüm rüya gerçek ise annem
Karaçay Kafkasya'dan gidiyor

*Voy Kafkaz tavla, voy miyik aruvla
Bizni demeyñili kalabız
Voy siz da cılağız, da biz da cılaybız
Sizden ayrılıb barabız*

Oy Kafkas Dağları yüksek ve güzel
Bizim sağlam kalemiz
Siz de ağlayın biz de ağlıyoruz
Sizden ayrılıp gidiyoruz

¹⁰⁰ 2. Dünya Savaşında Sovyet ordusunda Macaristan topraklarında şehit düşen askerin anısına söylenmiş.

• № 210. Cır, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

Dünya bagası kaçnaşım a Qadir
Bayram kün telefon etgendi
Dünya carığım Baykulum a anam
Bügün askerge ketgendi

Dünya kıymetlisi kardeşim Kadir
 Bayram günü telefon etti
 Dünya ışığım Baykul'um annem
 Bugün askere gitti

Ataş a Cahit muhtar bolgand deydile
Endi alay işlege kirmesin
Eki dünyanı da halk etgen Allah
Anı açısın menje bermesin

Baban Cahit muhtar olmuş diyorlar
 Artık öyle işlere girmesin
 İki dünyayı da yaratan Allah
 Onun acısını bana vermesin

• № 211. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

Üyübüz allında oy suvçuk deyle
Ol betni-kolnu cuvargá
Ağınça meni qolumdan kemleydi
Tartıb belimi buvargá

Evimizin önünde dere diyorlar
 O yüzü eli yıkamak için
 Eskisi gibi elimden gelmiyor
 Belimi sıkıca bağlamak¹⁰¹

• № 212. Ağıt, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

• № 213. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Bızıngı, 2000

Aylana-cürüy ketgenme Alan
Tuthanma köksül kögürçün
Qanatçıqlarını kesim keserikme
İyerik tüyülme ölgünçün

Dolaşıp yürüyerek gittim Alan
 Yakaladım mavimsi güvercin
 Kanatlarını kendim keseceğim
 Bırakmayacağım ölünceye kadar

Kelçi aruvum, kelçin aruvum
Ma bizni elge barayıq
Sen tuman bolub, men cavun bolub¹⁰²
Sırtladan birge avayıq

Gelsene güzelim, gelsene güzelim
 İşte bizim köye gidelim
 Sen sis olup, ben yağmur olup
 Yamaçlardan birlikte aşalım

• № 214. Cır (garmon), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

• № 215. Cır Türkiye, Doğlat, 2001

Men bek süygen aq bayramda
Sen bek süygen aq bayramda
Çayğı cıl endi cetedi
Uzakda bolsam da kesim
Tansıklıq küçlegen esim
Seni bla uşaq etedi

Benim çok sevdiğim beyaz bayramda
 Senin çok sevdiğin beyaz bayramda
 Yeni yıl artık geliyor
 Uzakta olsam da kendim
 Özlemle dolan aklım
 Seninle sohbet ediyor

¹⁰¹ Şarkıdaki kız hamile olduğu için belini eskisi gibi kemeri ya da kuşağı ile sıkıca saramıyor, burada onu belirtiyor.

¹⁰² Karaçay'da *Sen tuban bolub, men cavun bolub* şeklinde söylenir.

*Cer da aqđdı, kök da aqđdı
 Qar suvuqdu, cumuşağdı
 Qaręa atıñı cazama
 Suvuq bolsa barmaq uçum
 Atıñı cazęanıñ üçün
 Erinlerime salama*

Toprak da beyaz, gökyüzü de beyaz
 Kar soğuk, yumuşak
 Kara adını yazıyorum
 Üşüse parmak uçlarım
 Adını yazdığım için
 Dudaklarıma koyuyorum

• № 216. Küy-Ağıt, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kara Suv, 2000

*Cerleni talęir cılanı bolub
 Men suvnu örge bargayem
 Duniyağa urluq menmi bolluqem
 Caratılmayın qalęayem*

Toprakların çizgili yılanı olup
 Ben ırmaktan yukarı yüzseydim
 Dünyaya tohum ben mi olacaktım
 (Keşke) Yaratılmadan kalsaydım

*Biz a birbirni bir bek süygenek
 Sen menden ceñnil öñneleb
 Endi meni üçün kıyam aylansın
 Tavladan taşla töñjereb*

Biz birbirimizi çok sevmiştik
 Sen benden çabuk soğudun
 Artık benim için kıyamet kopsun
 Dağlardan taşlar yuvarlanıp

• № 217. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)

• № 218. İynar, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Uçkulan (Agócs–Lukács), 2007

*Qara qařlarıñ, burma qaçlarıñ
 Qarab turama men sañña
 Keçe tüşümde seni körgenley
 Çığıb qalama men tañña*

Kara kaşların, dalgalı saçların
 Bakıp duruyorum ben sana
 Gece rüyamda seni görünce
 (Uykusuz kalıp) çıkıyorum şafak sökünceye kadar

*Buvunçuqlarıñ kümüşça cılturay
 Barmaqçıqlarıñ sarı altın
 İynana eseñ iynan aruvçuq
 Öleme seni amaltın*

Bileklerin gümüş gibi parlıyor
 Parmakların sarı altın
 İnanıyorsan inan güzelim
 Ölüyorum senin uğruna

• № 219. Küy-Ağıt (Nanık), Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2001

*Töben elleden kelgen bir atlı
 Bu sabiy Nanık bolurmu
 Carıq culduzum muthuz bolęandı
 Nanığım ölgen bolurmu*

Aşağıdaki köylerden gelen bir atlı
 Bu çocuk Nanık mı acaba?
 Parlak yıldızım soldu
 Nanığım ölmüşmüdür acaba

*Men halal çabaq bolęayem Nanık
 Bu suvnu eñiře bargayem
 Duniyağa urluq men mi bolluqem
 Caratılmayın qalęayem*

Ben helal balık olsaydım Nanık
 Bu ırmaktan aşağı yüzseydim
 Dünyanın tohumu ben mi olacaktım
 Keşke hiç yaratılmasaydım

• № 220. Küy-Ağıt, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Hurzuk (Agócs–Lukács), 2007

*Mahay da Kün da çarnaşladıla, ay da cartıdı
kün savdu*

Ol Misirlanı ıllu arbazğa bu çara kanla nek cavdu

*Çığara barıb kelgendi deyle Camalını tabhan atası
Camalını tutub alıb baralla, ne edi etgen hatası*

Mahay da Kün de kardeşitirler, ay yarımdır
güneş tam

Misir sülalesinin büyük avlusuna bu kara kanlar
neden yağıdı?

Çıkarmaya gelmiş diyorlar Camal'ın öz babası
Camal'ı yakalayıp götürüyorlar, ne idi işlediği suçu?

• № 221. Cır, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2001

*Men seni süymey ne eteyim Nürcan
Sen aruvluğğa çek kesgen
Narat havada miyik tavlada
Sen meni için deb ösgen*

*Men seni süymey ne eteyim Nürcan
Közüme qarab uyala
Keçe cuqlamay bir tınçlık tabmay
Sanğa termile turama*

Ben seni sevmeyip ne yapayım Nurcan
Sen güzelliğin son sınırısın
Çam havasında yüksek dağlarda
Sen benim için büyümüşsün

Ben seni sevmeyip ne yapayım Nurcan
Gözüme bakıp utanırken
Gece uyumayıp, huzur bulamayıp
Senin hasretini çekiyorumv

• № 222. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

*Oramnı örge keledile
Süygenlerimi üçüsü
Oñ canındağı tamatadı deyle
Oy da kıysı bolur kişisi*

*Canındağı ağaçkab geroh
Ol burulub altı atılad
Oy oy kızla nege almaysız
Bizni elde közbav satılad*

Sokaktan yukarı doğru geliyorlar
Sevgililerimin üçüsü
Sağ taraftaki büyüktür diyorlar
Hangisidir acaba küçüğü

Yanıdaki tahta kılıflı tabanca
O dönüp altı kere ateş ediyor
Oy oy kızlar neden almıyorsunuz
Bizim köyde sihir (büyü) satılıyor

• № 223. Küy-Ağıt, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Cangı Cögetey (Agócs–Lukács), 2007

*Seni ayağında da çuruqla kaçavbiy
İçleri kandan tolgandı
Meni balıntsağa oy atıgız tenlerim
Menşe bolur kün da bolgandı*

*Meni balıntsağa oy atdıla oy anam
Eşikleni üsüme tartıldı
Kıçırıp kadalıb a carlı egeçlerim
Terlegenim sayın çabdıla*

Senin ayağında çizmeler Kaşavbiy
İçleri kanla dolmuş
Beni hastaneye atın arkadaşlarım
Bana olacaklar olmuş

Beni hastaneye atıldılar oy anam
Üzerime kapıları kapattılar
Feryat ederek zavallı kız kardeşlerim
Ben terledikçe koştuлар

• № 224. Cır, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

*Teyri malla tıya men malla tıya
Bir ağaç üyge cetgenem
Çerkesleni da qarab a körgenley
Men köb sağışla etgenem*

Vallahi, ben koyunları sürerek
Bir ahşap (ağaç) eve ulaştım
Çerkesleri bakıp görünce
Ben çok şeyler düşündüm

*Sağışlar a ete turğanlayıma
İşkogum tüşdü esime
Allahdan sora çok edi nögerim
Men köl eteyim kesime*

Düşüncelere dalmışken
Tüfeğim geldi aklıma
Allahtan başka arkadaşım yoktu
Ben cesaret vereyim kendime

• № 225. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Bızıngı, 1997

*Ey kara tonla cumuşak kolla
Haram arağıdan toyalla
Kimden tuvğanları belginmegenle
Iyıkdan kıatın kıoyalla*

Ey siyah kürklüler, yumuşak (narin) elliler
Haram içkiden doyuyorlar
Kimden doğdukları belli olmayanlar
Her hafta bir kadın terk ediyorlar

*Geten da könçekle geten da kölekle
Endi gelepeyle kıyelle
Üyünde tavuğu bolmağan çaşla
Birem toru acırge minele*

Keten pantolonlular, keten gömlekliler
Şimdi süvari pantolonu giyiyorlar
Evinde tavuğu olmayan delikanlılar
Birer doru ayırğa biniyorlar

Bu şarkıda 1920li yıllarda Bolşeviklerle işbirliği yapan ve o sayede zenginliğe kavuşan hain Kafkasyalılar anlatılıyor.

• № 226. Küy-Ağıt (Abdul Kerim), Karaçay- Çerkes Cumhuriyeti, Cangı Cögetey (Agócs–Lukács), 2007

*Abdulkerimim, Abdulkerimim
Eştir a kıoyma kııtırıb
Köksül da kögürçün tuthanem da oy oy
Ketgendi kolumdan içınıb*

Abdulkerimim, Abdulkerimim
İştir bırakma seslenmeyi
Mavi renkli güvercin yakalamıştım da
Gitti (kaçtı) elimden kurtulup

*Abdulkerimni nesin sorasız çaşla
Kesim aytayım çaşlıgın
Kimle öltürüb barıb a oy alğan bolurelle
Kanına boyalğan başlıgın*

Abdulkerim'in nesini soruyorsunuz gençler
Kendim söyleyeyim delikanlılığını
Kimler (onu) öldürüp almıştır
Kanına bulanmış başlığını

• № 227. Küy-Ağıt, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)

*Balı kıayançından tızilib çığad
Bu erkeçleni alları
Ol ok kıygenley kıırılıb tüşgened
Abdulkerimni sanları*

Balık (Malka) Irmağı'nın döndüğü yerden
dizilip çıkıyor
Bu erkek keçi sürüsünün öncüleri
O kurşun vurduğunda mahvolup düşmüş
Abdulkerim'in vücudu

*Abdulkerimim, meni Hızırım
Mallanı tavdan avdurğan
Oy, Bekka uluçu kıalay a köreme
Bizge kıara kıanla cavdurğan*

Abdulkerimim, benim Hızırım
Hayvan sürüsünü dağdan aşırın
Oy, Bekka oğlu imiş
Bize felaketler getiren

- № 228. Cır, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Uçkulan (Agócs–Lukács), 2007
Oy Mahar özen toymay seni körgen Oy Mahar vadisi doymaz seni gören
Köz aldağan kibik tavlariş Göz alıcı dağların
Tik kulaqladan, oğarı buğoyladan Dik kanyonlardan, yüksek buzullardan
Sarkadıla zemzem suvlarış Akıyor zemzem sularını
- № 229. Küy-Ağıt (Sürgün), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)
Biz Kazağıstañña kelgen a bolurek Biz Kazakistan'a gelmiştik
Nemis faşistni uvundan Alman faşistlerin zehiri (kötülüğü) yüzünden
Meni va cüregim içerge termiled Benim yüreğim içmeye hasret kalıyor
Kafkazni gara suvundan Kafkasya'nın maden(mineral) sularını
- Biz Kazağıstañña kelgen a bolurek* Biz Kazakistan'a gelmiştik
Ömürübüz mında tururça Ömür boyu burada kalmak üzere
Ölsem kabırımı sırtha va salıgız Ölürsem mezarımı yamaca koyun
Kafkazdan hava ururça Kafkasya'dan rüzgar esmesi için
- № 230. Küy-Ağıt, Türkiye, Eskişehir Dernek, 2005
Anı anası bir bek cılaydı, egeçleri burulub Onun annesi çok ağlıyor, kız kardeşleri üzümlüp
İyiş kayda kalıb ketdiş, tıbirış kururuk Ey nerede kalıp gittin ocağı batasica
- № 231. Cır, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Teberdi, 2000
Beş da altı cılmı tüşümde da körüb Beş-altı yıl boyunca rüyamda görüp
Bıyılğa da deri sakladım Bu yıla kadar bekledim
Sredniy Aziyada ma bir a issi kün Orta Asya'da sıcak bir günde
Terek salkıında cuqladım Ağaç gölgesinde uyudum
- Ayıbdı mañña ma bu süymeklikden* Ayıptır bana bu aşk yüzünden
Kalay da esimi taşladım Nasıl kendimi kaybettim
Alayçıkğa kelib cuqlağanımda va Oraya gelip uyuduğumda
Tüşümde da köre başladım Rüyamda da görmeye başladım
- № 232. Küy-Ağıt, Türkiye, Doğlat, 2001
Çumadanıñı açalmayın tabu ma çüyle bla açdıla Valizini açamayıp, çivilerle açtılar
Kuvança cıyğan hareketiñi cılay, burula çaçdıla Mutlu günlerin için topladığım çeyiz eşyalarını
ağlayarak, üzümlerek dağıttılar
- № 233. Küy-Ağıt, Türkiye, Başhüyük, 2001
Üyübüznü allında köget terekle Evimizin önünde meyve ağaçları
Alada bitgen baliyle Onlarda yetişen vişneler
Aliy, Aliy deb da esime salalla Aliy, Aliy diyerek aklıma getiriyorlar
Aman çeçek kırılış sabiyle Kötü çiçek hastalığından kırılış çocuklar
- Alay hucusuna va boşuna da qalsın* Öyle terk edilip kalsın
Ataş Sülemenni malları Baban Sülemen'in malları
Kan bla irin bolğandı deyidle da Kan ve irin olmuş diyorlar
Carlı Aliyimi sanları Zavallı Aliy'imın vücudu (bedeni)

• № 234. Küy-Ağıt, Türkiye, Başhüyük, 2001

• № 235. Cır, Türkiye, Doğlat, 2001

*Har inşir sayın kökbaş üyçükden
Ağ köğürçünçük qaraydı
Gürcü cibekça cohar çaşçıgın
Ol sabır sabır taraydı*

Her akşam sac çatılı evden
Beyaz güvercin bakıyor
Gürcü ipeği gibi dalgalı (yumuşak) saçını
O yavaş yavaş tarıyor

*Ol işni süygen allay kızçıkdı
Usta bileği eterin
Köble umutlu bolub cürüyle
Bilmeyle kimge keterin*

O iş yapmayı seven kızdır
Ustalıkla biliyor ne yapacağını
Çok kimseler umut edip peşinde dolaşıyorlar
Bilmiyorlar kime gideceğini (kiminle
evleneceğini)

• № 236. Küy-Ağıt, Türkiye, Başhüyük, 2001

*Atam Muhacir Kürtge ketgen edi
Zatere motornu satarğa
Qarnaşlarım a nek hazır bolmaysız
Sal ağaçımdan tutarğa*

Babam Muhacir Kürt'e gitmişti
Traktörü satmak için
Kardeşlerim neden hazır olmuyorsunuz
Tabutumdan tutmak için

*Üsüme da aeşil kırdık bitgelley
İgi bolğanımı bilirsiz
Ser kızlığımda etgen kölegimi
Teñ kızlarıma berirsiz*

Üzerimde yeşil otlar bittiğinde
İyi olduğumu anlarsınız
Genç kızlığımda diktiğim gömleğimi
Arkadaşım kızlara verirsiniz

*Qıyınlı¹⁰³ da anam, ol cazıq egeçim
Ketmegiz meni canımdan
Hasan bla da Hüseyin kelib
Tutsunla da meni salımdan*

Zavallı annem, zavallı kızkardeşim
Gitmeyin benim yanımdan
Hasan ile Hüseyin gelip
Tutsunlar benim tabutumdan

*Süygen teñ kızım, Sabriya egeçim
Ala ketmesin katımdan
Fevzi bla da Ali İhsan a tutsunla
Sal ağaçımı atımdan*

Sevgili kız arkadaşım, Sabriye kız kardeşim
Onlar gitmesinler yanımdan
Fevzi ile Ali İhsan tutsunlar
Tabutumun kenarından

• № 237. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)

• № 238. Cır, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2001

*Oy anam harib sen meni allıma
Köz qağmay qaraganlı azmı boldu?
Cüregiñ iynanmay tas bolğanıma
Oğurlu betiñ alay sazımı boldu?*

Oy zavallı annem sen benim yoluma
Gözünü bile kırpmadan bakalı az mı oldu?
Kalbin inanmayarak kaybolduğuma
Merhametli yüzün öyle sarardı mı?

¹⁰³ Macar dilindeki kın 'acı' kelimesi de Eski Türkçe'den ödünçlenmiştir. Burada yapımekiyile gördüğümüz şekline tanık oluruz: Karaçayca *qıyın+lı* : Macarca 'kın+os'. Kelimenin asıl kalın ünlüsünü Macarca'da saklamış oluyoruz, her zaman ve sadece kalın ekler alabilmektedir.

• № 239. Cır (sıbızgı/kaval ile), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Karaçayevsk, 2000

• № 240. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

*Başımızdağı carık culduzçuk
Ol tavla artına batad
Aruv sıfatıñ esimden ketmey
Taşım aman bla atadı*

Başımızdaki parlak yıldız
O dağların ardında batıyor
Güzel sıfatın aklımdan gitmeden
Şafağım kötü aydınlanıyor (atıyor)

*Men colğa çığıb allıña va karay
Eki közümden boşayma
İynan aruvum men ant a eteme
Seni sağına çaşayma.*

Ben yola çıkıp yolunu gözleyerek
İki gözümden oluyorum
İnan güzelim ben yemin ediyorum
Seni anarak yaşıyorum.

• № 241. Cır (mizahlı aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kara Suv, 2000

*Ak cavluğnu nek baylağansa
Bitgenmi etgendi boynuñda
Süydürür duvañ bardı deydele, nanım*

Beyaz başörtüsünü (şalı) niçin bağladım
Bitti mi boynunda
Sevdiren (aşık eden) muskan var diyorlar,
sevgilim

Şaramay koymam koynuñda

Bakmadan bırakmam koynunda

Bitmek fiili burada “bitkinin topraktan bitmesi, yetişmesi” anlamını taşıyor. Nanı sözü ise Karaçay-Malkar dilinde sevgili, cana yakın anlamında bir hitap sözü.

• № 242. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kara Suv, 2000

*Bir canından çaşav tarlığı
Birsi canından süymeklik
Oy meni küniüm kalay kıyındı
Süymeklikden küymeklik*

Bir taraftan hayatın zorluğu
Diğer taraftan aşk (acı)sı
Oy benim günüm ne kadar eziyetli
Aşk acısından yanmak

*Öksüz a da kalğan kıyık a ulağça
Tavnu arasında kalğanma
Kuş buyuğdurğan tavuğ a balaça
Ölür sağışmı da alğanma*

Öksüz kalan geyik yavrusu gibi
Dağın arasında kaldım
Kartalın korkuttuğu civciv gibi
Ölüm düşüncesine kapıldım

• № 243. Cır (sıbızgı / kaval ile), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

• № 244. Cır (Emina), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

• № 245. Cır, Türkiye, Bolvadin, 2005

*Ya atañ Kökge da cege va bolur
Ma kara kolan ögüzle
Karın a cavunda oynay bolur Zeynep
Kara kaş ulan a egizle*

Baban Kökge koşuyordur
Siyah alacalı öküzler
Karnında oynuyordur Zeynep
Kara kaşlı erkek ikiz bebekler

• № 246. Cır, Türkiye, Akhisar, 2005

*Arnavut da çaldan a çaylıb kelelle
Atam Muhacirni koyları
Hucularına boşlarına kalsın
Ma Temirçileni toyları*

Arnavut çayırından yayılıp geliyorlar
Babam Muhacir'in koyunları
Kahrolup kalsın
Temirçi ailesinin düğünleri

*Men da öllügümü bileyedim atam
Ma koylanı savarğa oltursam
Duniyalağa ayılğan bir kız bolluq edim
Ma cıyırma cılımi toltursam*

Ben öleceğimi biliyordum babam
Koyunları sağmak için otursam
Dünyaya nam salan bir kız olacaktım
Yirmi yaşımı doldursam

• № 247. Cır (mizahlı türkü), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Ogarı Mara, 2000

*Esirib üyge men da keleme
Üydegi biyçemi tüyeme
Sora meni türmege kelib alıb keterle
Kallay zavuq küne eterle*

Sarhoş olup eve ben geliyorum
Evdeki hanımımı (karımı) dövüyorum
Sonra beni hapishaneye gelip alıp götürürler
Ne kadar keyifli günler geçirirler

• № 248. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

• № 249. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

*Seni kara çaçıq tabanıçı cete
Közleriñ küle turğanlay
Uzun kirpikleriñ közleriñi caba
Carıklığıñı çaşırganlay*

Seni siyah saçın topuğuna ulaşarak
Gözlerin gülerken
Uzun kirpiklerin gözlerini örtüyor
Parlaklığını gizleyerek

*Senden aruv bolmaz oy cerni üsünde
Aruvluğuş ay bla erişe
Süymeklik kabhanğa tüşgenme men alay
Kıynalmam çıgarğa küreşe*

Senden güzel yoktur yeryüzünde
Güzelliğin ayla yarışıyor
Aşk kapanına düştüm ben öyle
Çabalamam çıkmaya uğraşarak

• № 250. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav (Agócs–Lukács), 2007

*Aruvsa deyle da igise deyle
Künden da köre turayım
Aruv nanım, kayda aylansaş da
Canıña kurman bolayım*

Güzelsin diyorlar, iyisin diyorlar
Her gün seni göreyim
Güzel sevgilim nerede dolaşsan da (gezsen de)
Canına kurban olayım

• № 251. Aşk şarkısı, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

*Oy-oy-oy, ah meni da süygenim a
Bir aman açuv etgendi
Ol bolcalından şaşarğa süye da
Bılay koşha kaçıp ketgendi*

Oy-oy-oy, ah benim sevdiğim
Çok fena öfkelendi (kızdı)
O vaktini şaşırmağ isteyerek
Dağdaki çiftliğe kaçıp gitti

*Süygenim koşha va kaçıb a ketgenli
Oy ışarmayma, külmeyme
Allına ıarayı men barlık edim
Kellik bolcalın bilmeyme*

Sevgilim çiftliğe kaçıp gideli
Ben gülümsemiyorum, gülmüyorum
Yolunu gözlemeye ben gidecektim
Geleceği vakti biliyorum

• № 252. İynar, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar, 2000

*Ayt dey esegiz, ayt dey esegiz
Cırlamay ıalay koyayım
Kaygılarımı bir köb etgense
Canıña ıurman bolayım*

Söyle diyorsanız, söyle diyorsanız
Şarkı söylemeden nasıl durayım
Kaygılarımı (dertlerimi) çoğalttım
Canına kurban (feda) olayım

• № 253. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)

*Okaçık a peşçiklerinde
Kesi caııızlay catadı
Voy, voy caşla, da nek almaysız
Avuz sözlerin satadı*

Okaçık ocak (peç) üzerinde
Kendisi yalnız yatıyor
Oy delikanlılar, neden almiyorsunuz
Ağız sözlerini satıyor

*Avuz sözlerin a ne eterigem
Ne bolur anı bağısı
Aruv Okaçık bir bek mıdahdı
Uruşhan bolurmu anası*

Ağız sözlerini ne yapacaktım
Nedir onun değeri (kıymeti)
Güzel Okaçık çok üzgündür
Azarlamış mı acaba onu annesi

• № 254. Cır (Aşk şarkısı), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Cögetey Ayagı (Agócs–Lukács), 2007

*Men sen aruvnu alay süyeme
Ömürde toymam körgenden
Tavnu başına çığıb da alırem
Men senden salam bergenden*

Ben sen güzeli öyle (çok) seviyorum
Ömrüm boyunca doymam görmekten
Dağın başına (bile) çıkıp alırdım
Senden selam gönderenden

• № 255. Cır (Tavkan), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Bızıngı, 2000

*Tavkan tavlağa ketgendi Alan¹⁰⁴
Tav kıyıkleni mararğa
Keligiz kıızla va ma biz barayık
Tavkanı allına ıararğa*

Tavkan dağlara gitmiş kızlar
Dağ geyiklerini avlamaya
Gelin kızlar birlikte gidelim
Tavkan'ın yolunu gözlemeye

• № 256. Küy-Ağıt, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

*Avzuıdan çıķın avuz a tıpvuvıı
Orus gramofon tarıhanlay
Oy voy Alanla, siz körgenmegiz
Öloku terek ıaķınlay*

Ağzından çıkan nefesin
Rus gramofonunun ıalması gibi
Oy Alanlar (Karaçay-Malkarlılar) siz
görmüş müydünüz
Kuşburnu ağacının ıiçek açması gibi

¹⁰⁴ Karaçay-Malkarlıların birbirine hitap şekli *Alan* dost, arkadaş, aynı milletten olan anlamında da kullanılmaktadır.

*Süygen çayıñı kögüztebiz deb
Ölgenni allıma keltirib
Kökbörk nanımı öltürüb kıydula
Arağı şışağa ot iyib*

Sevdiğin delikanlıyı gösteriyoruz diyerek
Ölüyü önüme getirip
Boz kalpaklı sevgilimi öldürdüler
İçki şişesine zehir koyup

*Sen bizni üyge kirgen a zamanda
Ma bizni üyge kün tiyib
Carım sağatha alıb çıkkıla
Ol aruvçuñnu öltürüb*

Sen bizim eve girdiğin zamanda
Bizim eve güneş ışıkları vururdu
Yarım saatte alıp çıktılar
O yakışıklıyı öldürüp

• № 257. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Bızıngı, 2000

*Tülkü çıkkandı meni allımdan a
Tügü kıızıldı kanımdan
Men Nanıkaynı saylab allıkma
Sav duniyanı malından*

Tilki çıktı benim önümden
Tüyü daha kırmızı kanımdan
Ben Nanıkay'ı tercih ederim
Bütün dünyanın malına

*Da arğı tavla arı avsun deydi
Da bergi tavla beri avsun
Men Nanıkaydan kalğandan ese
Közümde kıorağança bolsun*

O taraftaki dağlar o tarafa devrilsin
Bu taraftaki dağlar bu tarafa devrilsin
Ben Nanıkay'dan mahrum kalmaktansa
Gözümün önünden yok olsun

• № 258. Cır (Asker şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Bızıngı, 2000

*Meni süygençigim oh armiyada
Ol kaçan kıaytır, kogda
Men erge barıb, oh kıaytıb kelsem
Ol mañña ne aytır, tagıda*

Benim sevgilim orduda
O ne zaman döner, ne zaman
Ben kocaya varıp (evlenip) dönüp gelsem
O bana ne söyler o zaman

Ruşça kogda “ne zaman” ve togda “o zaman” kelimeleri kullanılmış. Fakat söyleyen kişi tagıda biçiminde telaffuz etmiş.

• № 259. Cır, Türkiye, Başhüyük, 2001

*Közüm a çırağ bargandı, bargandı
Ayağındağı meslege
Kete turub a kim tüşdü deb
Alan seni esiñe*

Gözüm takılıp gitti
Ayağındaki meslere
Giderken kim geldi
Alan, senin aklına

• № 260. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Otarov 2001: 158

*Cim-cım aruv cıltıratırem
Çaçımı, cuvup, tarasam.
Cılamağanlanı men cıltıratem,
Tariğuvlarımı sanasam*

Pırıl-pırıl güzel parlatırdım
Saçımı yıkayıp, tarasam
Ağlamayanları ben ağlatırdım
Dertlerimi (şikayetlerimi) saysam

*Tariğuvlarımı men sanarıkma,
Kalğanla manga tuññılab.
Kökbörk cançigim savmu bolluğdu,
Ne tabarıkma men, cılab?*

Dertlerimi ben sayacağım
Diğerleri beni dinleyip
Boz kalpaklı sevgilim sağ mı olacak
Ne bulacağım (elde edeceğim) ben, ağlayarak?

• № 261. Küy-Ağıt, Türkiye, Akhisar, 2005

bkz. № 246

• № 262. İynar, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2001

*Ayt dey esegiz men da aytayım
İynarlarımı altısın
Çayda köreyim, çayda tabayım
Canımı çağñız cartısın*

Söyle diyorsanız ben de söyleyeyim
Manilerimin altısın
Nerede göreyim, nerede bulayım
Canımın diğer yarısını

*Ayt dey esegiz men da aytayım
İynarlarımı toğuzun
Süygenim a da belgige bergendi
Çolundağı da çobuzun*

Söyle diyorsanız ben de söyleyeyim
Manilerimin dokuzunu
Sevgilim bana nişan olarak verdi
Elindeki akordeonunu

• № 263. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)

*Kelçigiz kızla ay biz barayıç a
Colları taçır Bashañña
Men Nanıkaydan kallık tüyülme
Boynumdan oyra ashañña*

Gelsenize kızlar biz gidelim
Yolları dar Bashañ köyüne
Ben Nanıkay'dan ayrılmayacağım
Boynumdan assalar bile

*İy, argı tav da arı avsun deyle
Da bergi tav da beri avsun
Men Nanıkaydan kalğandan ese va
Közümünden kara çan cavsun*

O taraftaki dağ da o tarafa devrilsin
Bu taraftaki dağ da bu tarafa devrilsin
Ben Nanıkay'dan mahrum kalmaktansa
Gözümünden kara kan yağsın

• № 264. Cır (Aktamak), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kara Suv, 2000

*Kelçi aruvçuğum paytonña
Hamut salğanma sarı atha
Ey, çay çillede bezgek bolursa
Alıb ketmesem men naratha*

Gelsene güzelim paytona
Hamut taktım sarı ata
Ey, yaz sıcaklarda sıtma olursun
Alıp gitmezsem ben çamlığa

*Kelçi aruvçuğum paytonña
Çobuzuñu soğa çaykala
Ey, sol canıñda oturub men barırma
Sorganıña cuvab a kaytara*

Gelsene güzelim paytona
Akordeonunu çalarak, sallanarak
Ey, sol tarafında ben oturup giderim
Sorduklarına cevap vererek

• № 265. Cır, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Cögetey (Ayagı) (Agócs–Lukács), 2007

*Ullu Karaçaydan deydi asker sotnya çıkdı sanalıb
Anala kaldıla va deydi çaşlanı ızlarından taralıb
Asker sotnya çıkğand deydi çoyun maşınağa basımb
Otovla kaldıla va deydi bilay eşikleri tartılıb*

Büyük Karaçay'dan asker birliği çıktı sayılıp
Anneler kaldılar delikanlıların arkasından hasretle
Asker birliği çıktı trene doluşup
Evler kaldılar kapıları öylesine örtülü

• № 266. Cır (Kulina), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçiki Rádió archívuma

*Ma suvnu örge cüzedi deyle
Ol ala çabaç, aç çabaç
Meni canımdan süygenim sense
Kulina degen aktamak*

Irmaktan yukarı yüzüyor diyorlar
O ala balık, beyaz balık
Benim canımdan daha çok sevdiğim sensin
Kulina adlı beyaz boyunlu

*Oy senden aruv körmedim Kulina
Oy men çaşağan curtlada
Sanña uşatıb gokka hanslamı
Basmay cürüyme sırtlada*

Senden güzelini görmedim Kulina
Yaşadığım yurtlarda
Sana benzetip çiçekleri
Basmadan yürüyorum tepelerde

• № 267. Cır, Türkiye, Bolvadin, 2001

*Başındağı kök cavluğuş da
Aruv köreyem oşmasa
Adamlığıña közüm karamayd
Aruvluşçuğuş bolmasa*

Başındaki mavi eşarbin
Güzelmiş şayet solmazsa
İnsanlığını umursamıyorum
Güzelliğın olmasa

• № 268. Cır – (Aşk şarkısı), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Uçkulan (Agócs–Lukács), 2007

*Meni süygenim ketib baradı
Ustolda ƙalğand suradı
Ekibizden sora da bolurla oy Alan
Cartılay ƙalğın muradı*

Benim sevgilim gidiyor
Masada kalmış resmi
İkimizden başka da vardır oy Alan
Yarım kalan muradı

*Oy seni bla meni için canım
Tavlağa gazet urulsun
Oy senden ƙalğın meni da duniyam
Tübü başına burulsun*

Senin ile benim için canım
Dağlarda gazete çıkarılsın
Senden mahrum kalan benim dünyam
Altı üstüne gelsin

• № 269. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav, 2000

*Har ertden sayın a bet ƙol cuvama
Tavladan aƙğın ƙar suvğa
Sen aruvçuƙnu da ƙaydan a süygenem
Caş cüregime carsuvğa*

Her sabah yüz el yıkıyorum
Dağlardan akan kar suyu ile
Sen güzeli de nereden sevmiştim
Delikanlı yüreğime dert için

*Endige deri da kirmegen edim
Endi kirgenme tumañña
Atamı anamı da haram eterça
Ne aruv körünjen ediñ sen mañña*

Şimdiye kadar girmemişim
Şimdi girdim sise (dumana)
Babama anneme karşı gelecek kadar
Ne güzel görünmüşün sen bana

• № 270. Cır (Destan-Tarihi ezgi), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav, 2000

*Azret biy a çaşay edi da
Ol Malkar Tarında, oy
Oy bu bir üç ƙatın alğın edi deydi
Bolmay a munu sabıy
Oy arda bılay ƙatın alğın ed
Añña egizle tuvdula
Atalarına va Bekmırza bla Biymırza deb a atalla*

Azret bey yaşıyordu
O Malkar vadisinde
Oy bu üç kadınla evlenmişti diyorlar
Olmayıp bunun çocuğı
Oy sonra böyle kadınla evlenmişti
Ona ikizler doğdular
Adlarını Bekmırza ile Biymırza koydular

• № 271. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

*Köklerde uçan alay köğürçün
 Kanatı aylanıb teñgizge
 Ay, kün bulutha kirginçi çaşla*

Küyov da bollukma men sizge

Göklerde uçan güvercin
 Kanadı dönüp denize
 Güneş buluta girene kadar (girmeden),
 delikanlılar
 Damat olacağım ben size

• № 272. Cır, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti (Tamara Bittirova)

*Çaysı caylıkda otlay bolurla
 İyesiz kalğan mallarım
 Süygeniñ erge kaçdı degende
 Kırılıb tüşdüle sanlarım*

*Kırılıb tüşgen meni sanlarım
 Endi tirilmeydile öрге
 Ay, bu bedişge kalğandan ese
 Kirib kalğiyem men körge*

Hangi yaylada otluyordur
 Sahipsiz kalan hayvanlarım
 Sevgilin kocaya kaçtı dediklerinde
 Ölüp yıkıldı bedenim

Ölüp yıkılan bedenim
 Artık dirilip kalkmıyor ayağa
 Bu utanca düşmektense
 Girip kalsaydım mezara

• № 273. Cır, Türkiye, Yakapınar – Ertuğrul, 2005

*Siz aythan havle çaş men da bolsam a
 Çıñırboyun horalağa minmezem
 Siz aythan homuh çaş men da bolsam da*

Ol aruv Zavrani süymezem

Sizin söylediğiniz avare delikanlı ben olsaydım
 Eğri boyunlu iyi cins atlara binmezdim
 Sizin söylediğiniz beceriksiz delikanlı ben
 olsaydım
 O güzel Zavra'yı da sevmezdim

• № 274. Küy-Ağıt, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Kaşha Tav, 2000

*Elde sabiyçikle da cılab a kelelle
 Suvğa bir atlı ketdi deb
 Aliyni egeçleri bir aman cılayla
 Aliyge qarğış cetdi deb*

*Oy suvğa ketgen alay atlını
 Kızıl kıntor atı barmedi?
 Suvnu da başına barıb karağanda
 Suvnu başı kızıl kanmedi?*

Köyde çocuklar ağlayarak geliyorlar
 Irmağa bir atlı düştü diye
 Aliy'in kız kardeşleri pek fena ağlıyorlar
 Aliy'e beddua deydi diye

Oy ırmağa düşen atlının
 Kızıl doru atı var mıydı?
 Irmağın başına da gidip baktığında
 Irmağın başı kızıl kan mıydı?

• № 275. Cır (Destan), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Yanıkoy, 2000

<i>Oy hoy marcala deydi da bu küz koyçula</i>	Sonbahar çobanları
<i>Ucet avzuna kirdile deyle hoy alay da kirdile</i>	Ucet vadisine girdiler, öyle de girdiler
<i>İt gavurla bulanı kaydan bildile</i>	Köpek gavurlar bunları nereden haber aldılar
<i>Oy hoy marca deydi da bu Tuvdulanı da va karatornu sürdüle deyle</i>	Tuvdu ailesinin hayvan sürülerini çaldılar
<i>Hoy alay da sürdüle</i>	Öyle de çaldılar
<i>Küz koyçula da ulak¹⁰⁵ soydula aşarğa</i>	Sonbahar çobanları oğlak kestiler yemek için

Küz koyçu: Sonbaharda hayvan sürülerini yaylalarda otlatan çobanlara verilen isim.

• № 276. Cır (Aşk şarkısı), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Ogarı Malkar (Agócs–Lukács), 2007

<i>Bılay arı qarasam</i>	Bu tarafa baksam
<i>Zınada eki çalkıçı</i>	Zına'da iki tırpancı
<i>Qatın, koynuña kirmey kalğiyem</i>	Kadın, koynuna girmeden kalsaydım
<i>Men sanña şaşıb bargıncı</i>	Ben sana şaşırıp gitmeden

• № 277. Cır (Karaçay tarihi), Türkiye, Bolvadin, 2005

<i>Men başlağanma da bir baş avruthan haparğa</i>	Ben başladım bir baş ağrıtan hikayeye
<i>Qaraçay tarihni anam endigi gençlege satarğa</i>	Karaçay tarihini, anam, şimdiki gençlere satmak için

Not: Şarkıyı söyleyen kişi burada Türkçe **genç** sözünü kullanıyor. Sözün aslı Karaçay-Malkar Türkçesinde **caş** olmalıdır.

• № 278. Cır (Tavkan), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Töben Çegem, 1998

<i>Tavkan tavladan ketgendi kızla</i>	Tavkan dağlardan gitmiş kızlar
<i>Tav kıyıkleni mararğa</i>	Dağ geyiklerini avlamaya
<i>Keligiz kızla da birge barayıq</i>	Gelin kızlar birlikte gidelim
<i>Tavkanı allına qararğa</i>	Tavkan'ın yolunu gözlemeye

<i>Tavkan alay caş edi Alanla</i>	Tavkan öyle delikanlı idi Alanlar
<i>Tav kıyıkleni tutuvçu</i>	Dağ geyiklerini tutan
<i>Nögerleri da alay bolğandıla da</i>	Arkadaşları da öyle imiş
<i>Ol tuthanlanı cutuvçu</i>	Onun tuttuklarını yutan

• № 279. Cır (Suriye'de kalan Karaçay-Malkarlılar), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, CD'den, 2005

<i>Ata curtha eltgen colla kesilib</i>	Ata yurda götüren yollar kesilip
<i>Oñluraqla çıkdıq entda bir cazğa</i>	Biraz güçlü olanlar ulaştık yine bir bahara
<i>Tüye cıyın barad kumnu tizilib</i>	Deve sürüsü gidiyor kumda dizilip
<i>Ala bara bolurlanı Kafkazğa</i>	Onlar gidiyorlar mı acaba Kafkasya'ya

¹⁰⁵ Türkçe 'oğlak, keçi yavrusu' anlamındaki bu söz Macar dilinde erken Batı Eski Türkçe alıntı kelimesidir (VOT638).

*Başçı tüye köllendired cıyının
Tiri atlay ant etgença talmazğa*

Baştaki deve cesaretlendiriyor sürüsünü
Canlı adımlar atıyor yemin etmiş gibi
yorulmamaya

*Başçı bolsa bir onovğa sıyım
Sürkelib da ceter edik Kafkazğa*

Lider olsa, verilen karara uyup
Sürünerek de olsa ulaşırdık Kafkasya'ya

Bu şarkıda XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti topraklarına göç eden Karaçay-Malkarlılardan Suriye'de Şam civarına yerleştirilen muhacirlerin ata yurtlarına olan özlemleri anlatılıyor. Şarkının söz ve bestesi Karaçaylı sanatçı Albert Uzdenov'a aittir.

• № 280. Cır (modern), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

*Süygenim sen alay aruv bolğansa
Ay kün da tohtab kararça sañña
Meni cürek tınçlığını algansa
İynan canñız sense nasıb berlik mañña*

Sevgilim sen öyle güzel olmuşsun
Ay ve güneş bile durup bakacak kadar sana
Benim kalbimin huzurunu yok ettin
İnan yalnız sensin mutluluk getirecek (verecek)
bana

• № 281. Cır (modern), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçiki Rádió archívuma

*Kök kölek caş meni tileyd, hoy
Men barsam ol allıkma deyd, hoy
Bilmeyme kalay eterge
Kök kölek caşha ne derge*

Mavi gömleklili delikanlı beni istiyor
Ben varsam o alacağımlı diyor
Nasıl yapacağımlı bilmiyorum
Mavi gömleklili delikanlıya ne diyeceğimi
bilmiyorum

Artda soğuranırmamı, hoy

Sonra pişman olur muyum

*Ol kızını alsam cararmı, hoy
Añşı katın bolalırımı, hoy
Anı avzu ot çakmazmı,
Üyden bereket kaçmazmı
Men anı kaydan bileyim, hoy*

O kızını alsam iyi olur mu
İyi bir eş olabilir mi
Onun ağzı ateş (kıvılcım) çakmaz mı
Evden bereket kaçmaz mı
Ben onu nereden bileyim

• № 282. Cır (modern), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Bızıngı, 1998

*Toy baradı eşik allında
Kelin kelgendi carık arbazğa
Tolu üydegili bolsunla, ey
Etgen muratları tolsunla*

Düğün (şölen) devam ediyor dışarıda
Gelin gelmiş mutluluğa (eve)
Büyük bir aile olsunlar
Arzuları gerçekleştirinler

• № 283. Cır (modern), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, CD'den, 2005

*Tav dordannı teşib çığama, oy orayda
kısır taşlanı sarkıb cuvama, oy orayda*

Dağın kursorunu delip çıkıyorum, oy orayda
Yalçın kayaların üzerinden akıp yıkıyorum,
oy orayda

*Col uzakdı, men aşığama, oy orayda
Tav celnı da cetib ozama, oy orayda*

Yol uzak, ben acele ediyorum, oy orayda
Dağ rüzgarlarına yetişip geçiyorum, oy orayda

*Ey, teren özenle, çegetle
Ey, kıotur kayala, künbetle
Sizge çağnur kelsin, küsetse
Suv tamçılarım, suvuk ayazım
Sizni iynaklay ozama*

Ey, derin vadiler, ormanlar
Ey, yosunlu kayalar, yamaçlar
Size yağmur gelsin, hasret bırakırsa
Su damlalarım, soğuk rüzgarım
Sizi okşayıp geçiyorum

*Soruşalla şorka suvlarıñ, oy orayda
Tar özenden keñje çıksala, oy orayda
Kerek cerde burulub ala, oy orayda
Etedile kulluk adamğa, oy orayda*

Dinginleşiyor girdaplı nehirlerin, oy orayda
Dar vadiden geniş ovaya çıksalar, oy orayda
Gerekli yerde önleri kesilip onlar, oy orayda
İnsana hizmet ediyorlar, oy orayda

*Ey, teren özenle, çegetle
Ey, kıotur kayala, künbetle
Sizge çağnur kelsin, küsetse
Suv tamçılarım, suvuk ayazım
Sizni iynaklay ozama*

Ey, derin vadiler, ormanlar
Ey, yosunlu kayalar, yamaçlar
Size yağmur gelsin, hasret bırakırsa
Su damlalarım, soğuk rüzgarım
Sizi okşayıp geçiyorum

• № 284. Cır (modern Nogay ezgisi), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçık, 2000

• № 285. Cır (modern), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Cögetey (Cangı) (Agócs–Lukács), 2007

*Haman callab küreşsem da süymeklik coldan
Kıyın işni bacarırğa kelmez deb kıoldan
Boysunmadı cazuv meñje, aldı cesirge
Buyurdu bir kaçkı keçe seni süyerge*

Hep kaçmaya çalışsam da aşkın yolundan
Zor işi becermek gelmez diyerek elimden
İtaat etmedi kader bana, aldı esir olarak
Emretti bir sonbahar gecesi sana aşık olmamı

• № 286. Cır (modern), Türkiye, Ankara, Televizió stúdió, 1998

*Kökge termilib ösgen naratla
Caşıl çepkenli tabiğat
Ata curtumu seyir haparı
Savlay duniyağa aytilad*

Gökyüzüne hasretle büyüyen çam ağaçları
Yeşil elbiseli tabiat
Ata yurdumun hayranlık uyandıran hikayesi
Bütün dünyada anlatılıyor

*Atam anam da sense Karaçay
Kiriş tutuşub tavlariñ
Üyüm künüm da sense Karaçay
Erib ketginçi buzlarıñ*

Babam annem de sensin Karaçay
Sıra sıra uzanan dağların
Evim, hayatım da sensin Karaçay
Eriyip gidinceye kadar buzların

• № 287. Cır (modern), Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Nalçik Radyo Arşivinden

Köküregim col bolluğdu

Canım sayğa qor bolluğdu

Süygen cürek süyünmese, süyünmese

Qara küñüm ol bolluğdu

Göğsüm yol olacak

Canım sana feda olacak

Seven kalp sevinmezse, sevinmezse

Kara günüm o olacak

Qaşın qara, qaşın qara

Qaşından da çaçın qara

Cüregime saldıñ cara

İynanmay eseñ kel da qara

Kaşın kara, kaşın kara

Kaşından saçın daha kara

Yüreğime açtın yara

İnanmıyorsan gel de bak

Köküregim tot bolluğdu

İçi canñan ot bolluğdu

Süygen cürek süyünmese, süyünmese

Tamırları tot bolluğdu

Göğsüm pas tutacak

İçi yanan ateş olacak

Seven kalp sevinmezse, sevinmezse

Damarları pas tutacak

Qaşın qara, qaşın qara

Qaşından da çaçın qara

Cüregime saldıñ cara

İynanmay eseñ kel da qara

Kaşın kara, kaşın kara

Kaşından saçın daha kara

Yüreğime açtın yara

İnanmıyorsan gel de bak

VII. İNDEKSLER

Ritim şemaları

4a

5a

5b

5c

6a

6b

6c

7a

7b

7c

7d

8a

8b

8c

8d

7/8a

9a

9b

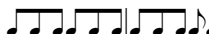
9c

9d

10a

10a_v

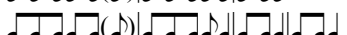
11a

11b

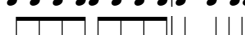
11c

12a

13/14

13/14+

sp1

sp2

sp3

Çok defa ortaya çıkan ritim şemalarını gözden geçirelim. En sık olanlar 15'ten fazla görülenler, sık karşılaşılanlar 5-14 kez görülenler ve ender olanlar 3-4 kez görülenlerdir. 1-2 kez görülenler ise şimdiki incelememin kapsamı dışında kalıyor.

Izometrik ezgiler. En yaygın 7a (41) ve 11a (31), sık: 8a (13), sp3 (12), 8b (8) ve 9b (5), ender: 6b (3).

Heterometrik ezgiler. En yaygın: 8a-7a (30) ve 13/14 (16), sık: 7a-8a (12), 7a-6b (7), 8a-6b (7) ve serbest (rubato) (6), daha ender olanlar: 5a-7a (3), 8a-5a-7a (3).

Sık karşılaştığımız 7a, 8a, 11a ve bunun dışında 8b, 6b, sp3 ve heterometrik yapılarda 5a'ya da rastladık.

7a:

8a:

11a:

6b:

8b:

sp3:

5a:

Özel metrik düzeni olan Cır ezgilerinde en yaygın olan 5b-5b (20), sık 5c-5c (11), 6b-6b (10), 6b-5c (8), 5b-6b (7), 6b-5b (6) ve 5c-6b (5) ve ender olarak 4a-5c (4) ve 8a-8c (3) görebiliriz. Yani 1-3. kesitlerin önde gelen ritim şemaları: 5b, 5c, 6b ve 2-4. kesitlerinininki ise 8c, 9b ve 7d-dir.

5b:

5c:

6b:

8c:

9b:

7d:

İZOMETRİK EZGİLERİN RİTİM ŞEMALARI

5b	№ 94
5c	Ex.11a, Ex.11.5
6b	Ex.8.4, № 5, № 134
6b+	№ 181
7a	Ex.3.2, Ex.3.3a, Ex.3.3b, Ex.6.3, Ex.6.4, Ex.6.7, Ex.7.2, Ex.7.4, № 3, № 8, № 9, № 11, № 13, № 20, № 21, № 23, № 25, № 26, № 27, № 30, № 31, № 42, № 44, № 45, № 67, № 70, № 72, № 75, № 78, № 80, № 81, № 83, № 89, № 90, № 92, № 93, № 104, № 112, № 116, № 126, № 145
7b	№ 2
8a	Ex.4.2, Ex.6.6, Ex.8.1b, № 12, № 16, № 22, № 29, № 35, № 36, № 50, № 85, № 87, № 97, № 98
8b	Ex.2.4a, № 106, № 107, № 115, № 118, № 128, № 174
8d	№ 284
8e	№ 287
9b	№ 109, № 159, № 193, № 281, № 282
10a	№ 173
10a _v	№ 160, № 169
11a	Ex.10.2, Ex.10.5a, Ex.10.6, Ex.11.1, Ex.11.2, Ex.11.3, № 147, № 149, № 155, № 156, № 157, № 158, № 161, № 162, № 163, № 164, № 172, № 177, № 178, № 180, № 182, № 185, № 187, № 188, № 190, № 191, № 194, № 196, № 198, № 199, № 279
11c	№ 280, № 183
12a	№ 146
Sp1	Ex.1
Sp1 _v	№ 14
Sp2	Ex.2.2
Sp2 _v	№ 17
Sp3	Ex.4.4, Ex.8.2b, Ex.8.3b, № 46, № 77, № 124, № 125, № 139, № 141, № 143, № 283, № 285

HETEROMETRİK EZGİLERİN BİRİNCİ VE İKİNCİ KESİTLERİNİN RİTİM ŞEMALARI

5a, 7a	Ex.2.1b, № 60, № 121
5a, 8c	№ 117
5b, 5b, 8c	№ 133
5b, 5b, spec	Ex.8.2a
5b, 8b	№ 105
5c, 7a	№ 1
5c, 8a	№ 84
5c, sp3	№ 136
6b, 5c	№ 111
6b, 6a	№ 122
6b, 7a	№ 123
6c, 5c	Ex.10.3
6c, 7a	№ 120
6c, 9b	Ex.12.2, Ex.13
6c, 8c	Ex.8.1a
7a, 5a	Ex.5.2, № 34, № 66
7a, 6b	№ 18, № 28, № 62, № 64, № 65, № 73, № 108
7a, 6c	№ 137
7a, 7a _v	№ 195
7a, 8a	Ex.2.1a, Ex.4.3, Ex.6.1, Ex.6.5, Ex.7.3, № 15, № 53, № 54, № 71, № 79, № 91, № 111
7a, 8a, 6b	№ 135
7a, spec	№ 37
7a, 10a	№ 6, № 7
7a, 11a	№ 32, № 82
7a~	Ex.5.1
7a _v	№ 138, № 144
7c, 6b	№ 4
7c, 7a, 5c	№ 88
8a, 11a	№ 142
8a, 4a	№ 48
8a, 4a	Ex.7a, № 41

8a, 5a, 7a	Ex.2.5, № 19, № 61
8a, 5b, 5a	№ 55
8a, 5c	Ex.8.6, № 76, № 119, № 132, № 140
8a, 6a	№ 69, № 130
8a, 6b	Ex.2.4b, № 49, № 51, № 96, № 131
8a, 6b, 9a	№ 39, № 40
8a, 7a	Ex.3.1, Ex.6.2, Ex.7.1, Ex.8.3a, Ex.8.5, Ex.9.2, № 24, № 33, № 38, № 43, № 52, № 56, № 57, № 58, № 59, № 63, № 68, № 74, № 86, № 95, № 99, № 100, № 103, № 113, № 114, № 129
8a, 7a, 5a	№ 10, № 47
8a, 7a, 6a	Ex.2.3b, Ex.4.1
8a, 8b	Ex.2.3a
8a, 7a	№ 127
8a, 5c	Ex.9.1
13/14	Ex.10.1, Ex.10.4, № 150, № 151, № 152, № 153, № 154, № 165, № 170, № 179, № 189, № 192
13/14~	№ 171, № 176, № 197
13/14+	№ 102
<i>Orayda rubato</i>	№ 148, № 166, № 167, № 168, № 175, № 184
Özel	№ 286 ¹⁰⁶
Değişken ve <i>rubato</i>	Ex.7.5, Ex.10.5b, № 186

CİR EZGİLERİN RİTİM ŞEMALARI

Bundan sonra cır ezgilerinin ilk iki kesitinin ritim şemasını inceleyeceğiz. Bağlayıcı ritimdeki cır ezgilerinin ölçülerinin bazen ezginin temel ritim şemasını gizlediğini hatırlatmak isterim.

4a, 5c, spec	Ex.12.4a
4a, 4a, 8a	№ 257
4a, 5c, 7d	№ 270
4a, 5c, 8c	№ 253, № 263
4a, 5c, 8d	№ 260

¹⁰⁶

5a, 3(!), 8c	№ 259
5b, 4a(!), 8c	№ 278
5b, 5b, 6b, 8c	№ 222
5b, 5b, 7d	№ 264
5b, 5b, 8c	Ex.12.6a, Ex.12.6b, № 204, № 206, № 208, № 213, № 216, № 235, № 240, № 252, № 254, № 261, № 262, № 272
5b, 5b, 9b	№ 220, № 232
5b, 5b, spec	Ex.12.5a
5b, 5b _v , 8c	Ex.12.7a
5b, 6b, 8c	Ex.12.3b, Ex.12.5b, № 218, № 256, № 271
5b, 6b, 9b	№ 228
5b, 6b, spec	№ 238
5b, 6c, 9b	№ 236
5c, 5b, 8c	№ 221
5c, 5c, 7d	№ 230
5c, 5c, 8c	№ 201, № 203, № 233, № 255–268
5c, 5c, 9b	№ 225, № 241, № 247
5c, 6b, 7d	№ 217, № 226
5c, 6b, 8c	Ex.12.9b, № 219
5c, 6b, 9b	№ 210
5c, 8c	Ex.12.9a
6a, 5b, 8c _v	№ 207
6a, 6b, 8c	Ex.12.7b
6b, 8c	№ 277
6b, 5b, 8c	№ 211, № 224, № 227, № 244, № 245, № 250
6b, 5c, 7a(!)	№ 101
6b, 5c, 7d	№ 258
6b, 5c, 8c	Ex.12.8a, Ex.12.8b, № 200, № 212, № 223, № 269, № 273, № 275
6b, 6b, 8c	Ex.12.1, № 242, № 249, № 251
6b, 6b, 9b	№ 229, № 231, № 248
6b _v , 6b, 8b _v	Ex.12.3a
6c, 6c, 9b	№ 209

7a, 8c	№ 276
7a, 5a, 7d	№ 239
7a, 5c, 6a _v	№ 243
7a, 6a, 9b	№ 246, № 234
7a, 6c, 8c	№ 274
7a, 7a, 9b	№ 205, № 237
7a, 8c	№ 214
8a, 8c	Ex.12.4b, № 215, № 265
Egyedi	№ 202

Ölçü işaretleri

Sıklıkla duyulabilen *rubato*, *parlando* performansı malzemenin arkaik karakterinin bir göstergesidir ve serbest bir icranın belirtisi sayılan karışık ölçü işaretleri sık sık yer alır. Ezgilerin yaklaşık diğer yarısı istikrarlı bir hızda (*tempo giusto*) icra edilmiştir ve 2/4 ölçüsü büyük oranda baskındır. Daha az veya çok nispette 4/4, 5/8 ve 6/8 ölçülerine de rastlanabilir.

Ülçü işaretleri değişmeyen *bağlayıcı sunum*: (196): 2/4 (139 adet), 4/4 (18 adet), 5/8 (18 adet), 6/8 (18 adet), 5/4 (1 adet) ve 7/8 (1 adet) ve 9/8 (1 adet).

Serbest sunum ve karışık ölçü işaretleri (240):

Karışık ölçülü bağlayıcı ritm, özellikle 2/4 ve 2/4 temelli (17 adet): Cır – genellikle karışık ölçülü (95 adet), serbestçe (poco rubato) (37 adet) ve birkaç konuşur gibi (parlando).

Alttaki çizelgede daha çok detay görebiliriz.

Tek ölçü işaretli bağlayıcı sunum

2/4 (139 adet) Ex.1, Ex.2.1b, Ex.2.2, Ex.2.3b, Ex.2.4b, Ex.3.3b, Ex.4.1, Ex.5.1, Ex.5.2, Ex.6.3, Ex.6.4, Ex.6.7, Ex.7.1, Ex.7.2, Ex.7.3, Ex.7.4, Ex.8.1a, Ex.8.1b, Ex.8.2b, Ex.8.3a, Ex.8.3b, Ex.8.4, Ex.8.6, Ex.9.1, Ex.11.5, № 1–5, № 8–9, № 11–12, № 14–15, № 17–26, № 28–29, № 33–34, № 38–40, № 42, № 44–45, № 47–49, № 51–55, № 57–63, № 66–68, № 71–76, № 81–82, № 84, № 90–91, № 93, № 95–96, № 103–104, № 107–108, № 110–112, № 114, № 116–117, № 119–126, № 129–132, № 134–137, № 140, № 147, № 149, № 156–157, № 159, № 164, № 173, № 180–183, № 185, № 191–196, № 279, № 282–283, № 284, № 286–287.

5/4 № 179.

- 5/8 (19 adet) Ex.3.1, Ex.3.2, Ex.3.3a, Ex.6.2, Ex.6.5, Ex.8.5, Ex.11.1, № 10, № 35, № 79, № 85, № 86, № 97, № 98, № 155, № 162, № 178, № 187, № 198.
- 6/8 (27 adet) Ex.4.3, Ex.6.1, Ex.7.5, Ex.9.2, Ex.13, № 13, № 56, № 70, № 78, № 88, № 89, № 101, № 106, № 109, № 113, № 127, № 133, № 138–139, № 141, № 143–146, № 158, № 281, № 285.
- 4/4 (18 adet) Ex.4.4, Ex.8.2a, Ex.10.5a, № 6, № 7, № 30, № 36–37, № 46, № 50, № 64–65, № 77, № 80, № 83, № 87, № 128, № 280.
- 9/8 Ex.6.6.

Serbest sunum ve karışık ölçüler

- Karışık ölçüler (17 adet)* 2/4 ve 3/4: Ex.2.1a ve № 27; 2/4 ve 7/4: № 16; 3/4 ve 2/4: № 142; 3/4 ve 4/4: № 41; 4/4 ve 5/4: № 118; 5/8 ve 2/4: Ex.2.5 ve № 31; 5/8 ve 6/8: № 32 ve № 92; 5/8 ve 3/4: № 69; 6/8 ve 2/4: Ex.2.4a ve № 43; 6/8 ve 5/8: Ex.2.3a; 6/8 ve 7/8: № 172; 6/8 ve 9/8: № 188 ve № 199.
- Cır (genelde karışık ölçülü ve poco rubato sunumlu – 95 adet)* Ex.12.1, Ex.12.2, Ex.12.3a, Ex.12.3b, Ex.12.4a, Ex.12.4b, Ex.12.5a, Ex.12.5b, Ex.12.6a, Ex.12.6b, Ex.12.7a, Ex.12.7b, Ex.12.8a, Ex.12.8b, Ex.12.9a, Ex.12.9b, № 200–278.
- Serbest - Rubato (37 adet)* Ex.4.2, Ex.10.1, Ex.10.2, Ex.10.3, Ex.10.4, Ex.10.5b, Ex.11.2, Ex.11.3, № 99, № 100, № 102, № 105, № 115, № 148, № 150–154, № 160–161, № 163, № 165–171, № 174–177, № 184, № 186, № 189, № 197.
- Serbest – konuşur gibi* № 190.

Kesit çekirdekleri/kesit sayıları/adetleri ve kalışlar

Sadece dört ezgiyi tek müziksel kesitle bağlantıda olduğunu söyleyebiliriz. Karaçay-Malkar müziğinde bu temel müziksel yapı Macar halk müziğinde bulunduğundan bile az görülmektedir. İki veya dört kesitliye bağlı olduğunu söyleyebileceğimiz üç ve beş kesitli ezgilerin sayısı çok az (3).¹⁰⁷

¹⁰⁷ İkiye bölünebilen uzun kesitleden oluşan ezgileri bu sefer dört (kısa) kesitli ezgi olarak değerlendiriyorum (№ 159). Bağımsız nakaratları melodilerin kesit sayısını tespitinde dikkate almadım (ex.2.5). Sınıflandırmada ikinci kesitinin sonunda karar sesinde kapanan, sonra iki tane, yine karar sesinde kapanan ve fazla özelliği göstermeyen kesitler ile devam eden ezgileri iki-kesitli olarak değerlendiriyorum. Buna karşın kesitlerindeki seyir çok değişik ve özel olduğunda her kesidi de karar sesinde biten ezgileri de dört-kesitli olarak değerlendirebiliriz. (örneğin № 5)

İki çekirdekli ezgilerin sayısı daha yüksek (65 adet) ve Macarlarda da olduğu gibi dört kesitli olanlar çoğunluktadır. Bunun dahilinde ilk kesitlerinin ortasında karar sesine inenler ve ilk kesitin sonunda karar sesinde bitenlerin sayısı benzer (40 küsür adet). İlk kesitin sonunda karar sesine inen ezgilerin arasında kısmen binici-inici yapıli kısmen ise AB^kAB yapıli eski üslup ezgiler bulabiliriz.

En büyük grupta dört tamamen farklı ve birbirinden bağımsız kesitten oluşan ezgiler bulabiliriz (197 adet). Bunlar birbirinden oldukça farklı olmakla beraber genelde inici kalış dizileri görebiliriz.

1 ÇEKİRDEKLİ VE 1 ÇEKİRDEKLİ ESASI OLAN EZGİLER (4 ADET): № 11, № 166, EX.02.1A, EX.02.1B.

2 ÇEKİRDEKLİ VE 2 ÇEKİRDEKLİ ESASI OLAN EZGİLER (65 ADET).

ana kalış	
IV	Ex.1
VII	№ 68, № 146
#VII	№ 4
1	№ 1–2, № 12, № 148–149, № 163–164, № 167–169
2	Ex.2.2, № 3, № 8, № 13–14, № 16–19, № 147, № 170–174, № 176–179
b3	Ex.2.3a, Ex.10.4 ¹⁰⁸ , № 20–22, № 24, № 151, № 155–156
3	Ex.2.3b, № 25–29, № 180–181
4	Ex.2.4a, Ex.2.4b, Ex.10.1, Ex.10.5a, № 31, № 33, № 157, № 182–184
5	Ex.2.5, № 36, № 37, № 185
7	№ 162

¹⁰⁸ Kalış sesleri b3(1)2, üstelik ikinci ve dördüncü kesitinin sonunda VI. sese aşağıya sığıyor.

4 ÇEKİRDEKLİ VE 4 ÇEKİRDEKLİ ESASI OLAN EZGİLER

İlk kesitin sonunda karar sesinde (veya altında) biten “kubbeli” 4 çekirdekli ezgiler (43 adet)

kalışlar	
1, 1, VII	Nº 70
1, 1, 1	Nº 5, Nº 9
1, 1, b3	Ex.10.2, Nº 10
1, 1, 3	Nº 165
2, 1, b3	Nº 150
b3, 1, 1	Nº 23, Nº 39
b3, 1, 2	Nº 38, Nº 40
b3, 1, 4	Ex.3.1, Nº 41, Nº 42, Nº 153
3, 1, VII	Nº 49
3, 1, 2	Nº 48
4, 1, 1	Nº 30, Nº 32, Nº 34, Nº 44
4, 1, 2	Nº 43, Nº 51
4, 1, 3	Nº 158
4, 1, 4	Ex.3.2, Nº 50, Nº 201, Nº 203, Nº 245
4, 1, 5	Nº 200
5, 1, 1	Nº 35, Nº 46, Nº 202
5, 1, 2	Nº 45
5, 1, b3	Ex.3.3b, Nº 160
5, 1, 4	Ex.3.3a, Nº 52
5, 1, 5	Ex.12.1, Nº 47
#6, 1, 3	Nº 53

İlk kesitin sonunda karar sesinde (veya altında) biten “kubbeli” 4 çekirdekli ezgiler (43 adet)

kalışlar	
1, VII, VII	№ 63, № 64, № 65
1, VII, 2	Ex.5.1, № 69
1, 2, 1	Ex.4.1, № 60
1,2,VII	№ 54
1, b3, 1	Ex.4.2, № 55–56
1, 4, 1	№ 57, № 61
1, 4, b3	Ex.4.3, № 279
1, 4, 4	№ 280
1, 4, 5	№ 7
1, 5, VII	№ 286
1, 5, 1	Ex.4.4, Ex.12.3b, № 58, № 59, № 204, № 206–212, № 287
1, 5, 2	№ 213, № 214, № 281
1, 5, 3	№ 62
1, 5, 4	Ex.12.3a, № 205, № 282
1, 5, 5	Ex.12.2, № 283–285
VII, b3, b3	№ 6

İnici 4 çekirdekli ezgiler (197 adet)

kalışlar	
5, VII, 4	Ex.5.2, № 66–67
2, 2, 1	№ 15, № 71
b3, 2, 1	№ 74
b3, 2, 2	Ex.6.1, № 72–73
4, 2, 2	№ 75
4, 2, b3	№ 76–77

5, 2, VII	N ^o 78
5, 2, 1	N ^o 79
5, 2, 2	N ^o 80
5, 2, b3	N ^o 81
5, 2, 4	N ^o 175
8, 2, 1	N ^o 104
8, 2, #6	N ^o 105
b3, b3, b3	Ex.6.2, N ^o 82
b3, b3, 1	N ^o 83, N ^o 278
4, b3, b3	Ex.6.4, N ^o 89
4, b3, 1	N ^o 86, N ^o 98, N ^o 114
4, b3, 2	Ex.6.3, N ^o 87–88
5, b3, VII	N ^o 90
5, b3, 1	N ^o 85, N ^o 91–93, N ^o 97
5, b3, b3	Ex.6.5, Ex.6.6, Ex.11.1, N ^o 96
5, b3, 4	N ^o 94
6, b3, 1	N ^o 95
7, b3, 2	Ex.6.7
7, b3, 4	N ^o 99, N ^o 187
7, b3, 6	N ^o 100
7, b3, 7	N ^o 277
8, b3, 1	N ^o 101–102
#6, 3, 1	N ^o 103
#6, 3, #6	N ^o 186
b3, 4, b3	N ^o 106
b3, 4, 4	Ex.12.4a

4, 4, 1	Ex.10.5b, № 113, № 128, № 253, № 267–268
4, 4, b3	№ 256
4, 4, 4	Ex.12.9a
5, 4, 1	Ex.8.1b, № 197, № 247
5, 4, 2	№ 84
5, 4, b3	Ex.7.2, Ex.8.1a, Ex.11.2, № 116
5, 4, 4	Ex.7.3, Ex.11.3, № 108, № 188, № 246
5, 4, 5	№ 189
5, 4, 6	№ 117
8, 4, 1	№ 198, № 275
8, 4, 3	Ex.8.5
8, 4, 4	№ 126, № 136, № 138, № 190
8, 4, #6	№ 137
V, 5, b3	Ex.13
2, 5, 2	№ 219
b3, 5, 1	№ 215
b3, 5, b3	Ex.7.1, № 154, № 216
3, 5, 1	№ 218
3, 5, 3	Ex.12.4b
3, 5, 5	№ 217
4, 5, VII	№ 235
4, 5, 1	Ex.8.2b, Ex.12.9b, № 118, № 248, № 249
4, 5, 2	Ex.8.2a, № 129–130, № 199, № 269
4, 5, b3	Ex.12.5a, Ex.12.6a, № 236, № 250–251, № 257–260
4, 5, 3	№ 230, № 270
4, 5, 4	Ex.7.5, Ex.12.5b, Ex.12.6b, Ex.12.7a, Ex.12.8b, № 115, № 131, № 132, № 220, № 222, № 224–227, № 237–241, № 244–255, № 261
4, 5, 5	Ex.12.7b, № 221, № 243, № 262, № 271
4, 5, 6	№ 109, № 119, № 242, № 254
4, 5, 8	№ 263

5, 5, 1	Ex.8.3a, № 120–124, № 191, № 264
5, 5, 2	№ 125, № 193, № 234, № 272
5, 5, b3	Ex.7.4, № 107, № 192, № 228
5, 5, 3	Ex.8.3b
5, 5, 4	Ex.12.8a, № 111–133, № 229, № 233
5, 5, 5	Ex.11.5, № 110, № 223, № 231–232
5, 5, 7	№ 194
6, 5, b3	№ 195
6, 5, 4	№ 274
6, 5, 5	№ 252
#6, 5, 4	№ 134, № 135
#6, 5, 5	Ex.8.4
7, 5, b3	Ex.8.6, № 127, № 159
8, 5, b3	№ 265
8, 5, 8	№ 266
5, 6, 4	№ 273, № 276
5, 7, 5	№ 139
4, 8, 7	№ 145
7, 8, b3	№ 143
7, 8, 4	Ex.9.2
7, 8, 6	№ 141, № 144
8, 8, b3	Ex.9.1, № 140
8, 8, 4	№ 142

3 ve 5 kesitli ezgiler

kalışlar	
3, b3, V	№ 152
3, 2, 1	Ex.10.3
3, 5, 4	№ 161

Diziler

Ezgilerin çoğunluğu minör karakterli dizide hareket eder (225), bunun dahilinde *la*-dizisinde 196, *mi*-dizisinde 20, *re*-dizisinde 9 bulabiliriz. Bu genel olarak Macar müziğinde görebileceğimize benzemektedir.

majör karakterli dizilerde hareket eden ezgilerin sayısı da kayda değerdir (123). Bunun dahilinde *sol*-dizisi 117, *do*-dizisi 6 adettir. Özel varsaydığımız (genişletilmiş ikili dizisi (2). Bunlarla genelde Türkiyedeki Karaçay-Malkar ezgilerinde karşılaşılabildik, büyük bir ihtimalle Anadolu Türk müziğinin etkisini görmekteyiz.

Diziler yanında seyiri de göz önünde bulundurmamız gereken iki eski üslup ezgi çeşitine de arada sırada rastlamak mümkün. Bunların biri motifsel *la-mi,-si* ve *mi-Re-do*, diğeri ise inici-binici *do-si-la-si-do* (2) ve *(fa-mi)-re-do-si-do-re* (3) dir.

MİNÖR KARAKTERLİ DİZİLER (225 ADET)

Eol (196 adet): Ex.2.1a, Ex.2.4a, Ex.2.5, Ex.3.1, Ex.3.3a, Ex.4.1, Ex.4.2, Ex.4.3, Ex.4.4, Ex.5.1, Ex.5.2, Ex.6.1, Ex.6.2, Ex.6.3, Ex.6.4, Ex.6.5, Ex.6.6, Ex.6.7, Ex.7.1, Ex.7.2, Ex.7.3, Ex.7.4, Ex.8.1a, Ex.8.2a, Ex.8.3a, Ex.10.1, Ex.10.4, Ex.10.5a, Ex.11.1, Ex.11.3, Ex.11.5, Ex.12.1, Ex.12.2, Ex.12.3a, Ex.12.4a, Ex.12.5a, Ex.12.6a, Ex.12.7a, Ex.12.9a, Ex.13, № 9–10, № 20–24, № 30–33, № 35–36, № 37–45, № 46–47, № 54–59, № 63–68, № 71–102, № 106–114, № 116–121, № 124–127, № 139–142, № 146, № 148–156, № 162, № 187–193, № 195–196, № 200–202, № 204–206, № 208–209, № 215–216, № 220–221, № 225–227, № 229, № 235, № 237–239, № 241–242, № 246–253, № 257, № 262–263, № 265, № 277–287.

Frig (19 adet): Ex.2.3a, Ex.8.6, Ex.9.1, № 122–123, № 143–144, № 159, № 161, № 194, № 228, № 236, № 240, № 256, № 258–260, № 264, № 266.

Dor (9 adet): Ex.11.2, Ex.12.8a, № 6, № 7, № 69–70, № 231, № 243, № 261.

MAJÖR KARAKTERLİ DİZİLER (123 ADET)

Mixolid (115 adet): Ex.2.1b, Ex.2.2, Ex.2.3b, Ex.2.4b, Ex.3.3b, Ex.7.5, Ex.8.1b, Ex.8.2b, Ex.8.3b, Ex.8.4, Ex.8.5, Ex.9.2, Ex.10.3, Ex.10.5b, Ex.12.3b, Ex.12.4b, Ex.12.5b, Ex.12.6b, Ex.12.7b, Ex.12.8b, Ex.12.9b, № 11–12, № 14–19, № 25–29, № 34, № 48–53, № 60–62, № 103–105, № 115, № 128–138, № 145, № 147, № 158, № 163–170, № 173–174, № 176–

185, № 197–199, № 203, № 207, № 210–214, № 217–219, № 222–224, № 230, № 232–234, № 244–245, № 254–255, № 267–276.
majör (6 adet): Ex.10.2, № 13, № 171, № 172, № 175, № 186.

ÖZEL OLANLAR

Büyük ikili (2 adet): Ex.3.2, № 157.

Motifsel dönen (2 adet): *La-mi,-si* (№ 8) ve *mi-Re-do* (№ 1).

İnci-binici (5 adet): *do-si-la-si-do* (№ 4, № 5) ve *(fa-mi)-re-do-si-do-re* (Ex.1, № 2–3).

Yapılar

Karaçay-Malkar halk müziğinde genelde dört ve iki kesitli yapılar görebiliriz, ama bunların dahilinde birçok altyapıyla karşılaşabiliriz.

İki çekirdeklielerin arasında en çok olan AB yapısı (47, bunlardan 23-ü üç ölçülü). Bunun haricinde görebildiğimiz yapılar: AAAB (5–AAAB, AAA_vB), AAB_vB (1), ABAB (4–AB_vAB, ABA_vB_v, AB^kAB), AB_vBB (9–ABB_vB_v, AB_vB) ve AB+nakarat (3). İki çekirdeklielerin arasında oldukça az ayrıık hareketli kesit benzerliği görebiliriz (A²⁻³A, A²A ve A⁴⁻⁵A⁴⁻⁵A_vA birer-birer adet).

Birçok dört çekirdekli ezgide kesitler arasında ikili ve üçlü benzerlikler görebiliriz: A²ABC (2), A²B_kAB (1), A²B²AB (1), A²B³AB (1), A²BAC (3), A³BAC (1), A³B³AB (2), AB²CB (1) ve AB³B³B (1).

Bunlardan bile daha ilginç bulduğumuz dörtlü ve beşli benzerliklerin yüksek rakamı:

AB⁴AB (1), AB⁴A_vB (1), AB⁴AB (1), A_kB⁴AB (1),

AB⁴CB (5)

AB⁵AB (6), AB⁴⁻⁵AB (3), AB⁴⁻⁵A_vB (8), AB_v⁵AB (1), AB⁵A_kB (2),

A²B⁵AB (1)

AB⁵CB (18), AB⁴⁻⁵CB (1), AB_k⁵CB (1), AB_v⁵CB (1),

AB⁵C+B (1)

A⁴B⁴AB (1), A_k⁴A⁴AB (1)

A⁵B⁵AB (1), A⁵⁻⁶B⁵AB (1), A⁵B⁴⁻⁵AB (1), A⁴⁻⁵A⁴⁻⁵BA (1)

A⁵A⁵BA (2), A_v⁵A⁵BA (1)

A⁵A⁵A²A (1), and

A⁵BAC (1).

Bazı dört çekirdekli ezgide basamak basamak iniş görebiliriz: $A^3A^2A^2A$ (1), A^3A^2AB (1), $A^4A^3A^2A$ (3), $A^4A^3A^2A_k$ (2) ve dönen kubbeli yapı da ender sayılmaz: $AA^{3-4}A^{3-4}A_v$ (1), $AA^5A^5_kA$ (1), $AA^5_vA^5_vA$ (1), ABB_vA (1), $ABCA$ (1), $AABA$ (3). Son olarak temel dört çekirdekli yapıları tanıtacağım. İki ve dört çekirdekli yapıların arasında AB/AC ve AB/CB yapıların yüksek sayısı kayda değerdir.

$AABC$ (6), AA_vBC (25), AA_cBC (2)
 $ABAC$ (22), ABA_vC (4); $AB\bar{A}C$ (2), ABA^cC (4)
 $ABBC$ (3), AB_vBC (2)
 $ABCB$ (4)
 $ABCC$ (1), ABC_vC (2), $ABCC$ (4), $ABCC^c$ (1) and
 $ABCD$ (119), AB^cCD (1).

Daha önce de değindiğimiz gibi bir ve üç çekirdekli ezgilerin sayısı oldukça azdır.

Bir çekirdekli(9), A (3), $AAAA$ ¹⁰⁸ (1), A_vA_vAA (1), A_vA (3) and A_cA (1).
Üç çekirdekli (3): ABC (2) and A^5BA (1).

Detaylı listeye geçelim.

TEK ÇEKİRDEKLİ YAPILAR (9)

A : № 11, № 163 (üç ölçülü), № 166 (üç ölçülü)
 $AAAA$: Ex.2.1a
 A_vA_vAA : Ex.2.1b
 A_vA : № 148 (üç ölçülü), № 168 (üç ölçülü), № 169 (üç ölçülü)
 A_cA : № 2.

İKİ ÇEKİRDEKLİ YAPILAR (47)

AB (47): Ex.1, Ex.2.2, Ex.2.4a, Ex.2.4b, Ex.10.5a, № 1, № 4, № 5, № 12–14, № 16, № 18–22, № 24, № 26–27, № 29, № 36–37, № 68, № 146–147(üç ölçülü), № 149(üç ölçülü), № 151 (üç ölçülü), № 156–157 (üç ölçülü), № 162 (üç ölçülü), № 164 (üç ölçülü), № 167 (üç ölçülü), № 170–174 (üç ölçülü), № 176–180 (üç ölçülü), № 182–185 (üç ölçülü)
 AB^cB (1): № 28

¹⁰⁸ A ile A kesit'e benzer bir şekilde ancak biraz daha pest hareket edip aynı karar sesinde sona eren kesidi işaret ediyorum.

- AAAB (5): № 82, $\underline{AA}AB$: Ex.6.2, AAA_vB : № 188, AA_vA_vB : № 9, AA^cAB :
Ex.4.1
AABB (1): Ex.10.5b
ABAB (4): № 201, AB_vAB : № 203, ABA_vB_v : Ex.2.5, AB^cAB : № 33
ABBB (9): Ex.2.3a, № 25, № 31–32, № 35, ABB_vB_v : № 23, № 34,
№ 46, AB_vB : Ex.10.3
AB + Refr. (3): Ex.2.3b, № 8, № 181 (üç ölçülü)
2 çekirdekli kesit paralellikleri: $A^{2-3}A$: № 155 (tüç ölçülü), A^2A : № 3, № 17
and $A^{4-5}A^{4-5}A_vA$:
№ 121.

DÖRT ÇEKİRDEKLİ YAPILAR

İkili ve üçlü benzeşmesi olan dört çekirdekli (13)

- A^2ABC : № 86, № 89
 A^2B_cAB : № 158 (üç ölçülü)
 A^2B^2AB : № 76
 A^2B^3AB : № 94
 A^2BAC : Ex.5.2, № 48, № 66
 A^3BAC : Ex.3.3b
 A^3B^3AB : № 96, № 160 (üç ölçülü)
 AB^2CB : № 105
 AB^3B^3B : Ex.6.6.

Dörtlü ve beşli benzeşmesi olan dört çekirdekli (65!)

- AB^4AB (4): № 61, AB^4A_vB : № 106, $AB^4\underline{AB}$: № 57, A_cB^4AB : Ex.4.3
 AB^4CB (5): Ex.8.1a, Ex.11.2, № 131, № 136, № 247
 AB^5AB (21): Ex.12.5b, № 208, № 209, № 221, № 222, № 240
 $AB^{4-5}AB$: № 58, № 196, № 219
 $AB^{4-5}A_vB$: Ex.12.6b (üç ölçülü), Ex.12.9b (üç ölçülü), № 84 (üç ölçülü),
№ 126 (üç ölçülü), № 154 (üç ölçülü), № 250 (üç ölçülü), № 256
(üç ölçülü), № 262 (üç ölçülü)
 AB_v^5AB : Ex.12.9a
 AB^5A_cB : № 274, № 243.
 A^2B^5AB : № 236
 AB^5CB (22): Ex.11.5, Ex.12.8a, Ex.12.8b, № 119, № 125, № 144, № 217,
№ 228, № 232, № 233, № 234, № 253, № 255, № 257, № 260,
№ 263, № 264, № 265
 $AB^{4-5}CB$: № 102, AB_c^5CB : Ex.9.2
 AB_v^5CB : Ex.8.2a
 AB^5C+B : Ex.8.6

- A^4B^4AB (2): № 130, $A_c^4A^4AB$: № 187
 A^5B^5AB (10): № 249, $A^{5-6}B^5AB$: № 124, $A^5B^{4-5}AB$: № 248, $A^{4-5}A^{4-5}BA$:
 № 191, № 194
 A^5A^5BA : № 122, № 123, $A_v^5A^5BA$: № 192
 $A^5A^5A^2A$: № 193
 A^5BAC : Ex.9.1.

4 kesitte basamak basamak iniş (7)

- $A^3A^2A^2A$: Ex.6.1
 A^3A^2AB : № 134
 $A^4A^3A^2A$: Ex.6.3, № 87, № 88
 $A^4A^3A^2A_c$: Ex.7.2, № 135.

Tekrarlanan kubbeli yapı (8)

- $AA^{3-4}A^{3-4}A_v$: № 280
 AA^5A^5A : № 281, $AA^5_vA^5_vA$: № 283
 ABB_vA : № 284
 $ABCA$: № 287
 $AABA$: Ex.10.2, № 10, № 165 (üç ölçülü).

İNİCİ DÖRT ÇEKİRDEKLİ

- $AABC$ (6): Ex.7.4, № 70, № 83, № 107, № 120, № 128
 AA_vBC : № 273
 AA_cBC : № 189, № 285
 $ABAC$ (30): Ex.4.2, Ex.7.1, Ex.12.1, Ex.12.7a, № 56, № 59, № 132, № 139,
 № 206, № 210, № 212, № 216, № 220, № 223, № 231, № 239,
 № 244, № 245, № 266, № 268, № 277
 ABA_vC : Ex.12.3a, Ex.12.3b, Ex.12.4b, № 211; $ABAC$: Ex.4.4, № 207
 ABA^cC : Ex.12.5a, Ex.12.7b, № 109, № 258
 $ABBC$ (5): № 65, № 190, № 252, AB_vBC : Ex.6.5, Ex.11.3
 $ABCB$ (4): № 44, № 49, № 51, № 52
 $ABCC$ (8): № 175 (üç ölçülü)
 ABC_vC : № 198, № 202, $ABCC$: № 60, № 69, № 71, № 75
 $ABCC^c$: № 142
 $ABCD$ (121): Ex.3.1, Ex.3.2, Ex.3.3a, Ex.5.1, Ex.6.4, Ex.6.7, Ex.7.3, Ex.7.5,
 Ex.8.1b, Ex.8.2b, Ex.8.3a, Ex.8.3b, Ex.8.4, Ex.8.5, Ex.10.4,
 Ex.11.1, Ex.12.2, Ex.12.4a, Ex.12.6a, Ex.13, № 6–7, № 15,
 № 30, № 38–43, № 45, № 47, № 50, № 53–55, № 63–64,
 № 67, № 72–74, № 77–81, № 85, № 90–93, № 95, № 97–101,
 № 103–104, № 108, № 110–118, № 127, № 129, № 133,

№ 137–138, № 140–141, № 143, № 145, № 195, № 197, № 199–200, № 204–205, № 213–215, № 218, № 224–227, № 229–230, № 235, № 237–238, № 241–242, № 246, № 251, № 254, № 259, № 261, № 267, № 269, № 270–272, № 275–276, № 278–279, № 282, № 286, № 150 (üç ölçülü), № 153 (üç ölçülü), № 159 (üç ölçülü), № 186 (üç ölçülü)

AB^cCD: № 62.

ÜÇ ÇEKİRDEKLİ YAPILAR (3)

ABC: Ex.10.1, № 152 (üç ölçülü)

A⁵BA: № 161 (üç ölçülü).

Ses genişliği

Tipik Karaçay-Malkar ezgileri – Anadolu ezgilerine benzer şekilde, ancak Macar ezgilerinden farklı olarak – karar sesin altına inmezler. Böylece en yaygın ses genişliği 1-8 (92). Bundan sonra 4 büyük ses genişliği grubu oluşturabiliriz: 1-7 (56), 1-6 (52), 1-5 (44) ve 1-9 (36) ve dört daha ufak grup 1-10 (11), 1-b9 (9), 1-4 (8) ve 1-#6 (5). En dar ses genişliği 1-3, burada tek ezgi görebiliriz (№ 60). En geniş ses genişliği olan 1-11 ses genişliğinin de tek örneğini görebiliriz (№ 138).

Karar sesi altına inen seyirler birçok farklı bakımdan da farklı özelliklere sahipler. Karar sesin altına inen ses genişlikleri arasından en büyük grup VII-5 (10)-dir.

Diğer karar sesi altına inen ezgiyi farklı özellikleriyle beraber tanıtacağız.

PLAGAL, İNİCİ-BİNİCİ EZGİLER

#VI-1 (1): № 2

#VI-2 (1): № 3

#VI-3 (1): № 4

#VI-4 (1): № 5 (1., 2. ve 4. kesitte)

#VI-5 (1): № 7

VII-4 (1): № 6

IV-b3 (1): Ex.1.

ÜÇSESİLİ ÜZERİNDE SIÇRAYAN MOTİF

- V-2 (1): № 8 (*si-la-mi*)
VII-2 (1): № 1 (*mi-re-do*).

SEYİR SONUNDA V. DERECEYE İNEN/SIÇRAYAN EZGİLER

- V-6 (2): Ex.10.4, Ex.13
V-7 (3): Ex.10.1, № 152, № 171

SEYİR SONUNDA VII. DERECE

- #VI-6 (1): № 163
VII-6 (3): № 64, № 65
VII-7 (2): № 69, № 70
VII-8 (2): № 126, 286
VII-b3 (1): № 68
VII-b9 (1): № 235

SEYİR BİTİŞ ÖNCESİ DAHA PEST, GENELDE (#)VII. DERECEYE İNENLER

- VII-6 (3): № 165
VII-8 (2): № 126
#VII-4 (1): № 172
#VII-6 (2): № 150, № 174
V-8 (1): № 154

KESİT BAŞINDA AŞAĞIDAN SIÇRAMA

- VI-6 (1): № 94.

Ses sahaları daha detaylı bir şekilde:

1-3 (1)	№ 60
1-4 (8)	Ex.10.3, № 10, № 11, № 13, № 14, № 25, № 26, № 43
1-5 (43)	Ex.2.1b, Ex.3.1, Ex.3.2, Ex.3.3b, Ex.4.4, Ex.5.1, Ex.6.1, Ex.6.2, Ex.6.3, Ex.6.4, Ex.7.2, № 9, № 15–16, № 18–20, № 27–28, № 31–35, № 39–41, № 44, № 46–47, № 59, № 72–73, № 75, № 81–82, № 93, № 111, № 156–158, № 166, 1-5 (+V): Ex.2.3b
1-6 (52)	Ex.2.1a, Ex.2.3a, Ex.2.4a, Ex.2.5, Ex.3.3a, Ex.4.2, Ex.4.3, Ex.6.5, Ex.7.1, Ex.7.3, Ex.7.4, Ex.8.4, Ex.11.3, Ex.12.1, Ex.12.2, Ex.12.3a, Ex.12.4b, № 17, № 21–24, № 29–30, № 42, № 76–80, № 89, № 92, № 95, № 106, № 108–109, № 115, № 134, № 155, № 164, № 167, № 170, № 173, № 175–176, № 180–181, № 205–206, № 211, № 215, № 220
1-#6 (5)	Ex.2.2, № 61–62, № 207, № 212
1-7 (55)	Ex.2.4b, Ex.4.1, Ex.7.5, Ex.8.2a, Ex.10.5a, Ex.11.2, Ex.12.3b, Ex.12.4a, Ex.12.5b, Ex.12.9b, № 12, № 36, № 38, № 45, № 48, № 57–58, № 71, № 74, № 90, № 96, № 107, № 110, № 112–114, № 120, № 131–133, № 147–148, № 151, № 162, № 168, № 182, № 187, № 192, № 199–200, № 203, № 210, № 216–217, № 221–223, № 225, № 230, № 245, № 247, № 267–268, № 276–279, № 284
1-8 (93)	Ex.6.6, Ex.6.7, Ex.8.1a, Ex.8.1b, Ex.8.2b, Ex.8.3a, Ex.8.3b, Ex.8.5, Ex.10.5b, Ex.11.1, Ex.11.5, Ex.12.5a, Ex.12.6a, Ex.12.7a, Ex.12.7b, Ex.12.9a, № 50–52, № 55–56, № 83–88, № 91, № 97–100, № 104, № 116–119, № 121–123, № 125, № 128, № 130, № 135, № 137, № 142, № 153, № 169, № 177–178, № 183–184, № 189, № 191, № 197, № 201–202, № 208, № 213, № 218–219, № 224, № 226–229, № 232–234, № 236–242, № 246, № 250, № 253, № 255, № 257, № 261–264, № 270–271, № 275, № 280–283, № 285, № 287
1-9 (36)	Ex.8.6, Ex.9.1, Ex.9.2, Ex.12.6b, Ex.12.8a, Ex.12.8b, № 37, № 53, № 101, № 103, № 105, № 127, № 129, № 136, № 141, № 143, № 145, № 159–161, № 179, № 185–186, № 194, № 198, № 214, № 231, № 243–244, № 254, № 269, № 272–274, № 277
1-b9 (10)	№ 140, № 204, № 248–249, № 251–252, № 256, № 258–260
1-10 (10)	№ 124, № 139, № 144, № 190, № 193, № 195–196, № 209, № 265–266
1-11 (1)	№ 138

IV-b3 (1)	Ex.1
V-2 (1)	№ 8
V-6 (2)	Ex.10.4, Ex.13
V-7 (3)	Ex.10.1, № 152, № 171
V-8 (1)	№ 154
VI-6 (1)	№ 94
#VI-1 (1)	№ 2
#VI-2 (1)	№ 3
#VI-3 (1)	№ 4
#VI-4 (1)	№ 5
#VI-5 (1)	№ 7
#VI-6 (1)	№ 163
VII-2 (1)	№ 1
VII-4 (1)	№ 6
VII-5 (10)	Ex.5.2, Ex.10.2, № 49, № 54, № 63, № 66–67, № 146, № 149, № 188
VII-6 (3)	№ 64–65, № 165
VII-7 (2)	№ 69, № 70
VII-8 (2)	№ 126, № 286
VII-b3 (1)	№ 68
VII-b9 (1)	№ 235
#VII-4 (1)	№ 172
#VII-6 (2)	№ 150, № 174

Ezgi türleri

Gruplardaki türkü çeşitlerinin nasıl dağıldığını incelemekte fayda olabilir, özellikle ard arda gelen sınıfların devamlı daha kompleks yapılı ezgiler içerdiğini hatırlarsak.

1. sınıfın özel ezgileri genelde eski üsluplu çeşitlere bağlıdır. 2-3 sınıflarda dini ve enstrümantal Dans ezgilerin sayısı daha yüksektir ve 4-8 sınıfta enstrümantal Dans ezgilerin oranı yüksektir. 6. sınıftan itibaren devamlı artan sayıda cır ezgileri görebiliriz.

1. sınıf	3 Gollu, 3 yağmur duası, 1 akordeonla sunulan dans ezgisi, 1 tekerleme, 1 ninni
2. sınıf	11 zikir, 10 enstrümental dans ezgisi, 5 cır, 4 ninni, 2 Nart destanı, 2 İynar, 1 orayda, 1 tekerleme
3. sınıf	8 zikir, 3 Nart destanı, 3 mevlid, 2 akordeonla sunulan dans ezgisi, 2 cır, 1 ilahi (Türkçe), 1 ninni
4. sınıf	6 enstrümental dans ezgisi, 2 zikir, 2 cır, 1 akordeonla sunulan dans ezgisi, 1 orayda, 1 tekerleme
5. sınıf	5 cır, 3 akordeonla sunulan dans ezgisi, 1 zikir, 1 İynar
6. sınıf	13 cır, 6 akordeonla sunulan dans ezgisi, 6 mevlid, 2 sanat şarkısı, 2 İynar, 2 ninni, 11 zikir
7. sınıf	8 İynar, 3 zikir, 2 dans ezgisi, 2 cır
8. sınıf	11 akordeonla sunulan dans ezgisi, 11 cır, 4 İynar, 3 zikir, 1 orayda, 1 tekerleme
9. sınıf	8 cır, 3 akordeonla sunulan dans ezgisi, 1 zikir, 1 ninni (ölüm hakkında), 1 küy
10. sınıf	26 cır, 7 orayda, 5 ninni, 1 ağıt (gerçek), 1 Nart destanı, 1 düğün ezgisi
11. sınıf	9 cır, 3 zikir, 2 akordeonla sunulan dans ezgisi, 2 düğün ezgisi
12. sınıf	55 cır, 18 küy-ağıt, 4 İynar, 1 şarkı, 1 gelin ezgisi
13. sınıf	9 cır (modern)

VIII. İLK KESİTLERİN İNDEKSİ

A

<i>Abdulkerimim, Abdulkerimim</i>	№ 226
<i>Alay hucusuna va boşuna da kılsın</i>	№ 234
<i>Alayda karab körese</i>	8.3a
<i>Algın da kılığın a bir a igi edi</i>	№ 69
<i>Allah adı dillerde</i>	№ 41
<i>Allah Allah Allah Allah</i>	№ 97, № 98
<i>Allah bersin bukmillerge payğambarı taqdirinden</i>	№ 47
<i>Allah bersin fayğambarı şafağatından</i>	№ 43
<i>Allah bersin pubmillerge payğambarı şafağatından</i>	2.5, № 10
<i>Allah bizni da caratdı</i>	4.2.
<i>Aman mü'min, canım mü'min</i>	6.6.
<i>Amiy-Amiy em sarı</i>	№ 116
<i>Anı anası bir bek cılaydı, egeçleri burulub</i>	№ 230
<i>Ak cavluknu nek baylağansa</i>	№ 241
<i>Ak tavlani başların sılay baralla</i>	№ 192
<i>Akbaş da aruv kümüş kamala</i>	№ 201
<i>Arbazda bir davurla</i>	№ 53
<i>Arbazında altın terek ornalsın</i>	№ 155
<i>Arnavut da çaldan a caylıb kelelle</i>	№ 246, № 261
<i>Aruvsa deyle da igise deyle</i>	№ 250
<i>Aş aşamaydıla ma bizni caşla, oyra Gollu</i>	1.
<i>Aşha da çok karuvum</i>	№ 90, № 78
<i>Aşırdıla bizni Nartla kuçaqlaşıb Eliya</i>	2.3b, № 51
<i>At mindim Ayman tüzde</i>	№ 70
<i>Ata curtha eltgen colla kesilib</i>	№ 279
<i>Atadan öksüz kalğan malhun sabiyçik</i>	№ 113
<i>Atam Muhacir Kürkge ketgen edi</i>	№ 236
<i>Avzuğdan çıqğan avuz a tulpuvun</i>	№ 256
<i>Ay kabırğam kabırğam da, canımı alğan a kabırğam</i>	№ 100
<i>Ay karnaşla tıñılağız</i>	7.2.
<i>Aycayağım seni arbazın tik bolsun</i>	10.6.
<i>Aycayaq ala cavluğun</i>	№ 37
<i>Aylan aylan cav kalak</i>	№ 18
<i>Aylana-cürüy ketgenme Alan</i>	№ 213
<i>Ayt dey esegiz men da aytayım</i>	№ 262
<i>Ayt dey esegiz, ayt dey esegiz</i>	№ 252
<i>Azret biy a caşay edi da</i>	№ 270

B

<i>Bahçada bitgen bal havun</i>	№ 118
<i>Bahsan elde töre boldu maral bala marağan</i>	№ 24
<i>Balık aylançından tizilib çığad</i>	№ 227
<i>Bara corta ketdi Şavay hoyra</i>	№ 173
<i>Başha halkla keldile</i>	№ 30
<i>Başıbızdağı carıq culduzçuk</i>	№ 240
<i>Başındağı kök cavluğun da</i>	№ 267
<i>Batır qarça karaçaynı başı edi</i>	№ 188
<i>Bellav bellav bellav bellav belimçik</i>	№ 180
<i>Bellav bellav bellav bellav bölekle</i>	№ 95
<i>Bellav bellav bellav bellav böleyim</i>	№ 156, № 196, № 21
<i>Bellav bellav böleyim a bala seni va</i>	№ 172
<i>Bergen zamanıñ kaçça ed da</i>	№ 15
<i>Beş da altı cılını tüşümde da körüb</i>	№ 231
<i>Bılay arı qarasam</i>	№ 276
<i>Bir canından çaşav tarlığı</i>	№ 242
<i>Bismillah deb başlayıq</i>	6.5., № 20, № 54, № 79, № 91
<i>Biz a çıqğan edik Ullu Bashandan kün qaray</i>	№ 179
<i>Biz barabız İstanpulnu coluna</i>	10.5a
<i>Biz çıqğan edik a voy Ullu Bashandan üzülüib</i>	8.2a
<i>Biz çıqğan edik tar Bahsandan cer qaray</i>	№ 105
<i>Biz çıqğan edik ullan da Bashandan</i>	№ 244
<i>Biz қазақстанға kelgen a bolurek</i>	№ 229
<i>Bolat Himiçni men aytayım hoy voradara</i>	№ 49
<i>Boza kelsin deb aytıgız</i>	№ 142
<i>Böllav böllav böleyim</i>	№ 9, № 26, № 82
<i>Böllay böllay bala sen</i>	№ 3
<i>Böllay-böllay balasın</i>	№ 25
<i>Bu bir keçege toğuz keleşini</i>	№ 32
<i>Bu cennetin ırmakları</i>	6.2.
<i>Bu duniyada can barmıdı</i>	№ 50
<i>Bu duniyağa qaragız</i>	№ 23
<i>Bu Han Allah Sultan Allah</i>	№ 36

C

<i>Calan başımı salıp cathanma</i>	№ 133
<i>Calbavur a tab bişgendi kızarıb</i>	№ 149
<i>Camal da deyle, Camal da deyle</i>	12.9a
<i>Cansohları Taşlı qolda çaşayla</i>	№ 163
<i>Cañjur cavadı</i>	№ 1

<i>Carlı üyürde, calçı üyürde</i>	13.
<i>Caşla barıb tav başına örledile</i>	№ 130
<i>Cavumla cavalla tav calpaqlağa oyra köllege</i>	№ 200
<i>Caylıqlanı qoruy ketdi hans boldu</i>	№ 161
<i>Cerleni talğır cılamı bolub</i>	№ 216
<i>Çille bayraq çaçdıla</i>	№ 208
<i>Cim-cim aruv cılturatirem</i>	№ 260
<i>Çopuna ketgend bazarğa</i>	№ 8
<i>Çumadanıyı açalmayın tabu ma çüyle bla açdıla</i>	№ 232
<i>Çuvak kökden kölek tigib kiyeş da</i>	11.2.
<i>Cuvuq bolğan zamanda</i>	№ 74
<i>Cüv cüv cüv ala</i>	2.1b, № 60, № 121

D

<i>Da meni anam da bala da küsesin</i>	№ 205
<i>Dert çekmekten usandıy mı</i>	№ 86
<i>Dila brigadir bolsam a alan</i>	№ 207
<i>Dunya bagası qarnaşım a qadir</i>	№ 210

E

<i>Ebizeleni va sen cigit tuvğan Qanamat</i>	№ 151, № 153
<i>Eçkibaşlanı aruv Horasan</i>	№ 68
<i>Eçkibaşlanı da oy bir cigit tuvğan Domalay</i>	№ 189
<i>Elde sabiyçikle da cılab a kelelle</i>	№ 274
<i>Ertde ertde zamanda</i>	№ 126
<i>Eşikleni arı bir aç, arı bir kireyim</i>	№ 61
<i>Esirib üyge men da keleme</i>	№ 247
<i>Ey Düger Badınatı da cortuvulğa da çıqdıla degendi</i>	№ 184
<i>Ey kara tonla cumuşaq qolla</i>	№ 225
<i>Ey, kel, kızım a, kel, kızım</i>	№ 202
<i>Ey, min aruv Aqtamaq faytoŋŋa</i>	№ 103

G

<i>Gapalavla eki boldu, bir boldu</i>	№ 185
<i>Gapalavla eki elle bir boldu</i>	№ 147
<i>Gapalavla eki elle bir boldula</i>	№ 182
<i>Gapalavla taş başında çaşayla</i>	№ 162

H

<i>Hadavcuq ulu batır Cambolat</i>	№ 194
<i>Halisan, muhlisan la ilaha illallah</i>	№ 120
<i>Haman callab küreşsem da süymeklik coldan</i>	№ 285
<i>Har ertden sayın a bet kol cuvama</i>	№ 269

<i>Har inçir sayın kökbaş üçükden</i>	№ 235
<i>Hasavkağa tuşman asker kirgendi</i>	№ 178

I

<i>İjaları taş başında çaşaydıla</i>	10.2.
<i>İnanullahı okub</i>	№ 31
<i>Ishavat deyle da, ıshavatdı deyle, koymayla</i>	10.4.
<i>İynarlarımı aytıb tebresem</i>	№ 110

K

<i>Kafkaziya'da biz da bara bara</i>	12.1.
<i>Keç boldu da Ayuv Çatda qaldı Atalay</i>	№ 198
<i>Keçe cuqlab bir tüş kördüm</i>	7.1.
<i>Keçe da tüşümde men bir tüş körgenem</i>	№ 209
<i>Kelçi aruvçuğum paytoňña</i>	№ 264
<i>Kelçigiz kızla ay biz barayıq a</i>	№ 263
<i>Kelelle ketelle</i>	№ 14
<i>Kelinni alıb kelebiz col berigiz</i>	№ 146
<i>Keñ arbaz adamdan tolgandı baradı carıq toy</i>	12.4a
<i>Kesek kesek bulut çıkdı Kertmeli Koldan</i>	№ 19
<i>Kimler yaptı bu Ravza'nın yapısın</i>	№ 46
<i>Kök bla cerni arası</i>	2.1a
<i>Kök kölek çaş meni tileyd, hoy</i>	№ 281
<i>Kökde uçan eki qaz</i>	№ 108
<i>Kökge termilib ösgen naratla</i>	№ 286
<i>Kökke tübünde kökbaş üylede</i>	№ 204
<i>Köklerde uçan alay kögürçün</i>	№ 271
<i>Köküregim col bolluqdu</i>	№ 287
<i>Közüm a çırağ bargandı, bargandı</i>	№ 259
<i>Kübür başında qobuzum</i>	№ 13
<i>Kürek biyçeden cavun tileybiz</i>	№ 6, № 7
<i>Küz tavlada talala, o hoyri o marca</i>	№ 137

L

<i>La ilaha illallah</i>	№ 33, № 44, № 67, № 81, № 112
<i>La ilahu Huda'ya</i>	№ 72

M

<i>Ma bu Gezoh ulu da cigit tuvğan Biynöger</i>	№ 117
<i>Ma suvnu örge cüzedi deyle</i>	№ 266
<i>Macir biy qaydan kelese</i>	12.4b

<i>Mahay da Kün da çarnaşladıla, ay da cartıdı kün savdu</i>	№ 220
<i>Maryam bla Emina</i>	№ 75
<i>Maşoq başlanı tikgen iyneça</i>	№ 129
<i>Men a çaşlığında da orta Gıdamlada da koyçu edim</i>	№ 176
<i>Men başlağanma da bir baş avruthan haparğa</i>	№ 277
<i>Men bek süygen aq bayramda</i>	№ 215
<i>Men Carahmatnı ölmezlik sunuvçem</i>	12.3a
<i>Men duğum cıya turayem</i>	9.2.
<i>Men sen aruvnu alay süyeme</i>	№ 254
<i>Men senden aruv a körmegen edim</i>	12.8b
<i>Men seni bek süyeme</i>	№ 195
<i>Men seni körgenli beri tınçlığım ketdi</i>	№ 141
<i>Men seni süymey ne eteyim Nürcan</i>	№ 221
<i>Men seni üçün süymeklik otda küydüm</i>	№ 160
<i>Meni alaşam boz horadı, oyra oy</i>	11.3.
<i>Meni alaşam çabhan eted</i>	2.2.
<i>Meni aruvum kele da turad</i>	12.6a
<i>Meni Nanım ketib baradı</i>	№ 109
<i>Meni koyların baralla Alan</i>	№ 203
<i>Meni süygençigim oh armiyada</i>	№ 258
<i>Meni süygenim ketib baradı</i>	№ 268
<i>Meni va koyub başıñı suvğa kalay atarıksa</i>	№ 132
<i>Min Aqtamağım a faytonğa</i>	№ 138
<i>Muhammeddir özüm söziim</i>	№ 35
<i>Muslimanlar aytayım siz mavlutha tuñılağız</i>	3.2.

N

<i>Muslimanlar aytayım siz mevlütge tuñılağız</i>	3.3a
<i>Nart batırla cortuvulğa çıqğandıla</i>	№ 48

O

<i>O, burun zamanda oğarı Gıdamlada koyçu edim</i>	№ 171
<i>Ol tuvğanın çıqğanın</i>	№ 93
<i>Onekinçi baş keçe da</i>	№ 38
<i>Okaçık a peşiklerinde</i>	№ 253
<i>Oramnı örge keledile</i>	№ 222
<i>Orayda rayda qanamat</i>	№ 84, № 85
<i>Oy anam harib sen meni allıma</i>	№ 238
<i>Oy atasından a ol cigit tuvğan Biynöger</i>	№ 152
<i>Oy ayt deysiz da koymaysız meni</i>	12.5b
<i>Oy Eçkibaşlanı Domalay</i>	№ 197

<i>Oy Erirey degen kuvatdı</i>	№ 174
<i>Oy Gezoh ulu da biyleni va biyi Biynöger</i>	10.1.
<i>Oy Gezoh ulu da ol cigit tuvğan Biynöger</i>	8.1a
<i>Oy hoy marcala deydi da bu küz koyçula</i>	№ 275
<i>Oy kökde barğan köksülle</i>	№ 115
<i>Oy kün çıkğandan bılay kün bathaḡa</i>	12.9b
<i>Oy Mahar özen toymay seni körgen</i>	№ 228
<i>Oy nença kere caḡıldıḡ</i>	№ 83
<i>Oy kuvanç ete kelirse canım camaḡatıḡa, eliḡe</i>	2.4a
<i>Oy terezeden qarab turğanlay</i>	№ 206
<i>Oy Ullu Hojda da bir seyir bardı taḡ bardı orayda</i>	№ 102
<i>Oy, Candar, canıḡ barsın Kabaḡa</i>	№ 177
<i>Oy, sandıraḡ, sandıraḡ</i>	7.4.
<i>Oy, tay-tay! kırımдан a kelgen kırım semenle, Oy, semenle</i>	№ 183
<i>Oy, Ullu Hojdan a ma çıkğan elle ceti arıv, orayda</i>	№ 101
<i>Oy, oy, oy, ah, meni da süygenim a</i>	№ 251
<i>Oyra, oyra Tepena oyra Tepena</i>	5.2., № 66

P

<i>Payḡambarla tüşünde közüv közüv keldile</i>	6.7.
--	------

q

<i>qab-qaradıla seni qaşlarıḡ</i>	4.3.
<i>qara aḡaçda qar bardı</i>	№ 104
<i>qara qaşlarıḡ, burma qaçlarıḡ</i>	№ 218
<i>qara Şavay anasına tuvḡanda</i>	№ 66
<i>qaraçay-Malkar Tavlılula</i>	№ 128
<i>qarahisarḡa barlıḡma</i>	№ 92
<i>qaranlık gece qara cılan bla qalay catayım hoy</i>	2.4b
<i>qarḡalanı qonuşları qoldadı</i>	№ 157
<i>qarnıḡdaḡı qaş bolsa</i>	№ 71
<i>qaynatası cük boldı</i>	№ 45
<i>qaysı caylıḡda otlay bolurla</i>	№ 272
<i>qıçıradı Davle hahay kuvḡun</i>	№ 154
<i>qış suvuqlada cıluv beresiz</i>	№ 76
<i>qış suvuqlada cıluv izleseḡ</i>	№ 77
<i>Qoban özende da süriüvçü qaşları da Catday</i>	12.8a
<i>qobuz soḡa turama</i>	7.5.
<i>qollarına temir toḡmaḡ alırla</i>	№ 187

S, Ş

<i>Salma koluju, salma koluju</i>	№ 42
<i>Sarı gavur mülkübüznü algandı</i>	11.1.
<i>Savet lotçikle tav kuşla kibik</i>	№ 56
<i>Sav ceti cılnı da ma Morh başında turğanem</i>	№ 150
<i>Sav ceti cılnı da men qaraqaçda çaşadım</i>	№ 165
<i>Sen da süyese men da süyeme</i>	№ 181
<i>Sen körüb turğaney tavnu va suvuğun</i>	№ 119
<i>Senden sora qaysı tavdu</i>	5.1.
<i>Seni ayağında da çurukla qanşavbiy</i>	№ 223
<i>Seni qara çaçıñ tabanıñı cete</i>	№ 128–249
<i>Shurtuq elden çığıb barabız</i>	4.4.
<i>Sırtındağı iç kübesi aq kümüşden eşilgen</i>	№ 127
<i>Sıylı bolğan mölekler</i>	№ 73
<i>Siz aythan havle çaş men da bolsam a</i>	№ 273
<i>Siz cuqlağız da men aytayım</i>	12.7a
<i>Şorhuldağan suv çağada olturub</i>	№ 158
<i>Sözüm avvalı – bismillah</i>	2.3a
<i>Şu cennetin ırmakları</i>	3.1.
<i>Şupu, Tuvğan a desele anam</i>	12.5a
<i>Suv boynuna barğanma</i>	7.3.
<i>Suv ızında bal terek</i>	№ 89
<i>Süygenim cırıñı men aytırıqma</i>	12.2.
<i>Süygenim sen alay aruv bolğansa</i>	№ 280

T

<i>Tañ alası çolpan culduz</i>	№ 55
<i>Tarata tayra ritata Aymus</i>	№ 94
<i>Taş tegene aqaç elek bolğanda</i>	№ 163, № 164
<i>Tav başları oyra bolur çuvana</i>	№ 199
<i>Tav dordannı teşib çığama, oy orayda</i>	№ 283
<i>Tavdan avub keledi</i>	№ 27
<i>Tavlada aylaññan kiyikle</i>	8.1b
<i>Tavlarnı başından biyik a tav bolmaz</i>	12.7b
<i>Tavnu başında maral kiyikni</i>	№ 58
<i>Tavқан tavladan ketgendi kızla</i>	№ 278
<i>Tavқан tavlağa ketgendi Alan</i>	№ 255
<i>Teyri malla tıya men malla tıya</i>	№ 224
<i>Tiraktor barad ız bla</i>	№ 107
<i>Tirmenli kolnu da başına çıksañ</i>	9.1.
<i>Toy baradı eşik allında</i>	№ 282
<i>Toyğa kirib tebsemegiz</i>	8.5.

<i>Töben elleden kelgen bir atlı</i>	№ 219
<i>Tülkü çıkgandı meni allımdan a</i>	№ 257

U

<i>Ullu Karaçay'dan deydi asker sotnya çıkdı sanalıb</i>	№ 265
<i>Ullu suvnu köpürü</i>	3.3b
<i>Üyübüz allında oy suvçuq deyle</i>	№ 211
<i>Üyübüznü allında köget terekle</i>	№ 233

V

<i>Voy vori vora dara vori vora dara</i>	№ 4
<i>Vo, cannetli bolsun a Eçkibaşlanı Domalay</i>	№ 170
<i>Voy voy Cora bir kün erikgenden tav başlağa qaray çıkgand</i>	№ 99

Y

<i>Ya Allah hu ya Allah</i>	№ 145
<i>Ya ataŋ Kökge da cege va bolur</i>	№ 245
<i>Yeşildir sancağı, nurdan alemi</i>	8.3b
<i>Yüce dağ başında kirmanım başlı</i>	10.3.

Z

<i>Zıñırdaydı telefon</i>	6.3.
---------------------------	------

...

<i>... karakaşlım, oy</i>	№ 159
<i>... yanım dedim özümnden uyandım</i>	№ 111

Kesin metni olmayan, farklı dillerde söylenen ve enstrümantal ezgiler

Metni anlaşılabilir: № 140, № 144, № 217, № 237

Anlamsız hecelerle söylenen ezgiler: № 28, № 59, № 169, № 190, 8.2b, 10.5b

Orayda: № 34, № 148, № 166–168, № 175, № 186, 8.6, 11.5

Nogay ezgileri: № 106, № 284

Arapça ezgileri: № 39–40, № 80, 6.4

Kavalda çalınmış: № 22, № 243, № 239, 12.3b, 12.6b

Akordeonda çalınmış ezgiler: № 2, № 5, № 11–12, № 16–17, № 29, № 52, № 57, № 62–65, № 87–88, № 96, № 114, № 122–125, № 131, № 134–136, № 143, № 191, № 193, № 212, № 214, 4.1, 6.1, 8.4

Bandoyla: № 139

IX. KAYNAKÇA

- Abayev, V.İ. (1949), Osetinskiy yazık i folklor. M.L.
- Abayev, M. (1992). Balkarya. Elbrus, Nalçik.
- Ahincanov, S. M. (2009), Kıpçaklar. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Aliyev, U. (1927). Karaçaj. İstoriko-etnologičeskij i kul'turno-ekonomičeskij Oçerk. Krajnatsizdat, Rostov-na-Donu.
- Arat, R. R. (1987). Makaleler. Ankara, C. I.
- Aslanbek, Mahmut (1952), Karaçay ve Malkar Türklerinin faciası. Ankara.
- Avcioğlu, D. (1982). Türklerin Tarihi. İstanbul, Tekin Yayınevi.
- Ayda, A. (1987). Türklerin İlk Ataları. Ankara.
- Aydın, Mehmet (1994), 'Şamanizmin Eski Türk Dinî Hayatı İle İlişkisi.' XI. Türk Tarih Kongresi: Ankara, 5-9 Eylül 1990, II : 487-500. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baddeley, John F. (1989), Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil. (Çev. Sedat Özden).-İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Bağcı, Abdurrahman (2003), 'Kafkas Dağları'ndan Konya Ovasına. Başhüyük Karaçay-Malkar Türklerinin Muhacereti'. Karaçay-Malkar Başhüyük Dergisi, 1 (1), Ağustos: 17-19.
- Bartók, B. (1937). Népdalguyjtés Törökországban. Nyugat, 3/3.
- Bartók, B. (1937). Népdalkutatás és nacionalizmus. Tükör, 5:5, Budapest, 166–168.
- Bartók, B. (1976). Turkish Folk Music from Asia Minor. Ed. Benjamin Suchoff. Princeton.
- Bartók, B. (1991). Küçük Asya'dan Türk halk müzikisi. Ford. Bülent Aksoy. İstanbul.
- Bartók, B. – Kodály, Z. (eds) (1953). A magyar népzene tára [2.] II.: Jeles napok. Sajtó alá rend. Kerényi György. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Baştav, Ş. (1987). Hazar Kağanlığı Tarihi. Tarihte Türk Devletleri, I: 139–181, Ankara, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Bavçulanı, Avbekir (1957), 'Esdegi Cılla.' Zamannı Avazı: 33-57. Çerkessk.
- Bayramkulları, Ahmat (1988), "Karaçaynı (Karçanı) Cigitlik İşleri: Tüzleden Tavlagı". Caşavnu Oyuvları. Çerkessk.
- Bayramuklanı, H. (1987). Gürbeci. Çerkessk.
- Beliaev, V. M. (1975). Central Asian Music. Middeltown, Connecticut.
- Berezki, G. (1981). Néhány török tükörfordítás. In: Hajdú M. - Kiss J. (eds): Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről. Emlékkönyv Benkő Loránd születésének 60. évfordulójára. Budapest. 281-284.
- Berezki, G. (1991). Az ablatívus prolatívuszi és lokatívuszi használatáról a Volga-vidéki nyelvekben. In: Hajdú M. – Kiss J. (ed.): Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Budapest, 92–94.

- Besleneev, A. D (1971). K voprosi razvitija selskogo hozjajstva gortsev kubanskoj oblasti (poreformennyj period). Çerkessk, İz istorii selskogo hozjajstva karaçaevo-çerkesii.
- Betrozov, R. (2009). Çerkeslerin etnik tarihi. (Çev. Orhan Uravelli). Ankara, KAFAV Yayınları.
- Bicilani, Hanafiy (1971), 'Karaçaylıları Orta Ömürlede Dinlerini Üsünden.' Kanatla: 169-174. Çerkessk: Stavropol Kitab Basmanı Karaçay-Çerkes Bölümü.
- Boziyev, A. (ed.) (1962). Materialı i İssledovaniya po Balkarskoy Dialektologii. Leksike i Folkloru, Nalçık.
- Browner, T. (2002). Heartbeat of the People. Music and Dance of the Northern Pov-pov, Urbana and Chicago.
- Byhan, A. (1936). La Civilisation Caucasienne. Paris, Payot.
- C. Nagy, B. (1947). Mongol népdalok. Énekszó 14. 76: 5–6, Budapest, 76. és 80–81.
- Campbell, J. (2003). Doğu mitolojisi. Tanrının maskeleri. (Çeviren: Kudret Emiroğlu). Ankara, İmge Kitabevi.
- Champe, F. V. (1983). The Matacines Dance of the Upper Rio Grande. History, Music, and Choreography. Lincoln.
- Cholnoky, J. (1905). Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. Földrajzi Közlemények 6, Budapest, 207–210.
- Clauson, G. (1972). An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish. Oxford.
- Curtubayev, M. (1997). Duşa Balkarii. Sbornik statej, Elbrus, Nalçık.
- Czeglédy, K. (1955). Kaukázusi hunok, kaukázusi avarok. Antik Tanulmányok 2. Budapest, 121–140.
- Csáki, É (2002). Traces of the Pear-Tree Cult in the Caucasus, AOH, 55:4. 345–352.
- Csáki, É. (2002). A törökországi karacsájok közt tett kutatóutunkról és a karacsáj szókincs egyes sajátosságairól. In Birtalan Á. – Yamaji M. (szerk.): Orientalista Nap 2001. 25–33.
- Csáki, É. (2004). Middle-Mongolian loan verbs as they appear in Karachay-Balkar. Inner Asian Survey, No. 2. 7–35.
- Csáki, É. (2005). Középmongol eredetű jövevényszók a karacsáj-balkárban 2. A lóttartás szavai. In: Birtalan Ágnes – Rákos Attila (eds): Bolor-un gerel. Kristályfény. Crystal-splendour. Tanulmányok Kara György professzor 70. születésnapjának tiszteletére. Volume I–II. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Belső-ázsiai Tanszék – Magyar Tudományos Akadémia, Altajisztikai Kutatócsoport, Vol. I: 169–189.
- Csáki, É. (2006). Karaçay-Balkar'da Orta Mongolca Alıntı Fiiller. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, (3–4), Ankara, 36–65.
- Csáki, É. (2007). +nAn as ablative case suffix in Hungarian and Turkic languages. In Csepregi M. – Masonen, V. (eds): Grammatika és kontextus. Új szempontok az uráli nyelvek kutatásában. (Urálisztikai tanulmányok 17.) Budapest, 55–66.
- Çursin, G.F. (1906), "Muzika i tantsı Karaçayevtsev", Kavkaz, No:270.
- Debo, A. (1977). A History of the Indians of the United States. (5th ed.), Oklahoma.
- Denisov, P. V. (1959), Religiozniye Verovoniya Çuvaş. Çeboksarı.

- Densmore, F. (1926). *The American Indians and their Music*. New York.
- Dobszay, L. – Szendrei, J. (1988). *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa I-II*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Dobszay, L. (1983). *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneünkben*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Doğan, Ş. (ed.) (2011). *Güney Kafkasya Halkları Dil – Tarih – Kültür İlişkileri*. Uluslararası Bilgi Şöleni. Ordu, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dumezil, G. (1942–43). *Legendes Sur Les Nartes: Nouveaux Documents Relatifs Au Heros Sosryko*. *Revue De L'histoire Des Religions (Rhr)*, 125. és 97–128.
- Dzidzoev, Valeriy (1992), 'Kuzey Kafkasya Halkları Arasındaki Tarihî İlişkilere Bir Bakış.' *Kafkasya Gerçeği (Samsun)*, 7: 47-50.
- Dzidzoyev, V. (1995), 'Kafkasya Savaşları Hakkında İki Farklı Düşünce'. (Çev. Ufuk Tavkul). *Kırım Dergisi*, 3 (10), 44-46.
- Eberhard, W. (1942), *Çin'in Şimal Komşuları*. Ankara.
- Erdélyi, I. (2000). *Százeczký-Kardoss Lajos naplója és az első Zichy-expedíció*. Turán, 3:3, június–július, Budapest, 17–26.
- Erzakoviç, B. G. (1957). *Kazakhskaja SSR*. Moskva, Muzykalnaja kul'tura sojuznykh respublik.
- Erzakoviç, B. G. (1966). *Pesennaja kul'tura kazakhskogo naroda*. Alma-Ata.
- Erzakoviç, B. G. (1979). *Muzikal'noe naslednie kazakhskogo naroda*. Alma-Ata.
- Erzakoviç, B. G. (1995). *Narodnye pesni Kazakhstana*. Alma-Ata.
- Fehér, G. (1943). *Türko-Bulgar, Macar ve Bunlara Akraha Olan Milletlerin Kültürü Türk Kültürünün Avrupa'ya Tesiri II*. Türk Tarih Kongresi: İstanbul, 20–25 Eylül 1937. İstanbul, Kenan Matbaası, 290–320.
- Fehér, G. (1984). *Bulgar Türkleri Tarihi*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Fenton, W. N. – Kurath, G. P. (1953). *The Iroquois Eagle Dance*. Washington.
- Freshfield, D. W. (1869). *Travels in the Central Caucasus and Bashan. Including Visits to Ararat and Tabreez and Ascents of Kazbek and Elbruz*. London, Longmans Green.
- Frisbie, Ch. J. (1977). *Music and Dance Research of Southwestern United States Indians. Past Trends, Present Activities, and Suggestions for Future Research*, Detroit.
- Gippiysa, E. V. (1981). *Narodnye pesni i instrumental'nye naigryši Adygov*. Tom 2 (1981), Tom 3 – Çast' 1 (1986). Tom 3 – Çast' 2 (1990), Moskva.
- Glatz, F. (ed.) (1996). *A magyarok krónikája*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Goçiyalanı S. A. (1969), *Karaçay Halk Cırla / haz. Goçiyalanı S.A., Ortabaylanı R.A., Süyünçlanı H.İ.*- Moskva: Nauka, 1969.
- Goddard, I. (ed.) (1996). *Languages: Handbook of North American Indians*. xvii., Washington DC.
- Golden, P. B. (1992). *The Codex Cumanicus*. In Paksoy, H. B. (ed.): *Central Asian Monuments*. İstanbul, 33–63.

- Golden, P.B. (2002), Türk Halkları Tarihine Giriş. (Çev:Osman Karatay). Ankara: Karam Yayınları.
- Gombocz, Z. (1912). Die bulgarisch-türkisch lehnwörter in der ungarischen sprache. Helsinki, MSFOu.
- Göztepe, Tarık Mümtaz (1961), İmam Şamil. Kafkasya'nın Büyük Harp ve İhtilal Kahramanı. İstanbul.
- Grakov, B.N. (2008), İskitler. (çev. D. Ahsen Batur).- İstanbul: Selenge Yayınları.
- Grannes, Alf (1991), "The Soviet Deportation in 1943 of the Karachays: Turkic Muslim People of North Caucasus". Journal Institute of Muslim Minority Affairs, 12 (1), January, 1991: 55-68.
- Grousset, R. (1980). Bozkır İmparatorluğu. İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Gumilev, L. (1991). Ethnogenesis and the Biosphere. Moscow, Progress Publishers.
- Gürsoy – Naskali, E. (1991). "G. J. Ramstedt's Kumyk materials". ed. and transl. by ~. (Mem. de la Soc. Finno-Ou. 208) Helsinki, 68-101.
- Hacıblani, M. (1990). Kobanlı Koy Bölek. Leninni Bayragı. Çerkessk.
- Hacıyeva, T.M. (1988), Malkarlıları Bla Karaçaylıları Halk Poeziya Çıgarmaçılıkları.- Nalçik: Elbrus.
- Hagan, W. T. (1961). American Indians. Chicago–London.
- Halasi-Kun, T. (1991). Kafkasya (Etnik-Tarihî Bir Araştırma). Kuzey Kafkasya, 15 (83-84), 45–51.
- Halmos, I. (1979). The Music of the Nambicura Indians (Mato Gross, Brazil). Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungariae, 28:1-4, 205-350.
- Herndon, M. (1980). Native American Music. Philadelphia.
- Herzog, G. (1935). Special Song Types in North American Indian Music. Zeitschrift für vergleichende Musikwissenschaft, vol iii.
- Hızal, Ahmet Hazer (1961), Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklâl Davası. Ankara.
- Hubiyları Magomet (1968), Karaçay-Malkar Sovyet Halk Cırla. -Çerkessk.
- İnan, A. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jakubovskij, A. Ju. (1992). Altın Ordu ve Çöküşü. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Judahin, K. K. (ed.) (1998). Kırgız Sözlüğü. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Juhász, Z. – Sipos, J. (2009). A comparative analysis of Eurasian folksong corpora, using self organising maps. Journal of Interdisciplinary Music Studies (ed. Barış Bozkurt), Badoi: 10.4407/jims.2009.11.005
- KARAÇAYEVTSI (1978), L.I. Lavrov (Ed.).-Çerkessk.
- Karaketov, M. D. (1995), İz Traditsionnoy Obryadovo-Kultovoy Jizni Karaçayevtsev.- Moskva: Nauka.
- Karaketov, M. D. (1999), Mif i Funktsionirovanie Religioznogo Kultra v Zagavorno-Zaklinatelnom Rituale Karaçayevtsev i Balkartsev.-Moskva: Stariy Sad.
- Karatay, O. (2003). Kafkasya Bulgarları Tarihi. Karaçay-Balkarlar – Tarih, Toplum, Kültür. Ankara, Karam Yayınları, 18-45.

- Karça, R. – Koşay, H. Z. (1954). Karaçay-Malkar Türklerinde hayvancılık ve bununla ilgili gelenekler. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlarından No. 101.
- Karça, Ramazan (1956), “Şimali Kafkasyada Tehcir ve Katliâm” Dergi, (5), 35-50.
- Kasumov, A. H (1992). Genocid Adıgov. İz istorii borbi adıgov za nezavisimost v XIX veke. Nalçik, İzdatelstvo Logos.
- Klaproth, J. (1814). Travels in the Caucasus and Georgia. London.
- Klaproth, J. (1823). Voyage au Caucase et en Georgie. Paris.
- Kobychev, V. P. (1986). New and Traditional Features in the Contemporary Dwelling of the Peoples of the North Caucasus. Soviet Anthropology and Archaeology, XXV:2, 57-102.
- Koçkar, M. T. (1999). Eskişehir bölgesinde halkbilim (folklor) ürünleri. Eskişehir.
- Koçkar, M. T. (2008). Eskişehir yöresinde Kafkasya göçmenlerinin giyim – kuşam ve süslenme geleneği. In Koçkar, M. T. (ed.): Halk Kültüründe giyim – kuşam ve süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri. (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi 146), Eskişehir, 73-92.
- Kodály, Z. (1976). A Magyar Népzene. Vargyas L. által javított és bővített kiadás. Budapest, Zeneműkiadó.
- Koestler, A. (1984). Onüçüncü Kabile Hazar İmparatorluğu ve Mirası. İstanbul, Say
- Kovács, E. (2005). Török népdalok Európától Szibériáig. A magyar népköltészet török kapcsolatairól. Debrecen.
- Kösoğlu, N. et all (2002). Halk Edebiyatı. In Karaçay-Malkar-Malkar Edebiyatı, Türkiye Dışındaki Edebiyatları Antolojisi 22, T. C. Kültür Bakanlığı, Türk Dünyası Edebiyatı dizisi, Ankara, 47-220.
- Krader, L. (1966). Peoples of Central Asia. The Hague, Indiana University Publications.
- Kubanov, A.H. (1987), ‘K voprosu Ob Etničeskom Sostave Naseleniya Zapadnoy Alanii’. Voprosı Arkeologii i Tradistionnoy Etnografii i Karaçayevı-Çerkesi: 45-57.-Çerkesk.
- Kudaşev, V. N. (1991). İstoričeskie Svedeniya o Kabardinskom Narode. Elbrus, Nalçik.
- Kurat, A. N. (1972). IV–XVIII. yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri. Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Kurat, Akdes Nimet (1993), Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917’ye kadar.-Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kuun, G. (1981). Codex Cumanicus. Budapest, MTA.
- Kuzgun, Ş. (1985). Hazar ve Karay Türkleri. Ankara, Se–Da Yayınları.
- Kuznetsov, V. A. (1984). The Avars in the North Epos of the Ossets. AOH 38, 165–169.
- Kuznetsov, V. A. (2008). V Verhovjav Bolşogo Zelençuka. Rostov Na Donu, Sneg.
- Laypanov, K. T. – Miziyev, İ. M. (1993). O proishozhenii tjurkskih narodov. Çerkesk, İzdatelstvo PAO.
- Laypanov, S. Z. (1987). Birmamıtını Cırı. Çerkesk.
- Lessing, F. D. – Haltod, M. – Hangin, J. G. – Kassatkin, S. (1960). Mongolian – English dictionary. Berkeley – Los Angeles. = (L)

- Ligeti, L. (1986). *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Budapest.
- Malkonduyev, Hamit (1988), *Drevnyaya Pesennaya Kultura Balkartsev i Karaçayevtsev.-Nalçik: Elbrus*.
- Mattei, J.-L. (1994). *Kırım ve Kafkasya'da Osmanlı Nüfuzunun Gerilemesi ve Ruslara Karşı Kafkas Kabilelerinin Direniş Girişimleri (1792)*. *Toplumsal Tarih*, 7, İstanbul, 49-57.
- McNickle, D'A. (1973). *Native American Tribalism: Indian Survivals and Renewals*. London.
- Mizi Ulu, İ. (1994). *Tarih-Halkın Baylığı*. *Mingi Tav*, 4, Nalçık, 23-54.
- Miziyev, İ. (1998), "İstoriya Karaçayev-Balkarskogo Naroda s Drevneyşih Vremen do Prisoyedineniya k Rossii". *As-Alan*, (1): 1-213.
- Mokayev, A. (1976). *Malkarnı Çaşav Tarihından*. *Şuyohluk*, 3, Nalçık, 86-96.
- Musukayev, A. İ (1990), *Traditsionnoe Gostepriimstvo Kabardintsev i Balkartsev.-Nalçik*.
- Musukayev, A. – İ. Şamanov (1987), 'Nekotorie Arhaiçeskie Printsipi Semeynogo i Obşçestvennogo Upravleniya Narodov Severnogo Kavkaza.' *Voprosı Arheologii i Traditsionnoy Etnografii Karaçayev-Çerkesii: 115-128.-Çerkesk*.
- NARTI (1994), red. A. İ. Aliyeva.-Moskva: Vostoçnaya Literatura.
- Nettl, B. (1954). *North American Musical Styles*. Philadelphia.
- Otarov, O. (2001). *Karaçay-Malkar Halk Jırları*. Elbrus, Nalçık.
- Ögel, Bahaeddin (1989), *Türk Mitolojisi*.-Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ördög, L. (1997). *Ének-zene az általános iskolák 6. osztálya számára*. Budapest, 114.
- Paksa, K. (1999). *Magyar Népzene-történet*. Budapest.
- Parmaksızoğlu, İsmet (1971), *İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*.-İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Pröhle, V. (1909). *Karatschajisches Wörterverzeichnis*. *Keleti Szemle*, 10, 83-150.
- Pröhle, V. (1915). *Balkarische Studien*. *Keleti Szemle*, 15, 165-276.
- Rásonyi, László (1984), *Tuna Köprüleri*.-Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Rásonyi, László (1988), *Tarihte Türklük*.-Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Rhodes, V. (1952-1953). *North American Indian Music: a Bibliography Survey of Anthropological Theory, Notes*, x, 33-45.
- Robert, L. (1929). *Gesänge russischer Kriegsgefangener*. Wien–Leipzig. I. Band, 1. Abt. 1926, II, 1; 3. Abt., 7-8., 14-7.
- Róna-Tas, A. – Berta, Á. (2011). *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian I–II*. (*Turcologica* 84), Wiesbaden. = (WOT).
- Róna-Tas, A. (1981). *Turkic-Bulgarian – Hungarian Relations (VIth–XIth centuries)*. *Studia Turco-Hungarica*, Tomus V, 119-128.
- Róna-Tas, A. (1999). *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages. An Introduction to Early Hungarian History*. Budapest, CEU Pr..

- Sagitov, M. Muhtar (1986), 'Başkurt Folklorunda Hayvanlara Tapınma.' Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1982-1983: 124-132.-Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Saygun, A. A. (1976). Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Şamanları, İbrahim (1987), Koban Başında. Tarih Haparla.-Çerkessk.
- Şeşen, R. (1985). İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Ülkeleri. Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Sipos, J. – Csáki, É. (2009). The Psalms and Folk Songs of a Mystic Turkish Order. (+CD) Budapest.
- Sipos, J. (1994). Török Népzene. I. (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténehez 14) Budapest, MTA ZTI.
- Sipos, J. (1995). Török Népzene. II. (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténehez 15) Budapest, MTA ZTI.
- Sipos, J. (1997). Bartók Béla törökországi gyűjtése egy nagyobb anyag fényében. PhD disszertáció az MTA Bartók Archivum könyvtárában, Budapest.
- Sipos, J. (1997). Similar Musical Structures in Turkish, Mongolian, Tungus and Hungarian folk music. In Berta, Á. (ed.): Historical and linguistic interaction between Inner-Asia and Europe. Szeged, 305-317.
- Sipos, J. (2000). In the Wake of Bartók in Anatolia. (Bibliotheca Traditionis Europaeae 2), Budapest.
- Sipos, J. (2001 [2004!]). Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyar vonatkozásai, Ethnographia, 112, 1-2: 1-80.
- Sipos, J. (2001). Bartók nyomában Anatóliában. Budapest, Balassi Kiadó.
- Sipos, J. (2001). Kazakh Folksongs From the Two Ends of the Steppe. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Sipos, J. (2001). Népdalok a kazak sztyeppe két végéről, Magyar Zene, 39:1, 27-56; 39:2, 183-200; 39:3, 301-311; 39:4, 425-440.
- Sipos, J. (2002). Report on my Expedition in the Caucasus. In Varia Eurasiatrica: Festschrift für András Róna-Tas. Szeged, Department for Altaic Studies.
- Sipos, J. (2004). Azeri folksongs – At the Fountain-Head of Music. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Sipos, J. (2004). The Central Style of Azeri Folksongs, Journal of Turkic Civilization Studies, № 1. Kyrgyz-Turkish Manas University – Center for Turkic Civilization Studies, Kyrgyz-Turkish Manas University Publication: 62, Bishkek.
- Sipos, J. (2005). In the Wake of Bartók in Anatolia. (2nd DVD ed.). European Folklore Institute, Budapest.
- Sipos, J. (2006). Azerbaycan El Havaları – Musikinin İlk kaynaklarında. Bakû.
- Sipos, J. (2006). Comparative Analysis of Hungarian and Turkic Folk Music – Türk-Macar Halk Müziğinin Karşılaştırmalı Araştırması. Ankara, TİKA and the Hungarian Embassy in Ankara.

- Sipos, J. (2006). Similar melody Styles in Kazakh and Hungarian Folk Music. In *Traditional Music of Turkic People: Present and Future*. Kizilorda, Kazakistan, 249-266.
- Sipos, J. (2007). Egy kazak sámán a mongóliai Altaj hegységéből (Somfai K. Dáviddal és Hoppál Mihállyal). In *Csodaszarvas, őstörténet, vallás és néphagyomány*. Budapest, 157–176.
- Sipos, J. (2009). Azerbajdzsáni népdalok – a zene kezdeteinél. (+CD) *European Folklor Institute*, Budapest.
- Sipos, J. (2009). Özel bir Bektaşi melodisinin izinde. In: Aytaş, G. (ed.): *Hacı Bektaş Veli'nin Tarihsel Kimliği, düşünce sistemi ve etkileri*. Proceedings of the III. International Turkish Culture and Hacı Bektash Veli Symposium. (Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları Araştırma Dizisi 12), Skopje, 165-173.
- Sipos, J. (2010). Az azeri népzene kapcsolata a magyar illetve más török népek zenéihez. In: Dévényi K. (ed.): *Varietas Delectat, Tanulmányok Kégl Sándor emlékére*. (Keleti Tanulmányok – Oriental Studies), Budapest, 115-130.
- Sipos, J. (2010). Bir Trakya Bektaşi Cemaatinin Müziği ve Macar Halk Müziği. In: Ecevitoglu, P. et al (eds.): *Hacı Bektaş Veli “Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden”*. Ankara, 359-372.
- Sipos, J. (2010). Milyen eredetűek a magyar népzene honfoglalás kori rétegei? *Magyar Nemzet*, 2010. december 18.
- Sipos, J. (2010). Trakya Bektaşi Ezgilerin Sınıflandırılması ve Avrasya Çerçevesi. *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* 2, Köln, 2010, 35–46.; Internette: www.abkedergi.de/2_tr.asp
- Sipos, J. – Csáki, É. (2009). The Psalms and Folk Songs of a Mystic Turkish Order. The Music of Bektashis in Thrace. Budapest.
- Szabolcsi, B. (1934). Népvándorlaskori elemek a magyar népzeneben. *Ethnographia*, XLV, 138-156.
- Szabolcsi, B. (1935). Eastern Relations of Early Hungarian Folk Music, *Journal of the Royal Asiatic Society*.
- Szabolcsi, B. (1936). Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok. *Ethnographia*, XLVII, 233-251.
- Szabolcsi, B. (1956). Adatok a középzásiai dallamtípus elterjedéséhez. *Ethnographia*, LI, 242-48.
- Szabolcsi, B. (1957). A melódia története. Budapest.
- Szabolcsi, B. (1979). A magyar zenetörténet kézikönyve. Budapest.
- Szabolcsi, B. (1979). Osztják medveének és magyar siratódallam. Budapest, 107-108.
- Szomjas – Schiffert Gy. (1976). A finnugor zene vitája I. Budapest.
- Tabakcı, Nurullah (2009), *Alt Kültürlerde Kimlik – Türkiye'deki Karaçaylılar*.-Konya: Kömen yayınları.
- Tardy, L. (1971). Régi magyar követjárások keleten. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- Tardy, L. (1973). Az első európai híradás Madzsar városáról, *Magyar Nemzet*, május 6. és 11., Budapest.
- Tardy, L. (1978). The Caucasian Peoples and their Neighbours in 1404. *Acta Orientalia*, XXXII (1), 83-111.
- Tardy, L. (1988). *Kaukázusi magyar tükör*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Tarhan, M. T. (1979). Eskiçağda Kimmerler Problemi. VIII. Türk Tarih Kongresi: Ankara, 11-15 Ekim 1976, I: 355-369. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (1993), *Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür. Karaçay-Malkar Türklerinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Değişme Üzerine Bir İnceleme*.-İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar –Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2000b), “Karaçay-Malkar halk edebiyatının temel taşı: Kâzım Meçi”. *Kırım Dergisi*, 8 (32), Temmuz-Eylül, 38-41.
- Tavkul, Ufuk (2000c), “Karaçay-Malkar halk edebiyatında bir hiciv ustası: Appa Canıbek”. *Kırım Dergisi*, 8 (32), Temmuz-Eylül, 58-61.
- Tavkul, Ufuk (2000d), “Karaçay-Malkar halk şairlerinin sonuncusu Semen oğlu Sımayıl”. *Kırım Dergisi*, 8 (31), Nisan-Haziran, 48-50.
- Tavkul, U. (2001). *Karaçay-Malkar Atasözleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tavkul, U. (2002). The Socio – Linguistic Aspect of Cultural Interaction Among the Peoples of the Caucasus. *Acta Orientalia*, 55 (4), 353-377.
- Tavkul, U. (2004). *Karaçay-Malkar Destanları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tavkul, U. (2010). *Kafkaslarda Sözlü Edebiyat Geleneği. Karaçay-Malkar Halk Şairleri Antolojisi*, Ankara.
- Tekeyev, K. M. (1987), ‘Novie Seleniya Karaçaya i Balkariya vo Vtoroy Polovine XIX-naçale XX. vv.’ *Voprosı Arheologii i Traditsionnoy Etnografii Karaçayevo-Çerkesii*: 90-106.-Çerkesk.
- Tekelani, G. (1979). *Bügüngü Karaçay-Malkar – Çerkesiyanı Cerinde Burungu Kıpçak Belgile. Tıngısız Cürekle, Çerkesk*.
- Temizkan, Abdullah (2007), “Karaçay-Malkar Türklerinin Anadolu’ya İskânı: 1905 Muhacirleri”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih, ASAM*, 3-4: 93-105.
- Togan, İ. (1999). *Altınordu Çözülürken; Kırım’a Giden Yol. Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*. Ankara, 12–14 Aralık 1992. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları
- Togan, Z. V. (1977). *Türklüğün Mukadderatı Üzerine*. İstanbul.
- Torma, J. - F.G. Hisametdinova (1991), ‘Doğu Başkurtlarında (SSCB) Cinlerle İlgili İnanmalar.’ *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, 1991 (2): 163-167.
- Vargyas, L. (1953). *Ugor réteg a magyar népzenében. Zenetudományi tanulmányok I*. Budapest.
- Vargyas, L. (2002). *A magyarság népzenéje. (2. javított kiadás)*, Budapest.
- Vargyas, L. (ed.) (1992). *A Magyar Népzene Tára. VIII/A, Népdaltípusok*, Budapest.
- Vargyas, L.(1980). *A magyar zene östörténete I–II. Ethnographia, XCI. I:1–34, II. szám*.

- Vásáry, I. (1972). Ógyallai Besse János kaukázusi tudósításai. Budapest, Körösi Csoma Társaság.
- Vikár, L. – Bereczki, G. (1971). Cheremis Folksongs. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Vikár, L. – Bereczki, G. (1979). Chuvash Folksongs. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Vikár, L. – Bereczki, G. (1989). Votyak Folksongs. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Vikár, L. – Bereczki, G. (1999). Tatar Folksongs. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Vikár, L. (1993). A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Voegelin, Ch. – Voegelin, F. (1977). Classification and index of the world's languages. New York.
- Zataeviç, A. (1934). 250 kirgizskih instrumental'nik p'es I napevov. Moskva.
- Zichy, J. (1897). A magyar faj vándorlása. Budapest.

X. DVD EKİ

Cildin eki olan DVD’de derleme boyunca kayıt edilen ezgiler, danslar ve seyahat görüntüleri bulunmaktadır. Editör çalışmaları János Sipos, DVD yazılım çalışmaları ise Mátyás Bolya tarafından gerçekleştirildi.

DVD yazılımı daha geniş, platform bağımsız kullanılabilirliği amaçlayarak html dilinde hazırlandı. DVD çerçeve programının işletmesi için bilgisayarın temel tarayıcısını, film ve nota örneklerini gösterebilmesi için ayarlı ortam yürütücüsü kullanacaktır. Filmler düzenli bir şekilde görüntülenemiyorsa farklı bir tarayıcı veya medya çalar denemeniz tavsiye olunur. Test sürecinde Firefox 11 ve Internet Explorer 8 tarayıcı, Windows Media Player 11, VLC Media Player 2 ve Quick Time Player 7 ortam yürütücüsü kullanıldı.

Başlatma

Bilgisayarınızda DVD klasörünü açıp *start.html* dosyasına tıklayın

Böylece ayarlı tarayıcıda otomatikman anamenü belirlenecek. Buradan üç alt sayfanın herhangiisine tek tıklamayla ulaşabiliriz. Navigasyonda oklar yardımcı olacaktır ve tarayıcının navigasyon aygıtları da uygulanabilir. Alt menüler :

Derlemeler hakkındaki filmler

Farklı derlemeler sırasında çektiğimiz görüntülerden on film sunmaktayız. Filmlerin içeriğini bir sonraki sayfada bulabilirsiniz.

Sesli nota örnekleri

Ana Karaçay-Malkar ezgi gruplarının birer tipik ezgi ve notasını içerir. Cildin müziksel analizini kolaylaştırıp ve değerli okuyucunun bu ezgilerle tanışması durumunda Karaçay-Malkar müziğinin temellerini tanıması da söylenebilir. Burada bulunan örneklerin bir kısmı “Tematik seçme”-de de bulunmaktadır.

Tematik seçme

Bu bölümde ezgilerin tematik gruplarını inceleyebiliriz. Bu seçmede birçok "Sesli nota örnekleri" bölümünde bulunmayan ezgi de bulunmaktadır.

DVD'de bulunan filmlerin içeriği

• Kaşha Tav, Kara Suv

Kasha Tav

00:00,00	Cır	№ 163
05:36,01	Cır	№ 117
08:26,10	Düğün ezgisi	№ 146
09:39,11	Nart destanından	

Kara Suv

15:06,04	Cır	13
16:28,21	Düğün ezgisi	12.4a
17:17,01	Aşk ezgisi	№ 242
18:56,08	Cır	№ 207

• Kara Suv, Bızıngı, Nalçık, Yanıkoy

Kara Suv

00:00;00	Cır	12.2
02:35;11	Bızıngı'ya yol alırken	

Bızıngı

06:27;02	Cır	№ 255
08:49;24	ninni	№ 9
09:17;08	İynar	7.3
09:53;05	ağıt	12.3a
11:06;16	Cır	№ 213

Nalçık

12:56;11	zikir	
15:51;11	zikir	2.3a
17:37;28	zikir	2.1a

Yanıkoy

19:19;21	Akordeonda sunulan ezgiler	
23:14;17	Nart destanından	№ 24
25:12;04	Cır	№ 163
26:36;03	Akordeon ezgileri	
27:47;28	Düğün ezgisi	

• **Ogarı Malkar**

00:00,00	Cır	№ 252
01:26,07	Akordeonun eşlik ettiği ezgi	
03:50,10	Cır	№ 161
04:41,12	Cır	№ 150
07:13,24	Cır	№ 117
08:56,18	orayda	
10:15,19	Cörme ezgisi	
11:23,08	Tepena 5.2	
12:23,09	Ozay	№ 2

13:43,02	Gollu	1.1
14:16,26	Eliya	2.3b
14:47,08	Yağmur duası	№ 6-7
15:55,23	ninni	№ 9
16:44,24	Düğün ezgisi	№ 146
18:26,21	orayda	№ 148

• **Ogarı Mara, Karaçayevsk**

Ogarı Mara

00:00,00	Ogarı Mara'ya yol alırken	
06:33,29	Cır	12.6a
09:12,06	Cır	
12:29,26	ağıt	12.8a
15:02,06	Cır	
16:52,27	Cır	
20:10,13	Neşeli ezgi	
21:16,04	Karaçayevsk'e yol alırken	

Karaçayevsk

27:11,26	Karaçayevsk fotoğrafları	
27:43,25	Kavalda sunulan Cır	
29:28,04	Cır	№ 179
30:52,12	Cır	№ 174
31:53,12	Biynöger	№ 152
33:52,09	Cır	8.1a
35:12,06	Domalay	№ 189
37:45,04	Kavalda sunulan Cır	
38:50,27	Kavalda sunulan dans ezgileri	

40:27,02 Kavalda sunulan Cır
41:21,15 Cır

• **Bızınđı, Karaçayevsk, Nalçık**

Bızınđı

00:00;00 Cır
00:52;08 zikir № 69
02:44;29 Cır
04:51 ;01 Cır
06:58;27 Cır
08:03;07 Dans ezgileri

Karaçayevsk

09:49;17 Karaçayevsk

Nalçık

11:02;17 ağıt № 256
13:10;24 Cır № 138
14:48;18 Orayda

15:04;04 Cır № 102
16:38;10 Cır
18:02;07 Cır 12.5b
18:54;10 Cır № 280
20:13;04 Cır № 105
21:33;09 tekerleme № 121
21:44;17 tekerleme
21:53;19 Cır 12.8b
22:51;13 Dans ezgisi
23:27;11 Gollu № 4
24:26;04 Yağmur duası № 1
25:24;15 Eve doğru yol alırken

• **Başhöyük**

00:00,00 ninni
00:31,00 tekerleme
00:47,17 tekerleme № 8
01:08,16 ezgi
01:19,04 ezgi 2.4b

01:44,26	ezgi	№ 132
02:08,00	Cır	№ 234
03:39,18	Cır	№ 233
04:59,12	ninni	
06:25,27	Cır	
07:09,19	zikir	№ 54
08:45,09	ezgi	
10:03,00	Başhüyük fotoğrafları	
10:41,18	zikir	
11:20,00	zikir	
12:56,10	ninni	
14:10,13	Cır	10.5a
15:19,10	dans	
16:10,07	Cır	
21:29,03	Dans ezgisi	
21:58,18	Dans ezgisi	

• Konya, Yakapınar

Konya

00:00,00	Cır	
02:38,14	Dans ezgisi	
04:42,04	Konya'dan ayrılırken	
06:20,06	Eskişehir – düğün ezgisi	

Yakapınar

07:51,17	Cır	№ 201
09:56,29	Cır	
11:22,21	Cır	№ 219
12:04,25	İynar	№ 110
12:47,04	Cır	
13:54,00	Cır	
15:46,06	Lütuf	
16:17,02	zikir	
17:24,05	ilahi	
18:59,22	Akordeonda sunulan dans ezgileri	
20:21,13	Akordeonda sunulan dans ezgileri	
22:37,27	Bolvadin'e yol alırken	

• Afyon, Bolvadin

Afyon

00:00,00	Dans ezgisi
00:33,15	Ezan
03:21,09	Ulu cami

Bolvadin

05:38,24	ninni № 155
06:35,17	Akordeonda sunulan dans ezgileri
09:06,06	Akordeonda sunulan dans ezgileri
10:32,11	Akordeonda sunulan dans ezgileri
14:04,24	Akordeonda sunulan dans ezgileri
15:03,09	Akordeonda sunulan dans ezgileri
16:22,10	Akordeonda sunulan dans ezgileri
17:00,19	Akordeonda sunulan dans ezgileri

• Doğlat, Kilise

Doğlat

00:00,00	ninni (Türkçe)
00:21,03	Kargış
02:00,08	Kilise'ye yol alırken

Kilise

02:42,27	Cır
04:26,20	Akordeonda sunulan dans ezgileri
06:33,27	Dans ve alkış № 68
07:28,22	Cır 10.2
08:17,11	ezgi № 100

• Yakapınar

00:00,00	Cır
00:00,00	Cır 12.1
00:17,22	Cır
01:20,15	Eski ezgi
01:57,12	Cır
02:36,07	Cır
02:56,28	seyahat

1987'den beri onbini aşan sayıda Türk, Azeri, Karaçay-Malkar, Kazak, Kırgız ve Türkmen ezgisini derleyen János Sipos'un bu Türk boylarının halk müziği konusunda farklı dillerde 15 öncü kitabı yayımlandı.

İşbu eserde okuyucu Kafkaslardaki Karaçay-Malkar halkının müziği hakkında bilgi edebilecek. Bu Türk halkının önemini, öncülerinin bir zamanlar Macarların öncülerinin de uzun bir süre yaşamış olduğu Hazar İmparatorluğun'da yaşaması arttırmaktadır.

Kafkaslar'da gerçekleştirilen derlemeler, Karaçay-Malkar halkının oluşumu ve halk müziklerinin Macar bağlantıları hakkında okuyup bolca sunulan notaları Karaçay-Malkar ezgi metinlerini okuyabiliriz. DVD eki en güzel Karaçay-Malkar ezgilerini bol video kaydıyla, notalarla ve sesli malzemeyle tanıtmaktadır.

Karaçay-Malkar halk ozamı Aznor Ulbaşev